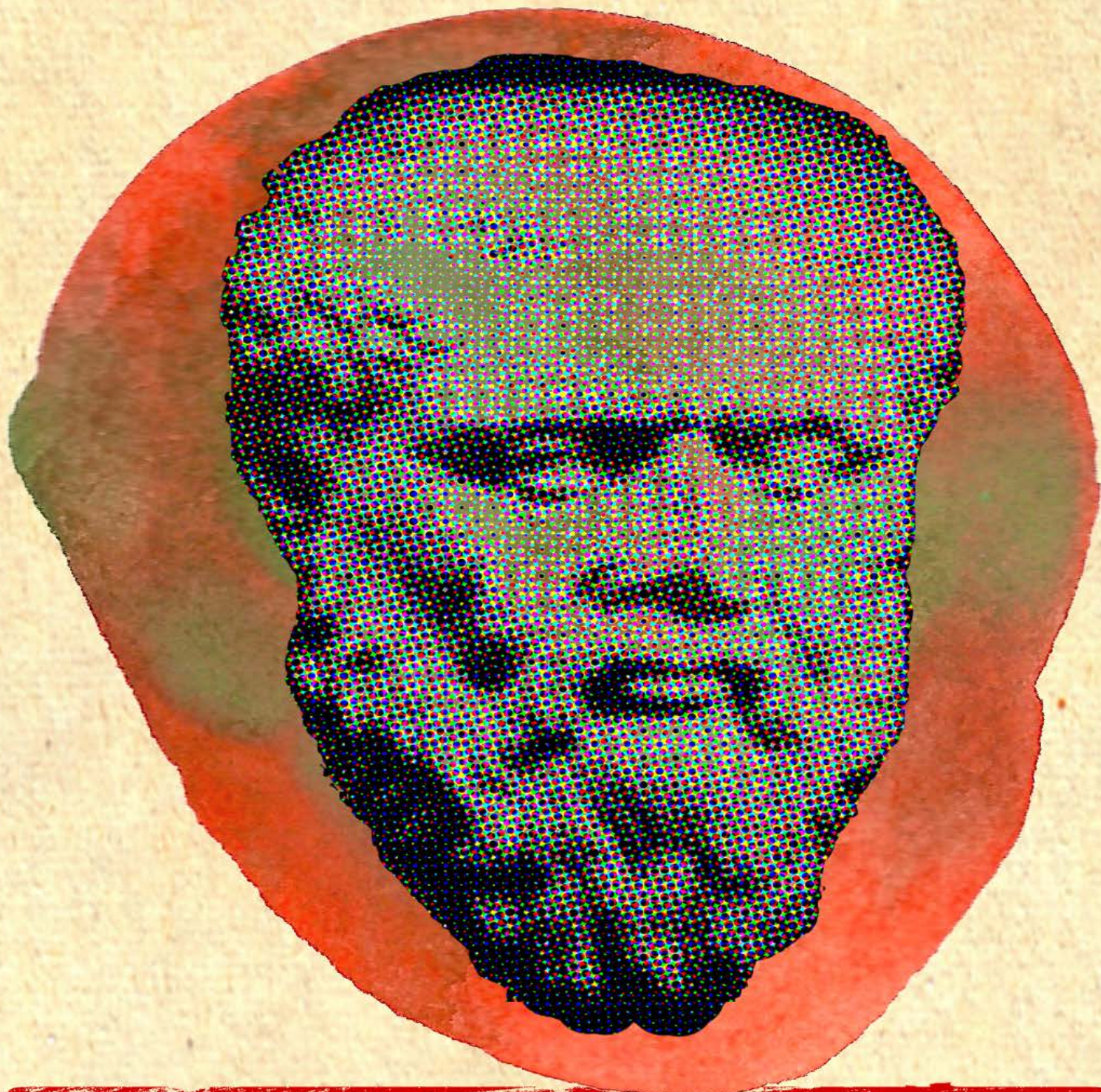




PLATON

DIALOGURI

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față readuce în atenția cititorului avizat șapte dintre cele mai reprezentative dialoguri ale lui Platon, traduse de Cezar Papacostea

Traducerile au la bază ediția C. Fr. Hermann (*Platonis dialogi*), apărută în 1851 — 1853 și confruntată de Cezar Papacostea cu ediția C. Bude.

Pentru a înlesni trimerile la text, traducătorul a preluat notațiile marginale ale lui HERNICUS STEPHANUS (1578). În această ediție au fost folosite normele ortografice actuale; de asemenea, s-au efectuat unele îndreptări stilistice și de topică, impuse de necesitatea clarificării unor idei sau fraze, fără a schimba însă sensul inițial. Unele nume proprii au fost transcrise așa cum au intrat ele în uz în limba română.

APĂRAREA LUI SOCRATE

Partea întâi APĂRAREA

Observări introductive

Nu știu, bărbați ai Atenei¹, cum veți fi fost voi înduplecați de pârătorii mei, însă eu, ascultându-i, mai că mi-am uitat de mine însumi, atât de convingător au vorbit! Și cu toate acestea, la drept vorbind, nu au spus nimic adevărat. De una însă m-am mirat mai mult ca de toate neadevărurile înșirate de ei: au spus că trebuie să vă temeți de mine, să nu vă înșel, întrucât sunt primejdios în vorbire². În adevăr, nu le-a fost măcar rușine că eu cu fața îi voi dovedi mincinoși, numaidecât, acum când luând cuvântul mă voi arăta cu desăvârșire nemeșteșugit în arta vorbirii. Aceasta mi se pare cea mai mare nerușinare ce poate fi; natural, afară de cazul când ei ar înțelege prin vorbele *primejdios în vorbire* o însușire a celui ce spune fără ocol adevărul; numai în acest înțeles aş putea consimți că sunt orator, însă vedeți, nu în sensul lor. Cred că aceștia n-au rostit nici un cuvânt care să cuprindă adevărul; de la mine nu veți auzi nici unul care să nu spună întreg adevărul.

¹ Judecătorii lui Socrate, după cele mai probabile calcule, au fost în număr de cinci sute doi; au fost trași la sorți de pe o listă ce conținea pe toți cetățenii în vîrstă de treizeci de ani împliniți; ei se numeau heliaști, de la piața Heliaia, unde se adunau să judece.

² Lăudându-i arta de a vorbi, pârătorii credeau, probabil, că pun o temelie mai tare învinuirii de nesocotire a justiției — prin subtilizarea adevărului.

17a

PLATON

Totuși, bărbați atenieni, iau de martor pe Zeus, că nu veți auzi de la mine, ca de la dâșii, fraze frumos ticluite, vorbe și tâlcuiri sunătoare, într-un stil împodobit; ci, în chip cuviincios, o cuvântare cu vorbele care îmi vin la întâmplare; aceasta, fiindcă eu spun adevărul din convingere. Nimeni din voi să nu aștepte altceva de la mine. De altfel, nici nu s-ar cădea, judecătorilor, să vin în fața voastră, la vârsta aceasta, ca un tinerel... plăsmui tor de fraze.

Cu toată stăruința vă rog deci, bărbați ai Atenei, și vă cer îngăduința de a-mi asculta o apărare alcătuită în același chip de vorbire pe care îl întrebuițez de obicei în *Agora*, pe lângă mesele zarafilor¹, sau aiurea², unde mulți dintre voi m-ați auzit; să nu vă mirați prin

d urmare și să nu vă supărați pe mine pentru aceasta. Pricina este următoarea: eu acum pentru prima oară am călcat într-o judecătorie, deși am trecut de șaptezeci de ani; deci nu mă pricep și sunt străin de limba celor de aici³. După cum însă, de-aș fi fost străin, m-ați fi iertat

18a dacă vorbeam în dialectul și în felul în care am fost crescut, astfel și acum vă rog să-mi faceți un act de dreptate, îngăduindu-mi felul obișnuit de vorbire.

Poate să fiu mai slab, poate mai puternic; în tot cazul voi atât să cercetați: luați aminte dacă cele ce spun sunt drepte sau nu. Aceasta-i singura datorie a judecătorului; a oratorului — să spună adevărul.

Sunt două categorii de bârfitori

Așadar, bărbați ai Atenei, se cade să mă apăr mai întâi de prima b învinuire: să răspund față de cei dintâi pârători ai mei; în urmă, să vorbesc de a doua vină ce mi se aduce de ceilalți bârfitori; căci acum în fața voastră au apărut mulți vrăjmași, care încă de mulți ani mă ponegresc prin fel de fel de neadevăruri. De cei mai vechi mă tem mai mult ca de cei din jurul lui Anytos, cu toate că și aceștia sunt de temut. Dar aceia, judecătorilor, sunt mai primejdioși, deoarece v-au prins convingerile celor mai mulți dintre voi încă de pe când erați copii; și

¹ în jurul lor stăteau mai ales oamenii cu bună poziție socială.

² Socrate vorbea oriunde: în palestre, în atelierile meseriașilor, în piețe, pe străzi etc.

³ Vorbirea avocaților era împetrită, ca și astăzi, cu termeni consacrați și cu formule juridice.

10

APĂRAREA LUI SOCRATE

până astăzi ei mă părăsc mereu cu minciuni, zicând că *estejtjioarecare* „, *Socrate, om înțelept, care cercetează toate cele cerești și cele de sub pământ și schimbă faptele rele, făcându-le prin vorbire mai bune*¹.

Atenienilor, făcându-mi o astfel de faimă, bâffit6fiT*devin primejdioși, căci oricine îi ascultă spune că un om care cercetează asemenea lucruri nu poate crede în zei. Pe lângă aceasta, ei sunt mulți și mă vorbesc de rău, față de voi, de multă vreme, încă de când erați copii sau tineri, pe când credeți orice cu cea mai mare ușurință; și m-au vorbit fără să mă pot apăra, fără să fiu de față. Dar cel mai rău lucru pentru mine este că nu am puțința să-i știu și să le spun numele, afară de unul singur, cel care este și autor de comedii². Toți ceilalți care din invidie v-au înduplecat prin clevetire, sau care, convinși ei înșiși, se silesc să convingă și pe alții de vinovăția mea, toți sunt la adăpost față de mine; căci nu este chip nici să-i chemăm aici, nici să-i dovedim ca atare. Astfel, dar, sunt nevoit să mă apăr și să argumentez împotriva lor ca și cum m-aș lupta cu niște umbre, căci nimeni nu răspunde din tabăra lor. Judecați și voi; eu am, cum vă spuneam, două rînduri de dușmani: unii care m-au pârât acum, alții de care am pomenit adineauri, cu mult mai vechi. Veți găsi, desigur, nimerit să mă apăr mai întâi față de aceștia, căci și voi pe dâșii i-ați auzit mai întâi ponegrindu-mă, și încă cu mult mai tare decât cei de azi.

Oricum ar fi, bărbați atenieni, trebuind în sfârșit să mă apăr, haide să încerc într-un timp așa de scurt³ a vă scoate din minte o vină ce mi se aduce de atîta vreme. Aș dori, firește, să ajung la un sfârșit mai bun și pentru voi și pentru mine; să pot zice că prin apărarea mea am făcut ceva de seamă. Am însă credința că acesta e un lucru

greu, căci nu sunt cu totul străin de situație. Întâmplă-se, în sfârșit, cum va vrea Zeul; cât mă privește, eu trebuie să mă supun legii și să mă apăr⁴.

L

¹ Acesta era, în genere, succesul deprinderilor sofiste la procese; orice temă — în special una rea — să o schimbe, prin argumente înșelătoare, în contrariul ei; în tot cazul să o facă „mai bună”.

² Aristofan.

⁻¹ Învinuirea lui Socrate ținea de peste treizeci de ani; apărarea lui nu trebuia să treacă de câteva ore... măsurate cu clepsidra. ⁴ Părătul era ținut de lege să se apere.

11

19a

PLATON

Vechile învinuiri

Să luăm lucrul dintru început. Care este vina? De unde a izvorât ponegrirea mea, căreia Meletos i-a dat crezare până într-atât, încât mi-a adus pără și înaintea acestui scaun? Să vedem ce-au susținut clevetitorii mei, ca să mă ponegrească? Să vă citesc însuși actul de învinuire, pe care l-au întărit cu jurământ¹:

Socrate săvârșește nedreptăți și se trudește să cerceteze cele de sub j)ăjnânLșijzele cexeștfi; el schimbă prin vorbire o cauză nedreaptă, făcând-o mai dreaptă; învață la fel și pe alții.

Cam astfel sună; de altminteri, acestea le-ați văzut voi înșivă pe scenă, în comedia lui Aristofan³. Ați văzut acolo un personaj, Socrate, purtat încoace și încolo, care tot spune că el plutește în aer⁴ și flecărește multe și de toate asupra unor lucruri de care eu nu am nici o pricepere, nici mare, nici mică. Nu doar că nu prețuiesc de ajuns o asemenea știință — de frică să nu-mi facă Meletos și alte procese — dacă aș ști că este ceva care înțelege aceste fenomene; dar... bărbați din Atena, eu nu mă amestec defel în acestea. Iau de martori pe cei mai mulți dintre voi și vă rog să spuneți și să vă lămuriți unii pe alții; toți care m-ați auzit vreodată discutând — și sunt mulți din aceștia printre voi — vorbiți! Spuneți unii altora, dacă m-ați auzit vreodată cercetând și vorbind despre asemenea lucruri, fie mult, fie puțin. De aici veți înțelege că tot așa sunt și celelalte învinuiri pe care mi le aduce marea mulțime.

-i adevărat; nici ceea ce desigur ați auzit,

cum că mă silesc să dau învățături oamenilor și astfel fac avere; nu este adevărat nici aceasta, deși mi-ar părea lucru frumos dacă ceva este în stare să dea învățătură altor oameni, cum face Gorgias din Leontinoi⁵,

¹ Antomosia era îndoitul jurământ al părților; mai era și actul de învinuire însoțit de jurământul cuvenit.

² Aristofan, *Norii*, v. 218 sqq.

³ *Norii*, de Aristofan, jucată cu douăzeci și patru de ani înainte (martie, 423).

⁴ În această piesă, Socrate apare, printr-o tehnică de scenă, în mijlocul norilor și zice: *Străbat, cum vezi, văzduhul, privesc și eu la soare*, v. 225

⁵ Gorgias (în fizică, discipolul lui Empedocle), socotit „părintele” retoricii; se zice că a făcut avere din lecții.

APĂRAREA LUI SOCRATE

Prodicos din Keos¹, Hippias din Elis[^].

Fiecare dintre aceștia, judecători, merge din oraș în oraș; atrage pe tinerii care au libertatea de a se întâlni cu oricare dintre concetățenii lor și-i înduplecă să lase întâlnirile cu localnicii și să-i urmeze; în schimb, ei primesc bani și recunoștință. Tot astfel este în Atena un alt bărbat, de fel din Păros³, om înțelept, despre care iată cum am aflat că a venit aici: întâmplător m-am întâlnit cu un prieten care a cheltuit cu sofistii mai mulți bani decât toți ceilalți la un loc, anume cu Callias al lui Hipponicos⁴. Pe acesta, care avea doi copii, l-am întrebat: „Callias, dacă cei doi copii ai tăi ar fi mânji sau viței, nu-i așa că ar trebui să le iei un supraveghetor, pe care-l vei plăti? În schimb, el ți-i va face frumoși și destoinici, le va dezvolta cele mai deosebite însușiri. Desigur, acela va trebui să fie om priceput în ale cailor și agriculturii. Acum însă, copiii tăi fiind oameni, te gândești sau nu să le iei povățuitor? În acest caz, cine este cel ce se pricepe în pregătirea unui tânăr cu adevărata virtute de om și cetățean? Socotesc că, de vreme ce ai copii, te vei fi gândit și la asta. Așadar, este ceva sau nu? — Cum de nu, răspunse. — Cine? De unde? Pe ce preț învață? — Evenos din Păros, zise, și pe preț de cinci mine⁵, Socrate”. Și eu... l-am fericit pe Evenos, dacă în adevăr poate să cunoască acest meșteșug și să învețe pe alții cu un preț așa de mic!

Prin urmare, și eu m-aș mândri și m-aș înălța, dacă aș cunoaște această artă. Însă, bărbați atenieni, eu nu o cunosc!

în ce constă înțelepciunea lui Socrate?

Poate că unul dintre voi să mă întâmpine: „Bine, Socrate, de ce ți se întâmplă ție un astfel de necaz? De unde aceste clevetiri împotriva ta? De n-ai fi făcut nimic mai mult decât cealaltă lume, nu s-ar fi făcut în

¹ Prodicos, retor și fizician, discipolul lui Protogora. Despre Prodicos se spune că pretindea cincizeci de drahme pe o serie de cursuri rezumate (Platon, *Cratil*, p. 384 b). ■ Protogora cerea o sută de mine pentru cursul întreg (Diogene Laertiu, IX, 52).

² Hippias din Elis, retor și filosof.

³ Evenos din Páros, poet elegiac și sofist.

⁴ Callias a și fost de altfel supranumit „cel bogat”.

⁵ Vreo cinci sute de franci.

20a

12

13

21a

PLATON

jurul tău atâta vâlvă, nici atâta vorbă; trebuie să fi făcut ceva deosebit de lumea cealaltă; spune-ne ce, ca să nu te judecăm cu nesocotință”.

Pe drept mi-ar putea rosti cineva astfel de cuvinte; de aceea voi încerca să vă arăt pentru care pricină mi s-a făcut un nume și-o ponegrire ca aceasta. Fiți deci cu luare-aminte, chiar cei care credeți că vorbesc în glumă; e bine să știți că nu vă voi spune decât adevărul.

Bărbați ai Atenei! Numele ce mi-am căpătat, prin nimic altceva nu-l merit decât printr-un soi de înțelepciune a mea. Vreți să știți de ce fel este această înțelepciune? Este, desigur, o înțelepciune omenească; și eu sunt acum primejduit pentru o astfel de înțelepciune, pe când cei de care am vorbit adineauri au pe buze cu ușurință o înțelepciune mai presus decât cea omenească; despre aceasta eu nu vă pot spune nimic, căci nu o cunosc; cine zice că o cunosc, minte, și vorbește într-o ponegrirea mea.

Nu murmurați, bărbați atenieni, căci am să vă spun un lucru ce vi se va părea și mai plin de semeție; nu-l voi spune însă de la mine, ci voi lăsa pe cineva mai vrednic de încrederea voastră. Asupra înțelepciunii mele, dacă este, și de ce fel este anume, vă voi aduce martor pe însuși zeul din Delfi. Cred că îl cunoașteți pe Cherefon¹; mi este prieten încă dinjinerete, desigur și celor mai mulți dintre voi; doar și el a fost surghiunit², și s-a întors o dată cu voi. Știți prin urmare ce fel de om era acest Cherefon; cât de aprig la ce se apuca. -Odată s-a dus la Delfi și a îndrăznit să întrebe pe oracol — să nu vă supere, judecătorilor, ce-am să vă spun, l-a întrebat dacă este cineva mai înțelept decât mine. Pythia a răspuns că nimeni nu-i mai înțelept. Chgrefona murit, însă despre acest răspuns vă poate mărturisi fratele lui, care tocmai se află aici.

Ați înțeles de ce v-am spus aceasta? Vreau să vă arăt de unde s-a iscat ura împotriva mea. Căci eu, dacă am auzit așa ceva, îmi tot ziceam în minte: ce-o fi vrând Zeul să zică, ce-o fi vrând să înțeleagă prin aceste vorbe? Cât știu eu, în mintea mea, nu sunt un înțelept, nici mare nici mic. Ce-o fi vrut deci să zică prin cuvintele că *aș fi cel mai înțelept*? Să spună neadevărul, nu se poate, căci nu-i legiuit unui zeu.

¹ Asupra lui Cherefon se poate citi în Platon, *Charmides*, 153 b și în Xenofon, *Memorabilia*, 11,3.

² Este vorba de „surghiunul” democraților, care în anul 404 au fugit de frica celor „treizeci de tirani”.

14

APĂRAREA LUI SOCRATE

Multă vreme am stat așa, nedumerit; ce-o fi vrut să zică? în sfârșit, m-am întors cu luare-aminte să cercetez lucrul în chipul următor: m-am dus la unul dintre cei ce se cred înțelepți, ca să dovedesc acolo, de mi-ar fi fost cu putință, neadevărul oracolului și să-i întorc vorba astfel: „Ai spus că sunt cel mai înțelept, și iată unul care e mai înțelept decât mine”. Am cercetat deci pe acest om — nu-i nevoie să-i dau numele în vileag, era un om politic — și vă voi spune doar ce părere mi-am făcut din cercetarea lui; m-am încredințat, dintr-o convorbire cu dânsul, că acest bărbat pare multor oameni, dar mai ales sieși, a fi înțelept, însă de fapt nu este. Am încercat după aceea să-i arăt că el *credea* numai că este înțelept, însă *nu era*. Prin aceasta mi-am atras ura lui și totodată pe a multora dintre cei de față.

Plecând de acolo, ziceam în mine însumi că tot eu trebuie să fiu mai înțelept decât acel om, deoarece deși nici unul nu pare să fi cunoscut frumosul și binele, totuși el crede că le-a cunoscut, când de fapt e neștiutor, iar eu nici nu le-am cunoscut, nici nu pretind așa ceva. Așadar, cu oricât de puțin, tot eu rămân mai înțelept decât acesta, fiindcă ceea ce nu știu nu pretind că știu.

De aici m-am dus la altul, tot dintre cei ce se socotesc înțelepți; dar și de la acesta am plecat cu aceeași încredințare. Mi l-am făcut și pe ăsta dușman ca pe atâția alții.

Mai pe urmă m-am dus rând pe rând și pe la alții, deși mișcat, mâhnit și cu teama în suflet că am să mi-i fac vrăjmași. Cu toate acestea socoteam că e nevoie să pun cuvântul Zeului mai presus de orice. Găseam nimerit că cineva vrea să afle ce înțelegea oracolul prin aceste cuvinte; ar fi trebuit să se ducă pe la toți câți credeau că știu ceva.

Mă jur pe câine¹, bărbați ai Atenei — în fața voastră trebuie să spun adevărul —, am dobândit următoarea încredințare: tocmai cei cu renume mai bun mi-au părut aproape cu totul lipsiți de înțelepciune, când îi cercetam după spusa Zeului; pe când alții, care se credeau mai nepricepuți, erau oameni mai deplini și mai aproape de înțelepciune.

Ar trebui să vă arăt toate rătăcirile mele, întocmai ca ale unui om osândit la vreo caznă, numai și numai să iasă nebiruit oracolul Zeului.

¹ Pe *câine*, formulă familiară, cu care se jura eroul Radamante, pentru a nu lua în deșert numele zeilor.

22a

15

PLATON

De aceea, după ce am isprăvit cu oamenii politici, m-am dus la poeți; și la cei de tragedii, și la cei de ditirambi¹ și la ceilalți, pentru ca în sfârșit să mă prind însumi mai puțin știutor decât aceia. Luând poemele lor cele mai bine făcute, îi tot întrebam ce înțeles au, pentru ca în același timp să și învăț ceva de la ei. Mi-e și rușine, cetățenilor, să vă spun adevărul; și totuși trebuie să vi-l spun; într-un cuvânt, mai toți cei de față ar fi putut să-mi talmăcească înțelesul lucrărilor mai bine decât înșiși autorii. Din această scurtă cercetare am cunbșcut adevărul și asupra poezilor, cum că operele pe care le creează izvorăsc dintr-un dar al naturii, dintr-un entuziasm asemenea prorocilor și preoților-profeți,... numai din înțelepciune nu!² Doar și aceștia spun multe și frumoase lucruri, însă nu cunosc cu adevărat cele ce tratează. Așa mi s-au arătat poezii... având același cusur. Cu acest prilej însă am simțit că ei, din pricina poeziei lor, se cred cei mai înțelepți dintre oameni și în alte privințe, ceea ce nu erau. M-am depărtat deci și de dâșșii, tot pe mine prețuindu-mă mai mult, întocmai ca față de oamenii de stat. În sfârșit, m-am dus și la meșteșugari. Întrucât mă privește, ca să spun adevărul, eram sigur că nu mă pricep deloc în meseriile lor; pe de altă parte, știam că pe dâșșii îi voi afla știutori de multe și frumoase lucruri. Și nu m-am înșelat în aceasta, căci ei cunoșteau lucruri de care eu nu aveam nici idee, arătându-se în această privință mai înțelepți decât mine. Ei bine, cetățeni atenieni, și bunii meseriași mi-au părut a cădea în aceeași greșală ca poeții; fiindcă-și practică cu artă meșteșugul lor, s-a- crezut fiecare din ei vrednic de cea mai mare înțelepciune și în alte privințe. Dar tocmai această nesocotință le-a întunecat înțelepciunea proprie.

Astfel, m-am întrebat încă o dată pe mine însumi asupra oracolului, și mi-am zis: Oare ce-aș putea primi mai bucuos? Să fiu cum sunt, adică nici înțelept ca dâșșii, nici neștiutor după neștiința lor, sau și înțelept și neștiutor, în amândouă ca dâșșii? Mi-am răspuns și mie însumi și oracolului că mai de folos îmi este să fiu cum sunt.

Bărbați atenieni! Multe dușmăanii mi-am ridicat dintr-o asemenea cercetare, și

¹ *Dithyrambos* era, propriu vorbind, un cântec în cinstea zeului Bachus, cu pronunțat caracter liric.

² Vezi asupra acestei teorii dezvoltările din *Fedru*, 244 a sqq. și *Ion* 533 d sqq.

16

APĂRAREA LUI SOCRATE

încă din cele mai rele și primejdioase; așa că multe clevetiri au pornit din acestea, de mi-a ieșit și numele de sofist. Cei ce iau parte la o discuție cu mine cred că eu sunt înțelept ori de câte ori se întâmplă să fiu mai tare în dovezi decât altul. Însă, judecători atenieni, se pare că înțelept cu adevărat este numai Zeul; se pare că asta spune el prin oracol: că înțelepciunea omenească prețuiește foarte puțin sau chiar nimic. Și se pare că vorbele oracolului nu privesc cu tot dinadinsul pe Socrate, ci numai s-a folosit de numele meu spre a mă da drept pildă; ca și cum ar fi vrut să zică omenirii: „Oamenilor! Cel mai înțelept dintre voi este acela care, ca și Socrate, și-a dat seama că el nu prețuiește nimic pentru înțelepciunea ce duce la cunoașterea adevărului”.

Dacă umblu deci acum printre oameni și-i cercetez, străduința mi-este să mă încredințez de spusa Zeului, ori de câte ori se întâmplă să cred despre cineva, cetățean sau străin, că este înțelept. Îndată ce nu-l găsesc astfel, îi dovedesc că nu este înțelept, întărind prin asta spusa Zeului. Din cauza acestei străduințe n-am avut răgaz să fac ceva mai de seamă nici ca cetățean în stat, nici ca membru al familiei, ci am rămas într-o neîntreruptă sărăcie, slujitor neîntrerupt al Zeului.

Din ce s-au stârnit dușmăniile lui Socrate?

Urmarea acestora a fost că mulți tineri, îndeosebi cei ce au răgaz, feciorii celor mai bogați, mă însoțesc de bunăvoie și sunt bucuosi să mă asculte cum cercetez oamenii; ba, adeseori imitându-mă, s-apucă și ei să cerceteze pe alții. Prin astfel de îndeletniciri, ei găsesc, se vede, mare belșug de oameni care cred a ști ceva când de fapt nu știu nimic sau prea puțin. Din această pricină, cei cercetați de dâșșii se supără, dar nu pe ei, ci iarăși pe mine, și spun că este un oarecare Socrate, foarte nelegiuit, care strică pe tineri. Dacă-i întreabă cineva ce făptuiește sau ce învață pe tineri acest Socrate, ei nu pot răspunde nimic, fiindcă nu știu.

Pe de altă parte însă, pentru a nu părea că pregetă, răspund cu cele ce se spun de obicei împotriva tuturor cugetătorilor: *că cercetez cele cerești și cele subpământene, că nu cred în zei și că faptele rele eu le înfățișez mai bune prin vorbire*. Cred și eu; că doar n-o să spună adevărul cum sunt dați în vileag atunci când se fac a ști ceva și nu știu nimic.

23a

17

PLATON

e Așadar, aceștia fiind ambițioși, pătimași și mulți la număr și vorbind mereu împotriva mea în chip convingător, au izbutit vreme îndelungată să vă umple urechile cu intrigi pătimașe. Dintr-aceștia s-au ales împotriva mea cu tot dinadinsul Meletos, Anytos și Lycon. Meletos mă urmărește ca din partea poezilor, Anytos din partea meseriașilor și a

24a oamenilor politici, Lycon din partea oratorilor. De aceea am spus încă de la început că m-aș minuna singur, dacă aș fi în stare într-un timp așa de scurt să dăram o defăimare ce durează de atâta vreme.

Acesta este, bărbați ai Atenei, adevărul pe care eu vi-l spun în față, fără înconjur și fără să scad din el vreo parte, nici însemnată, nici neînsemnată; și totuși știu că tocmai asta îmi atrage ură: încă o dovadă că spun adevărul, că

sunt ponegriri împotriva mea și că în ele, nu în mine, stă vinovăția. Acum ori mai târziu, când veți cerceta, vă veți încredința că este așa.

învinuirea lui Meletos

Asupra faptelor de care m-au învinovățit cei dintâi vrăjmași, cred că este de ajuns această apărare în fața voastră. Acum voi încerca să mă apăr față de „cinstitul”, cum își zice, și „patriotul” Meletos, precum și față de cei din urmă pârători.

Să mai luăm o dată actul de învinuire, cel întărit cu jurământ; să-l citim iarăși, ca și cum alții ar fi acum pârătorii. Iată ce cuprinde: *Socrate săvârșește nedreptăți; el strică pe tineri, nesocotește pe zeii în care crede statul și se închină la alte zeități, noi.* Așa glăsuiește actul de învinuire; să cercetăm în parte fiecare vină din acest act.

Spune că *săvârșesc nedreptăți, stricând pe tineri.*

Mă întorc și întâmpin: Meletos, bărbăți atenieni, săvârșește nedreptăți; el își bate joc de lucruri serioase, chemând în judecată cu nesocotință pe oameni, ocupându-se de lucruri în care se face a se pricepe, dar cu care de fapt nu s-a ocupat niciodată. Că este adevărat, voi încerca îndată să dovedesc.

— Vino, Meletos, mai aproape! Vino și spune-mi, găsești cu cale sau nu ca tinerii să devină cât mai virtuoși?

— Găsesc, îi răspunse.

— Ia spune acum acestei lumi, zise Socrate, cine-i face oameni de treabă? Fără îndoială, știi cine, de vreme ce te ocupi de acestea. Căci

18

APĂRAREA LUI SOCRATE

iată, pe mine care îi stric, cum zici tu, m-ai găsit; m-ai chemat în judecată în fața acestora și mi-aduci învinuiri. Ia arată-mi acum pe unul care îi face oameni de treabă; spune-i numele ca să-l audă și aceștia. Cine este?

MELETOS...?

SOCRATE: Vezi, Meletos, că taci și nu ești în stare să-mi răspunzi? Și cu toate astea, nu-ți pare rușinos și nu-ți pare o dovadă îndestulătoare ce spun, că nu te ocupi de acestea de fel? Spune-mi dar tu, virtuosule, cine-i face pe tinerii noștri virtuoși?

MELETOS: Legile.

SOCRATE: Dar nu te întreb asta, preavirtuosule! Cine anume este omul care din capul locului le cunoaște și pe acestea?

MELETOS: Judecătorii de aici, Socrate.

SOCRATE: Cum, Meletos, sunt aceștia în stare să dea creștere tinerilor, să-i facă mai virtuoși?

MELETOS: Fără îndoială.

SOCRATE: Toți sunt în stare sau numai unii?

MELETOS: Toți.

SOCRATE: Pe Hera, minunat vorbești; o adevărată comoară de oameni folositori ne-ai descoperit. Dar ce zici despre acești auditori? Pot și ei să facă din tineri oameni de treabă sau nu?

MELETOS: Și ei.

SOCRATE: Dar senatorii?

MELETOS: Și senatorii.

SOCRATE: Bine, Meletos, nici marea mulțime care vine în adunări, nici aceștia nu strică pe tineri, sau și aceștia îi fac mai virtuoși?

MELETOS: Și aceștia.

SOCRATE: Pe cât se pare, așadar, toți atenienii fac din tineri cunoscători ai frumosului și slujitori ai binelui, numai eu îi stric. Așa zici?

MELETOS: Tocmai așa.

SOCRATE: Mare nenorocire arunci pe capul meu! Dar răspunde-mi mai departe. Oare despre creșterea cailor tot așa crezi că stau lucrurile? Adică toți oamenii sunt în stare să-i crească, desăvârșindu-i, și numai unul îi strică? Sau tocmai pe dos: unul singur este în stare să-i desăvârșească prin îngrijire, sau în tot cazul foarte puțini, pe când marea mulțime, dimpotrivă, când umblă cu caii și-i folosește, îi strică?

19

25a

*

PLATON

26a

Nu se întâmplă, Meletos, cu caii ca și cu toate celelalte viețuitoare? La fel se întâmplă, orice vei spune tu și Anytos. Într-adevăr, ce mare fericire ar fi pentru tineret, dacă în lumea asta numai unul ar căuta să-i strice, pe când toți ceilalți semeni s-ar strădui să-i desăvârșească!

Dar tu ne-ai dovedit cu prisosință, Meletos, că niciodată nu te-ai ocupat de creșterea tinerilor; ne-ai dat pe față

nepăsarea ta desăvârșită față de asemenea lucruri, prin urmare ne-ai adus la judecată pentru chestiuni pe care nu le pricepi defel.

Pe Zeus, mai spune-mi ceva, Meletos. Oare este mai bine să trăim cu cetățenii de treabă sau cu cei răi?

Răspunde-mi, prietene, doar nu te întreb ceva greu! Oare cei răi nu influențează în rău pe cei din preajma lor?

Cei virtuoși, în bine?

MELETOS: Desigur.

SOCRATE: Este cineva care vrea să fie mai degrabă păgubit de către cei din jurul său, decât în câștig?

MELETOS: ...?

SOCRATE: Răspunde-mi, cinstite, căci și legea îți poruncește să răspunzi. Este cineva care vrea să i se facă rău?

MELETOS: Fără îndoială că nu.

SOCRATE: Foarte bine; dar pentru care din două mă tragi în judecată, fiindcă stric tineretul și-l fac mai rău *cu tot dinadinsul* sau fiindcă o fac fără de voie?

MELETOS: Cu tot dinadinsul.

SOCRATE: Cum asta, Meletos? La vârsta ta ești cu atât de mult mai înțelept ca mine, la această vârstă, încât să știi că răii fac numai rău în preajma lor, cei buni numai bine, pe când eu am rămas în acest hal de neștiință încât nu-mi dau seama nici măcar de atât, că dacă voi face pe conviețuitorii mei păcătoși voi fi însumi în primejdie de a primi răul de la dâșii? Ba încă să fac răul cu o înverșunare și... cum zic *cu tot dinadinsul*? Nu mă poți convinge de aceasta, Meletos, nici pe mine și, socotesc, pe nici un alt om.

Din două una: ori nu-i stric, ori, dacă îi stric, o fac fără de voie; deci tu și într-un caz și în altul minți. Dacă, pe de altă parte, eu stric tineretul fără de voie, atunci nu este lege după care să fiu judecat pentru asemenea greșeli făcute fără voie, însă pe cale particulară — trebuia să mă fi luat și să mă fi învățat, și să-mi fi luminat mintea.

Este înverderat că, dacă mi se arată greșeala, voi înceta de a mai face ceea ce făceam

APĂRAREA LUI SOCRATE

fără de voie. Tu însă ai fugit de întâlnirile cu mine, n-ai voit să mă luminezi cu învățăturile tale; în schimb mă duci la judecată, unde legea poruncește să fie târâți cei ce au nevoie de pedeapsă, nu de învățătură.

Bărbați atenieni! Cu toate că acum socotesc înverderat ce-am spus și adineauri, că Meletos niciodată n-a avut habar de lucrurile acestea, însemnate sau mărunte, totuși, Meletos, eu ție mă adresez iarăși. Cum zici că stric pe tineri? Este oare limpede și lămurit că prin actul de învinuire, pe care însuși l-ai scris, spui că eu răspândesc învățătura de a nu se crede în zei în care crede statul, ci în alte divinități, noi? Nu zici că prin astfel de învățături stric pe tineri?

MELETOS: Da, asta o susțin cu tărie.

SOCRATE: Ei bine, Meletos, tocmai în numele zeilor de care e vorba, spune-mi ceva mai lămurit și mie și acestor judecători. Eu unul nu pot pricepe pe care din două susții: că învăț pe tineri să creadă în oarecare zei? Că, prin urmare, și eu socot că există anumiți zei și nu sunt cu desăvârșire ateu? Că deci prin aceasta nu săvârșesc o călcare de lege, însă mă învinuiești că nu cred *în aceiași zei* în care crede statul, ci în alții? Ori susții că nu cred deloc în zei și că învăț și pe alții o astfel de necredință?

MELETOS: Aceasta din urmă susțin: că nu crezi deloc în zei.

SOCRATE: O, minunate Meletos, de ce susții așa ceva? Cum, nici despre soare și lună eu nu cred, ca toată lumea, că sunt zeități?

MELETOS: Pe Zeus, judecătorilor, el zice că soarele este o piatră, luna un pământ.

SOCRATE: Poate crezi, prietene Meletos, că învinuiești pe Anaxagora¹. Oare până într-atât disprețuiești pe acești judecători? Până într-atât de necitiți îi crezi, încât nu știu că operele lui Anaxagora din Clazomene sunt pline de aceste învățături?

Dar... după Meletos, tinerii învață de la mine cele ce ei le aud atât de des pentru cel mult o drahmă la orhestră²; acolo unde se batjocorește

¹ Anaxagora s-a născut pe la 500, în Clazomene; pe la 475 acest genial filosof profesa în Atena sistemul său cosmogonic. Osândit la moarte, el izbutește să-și preschimbe pedeapsa în surghiun. Moare în 428. Este cel dintâi care concepe creatorul ca pe un Dumnezeu extramundant.

² Prețul unui loc în teatru era o drahmă (aproape un franc). în orhestră cânta corul; se știe că tragediile lui Euripide, mai ales părțile corului, erau cam încărcate de sentințe și idei filosofice.

20

21

PLATON

e Socrate, dacă bineînțeles el și-ar însuși acele teorii, e drept, întrucâtva ciudate!

în numele lui Zeus! Astfel îți par eu cu tot dinadinsul: că nu cred în existența nici unui zeu?

MELETOS: Jur pe Zeus că nu recunoști pe nici unul.

SOCRATE: Ești de rea-credință, Meletos! Cât se pare, vorbești ceea ce tu însuși nu crezi.

Judecători atenieni, acest om îmi pare un îndrăzneț și neînfrânat. El m-a chemat în judecată fără nici un rost, târât doar de cutezanța, de neînfrânarea și tinerețea lui. Seamănă cu unul care aruncă o ghicitoare 27a de ispitire; își zice: „Oare înțeleptul acesta numit Socrate va ghici că glumesc și că spun lucruri pe care nu le cred nici eu?

Izbuti-voi oare să-l înșel pe el și pe ceilalți ascultători?” Acestea îmi pare că spune în actul său de învinuire — lucruri ce se bat cap în cap; ca și cum ar zice: „Socrate calcă legea necrezând în zei, dai' crezând în ei”. Nu! Nu

este serios!

Dar, bărbați atenieni, să cercetăm împreună, cum ni se înfățișează o astfel de contradicție? Răspunde-mi, Meletos, la întrebări; iar voi b aduceți-vă aminte de ceea ce v-am rugat la început și nu vă supărați dacă voi vorbi în chipul meu obișnuit.

Este vreun om, Meletos, care să creadă că se săvârșesc fapte omenești, însă nu există oameni?

MELETOS: ...

SOCRATE: Să-mi răspundă, judecători, și să nu tot facă zgomot într-un fel sau altul.

Este cineva care crede că nu există cai, însă există lucruri privitoare la cai? Că nu există flaut, însă există o artă a flautului? Nu se poate, o, tu, cel mai bun dintre oameni; îți răspund eu și ție și acestor judecători, dacă tu nu vrei să răspunzi. Spune-mi măcar atât: este cineva care crede în cele divine, însă nu crede în daimoni?¹ c

MELETOS: Nu este.

SOCRATE: Cât de mult mă ajuți, că te-ai hotărât în sfârșit să-mi răspunzi... silit de aceștia! Au nu susții că eu cred și învăț tineretul

¹ Vezi, asupra înțelesului cuvântului *daimon*, voi. II din *Banchetul*, 200 e.

22

APĂRAREA LUI SOCRATE

să creadă în anumite divinități fie noi, fie cele de până acum? ' d Recunoști asta sau nu?

MELETOS: Recunosc.

SOCRATE: Dacă eu cred în divinități precum recunoști, dacă aceste divinități sunt chiar zei, atunci e tocmai ce-am mai spus: tu vii cu ghicitori și glume, susținând pe de o parte că nu cred în zei, pe de altă parte că aș crede, de vreme ce cred în divinități. Căci dacă divinitățile sunt copii naturali ai zeilor, firește, născuți fie din nimfe fie din alte mame, așa cum se spune, care om poate crede că există copii ai zeilor, însă nu există zei? Tot așa de necugetat ar fi cineva dacă ar e susține că există catări coborâtori din cai și măgari, însă nu există nici cai, nici măgari. Vezi dar, Meletos, că nu e cu puțință să fi făcut această pâră cu alt gând decât ca să ne ispețești, în tot cazul fără să ai un temei de învinuire pentru vreo dreaptă călcare de lege. Altfel cum îți închipui că ai putea convinge pe cineva cu oricât de slabă cugetare că același om 28a crede în cele spirituale și divine, dar nu crede că există spirite și zei?

Chemarea lui Socrate

Dar, atenienilor, mi se pare că nu am nevoie de o lungă apărare ca să vă dovedesc că nu calc legile, cum scrie actul de învinuire al lui Meletos; poate că sunt de ajuns acestea.

Vă voi aminti ce v-am mai spus, și să știți bine că este un adevăr faptul că mi-am stârnit multă ură și mi-am făcut mulți dușmani. Tocmai aceasta — ponegrirea și pizma celor mulți — este singurul lucru ce mă va înfrânge, de va fi să cad; nu Meletos și Anytos! Astfel s-au prăbușit mulți bărbați destoinici, și cred că vor mai cădea; nu vă fie teamă, această nenorocire nu se va opri la mine.

Poate că s-ar găsi cineva să mă întrebe: „Nu-ți este rușine, Socrate, că **ți-ai** ales o îndeletnicire din care acum îți vine primejdia morții?” Iată ce i-aș răspunde pe drept cuvânt: „Omule, nu judeci drept dacă găsești cu cale că un om, cât de neînsemnat, când s-apucă de ceva trebuie să-și cântărească sortii vieții și ai morții, în loc să aibă în vedere numai ceea ce va face, adică, dacă sunt sau nu drepte, dacă sunt sau nu vrednice de un om cinstit sau de un om păcătos. Mișei ar fi, după socotința ta, eroii care și-au risipit viața pe câmpiile Troiei; de nimic ar fi atâția și c mai ales acel fiu al zeiței Thetis care, față de o viață rușinoasă,

PLATON

APĂRAREA LUI SOCRATE

29a

a disprețuit moartea atât de mult, încât, când mamă-sa, văzându-l dornic să-l omoare pe Hector, îi zise, pe cât mi-aduc aminte: „Copilul meu, dacă vei răzbuna moartea prietenului tău Patroclu și vei ucide pe Hector, vei pieri și tu. *Doară și tu te vei duce curând după moartea lui Hector.*”[^]

El, auzind acestea, disprețui orice primejdie și mai ales moartea; dar se temea foarte mult de a trăi cu necinste fără să-și răzbune prietenul.

„Ah, zise atunci, de-aș muri chiar acum... numai să pedepsesc pe nelegiuitul și să nu rămân o batjocură pe lângă corăbii, o povară a pământului”.

Crezi că s-a gândit câtuși de puțin la moarte și primejdie? Iată un adevăr statornic, cetățeni atenieni: de orice lucru s-ar apuca cineva — fie din propriul imbold, fiindcă l-a socotit bun, fie din porunca stăpânului său — el trebuie, după părerea mea, să rămână acolo, să înfrunte orice primejdie, să nu pregete față de nimic, nici chiar față de moarte, afară numai de necinste.

Ar trebui, bărbați ai Atenei, să am o purtare urâtă dacă m-aș teme de moarte sau de alte primejdii într-atât, încât să părăsesc rândurile, eu care am stat la datorie în Potidea², în Amphipolis³ și în Delion⁴, unde chiar generalii pe care voi i-ați ales mi-au poruncit să stau în linia de bătaie și să înfrunt primejdiile morții; să mă tem de moarte tocmai acum când, după credința și tălmăcirea mea, Zeul însuși mi-a poruncit să nu trăiesc altfel decât ca iubitor

al înțelepciunii, ca necurmat cercetător al sufletului meu și al celorlalți.

Ar fi din parte-mi ceva în adevăr grozav... și atunci pe drept m-ar putea chema cineva în judecată, fiindcă nu cred în zei, nu mă supun poruncilor divine, fiindcă m-am temut de moarte și am crezut că sunt înțelept fără să fiu.

Căci, judecătorilor, a se teme de moarte nu este alta decât a te crede înțelept; este a zice că știi ceea ce în fapt nu poți ști. Nimeni nu-și poate da seama ce este moartea, chiar dacă s-ar întâmpla

¹ Homer, *Iliada*, XVIII, 96,98, 104.

² Potidea, cetate în Tracia; deși aliata Atenei, s-a revoltat împotriva ei. După un lung asediu (423—429) a fost însă cucerită.

³ Amphipolis, cucerită la 422 de Brasidas, generalul lacedemonilor.

⁴ Delion, recucerit de beoțieni în 424. Aici Socrate a salvat viața lui Alcibiade și Xenofon.

24

să fie pentru om cea mai mare fericire; cei ce se tem de ea sunt deci ca și cum ar ști cu siguranță că moartea este cea mai mare dintre nenorociri. Și ce alta decât o rușinoasă neștiință ar putea fi credința că știi ce nu se poate ști?¹

Eu, atenienilor, tocmai prin aceasta mă deosebesc de marea mulțime a oamenilor; și, dacă mi-aș îngădui să cred că sunt întrucâtva mai înțelept decât alții, pentru atâta numai sunt mai înțelept că, nefiind în stare să cunosc îndeajuns cele de dincolo, cele din lumea lui Hades, nici nu susțin că știu. Ce știu cu siguranță este că a săvârși nedreptăți, a nu asculta de cel mai cuminte ca tine, om sau zeu, sunt lucruri rele și rușinoase. De aceea, niciodată nu mă voi teme, nici voi fugi de un lucru, fără a ști cu siguranță că poate avea și sorți de bine; însă mă voi feri de ceea ce știu cu siguranță că este rău.

Dacă acum mi-ați da drumul și n-ați asculta cererea lui Anytos, care a spus că sau nu trebuia din capul locului să fiu adus aici, sau, o dată adus, n-am altă soartă decât moartea, deoarece, scăpând, copiii voștri, care au urmat învățăturile lui Socrate, se vor strica de tot; dacă deci mi-ați spune aceasta: „Socrate, nu ascultăm pe Anytos, îți dăm drumul, dar să nu mai umbli de azi înainte cu cercetările tale; să nu mai filosofezi; iar dacă te apuci iar de acestea, te vom osândi la moarte”, dacă, precum spuneam, m-ați elibera cu această condiție, eu v-aș răspunde: „Cetățeni ai Atenei, îmi sunteți dragi și vă iubesc, însă mă voi supune Zeului mai degrabă decât vouă. Câtea vreme mai suflu și sunt în putere, nu voi înceta să filosofez, să sfătuiesc, să călăuzesc, pe oricine mi-ar ieși în cale; și, întâlnindu-l, l-aș întâmpina ca de obicei cu aceste cuvinte: O, cel mai bun dintre oameni, tu ești atenian; ești cetățeanul celui mai mare stat, al celui mai renumit în înțelepciune și putere. Nu-ți este rușine să te ocupi așa mult de averi, căutând să le tot sporești, iar pe de altă parte să nu te ocupi, nici să te îngrijești câtuși de puțin de numele, de cinstea și de cugetul tău, de adevăr și de suflet, căutând cum să le faci mai desăvârșite?”²

Și dacă unul dintre voi ar răspunde șovăitor că și de acestea se îngrijește, nu-mi va scăpa din mâini ușor, nu mă voi depărta, ci-l voi întreba, îl voi cerceta, și-l voi dovedi cum este; dacă voi găsi că nu a

¹ Cf. asupra acestei idei și Alcibiade, 118 a.

² Cf. asupra ideii că sufletul omului este partea cea mai însemnată din ființa lui, Alcibiade, 129 b sq.

25

PLATON

dobândit virtutea, ci numai spune că e virtuos, îl voi muștra, căci 30a socoate de cel mai mic preț lucrurile vrednice de cea mai mare luare-aminte, pe când cele de nimic le pune mai presus de orice.

Această muștrare o voi face oricui îmi va ieși în cale: tânăr, bătrân, străin, cetățean, dar mai ales compatrioților mei, cu atât mai mult cu cât îmi sunt mai apropiați prin neam. Zeul, să știți bine — el îmi poruncește acestea. Eu sunt, de altfel, încredințat că în statul nostru nu s-a săvârșit pentru voi un fapt mai deosebit decât supunerea mea față de zeul din Delfi.

Dacă umblu printre voi, nu fac nimic altceva decât încerc să vă conving pe toți, tineri și bătrâni, să nu vă îngrijiți mai mult ca orice de b trupuri, nici să vânați averi cu atâta înverșunare, ci să vă dați osteneala și pentru suflet: cum adică s-ar putea desăvârși; căci nu din averi izvorăște virtutea, ci din virtute izvorăsc și averi și toate celelalte bunuri omenești; pentru unul singur sau pentru o societate întreagă.

Dacă învățând acestea pe tineri eu îi stric, sunt vătămător; și tot astfel, dacă cineva susține că altele și nu acestea sunt învățăturile mele, minte.

La cele spuse, bărbați atenieni, mai adaug atât: mă veți elibera c sau osândi, eu nu-mi schimb felul de viață, de-ar fi să mor și de mai multe ori.

Cine pierde prin moartea lui Socrate?

Nu faceți zgomot, cetățeni atenieni! împliniți-mi rugămintea ce v-am făcut, de a nu murmura și a-mi da ascultare cât voi vorbi. Socotesc, de altfel, că dacă m-ați asculta ați trage și folos. Am de gând să vă spun și altele, care vor stârni poate și strigăte; eu vă rog să nu faceți asta.

Așadar, să știți bine că, dacă mă veți osândi la moarte fiindcă sunt astfel precum v-am spus, nu mie îmi veți aduce vătămare, ci vouă înșivă. Mie nici Meletos nici Anytos nu-mi pot aduce vreo pagubă, căci d n-ar putea. Nu cred că dreptatea divină a orânduie astfel, încât un bărbat mai bun să fie păgubit de altul mai rău. M-ar putea osândi la moarte, m-ar putea surghiuni, mi-ar putea răpi cinstea cetățeniei, lucruri pe care și Meletos și oricare altul le socotesc nenorociri mari; eu însă nu le consider așa; eu cred că mult mai mare nenorocire e să faci decât să

26

APĂRAREA LUI SOCRATE

înduri o nedreptate, cum este aceea ce se încearcă acum să se facă, adică să se omoare pe nedrept un om. Acum, bărbați ai Atenei, sunt departe de a face o apărare pentru mine însumi, cum ar crede cineva. Nu; eu vorbesc pentru voi, ca nu cumva să cădeți în greșală și să vă arătați, printr-un vot împotriva mea, nerecunoscători față de darul Zeului. De mă veți osândi la moarte, nu veți mai găsi ușor pe altul cum am fost trimis eu de Zeu pentru acest oraș. Ca să fac o comparație mai veselă, eu am fost pentru voi cum e musca¹ pentru un cal mândru și de rasă, care din cauza frumuseții sale este cam leneș și simte nevoia de îmboldire. Se pare că Zeul de aceea m-a hărăzit orașului: să vă trezesc, să vă învăț, să vă dojenesc pe fiecare în parte, fără încetare, ziua întreagă, mergând prin tot locul. Nu veți găsi ușor, atenieni, un astfel de om; ascultați-mă și mă cruțați! Se poate să fiți supărați pe mine; așa se supără cei ce dorm când sunt treziți de cineva. Se poate să mă și bateți, dacă ascultați de Anytos; în sfârșit, se poate să mă și omorâți cu ușurință. Dar atunci iarăși vă veți petrece restul vieții dormind, afară numai dacă Zeul, îngrijindu-se de voi, nu v-ar trimite pe altcineva, la fel. Că sunt un om trimis orașului de către Zeu, ați putea-o înțelege și din aceasta: nu seamănă unui fapt omenesc nepăsarea mea față de toate lucrurile ce mă privesc personal și faptul că de atâția ani îngădui să-mi fie lăsată în părăsire gospodăria, pentru a mă îngriji numai de ale voastre, pentru a mă apropia de fiecare în parte ca un tată sau frate mai mare, cercetând mereu să vă conving că trebuie să vă îngrijiți de virtute. Dacă aș fi avut vreun folos din acestea, dacă le-aș fi făcut pentru bani, aș fi avut de spus vreun cuvânt; vedeți însă că și părătorii mei, cu toate că m-au învinuit fără rușine pentru multe și de toate, n-au cutezat totuși să mă vorbească în această privință; n-au putut să aducă un martor că am primit sau am cerut vreodată plată. Cât despre mine, aduc un martor puternic că și aici spun adevărul; este sărăcia mea.

¹ Cuvântul înseamnă și *țânțar* și *pinten*. Există însă o „**muscă de cal**” **specială**, deosebită de musca obișnuită; credem că de aceasta-i vorba aici.

27

31a

i

32a

PLATON

De ce Socrate n-a făcut politică?

Poate vi se pare ciudat că eu numai în chip particular umblu pe la unul și altul, și-mi fac de lucru și vă sfătuiesc, iar în chip public nu îndrăznesc să mă înfățișez în fața mulțimii, ca să dau sfaturi statului; pricina este tot ceea ce m-ați auzit adeseori spunând, că am în mine ceva divin, un spirit¹, despre care Meletos a scris și în actul de învinuire, pentru a mă batjocori.

Duhul acesta este sădit în mine încă de copil, și-mi apare ca un glas. Îndată ce se arată, mă împiedică de la ce am de gând să fac, însă nu mă împinge niciodată la ceva. El m-a oprit de a face politică; și mi se pare că-i foarte bine venită această împotrivire. În adevăr, bărbați ai Atenei, vă spun cu siguranță: dacă m-aș fi apucat să fac politică, de mult aș fi fost pierdut și nu v-aș mai fi fost de folos nici vouă întru nimic, nici mie însumi.

Nu vă supărați că vă spun acest adevăr. Nu este om care s-a împotrivit cu hotărâre mării mulțimi — aceasta sau alta — care să fi înlăturat mai multe nedreptăți și călcări de lege în statul său și care să fi scăpat cu viață. Este, prin urmare, o necesitate ca, dacă cineva într-adevăr se luptă pentru dreptate și vrea să fie teafăr oricât de puțină vreme, să lucreze ca simplu particular, nu ca om politic.

Puternice dovezi vă voi aduce în sprijin; și nu vorbe, ci tocmai ce prețuiți mai mult, fapte. Ascultați ce mi s-a întâmplat, ca să vedeți că pentru nimic în lume eu nu ies din calea dreptății; că pentru ea nu mă tem nici de moarte — căci era gata să pier, fiindcă nu m-am supus unei nedreptăți. Sunt lucruri supărătoare, privitoare la judecăți, însă lucruri adevărate.

Eu, cetățeni atenieni, n-am cârmuit niciodată; n-am avut nici o slujbă de stat; am fost însă o dată senator. S-a întâmplat că tribul Antiohis², din care fac parte, era de rând în pritanie; tocmai atunci ați hotărât să judecați deodată pe cei zece căpitani de oștire — ceea ce era

¹ *Daimonion*; acest „înger păzitor”, după expresia unora, nu poate fi altceva decât personificarea propriei sale conștiințe.

² Phyle Antiohis; fiecare din cele zece triburi trimiteau câte cincizeci de senatori în *bouleuterion*; o secție din acestea era în slujbă treizeci și cinci de zile pe an, în care timp se numea *prytaneia*; clădirea unde se întruneau pritanii era numită *prytaneion* sau *tholos*; cei cincizeci de pritani luau masa în *tholos*.

APĂRAREA LUI SOCRATE

o călcare de lege¹ —, fiindcă n-au înmormântat soldații căzuți în lupta pe mare²; voi înșivă ați recunoscut călcarea de lege, ceva mai târziu. Eu singur dintre pritani m-am împotrivit vouă, ca să nu se calce legea; avocații voștri se pregăteau să mă tragă în judecată, să mă urmărească; voi erați ațâțați și țipați împotriva mea; eu am rămas însă nestrămutat în părerea că mai degrabă trebuie să înfrunt orice primejdie împreună cu legea și dreptatea, decât să merg cu nedreptele voastre hotărâri de teama lanțurilor sau morții.

Acestea s-au întâmplat pe vremea stăpânirii populare³; când a venit însă la cârmă stăpânirea celor puțini, „cei treizeci” ne-au trims poruncă mie și la alți patru, în sala pritanilor, să aducem din Salamina pe Leon Salamineanul⁴, spre a fi omorât; au dat și alte porunci la fel multor cetățeni, voind să acopere de păcate pe cât mai mulți. Eu și atunci le-am arătat, nu cu vorba, ci cu fapta, că nu-mi pasă de moarte — nu știu dacă nu vorbesc cam aspru —, dar că grija mea de căpetenie era numai să nu săvârșesc ceva nedrept sau nelegiuit. Nu m-a

însăpăimântat acea cârmuire, deși foarte puternică; n-am săvârșit de frică o nedreptate; căci îndată ce am ieșit din pritaneu cei patru au apucat spre Salamina să-l aducă pe Leon, iar eu m-am dus drept acasă. Din această pricină aș fi fost desigur osândit la moarte, dacă nu se întâmpla să cadă în scurtă vreme stăpânirea aceea⁵.

Multe dovezi îmi stau la îndemână să vă conving de aceasta. Credeți oare că aș fi dus-o până la vârsta asta, dacă aș fi făcut politică, dacă aș fi cârmuit statul cu vrednicie, ca un om cinstit, dacă m-aș fi pus de-a curmezișul, pentru ocrotirea tuturor afacerilor drepte, și mi-aș fi îndreptat întreaga luare-aminte, precum se cuvine, numai pentru astfel de pricini? Departe de mine, bărbați ai Atenei, să cred așa ceva.

¹ După lege, ei trebuiau judecați individual, nu colectiv. Cf. Xenofon, *Hell.*, I, 7; *Apomn.*, I, 1,38.

² După lupta navală din insulele Arginoussai (46(1), în care atenienii au biruit pe spartani, cei zece generali atenieni au fost învinuiți că n-au îngropat trupurile celor căzuți în luptă.

³ Așadar, înainte de lupta din Aigos Potamos, când Lisandru a cucerit Atena și a dat-o pe mâna celor treizeci de tirani (în 404).

⁴ Leon Salaminios, făcând mare avere, a fugit în Salamina de frica celor treizeci; el era cetățean atenian.

⁵ La400i.d.H.

28

29

PLATON

APĂRAREA LUI SOCRATE

Dar eu în cursul întregii vieți m-am arătat întotdeauna la fel, 33a același om în treburile publice, mult-puțin cât am lucrat, ca și în viața particulară. N-am îngăduit nimic nimănui împotriva dreptății, nici ăstora despre care ponegri toni mei spun că-mi sunt școlari¹.

„Școlarii” lui Socrate

Învățător n-am fost nimănui până astăzi; dar dacă cineva, tânăr sau bătrân, a dorit să mă audă cum vorbesc, ori să afle cum îmi fac datoria, eu nu l-am ținut de rău și nu l-am oprit; n-am luat bani de la nimeni să

b stau de vorbă cu el și n-am respins pe nimeni de a discuta cu mine, fiindcă nu mi-ar fi dat bani. Dimpotrivă, am îngăduit de-a valma, și celui bogat și celui sărac, să mă întrebe; și, dacă a voit să mă asculte ce vorbesc, i-am îngăduit să-mi și răspundă. Acum, de s-a făcut vreunul dintre aceștia om de treabă ori de nu, eu nu mi-aș putea însuși pe drept răspunderea, deoarece nici n-am făgăduit până azi cuiva vreo învățătură, nici n-am dat lecții nimănui. Cine susține că a primit lecții de la mine ori m-a ascultat vorbind ca particular altceva decât m-au auzit cu toți ceilalți, să știți că acela nu spune adevărul.

Dar să vedem de ce unii simt plăcere să-și petreacă mai toată

c vremea cu mine? De altfel, atenieni, ați auzit și până acum de ce v-am spus adevărul întreg: fiindcă le place să mă asculte cum cercetez pe cei ce se cred înțelepți fără a fi. Pasămite, nu este lipsită de farmec o astfel de cercetare. Mie, cum v-am spus, această sarcină mi-a fost hărăzită de Zeu, prin oracole, prin vise, prin tot chipul cum i se destăinuiește vreodată omului ursita și porunca zeiască.

Și lucrurile, cetățeni atenieni, sunt nu numai adevărate, dar ușor de dovedit; căci dacă eu stric pe unii tineri, iar pe alții i-am și stricat, ar fi

d trebuit ca unii dintr-înșii, când au ajuns în puterea vârstei, să-și fi dat seama că eu i-am stricat odinioară, pe când erau copii, prin relele mele povești, și ar fi trebuit să se ridice acum împotriva mea, să mă învinuiască și să se răzbune. Dacă ei înșiși n-ar fi voit să facă aceasta, s-ar fi găsit măcar cineva dintre rudele lor care să-și aducă aminte de ei și să-i răzbune: părinți, ori frați, ori alte neamuri, care au avut — dacă au avut — de îndurat vreun rău din partea mea, față de-ai lor.

e E drept că văd aici în față pe mulți dintre dânsii; iată mai întâi pe covârșnicul și concetățeanul meu Criton, tatăl acestui Critobulos; pe

Este vorba de Alcibiade și Critias.

30

Lysamias din Sphettos, tatăl acestui Eschine¹; pe cefisianul Antifon, tatăl lui Epigene; iată și pe alții, ai căror frați au luat parte la convorbirile mele: Nicostrat al lui Theodotid, frate cu Theodot — drept e că Theodot e mort și că nu l-ar mai putea ruga —; Paralos al lui Demodocos, frate cu Theages; Adimantos al lui Ariston și fratele său Platon; Aiantodor și frate-său Apolodor² și mulți alții, pe care i-aș mai putea numi. Dintre aceștia Meletos măcar pe unul ar fi trebuit să ni-l aducă martor în cuvântarea sa. Dacă, a uitat atunci, să aducă unul acum — eu îi dau voie — și să arate dacă are ceva de spus în această privință, însă, cetățeni, de la aceștia veți afla tocmai contrariul; toți sunt gata să-mi sară în ajutor mie, un corupător, un răufăcător al rudelor lor, cum s-au pronunțat Meletos și Anytos. Înțeleg, de asemenea, că s-ar putea ca stricații să aibă cuvântul lor de a-mi veni într-ajutor; dar cei nestricați, care sunt acum bărbați în vârstă, legați de aceștia prin înrudire, ce zor ar avea ei să mă apere, dacă n-ar fi la mijloc dreptatea mea — sfânta dreptate — și dacă n-ar ști că Meletos minte, iar eu spun adevărul?

Socrate nu face rugăminți umilitoare

Acum fie, cetățeni! Ce-am avut de zis în apărarea mea am spus; sunt, cred, destule și ar fi de prisos oricâte aș mai înșira, de același fel.

S-ar putea însă ca unul dintre voi, aducându-și aminte de te-miri-ce împrejurare proprie, să mă țină de rău, zicând

cum el, într-un proces mai mic decât acesta, a fost nevoit să se roage de judecători cu multe lacrimi, pentru a stârni mila, cum și-a adus la judecată copilașii, prieteni mulți și rude. Iar eu, într-o pricină cât se pare de cea mai mare primejdie, să nu întrebuițez nici unul din aceste mijloace? Cugetând în sine acestea, cineva s-ar înăspri poate față de mine, s-ar mânia și m-ar osândi cu ciudă în fața urnei.

Dacă deci este vreunul dintre voi — ceea ce n-aș crede —, dar dacă în sfârșit este, aș fi în drept să-i răspund următoarele: „Am și eu, preabunule, ceva rude, căci, vorba lui Homer: *N-am răsărit din stejar și*

¹ Nu e vorba de oratorul adversar al lui Demostene, care a trăit mai târziu. Ct. Diogene Laertiu, II, 7.

² Toți elevi și amici ai lui Socrate.

31

34a

PLATON

nu m-am născut din o stâncă[^], ci din oameni". Am și eu, cetățeni atenieni, rude; am și trei copii². Unul acum e mare, iar doi sunt încă mici... cu toate acestea nu voi aduce aici pe nici unul, pentru a vă ruga să mă scăpați prin voturile voastre. De ce nu voi face una ca asta? Nu

e fiindcă sunt mândru, bărbați ai Atenei, nici fiindcă vă disprețuiesc; și nu este vorba nici dacă întâmpin moartea cu vitejie sau cu frică. Pentru cinstea mea, a voastră și a întregului stat, eu nu găsesc de cuviință să fac asta, la vârsta mea, cu trecutul și numele meu, adevărat sau mincinos; doar e știut lucru că Socrate se deosebește prin ceva de

35a ceilalți oameni.

Ar fi rușinos, în adevăr, dacă s-ar purta astfel și acei dintre voi care se cred deosebiți prin înțelepciune, bărbăție sau altă virtute. Am văzut adeseori pe mulți în felul acesta. Deși în sine erau foarte încrezuți, când au apărut la judecăți s-au umilit în chip necrezut, socotind poate că, dacă mor, îndură o groaznică suferință; sau, dacă voi nu i-ați fi osândit la moarte, ar fi rămas nemuritori! Acest fel de oameni îmi pare că fac b statul nostru de ocară până într-atât, că și străinii au ajuns să spună că la atenieni oamenii cei mai renumiți prin virtute, chiar cei puși de ei înșiși în fruntea dregătoriilor și celorlalte locuri de cinste, nu se deosebesc întru nimic de femei.

Acasta, bărbați ai Atenei, nu se cuvine să o facem nici noi, cei ce părem a fi ceva; nici voi n-ar trebui să ne îngăduim, dacă noi am vrea să facem; dimpotrivă, să arătați că mult mai iute ați osândi pe cel ce joacă asemenea piese de teatru, cu scopul de a stârni mila voastră (dar care de fapt face de râs orașul), decât pe acela care așteaptă în liniște hotărârea voastră.

Lăsând deoparte însă faima fiecăruia, eu nu găsesc, atenieni, că-i drept să te rogi de judecător și să scapi prin rugăminți, ci să-l înveți și să-l convingi; că doar nu de aceea sade judecătorul acolo, ca să jertfească dreptatea pentru hatâruri, ci ca să judece după ea; el ajutat nu că va face pe placul cui i se va părea, ci că va judeca după legi. De aceea, nici noi nu trebuie să vă îmbiem să jurați strâmb, nici voi să nu vă lăsați târați de noi; nici unii, nici ceilalți n-am respecta pietatea.

¹ Homer, *Odiseea*, XIX, 163. Astfel întreabă Penelopa pe Odiseu, pe care încă nu-l recunoscuse. Aici versul este aproape întreg, numai verbele sunt schimbate, la persoana I în loc de a H-a.

² Lamprocles, Sofroniscos și Menexenos.

APĂRAREA LUI SOCRATE

Nu-mi cereți deci, bărbați ai Atenei, să fac ce nu socot vrednic, drept și sfânt, pe Zeus, mai ales sfânt, când sunt învinuit de acest Meletos și pentru călcarea religiei!

E limpede lucru că, dacă v-aș îndupleca să fiți de partea mea, dacă prin rugăminți v-aș sili la aceasta, deși ați jurat, v-aș învăța chiar eu să nu credeți în ființa zeilor și atunci, o dată ce nu cred în zei, voind să mă apăr, m-aș învinui singur. Însă cu totul altfel este adevărul. Eu, cetățeni atenieni, respect pe zei ca nici unul dintre părătorii mei; las deci în seama voastră și-n a Zeului să judece cum e mai bine și pentru mine și pentru voi.

(După cele mai plauzibile calcule, au votat 502 jurați. Diogene Laertiu spune [II, 41] că Socrate a fost declarat vinovat cu 281 de voturi.

Cel osândit ia din nou cuvântul la discutarea pedepsei).

Partea a doua **SOCRATE PROPUNE O PEDEAPSA**

Discutarea diferitelor pedepse

Cetățeni ai Atenei! Că nu m-am neliniștit de ceea ce s-a întâmplat cu osândirea mea, multe dovezi v-ar sta la îndemână, dar mai cu seamă faptul că nu mi-a venit deloc pe neașteptate. De un lucru mai ales mă minunez foarte mult: de numărul voturilor de o parte și de alta. N-aș fi crezut că va fi o deosebire atât de mică, ci cu mult mai mare. Și iată că, pe cât se pare, treizeci de voturi numai să fi căzut altfel și aș fi fost acum liber. Dar și așa, eu tot am scăpat... măcar de Meletos. Mai mult: pe cât îmi pare, nu numai că am scăpat de el, dar e lămurit pentru fiecare că de n-ar fi avut alături pe Anytos și Lycon ar fi trebuit să

d

e 36a

32

33

PLATON

primească o amendă de o mie de drahme, căci n-ar fi dobândit nici a b cincea parte din voturi'.

Așadar, acest bărbat cere împotriva mea pedeapsa cu moartea. Fie. Eu însă, atenieni, ce să cer la rândul meu?² Nu este firesc să vă cer ceva după merit? În acest caz, ce aş putea cere? Ce sunt vrednic să dobândesc sau să plătesc, fiindcă în cursul vieţii, în loc să trăiesc în linişte, învăţam pe alţii? Fiindcă am nesocotit lucrurile de care se îngrijesc cei mai mulţi: avere şi rânduială în casă, putere militară, oratorie populară, atâtea şi atâtea dregătorii, ba chiar conspiraţiile şi răzvrătirile în statul nostru? Fiindcă m-am socotit de fapt destul de cinstit ca să nu-mi caut mântuirea în acestea? Fiindcă nu m-am amestecat în lucruri din care n-ar fi ieşit nici un folos, nici pentru voi, nici pentru mine? Fiindcă pe cale particulară am pătruns în viaţa fiecăruia căutând a le aduce, precum socotesc, cel mai mare bine? Fiindcă am încercat să conving pe unul câte unul că nu e bine să se îngrijească de afacerile lui mai înainte de a se fi îngrijit de el însuşi spre a deveni cât mai bun şi mai înţelept, nici de treburile statului mai înainte ca de însuşi statul, şi cu atât mai mult de treburile altora?

d Fiindcă, deci am fost aşa, ce plată mi s-ar cuveni? O bună răsplată, bărbaţi ai Atenei, dacă trebuie să fiu preţuit după merit. O astfel de răsplată poate fi binevenită pentru mine numai dacă este potrivită trebuinţelor mele. Ce-i trebuie deci unui om sărac, care a binemeritat şi care are nevoie să trăiască în linişte pentru îndreptarea voastră? Nimic "mai nimerit, bărbaţi atenieni, decât ca pe un astfel de om să-l hrăniţi în pritanu!

Este, desigur, mult mai însemnat dacă cineva dintre voi ar fi câştigat premiul la jocurile olimpice³, cu un cal, cu o pereche, sau cu carul cel mare; un astfel de premiu vă dă o spoială de fericire, nu însă fericirea pe care v-o dau eu. Unul ca acela n-are nevoie de hrană; eu am.

¹ Din cauza abuzurilor cu denunţurile — o adevărată meserie a sicofanţilor — s-au impus condiţii părătorului. Astfel, dacă nu câştiga o cincime din voturi, pedeapsa se întorcea asupra lui.

² Când legea nu preciza, părătorul arăta şi pedeapsa ce trebuia să se dea celui condamnat; iar părătorul, dacă juraţii votau în principiu osândirea, avea dreptul să-şi propună şi el o pedeapsă.

³ Cinstea de a fi hrănit în pritanu se da numai celui ce binemerita ceva de la patrie, sau cui câştiga un premiu olimpic.

34

APĂRAREA LUI SOCRATE

Dacă deci încuviinţaţi să fiu răsplătit drept, adică potrivit meritelor, eu e vă cer să-mi faceţi cinstea de a fi hrănit în pritanu!

37a

Poate că, spunând acestea, vă par şi acum mândru, cum vă păream când v-aţi aşteptat din parte-mi la îndurare şi rugăminţi! Numai că, cetăţeni atenieni, adevărul e altul.

Sunt încredinţat că n-am făcut rău cu voinţă faţă de nimeni. De acest lucru nu v-am putut convinge şi pe voi, deoarece ne-a fost dat să dezbatem procesul într-un timp prea scurt. Dacă ar fi fost în legea b voastră, cum este în alte state, ca judecăţile ce aduc pedeapsa cu moarte să se facă nu numai într-o zi, ci în mai multe, atunci v-aş fi convins; acum însă nu este uşor să mă desprind, într-un timp aşa de scurt, de bârfeli aşa de vechi.

Fără îndoială, încredinţat că nu fac rău nimănui, cu atât mai mult nu-mi pot face rău chiar mie, fie vorbind împotriva mea însumi, că aş avea o vină pentru vreun rău, fie cerându-mi singur pedeapsa, ca un vinovat.

De ce m-aş teme? Să nu îndur ceea ce Meletos cere împotriva mea? Dar eu zic că nu ştiu nimic despre moarte, nici dacă e un bine, nici dacă e un rău. Atunci să-mi aleg, în loc de această răsplată nesigură, una despre care ştiu sigur că este rea? Care? Temniţa? Dar ce-mi trebuie o viaţă în închisoare, ca rob plecat rând pe rând stăpânirii celor unsprezece? Atunci amenda? Să stau închis, până când o voi plăti? Dar este pentru mine acelaşi Jucru pe care vi l-am mai spus; căci n-am de unde plăti. Să vă cer surghiunirea? Poate mi-aţi da-o.

Dar... bărbaţi ai Atenei, mare lăcomie de viaţă ar trebui să mă stăpânească; prea mult mi-aş întuneca judecata ca să nu înţeleg că dacă voi, concetăţeni ai mei, n-aţi putut suferi vorba şi portul meu, ci v-au fost aşa de grele şi urâte încât căutaţi să scăpaţi de ele, putea-vor oare d alţii să le sufere cu uşurinţă? Departe de mine, atenieni, să pot crede aşa ceva. Frumoasă viaţă mi-ar rămâne mie acum, atât de vârstnic, să ies din oraşul meu; apoi din altul şi iarăşi din altul, schimbând cât voi trăi oraşele, gonit din fiecare!

Ştiu bine că oriunde voi merge, de voi vorbi mă vor asculta tinerii cum mă ascultă şi pe aici. Dacă-i voi ţine departe de mine, chiar dâşii mă vor alunga; vor convinge chiar dâşii pe cei mai bătrâni împotriva mea; dacă însă nu-i voi depărta, atunci părinţii şi rudele lor mă vor e alunga, tot din pricina lor.

35

PLATON

APĂRAREA LUI SOCRATE

38a

Poate va zice cineva: „N-ai putea totuşi, Socrate, să trăieşti şi mai departe, însă în tăcere, adică păstrând liniştea, o dată ce vei ieşi de aici?” Asupra acestui lucru îmi este cel mai greu din toate să vă conving. Dacă spun că asta înseamnă să nu ascult pe Zeu, că din această cauză n-aş putea trăi în linişte, nu mă veţi crede, ca şi cum aş glumi. Dacă spun că cel mai mare bine pentru om este să se ocupe în fiecare zi cu virtutea şi cu celelalte probleme asupra cărora m-auziţi discutând şi făcând cercetări, singur şi cu alţii, şi dacă voi zice, de asemenea, că nu este de trăit pentru un om într-o viaţă necercetată, încă mai puţin mă veţi crede.

Socrate propune amenda

Că lucrurile sunt aşa cum vi le-am spus, nu vă pot convinge uşor, cetăţeni, eu însă nu mă pot singur socoti vinovat de nimic.

Dacă aş fi avut bani, v-aş fi cerut o pedeapsă bănească, pe care s-o fi putut plăti fără nici o pagubă. însă... nu am,

afară numai dacă mă veți osândi la cât pot plăti. Poate m-aș înlesni să plătesc o mină de argint; eu la atât mă osândesc.

Dar, bărbați ai Atenei, Platon acesta, Criton, Critobulos și Apolodor mă tot îndeamnă să vă cer o pedeapsă de treizeci de mine; fie, mă osândesc și la atât; dar dâșii vor fi chezășii mei pentru plata banilor.

(Judecătorii votează aplicarea unei pedepse. La cele 281 voturi contra lui, se adaugă 80; Socrate este astfel osândit la moarte, după cele mai multe probabilități, cu 361 voturi.)

Partea a treia SOCRATE, OSÂNDIT LA MOARTE, RĂSPUNDE

Socrate înfruntă pe cei care au votat contra lui

Bărbați ai Atenei, nu pentru mulți ani din viața mea v-ați dobândit o faimă rea și v-ați însușit o vină ce vi se va arunca în obraz de către

36

oricine va vrea să-și bată joc de statul vostru. Vor spune: „Ați omorât un om înțelept, pe Socrate!” Voind să vă facă vouă o dojana, ei mă vor porecli, desigur, om înțelept, deși nu sunt.

Dacă ați fi așteptat numai puțină vreme, moartea mea ar fi venit de la sine. Vedeți vârsta cât de mult a înaintat asupra vieții și cât de aproape a ajuns de moarte. Spun aceasta nu pentru toți, ci numai pentru d cei ce m-au osândit la moarte. Acelorași le mai spun următoarele: poate veți crede, atenieni, că am căzut învins fiindcă n-am întrebuițat cuvinte din acelea cu care v-aș fi putut îndupleca; aș fi făcut-o, firește, dacă aș fi avut credința că un om trebuie să facă totul, să vorbească orice, numai și numai să scape de urmărire. Însă eu sunt departe de părerea aceasta.

Da, sunt înfrânt din pricina unei lipse, însă nu de vorbe, ci de cutezanță și nerușinare. Sunt înfrânt fiindcă n-am vrut să mă apropiu de voi cu acel chip de vorbire cum știu că v-ar fi plăcut prea mult să auziți; să vin cu plânset și vaiet. Fiindcă nu am făcut și nu am vorbit multe și de toate, pe care le socotesc nevrednice de mine; dar voi sunteți deprinși e să le auziți de la atâția alții!

Eu însă, nici când m-am apărut n-am vrut să fac nimic ce nu este demn de un cetățean liber, chiar dacă am fost pus în fața primejdiei; nici acum nu-mi pare rău că mi-am făcut o astfel de apărare. Dimpotrivă, apărându-mă *în acest chip*, cer mult mai stăruitor să mor decât să trăiesc *în alt chip*; căci nici la judecată, nici în luptă, nici eu, nici chiar altul nu se cuvine să uneltească asemenea lucruri și să scape de moarte prin 39a orice fel de mijloace! De câte ori n-ar putea cineva în război să scape de moarte aruncând armele și întorcându-se cu rugăminți către vrăjmași? Tot astfel în fiecare primejdie sunt multe mijloace de a te feri de moarte; nu-ți trebuie decât cutezanța de a face sau de a spune orice. În adevăr, atenieni, nu este atât de greu să scapi de moarte, cât este să fugi de păcat, căci acesta aleargă mai iute ca moartea.

b

Acum iată, eu, încetinel și bătrân, am fost doborât de ceea ce vine mai încetinel decât mine: moartea. Prigonitorii mei, iuți și puternici, au fost biruiți de un lucru mai grabnic ca dâșii: păcatul¹. Eu plec spre moarte, osândit de voi. Ei se duc spre păcat și nedreptate, osândiți de

¹ Locul amintește un vers din *Iliada*, IX, 502, unde Rugile personificate merg mai încet decât Păcatul.

37

PLATON

40a

adevăr: fiecare rămâne la osânda sa. Poate că așa și trebuia să se întâmple și cred că în lucrurile acestea a fost o măsură.

Îmi rămâne acum încă o dorință; vreau să vă prorocesc ceva vouă, celor care m-ați osândit. Eu trăiesc acum acele clipe când sufletul omului poate mai mult ca oricând să prorocască. Vouă, cetățeni ce m-ați ucis, vă spun în numele lui Zeus: pedeapsă mult mai grea decât aceea că m-ați ucis pe mine vă așteaptă curând după moartea mea. Dând această hotărâre, credeți să depărtați cumva de la voi răspunderea faptelor din timpul vieții: vi se va întâmpla tocmai dimpotrivă; așa văd eu. Cei ce vă vor chema la răspundere vor fi mai mulți; eu i-am stăpânit acum, pe când voi nici n-ați simțit. Și vor fi față de voi cu atât mai aprigi, cu cât sunt mai tineri; și amarnic vă vor necăji! Dacă credeți cumva că numai ucigând oameni veți înlătura pe cei ce vă mustră că nu duceți o viață cinstită, nu judecați bine. Nu aceasta e scăparea cea bună și cinstită, ci tocmai dimpotrivă: cea mai dreaptă și cea mai ușoară mântuire o veți găsi nu prin înăbușirea glasului celorlalți, ci printr-o pregătire de sine însuși a fiecăruia, ca să deveniți cât mai virtuoși cu putință. Aceasta vă prevestesc vouă, care m-ați condamnat... și mă duc de lângă voi.

Socrate întâmpină pe cei care au votat pentru dânsul

Cât pentru cei ce n-au votat contra mea, aș sta cu plăcere de vorbă cu dâșii asupra întâmplării de față, cel puțin cât mai zăbovesc dregătorii¹, până când va trebui să plec spre locul unde trebuie să-mi dau sfârșitul. De aceea, atenieni, puteți să mai rămâneți cât timp nu ne împiedică nimic; să mai povestim câte ceva unii altora, cât ne mai este îngăduit. Ca prieteni ce-mi sunteți, aș vrea să vă spun ce mi s-a întâmplat mai adineauri, precum și ce însemnătate are faptul.

Judecătorilor — vă zic așa, fiindcă voi sunteți adevărații mei judecători —, mi s-a întâmplat ceva minunat. Obișnuitul glas profetic al îngerului meu păzitor l-am auzit prea adesea în cursul întregii mele vieți; el mi se împotrivesc ori de câte ori am de gând să săvârșesc ceva nedrept, chiar și în lucruri neînsemnate; iar astăzi, când vedeți și voi și

¹ Este vorba, negreșit, de formalitățile cerute pentru aducerea la cunoștință a sentinței, în mod oficial, către dregătorii însărcinați cu executarea ei. (Nota ap. Croiset, p. 170).

APĂRAREA LUI SOCRATE

oricine ar putea înțelege că trec prin cele mai grele împrejurări, astăzi, acest semn al zeului nu m-a întâmpinat nici de dimineață, când am ieșit din casă, nici mai apoi, când am sosit aici, la judecătorie, nici în clipa când începeam să mă apăr. Cu toate acestea, în multe alte împrejurări, când vorbeam, mă oprea chiar din mijlocul cuvântării. în împrejurarea de față însă nu m-a oprit deloc și nu mi s-a împotrivit la nici o faptă, la nici un cuvânt al meu. Care să fie pricina acestui lucru? Să vă spun eu. Pasămite, cele ce s-au întâmplat cu mine sunt un bine și nu e drept să credem că moartea este o nenorocire. Dovadă puternică tocmai faptul că, dacă n-aș fi săvârșit azi vreun bine, glasul tainic nu ar fi tăcut, ci mi s-ar fi împotrivit.

Dar să adâncim puțin judecata că e întemeiată nădejdea de a socoti moartea un bine. în adevăr, din două lucruri unul este a fi mort: sau este tot una cu a nu fi deloc, și atunci cel mort n-are nici o simțire pentru nimic, sau este, după cum spun unii, numai o schimbare și o trecere a sufletului dintr-un loc într-altul. Și dacă în moarte nu-i nici o simțire, ci este așa ca un somn adânc, când cineva doarme fără măcar să aibă un vis, atunci moartea se înfățișează ca un minunat câștig. Căci eu socotesc că dacă și-ar alege cineva o noapte în care a dormit așa de bine că n-a fost tulburat nici măcar de un vis, dacă apoi ar compara acea noapte cu toate celelalte nopți și zile ale vieții sale și, cercetându-le întru sine, ar trebui să spună câte zile și câte nopți din viața lui a trăit mai liniștit și mai plăcut decât în noaptea aceea, socotesc că nu numai un om de rând, dar însuși Marele Rege ar găsi că acestea sunt prea puține la număr față de celelalte zile și nopți.

Dacă moartea este așa ceva, eu o numesc câștig. Căci atunci întreaga veșnicie nu pare a fi altceva decât o singură noapte senină. Dacă însă moartea este ca și o călătorie de aici în alt loc, dacă sunt adevărate cele ce se spun, că acela este locul de întâlnire al tuturor care au murit, atunci ce bine s-ar putea închipui mai mare decât moartea, o, judecătorii mei?

Oare, să scape cineva de acești așa-ziși judecători, să se coboare în lăcașul lui Hades, să găsească acolo pe adevărații judecători, despre care se spune că împart dreptatea pe ceea lume, pe Minos, Radamante, Aias, Triptolem și pe ceilalți semizeii, care în viața lor au trăit după dreptate, oare această călătorie este rea? Și tot astfel: pentru cine dintre voi este lucru de mic preț a se întâlni cu Orfeu, Museu, Hesiod și Homer?

Dar eu de mai multe ori aș vrea să mor, dacă acestea sunt adevărate; căci mi-aș petrece și pe-acolo vremea minunat, când mă voi

41a

38

PLATON

42a

întâlni cu Palamede și cu Aias¹ al lui Telamon și cu oricare dintre cei vechi, care au murit și ei în urma unei judecăți nedrepte. Cred că nu mi-ar fi deloc neplăcut să pun alături propriile mele suferințe cu ale lor.

Dar cea mai mare plăcere a mea va fi, desigur, de a mă îndeletnici să cercetez și să ispitesc și pe cei de acolo ca și pe cei de aici. Să văd care dintre ei este înțelept și care crede numai că este, însă nu este?

Și ce n-ar da cineva, judecătorilor, să poată cerceta pe acel căpitan al mării oștiri împotriva Troiei², sau pe Odiseu, sau pe Sisif, sau pe alții, zeci de mii, pe care i-am putea cita, bărbați sau chiar femei? Să stai de vorbă cu aceștia, să fii mereu cu dânsii, să-i cercetezi: iată o nespusă fericire! Căci, fără îndoială, ei nu osândesc la moarte pe cineva pentru asemenea fapte. Deși, de altfel, lumea de acolo are față de cea de aici, pe lângă alte fericiri, și pe aceea de a fi nemuritoare pentru restul vremii, dacă cel puțin cele ce se spun sunt adevărate.

Dar și voi, judecătorilor, s-ar cădea să fiți cu bune nădejdi față de moarte și un lucru mai ales să-l adânciți ca pe un adevăr: că pentru omul drept nimic nu este rău, nimic în viață, nimic după ce moare; chiar treburile lui nu sunt lăsate în părăsire de zei. Cele ce mi se fac mie acum, să nu credeți că sunt din întâmplare; eu sunt încredințat că cel mai bun lucru pentru mine este să mor acum, și cu aceasta să scap de toate grijile. Iată de ce glasul tainic nu mi s-a împotrivit deloc de astă dată. Drept aceea, nu mă pot deloc supăra pe cei ce m-au osândit, ca și pe cei ce m-au pârât, deși gândul lor, când mă osândeau și mă pârău, n-a fost să-mi facă bine, ci aveau toată voința să-mi facă rău. Și singurul lucru la înălțimea muștrării mele acesta este.

Dar oricum, îi voi ruga măcar atât: pe copiii mei, când vor fi vârstnici, să-i pedepșiți, bărbați, și să le pricinuiți aceeași mahnire pe care și eu v-am pricinuit-o vouă, ori de câte ori veți găsi că se îngrijesc fie de averi, fie de altele mai mult ca de virtute; și să-i certați, cum și eu v-am certat, de câte ori se vor arăta a fi ceva, nefiind nimic. Aceasta, pentru că nu se îngrijesc de cele ce trebuie și-și închipuie că este ceva de capul lor, când în fapt n-ar fi vrednici de nimic. Și dacă-mi vor împlini dorința aceasta, voi socoti că am îndurat pe bună dreptate ce-am îndurat de la ei — și eu și copiii mei.

Acum este ora să ne despărțim, eu ca să mor, voi ca să trăiți. Care din noi pășește spre lucru mai bun, nimeni nu știe, fără de numai Zeul.

EUTIFRON

sau

DESPRE EVLAVIE (dialog etic)

Eutifron, Socrate

Prolog

EUTIFRON: Ce mai e nou, Socrate? Ce s-a mai întâmplat de-ai lăsat discuțiile de la Liceu și-ai venit să-ți treci vremea pe-aici, pe lângă porticul regelui?¹ Nu-mi vine a crede să ai cumva și tu, ca mine, vreun proces la arhontecele-rege.

SOCRATE: Procesul pe care-l am eu, Eutifron, atenienii nu-l numesc acțiune, ci urmărire!

EUTIFRON: Ce vorbești? Cum, ești urmărit în penal? Că doar n-oi fi tu cel ce urmărești pe cineva!

SOCRATE: Eu? Sigur că nu.

EUTIFRON: Atunci altul pe tine?

SOCRATE: Nici vorbă!

EUTIFRON: Cine-i acela?

SOCRATE: Nu știu bine nici eu singur, Eutifron; nu-l cunosc. Mi se pare că-i un tânăr necunoscut; pe cât știu, se numește Meletos și este din demul Pitthos; poate reții în amintire un pittheian cu numele Meletos; este unul cu părul lung și neted, cam fără barbă, și are nasul adus.

EUTIFRON: Nu pricep nimic, Socrate; dar ce vină ți-a adus?

¹ Palamede și Aias, eroi de frunte în războiul troian.

² Agamemnon.

³ în acest portic, arhontecele-rege împărțea dreptatea în materie penală.

41

PLATON

SOCRATE: Ce vină? Nu-i fără importanță, după părerea mea. În adevăr, nu-i puțin să fii tânăr ca dânsul și să cunoști un lucru atât de însemnat. Știe — după spusa lui — cum sunt stricați tinerii; știe cine sunt cei care-i strică. Pasămite, e vreun înțelept care a putut observa neștiința mea, datorită căreia stric pe cei de-o vârstă cu el. Iată de ce a venit să-mi facă proces înaintea soborului ca în fața unei mame.

Cât îmi pare, este singurul dintre oamenii politici care știe de unde

d să înceapă lucrul așa cum se cuvine. În adevăr, e și drept să se ocupe la început de cei tineri, să-și dea osteneala întâi pentru dâșii, spre a-i face mai buni, ca agricultorul cel cuminte care se ocupă întâi de răsadurile 3a tinere, pe urmă de celelalte. Sigur că din aceleași pricini Meletos începe cu noi purificarea cetății, fiindcă noi stricăm — cum zice el — vlăstarele în creștere. Pe urmă va veni rândul, desigur, și celor mai în vârstă; se va ocupa și de dâșii, revărsând statului adevărată comoară de multe și însemnate bunătăți. Cum vezi, se prea poate să și izbutească, de vreme ce a luat-o din loc așa de frumos!

EUTIFRON: Ar fi bine să fie așa, Socrate! Mi-e însă teamă să nu se întâmple pe dos. Nu știu cum, dar credința mea e că a luat-o prost de la început; că va face mai mult rău cetății apucându-se de proces împotriva ta. Acum, oricum ar fi, spune-mi te rog ce pretinde că ai

b făcut? Și cum strici pe tineri?

SOCRATE: Ciudate la auz, minunate prieten! Zice că sunt un fel de creator de zei; adică eu nascocesc divinități noi și nu respect pe cele vechi. Așa sună plângerea și învinuirea lui.

EUTIFRON: Acum înțeleg, Socrate. Fără îndoială, e vorba de acel demon pe care tu spui că-l auzi la fiecare pas. Sigur... de-aici și-a tras învinuirea că introduci credințe noi în lăcașul celor sfinte. Asta-i pricina ce-l aduce în fața judecății... ca să te ponegrească. El știe că astfel de chestiuni se răstălmăcesc ușor în ochii mulțimii. Și mie mi s-a întâmplat

c adesea că, vorbind într-o adunare despre cele sfinte sau prevestindu-le viitorul, lumea a început să mă batjocorească și să mă facă nebun. Și, cu toate că n-a fost nici una din cele prorocite de mine care să nu se adevărească, ei tot ne pizmuiesc pe noi, cei din tagma aceasta. Din parte-mi, sunt de părere că nu trebuie să ne îngrijim deloc de dâșii, ci să-i înfruntăm cu toată cutezanța.

SOCRATE: Ah, prietene Eutifron! Cât privește bătaia de joc, poate că-i cel mai mic cusur al lor. Dacă nu mă înșel, atenienii nu se

42

EUTIFRON

sinchisesc prea mult când se conving de cineva că-i om superior. Vezi numai: un astfel de om să nu caute a învăța și pe alții înțelepciunea lui. Îndată ce bagă de seamă că-i învăță și pe alții, la fel ei se supără foc... d poate, cum zici tu, din invidie, poate din altă cauză.

EUTIFRON: În această privință, să-ți spun drept, oricum aș fi privit n-aș dori deloc să le încerc sentimentele.

SOCRATE: Fie, tu poți să apari în ochii lor ca unul ce păstrează în el tot ce știe; în orice caz ca unul ce nu vrea să mai învețe și pe alții ce știe. Eu însă mă tem că, îndrăgostit de oameni cum mă arăt, să nu le dau de bănuț că-mi risipesc știința fără alegere; și nu numai fără plată, dar încă plătind însumi cu plăcere când e nevoie, oricui vrea să mă asculte. Dacă în intenția lor ar fi, cum spuneam adineauri, numai să mă batjocorească, cum au făcut

cu tine, nu mi-ar fi deloc neplăcut să petrec e câteva momente la tribunal în glume și râs. Dar dacă iau lucrul în serios, nu putem ști cum se va sfârși chestiunea, afară bineînțeles de voi, cei care sunteți proroci.

EUTIFRON: Socrate, poate că-i un lucru neînsemnat acesta; îți vei conduce acțiunea după plac, cum și eu o voi duce pe a mea la fel.

SOCRATE: Spune-mi acum, Eutifron, în ce constă acțiunea ta? Ești urmărit sau tu urmărești?

EUTIFRON: Eu urmăresc.

SOCRATE: Pe cine?

EUTIFRON: Pe unul pentru care sunt socotit nebun fiindcă-l 4a urmăresc.

SOCRATE: Ce fel? N-oi fi urmărind pe unul care zboară?

EUTIFRON: Nu numai că nu zboară, dar întâmplarea face să fie gârbovit de ani.

SOCRATE: Cum, cine-i?

EUTIFRON: Chiar tata!

SOCRATE: Tatăl tău, preabunule?

EUTIFRON: Chiar el.

SOCRATE: Și care-ți este plângerea? De ce-l învinuiești?

EUTIFRON: De omor, Socrate.

SOCRATE: Heracles! Desigur, Eutifron, mulțimea n-are habar cum este calea dreaptă. Nu-i dat oricui să înțeleagă dreptatea unei astfel b de urmăriri, ci numai unuia care a înaintat mult în goana după înțelepciune.

43

PLATON

EUTIFRON

EUTIFRON: Da, pe Zeus! Numai unul care a înaintat mult, Socrate!

SOCRATE: Și cel ucis de tatăl tău este desigur vreo rudă, nu-i așa? Că doar n-oi fi făcut proces de omor tatălui tău pentru vreun străin!

EUTIFRON: Și tu mă faci să râd, Socrate, cu astfel de judecăți! Adică ce deosebire este dacă mortul e străin sau rudă? Dimpotrivă, socotesc că noi trebuie să ne ocupăm de un singur lucru: dacă cel care a ucis era în drept să facă crima sau nu. Dacă a făcut-o pe drept, ucigașul trebuie lăsat în pace; dacă nu, vezi bine, ești obligat să-l urmărești, chiar de locuiești într-o casă cu el, chiar de-ai mânca la aceeași masă. Pângărirea este aceeași pentru amândoi, dacă, știind ce-a făcut, trăiești cu el și nu te curățești pe tine și pe dânsul prin urmărirea lui în justiție. Iată și faptul. Ucisul era un vechil al meu; și, cum făceam agricultura împreună în Naxos, îl țineam totdeauna ajutor pe lângă noi. într-una din zile, fiind cam amețit de vin, vechilul s-a mâniat foc pe argat și l-a sugrumat. Atunci tata a prins pe vechil, l-a legat cobză de mâini și de picioare și l-a aruncat într-o groapă. în același timp, a trimis un om aici să se intereseze la un tălmaci al religiei ce trebuie să facă. în vremea aceasta nu s-a mai ocupat de cel legat; l-a lăsat în plata Domnului, ca pe un criminal, fără cea mai mică grijă, de-ar fi fost chiar să moară. Și nenorocirea s-a întâmplat. înainte de a sosi omul trimis la tălmaci, vechilul a murit și de foame și de frig și de lanțuri...

Acum, iată-i pe toți supărați foc pe mine, și tata și celelalte rude, că-mi urmăresc părintele ca pe un ucigaș, deși — cum spun dânsii — el nu l-a omorât; și toate acestea pentru un criminal! Dar chiar dacă l-ar fi ucis, spun ei, fiind vorba de un criminal, nu trebuie să ne îngrijim de dânsul; din contră, ei consideră o adevărată nelegiuire că un fiu îl urmărește pe tată-său. Cum vezi, Socrate, ei n-au nici o pricepere în cele sfinte: nu știu ce este legiuit și ce nu este.

Știința lui Eutifron

SOCRATE: Pe Zeus, Eutifron! Dacă crezi că știi așa de bine rosturile lucrurilor divine, și dacă îți dai seama ce anume este legiuit și ce nu, oare nu ți-e teamă deloc (când lucrurile s-au întâmplat cum spui)

44

că ai să săvârșești la rândul tău o faptă nelegiuită, urmărind cu proces penal pe propriul tău tată?

EUTIFRON: N-aș fi bun de nici o treabă, Socrate! Și Eutifron întru nimic nu s-ar deosebi de ceilalți muritori, dacă n-aș cunoaște exact toate acestea.

SOCRATE: Dacă-i așa, minunate Eutifron, ar fi mare lucru pentru mine să devin elevul tău. înainte de procesul cu Meletos, am să-l poftesc și pe dânsul aici și-am să-i spun că, din parte-mi, de multă vreme îmi bat capul cu cele sfinte; acum însă, fiindcă tot spune pe socoteala mea că trepăd în sus și în jos și că nascocesc divinități care de fapt nu există, eu m-am făcut discipolul tău.

Chemându-l, i-aș spune: „Meletos, dacă recunoști că Eutifron este priceput în cele divine, socotește-mă și pe mine un drept socotitor al acestor lucruri și nu mă mai trage în judecată. Dacă însă nu-l socotești astfel, atunci plânge-te întâi contra lui, care-mi este profesor. Ba învinuiește-l că strică pe niște bătrâni ca mine și ca tată-său; pe mine prin învățătura ce-mi predă, pe tată-său prin dojana ce-i face și mai ales prin urmărirea în justiție”.

Și, dacă nu se convinge sau nu mă scutește de proces, schimbându-și împotriva ta acuzația în locul meu, îmi dai voie să spun aceleași lucruri în fața judecății?

EUTIFRON: Pe Zeus, Socrate, dacă-i așa, lasă-l pe seama mea! Poftescă numai să se lege de mine, că-i găsesc eu cusurul, și-o să vorbim în tribunal mai mult de dânsul ca de mine.

SOCRATE: Dar tocmai fiindcă recunosc asta, fac apel la tine, iubite amice; tocmai de aceea țin să devin elevul tău. Sunt încredințat că nimeni altul, nici Meletos însuși, nu pare să te fi cunoscut așa cum ești; dar vezi... pe mine m-a studiat așa de bine și- cu atâta ușurință, că mi-a și făcut proces pentru călcarea respectului datorat zeilor. Acum, ia de martor pe Zeus și spune-mi, tu care susții că știi lucrurile atât de temeinic: cum zici că este evlavie și cum e fărâdelegea? Vorbește-mi și de omucidere și de celelalte. Nu cumva crezi că temeiul care hotărăște ce este evlavios nu-i totdeauna același? Că o faptă nelegiuită nu este de-a pururea potrivnică celei legiuite? Nu cumva tot ce poate fi socotit nelegiuit nu rămâne același în sine, și nu păstrează față de nelegiuire același raport?

EUTIFRON: Nicidecum, Socrate.

45

5a

PLATON

EUTIFRON

Prima definiție a evlaviei

SOCRATE: Atunci spune-mi tu, ce susții că este evlavie și ce-i nelegiuirea?

EUTIFRON: Răspund: evlavie este ce fac eu acum. Să zicem că unul calcă rânduiala dreptății fie printr-o crimă, fie că fură cele sfinte, fie prin altă faptă de același gen. Ei bine, susțin că sentimentul religios îți impune să-l urmărești... de ți-ar fi tată, mamă, sau orice altă rudă; și, din contră, este o nelegiuire să-l lași în pace. Fiindcă, Socrate, asupra normei de urmat eu îți fac acum o mare mărturisire, iar tu ia aminte (de altfel, lucrul l-am mai spus și altora). Când s-au săvârșit asemenea fapte, calea dreaptă este una singură: nici o milă pentru nelegiuit, oricine s-ar întâmpla să fie.

Și ce zici de oamenii care, recunoscând că Zeus și-a pus pe tată-său în lanțuri fiindcă-și mânca pe nedrept copiii, știind că la rându-i și tatăl acestuia își stâlcase părintele pe motive de aceeași natură, ei mențin totuși părerea că Zeus este cel mai bun și mai drept dintre zei? Dar tot ei se supără foc pe mine, fiindcă îmi urmăresc un tată care a călcat dreptatea în picioare! Astfel, ei susțin lucruri ce se bat cap în cap, după cum este vorba despre zei sau despre mine.

SOCRATE: Dar nu cumva, Eutifron, tocmai acesta-i și motivul pentru care eu sunt acum urmărit în justiție, ca ori de câte ori cineva îmi vorbește astfel despre zei eu le primesc cu cea mai mare opunere? Se-nțelege, vor fi și din aceia care cred că eu greșesc. Acum însă dacă și tu, care te pricepi în asemenea chestii, crezi astea, devine o necesitate pentru noi să convenim ca-i așa. Căci ce să mai vorbim noi, din moment ce am mărturisit singuri că nu știm nimic în privința acestora? Dar spune-mi tu, în numele lui Philias, oare crezi să se fi întâmplat în adevăr una ca asta în lumea zeilor?

EUTIFRON: Ba bine că nu! Se întâmplă și altele mai ciudate ca asta, Socrate; lucruri, de care mulțimea n-are habar.

SOCRATE: Cum? Crezi că între zei există în realitate războaie și dușmăanii crâncene și lupte și multe altele de aceeași natură, cum povestesc poezii, și mai cu seamă bunii noștri scriitori care ni le desfășoară frumos pe la serbările religioase, cum se întâmplă de pildă pe la marile Panatenee, când o pânză cu tot felul de imagini pe dânsa este purtată în Acropolă? Putem spune, Eutifron, că astea sunt adevărate?

46

EUTIFRON: Nu numai atât, Socrate; dar, cum spuneam și adineauri, am să-ți mai povestesc, dacă vrei, o mulțime de lucruri cu privire la cele sfinte; și sunt sigur că ai să rămâi încremenit.

SOCRATE: Nu m-aș mira. Cred însă că-i mai bine să spui toate astea cu alt prilej, când vom fi mai pe-ndelete. Acum caută să-mi dai un răspuns ceva mai limpede la ce te-am întrebat; căci, prietene, e ceva pe care nu mi l-ai explicat mulțumitor mai înainte. Eu te-am întrebat ce este în sine evlavie, iar tu te-ai mulțumit doar să-mi răspunzi că evlavie este ce faci tu acum! Adică faptul că urmărești în justiție pentru crimă pe propriul tău tată...

EUTIFRON: N-am spus decât adevărul, Socrate!

SOCRATE: Poate. Dar, Eutifron, tu declari sfinte încă o sumedenie de alte lucruri.

EUTIFRON: Și sunt doar!

SOCRATE: Adu-ți aminte că nu te-am rugat să-mi înfățișezi o pildă-două din multele acte de evlavie; ți-am cerut să-mi spui nota esențială, căreia toate cele sfinte îi datorează sfințenia lor. N-ai spus cumva că datorită unei singure idei cele nelegiuite sunt nelegiuite, iar cele sfinte sunt sfinte? Ce, nu-ți amintești?

EUTIFRON: Ba da.

SOCRATE: Ei bine, tocmai acest caracter aș dori să mi-l lămurești, ca să-l studiez și să mă folosesc de dânsul ca de un model; să pot și eu declara, în sfârșit, despre oricare alt lucru — alcătuit de tine sau de altul — că dacă-i dintr-un material asemănător este sfânt; dacă nu, e nelegiuit.

EUTIFRON: De vrei așa, îți voi vorbi așa, Socrate.

SOCRATE: Se-nțelege că vreau.

A doua definiție

EUTIFRON: Atunci iată. Tot ce-i pe plac zeilor este sfânt; ce nu-i pe plac este nelegiuire.

SOCRATE: Foarte frumos, Eutifron! Abia acum mi-ai dat răspunsul pe care-l ceream de la tine. De conține și adevărul, asta n-o știu încă; tu însă e sigur că-ți vei da osteneala să dovedești cât sunt de adevărate cele ce-ai

afirmat.

EUTIFRON: Nici o îndoială.

47

7a

PLATON

EUTIFRON

SOCRATE: Haide acum, să purcedem și să cercetăm mai de-a-proape, ce susținem. Așadar, un fapt plăcut divinității, ca și un om iubit de zeu, este sfânt; pe când fapta urâtă divinității și omul urât de zeu sunt nelegiuite. Deci, nu numai că nu-i același lucru, dar sfînțenia este cea mai mare dușmană a nelegiuirii; nu-i așa?

EUTIFRON: Așa este.

SOCRATE: Și zici că formularea noastră e bună?

EUTIFRON: Cred că da, Socrate; este tocmai ce ți-am spus.

SOCRATE: Dar ai mai afirmat, Eutifron, că zeii sunt dezbinați, că între dâșii e dihonie și ură... n-ai zis asta?

EUTIFRON: Am zis-o.

SOCRATE: Asupra căror lucruri, preabunule, se produce deosebirea de vederi, de urmează apoi și dușmănie și uri? Dacă eu și tu, spre exemplu, ne-am deosebi asupra unor numere, neînțelegându-ne împreună care-i mai mare — oare un asemenea dezacord ne-ar putea face inamici care să-și poarte ură unul altuia? Sau dimpotrivă, am căuta s-ajungem la calcul și numaidecât am cădea la pace din privința aceasta?

EUTIFRON: Cu siguranță.

SOCRATE: Și oare nu-i la fel dacă s-ar întâmpla să nu ne înțelegem asupra unor dimensiuni date — care-i mai mare, care mai mică? N-am ajunge și aici la măsurătoare și n-am pune capăt, astfel, numaidecât oricărei deosebiri dintre noi?

EUTIFRON: Așa este.

SOCRATE: Și n-am alerga la cântare dacă între noi s-ar isca o discuție referitoare la greutatea a două obiecte: care atârână mai mult, care mai puțin? Și nu ne-am lămuri îndată?

EUTIFRON: Cum de nu?

SOCRATE: Dar care-i lucrul și care-i chestiunea din pricina căreia, dacă ne-am deosebi în păreri, am ajunge inamici unul altuia și ne-am purta ură? Poate că nu-ți vine răspunsul la îndemână; am să spun eu, iar tu, fii numai atent și spune-mi dacă nu-s următoarele: dreptatea și nedreptatea, frumosul și urâtul, binele și răul. Oare nu-s acestea subiecte din cauza cărora, dacă ne deosebim și n-ajungem la un criteriu comun, ne facem inamici unul altuia — când ne facem — și eu și tu și toți ceilalți oameni? "

EUTIFRON: Da, Socrate, există o astfel de neînțelegere tocmai asupra acestor chestiuni.

SOCRATE: Dar ce, Eutifron? Oare dacă și zeii ar fi întrucâtva în dezacord între dâșii, n-ar diferi tocmai în această privință?

EUTIFRON: Cu necesitate.

SOCRATE: Așadar și după socotința ta, nobile Eutifron, o parte din zei consideră anumite lucruri sau drepte, sau frumoase, sau urâte, sau bune, sau rele, iar altă parte le consideră pe aceleași altminteri. Că de n-ar diferi în aceste privințe, nu s-ar ciorovăi ei. E drept?

EUTIFRON: Drept.

SOCRATE: Și nu cumva ei chiar iubesc lucrurile pe care fiecare le consideră frumoase, ori bune, ori drepte și le urăsc pe cele opuse lor?

EUTIFRON: Nici o îndoială.

SOCRATE: Atunci, după părerea ta, o parte din zei consideră, spre exemplu, drepte aceleași lucruri pe care ceilalți le cred nedrepte. Și nu numai atât, dar se și dezbină unii de alții. Nu-i așa?

EUTIFRON: Așa e.

SOCRATE: Cât se pare, aceleași lucruri pot fi în același timp și urâte și iubite de zei; n-am greși dacă pe aceleași le-am numi și *Iheomise* (urâte de divinitate) și *theophile* (iubite de divinitate).

EUTIFRON: Poate n-am greși.

SOCRATE: Dar bine, Eutifron, după socoteala asta am ajuns să susținem că aceleași lucruri pot fi și sfinte și nelegiuite!

EUTIFRON: Mi-e teamă c-am ajuns!

SOCRATE: Decât... nu acesta-i răspunsul care mă interesează în primul rând. Accentul întrebării mele nu cade atât pe faptul că se întâmplă ca un lucru să fie în același timp sfânt și nelegiuit, cât cade pe aceea că nu-i exclus ca lucrul care-i va fi drag divinității să fie în același timp și urât de ea! Astfel că, ceea ce faci acum, Eutifron, urmărind să pedepsești pe tatăl tău, nu-i de mirare să fie plăcut lui Zeus, neplăcut lui Cronos și lui Uranos; și iarăși, plăcut lui Hefaiastos, neplăcut Herei; și tot așa cu ceilalți care mai sunt: unul va diferi de celălalt și nici unul nu va judeca la fel cu altul asupra acelorași lucruri.

EUTIFRON: Este totuși o chestiune, Socrate, asupra căreia cred că nici unul dintre zei nu face notă deosebită; socotesc anume că nu există zeu care să nu admită ca unul care ar fi săvârșit omor pe nedrept să nu-și ia pedeapsa cuvenită.

8a

48

49

PLATON

EUTIFRON

SOCRATE: Dar ce, Eutifron, parcă dintre oameni ai auzit până acum de unul care să fi pregetat a se rosti că oricine a ucis pe nedrept sau a săvârșit te miri ce altă nedreptate — oricare ar fi acela — trebuie să-și primească pedeapsa cuvenită?

EUTIFRON: Desigur; doar ei nu încetează o clipă să dezbătă acestea în orice loc, dar mai cu seamă în tribunale. După ce săvârșesc nedreptăți cu nemiluita, fac și spun tot ce vrei numai să scape de pedeapsă.

SOCRATE: Crezi tu, Eutifron, că ei pot să mărturisească nedreptatea ce-au făcut-o și, după ce au recunoscut, să susțină totuși că nu trebuie să-și ispășească greșeala?_

EUTIFRON: Nu, asta nu!

SOCRATE: Atunci nu-i în totul adevărat că oamenii fac și spun orice... cum zici. Socotesc că nu cutează nici să vorbească, necum să pună în discuție faptul că oricine a săvârșit nedreptatea este dator să-și ispășească greșeala. După părerea mea, ei se apară mai degrabă spunând că n-au făcut nedreptatea. Nu-i așa?

EUTIFRON: Așa este.

SOCRATE: Ei nu pun deci în discuție dacă vinovatul trebuie sau nu să-și ispășească păcatul, ci poate cine-i autorul nedreptății și când a săvârșit-o.

EUTIFRON: Adevărat.

SOCRATE: Oare din moment ce și zeii se dezbină — cum spui — pe chestiuni de dreptate și nedreptate, nu cumva se întâmplă și cu dânșii același lucru, că unii învinuiesc pe ceilalți de nedreptăți, iar aceia le tăgăduiesc? Fiindcă, minunatul meu prieten, există un singur lucru în privința căruia nimeni — nici zei, nici oameni — nu cutează să spună altfel: că acela care a săvârșit nedreptatea trebuie să-și primească pedeapsa.

EUTIFRON: Da, Socrate, așa-i adevărul; și este cel mai de seamă adevăr!

SOCRATE: Eu cred, Eutifron, că toți cei care nu se-nțeleg asupra acestor chestiuni — oameni sau zei... dacă și zeii nu se înțeleg! — iau în cercetare fiecă caz în parte; apoi, dezbînându-se asupra vreunei acțiuni, o parte dintr-înșii susțin că s-a procedat cu dreptate, ceilalți, cu nedreptate. Nu-i așa?

EUTIFRON: Fără îndoială.

50

SOCRATE: Haide acum, iubite Eutifron, învață-mă și pe mine să devin mai înțelept! Ce dovadă produci că toți zeii vor fi de acord asupra faptului că vechilul, el însuși un ucigaș, a murit pe nedrept, din cauză că a fost legat de stăpânul victimei sale, mai ales că a apucat să moară de lanțuri mai înainte ca stăpânul să se fi putut informa de la un tâlmaci religios ce trebuie să facă cu el? De asemenea, ce dovadă aduci că este drept ca pentru un asemenea om feciorul să pornească acțiune contra tatălui și să-l urmărească pentru crimă? Haide, cearcă să mă luminezi în această privință și să mă convingi că toți zeii socotesc acțiunea ta dreaptă, mai dreaptă decât oricare alt lucru. Și, dacă-mi vei face o dovadă mulțumitoare, nu voi conțeni la rândul meu niciodată din laude pentru înțelepciunea ta.

EUTIFRON: Bine, Socrate, dar asta nu-i o chestiune minoră; mai ales că aș dori s-o lămuresc cu cea mai mare claritate.

SOCRATE: Bag seamă că mă ții mai greu de cap ca pe judecători, de vreme ce e sigur că lor le vei face dovada completă cum că stăm în fața unei nedreptăți și că toți zeii o urăsc!

EUTIFRON: Cât de clar, Socrate, dacă m-or asculta când am să le vorbesc.

A treia definiție

SOCRATE: Te vor asculta dac-ai să apari ca un bun vorbitor. Acum, pe când conversam cu tine, un gând mi-a fulgerat prin minte; mi-am zis: „Chiar dacă Eutifron ar fi în stare să mă-nvețe cât mai bine ca zeii socotesc un act de nedreptate această moarte, ce-am învățat eu mai mult de la Eutifron asupra întrebării ce este sfânt și ce-i nelegiuit? în adevăr lucrul, pe cât se pare, poate fi neplăcut zeilor, însă nu prin aceasta s-a învederat adineauri definiția sfințeniei și a fărădelegii. Că doar atunci s-a arătat pur și simplu că ce este neplăcut zeilor este în același timp și plăcut!”

Te scutesc, Eutifron, de o asemenea dovadă. Să pornim mai bine, dacă vrei, de la ipoteza că *toți* zeii consideră fapta ca nedreaptă, că *toți* o urăsc. îndreptând astfel teza pusă în discuție, să spunem că nelegiuit este lucrul pe care zeii îl urăsc, legiuit acela pe care-l iubesc. Cât despre ceea ce unii iubesc și alții urăsc, adică ceea ce nu-i nici una din două

51

9a

PLATON

EUTIFRON

sau e și una și alta, putem oare spune că aceasta este definiția legiuitului și a nelegiuitului?

EUTIFRON: Ce-ar împiedica să fie, Socrate?

SOCRATE: Pe mine, Eutifron, nu m-ar împiedica nimic; dar cercetează-ți poziția și vezi dacă, pornind de la un criteriu ca acesta, îmi vei putea dovedi ușor ce mi-ai făgăduit.

e EUTIFRON: Cât mă privește, aș putea susține că este sfânt numai lucrul pe care toți zeii îl iubesc, și, dimpotrivă, acela pe care toți îl urăsc este nelegiuit.

SOCRATE: Oare să cercetăm din nou, Eutifron, dacă ce-ai spus este și bine spus sau s-o lăsăm baltă și astfel să nu mai avem dovezi nici de la noi înșine, nici de la alții? Oare să ne mulțumim numai cu ce va afirma cineva? Și, de va spune că-i într-un fel, noi să recunoaștem că este așa? Sau trebuie să supunem totul cercetării și să vedem în ce constă argumentul celui care a făcut afirmația?

EUTIFRON: Trebuie să-l supunem cercetării. Cât despre mine, socot totuși că cele spuse acum sunt bine judecate.

10a SOCRATE: În curând, bunule, vom putea ști mai bine.

Gândește-te numai la lucrul următor: ceea ce este legiuit, este oare și iubit de zei fiindcă-i legiuit, sau invers: fiindcă-i iubit este și legiuit?

EUTIFRON: Nu mă dumiresc, Socrate, ce vrei să spui cu asta.

SOCRATE: Iată, să-ncerc a-ți vorbi mai limpede. Facem o deosebire între ce este purtat și ceea ce poartă, între ce este călăuzit și ceea ce călăuzește, între ce este văzut și ceea ce vede? Și, ți-ai dat oare seama cum se deosebesc între ele toate cele de acest fel și în ce chip anume sunt deosebite?

EUTIFRON: Da, cred că mi-am dat seama.

SOCRATE: Nu cumva și ce este iubit se deosebește de ceea ce iubește?

EUTIFRON: Cum de nu?

b SOCRATE: Spune-mi: oare ceea ce este purtat se zice că-i purtat fiindcă este în adevăr purtat, ori pentru vreun alt motiv?

EUTIFRON: Pentru nici un alt motiv, ci tocmai pentru acesta.

SOCRATE: Și, ceea ce este călăuzit fiindcă-i în adevăr călăuzit, și ceea ce-i văzut, fiindcă-i văzut în adevăr?

EUTIFRON: Fără îndoială.

SOCRATE: Atunci nu fiindcă un lucru este văzut de aceea-l vedem, ci, dimpotrivă, fiindcă-l vedem, de aceea este văzut. Și nu fiindcă un lucru este călăuzit de aceea-l călăuzim, ci fiindcă-l călăuzim, de aceea este călăuzit. Și nu fiindcă este purtat îl purtăm, ci fiindcă-l purtăm este purtat. E lămurit ce vreau să spun, Eutifron? Vreau lucrul următor: dacă ceva ia ființă sau suferă o acțiune, nu fiindcă-i creat l-am creat, ci fiindcă l-am creat este creat; nici fiindcă-i pățimit îl facem să sufere, ci fiindcă-l facem să sufere este pățimit. Sau nu ești de această părere?

EUTIFRON: Ba sunt.

SOCRATE: Atunci și lucrul iubit; sau e ceva creat de altul, sau ceva pățimit.

EUTIFRON: Se-nțelege.

SOCRATE: Și acesta-i deci la fel cu cele de mai înainte: nu fiindcă-i iubit îl iubește cine-l iubește, ci fiindcă-l iubește este iubit.

EUTIFRON: Cu necesitate.

SOCRATE: Așadar ce spunem despre evlavie, Eutifron? Este ea altceva sau este un lucru pe care-l iubesc toți zeii, cum te exprimi tu însuși?

EUTIFRON: Da, aceasta este.

SOCRATE: Oare pentru motivul că este evlavios, sau pentru altul?

EUTIFRON: Nu, pentru că-i evlavios.

SOCRATE: Este deci iubit fiindcă-i evlavios, și nu fiindcă este iubit de aceea este evlavios?

EUTIFRON: Așa se pare.

SOCRATE: Fiindcă-l iubesc zeii de aceea se numește iubit și plăcut lor?

EUTIFRON: Tocmai.

SOCRATE: Prin urmare, lucrul plăcut zeilor nu este tot una cu evlavia, Eutifron; nici evlavia nu-i același lucru cu a fi plăcut zeilor, ci fiecare din acestea sunt altceva.

EUTIFRON: Cum e asta, Socrate?

SOCRATE: Foarte simplu: întrucât am recunoscut că evlavia este iubită fiindcă-i evlavie, nu fiindcă este iubită e evlavie. Nu-i așa?

EUTIFRON: Da.

52

53

PLATON

SOCRATE: Iar lucrul plăcut zeilor este astfel, fiindcă ei îl iubesc, adică din însuși faptul că zeii îl iubesc urmează că-i plăcut lor, iar nu fiindcă-i plăcut pentru aceasta e iubit de zei.

EUTIFRON: Grăiești adevărul.

SOCRATE: Iubite Eutifron! Dacă a fi plăcut zeilor ar fi totuna cu evlavia, și dacă evlavia ar fi iubită numai din cauză că este evlavie, atunci și ceea ce este plăcut zeilor ar fi iubit de dânsii tocmai fiindcă lla este plăcut lor. Dacă apoi un lucru plăcut zeilor ar deveni astfel din pricină că-i iubit de dânsii, atunci și evlavia ar fi evlavie

numai fiindcă este iubită de zei. Iată însă că acum tu singur vezi lucrul petrecându-se pe dos, căci fiecare din acestea este altceva. În adevăr, în vreme ce unul este supus iubirii fiindcă-l iubim, observ că pe celălalt îl iubim, fiindcă-i natura lui de a fi iubit. Și bag de seamă, Eutifron, că tu, întrebat ce-i în sine evlavia, nu vrei să mă lămurești care-i adevărata ei natură, ci-mi scoți înaintea o simplă întâmplare; spui, anume, că se întâmplă câteodată ca ceea ce este evlavios să fie și iubit de toți zeii. Dar ce este evlavia b însăși, iată ce nu mi-ai spus până-acum. Dacă-ți face plăcere nu-mi mai ascunde lucrul, ci ia-o de la-nceput și spune-mi în ce constă propriu-zis evlavia, indiferent dacă-i și iubită de zei sau dacă suferă ceva; căci nu putem duce mai departe convorbirea pe această temă. Spune-mi deci cu bunăvoință care-i esența evlaviei și care a nelegiuirii?

EUTIFRON: Vezi, Socrate! Nu mă simt în stare să exprim ce gândesc. Parcă se-nvârtesc în jurul nostru toate cele spuse mereu, și parcă nu vor să stea pe locul în care le-am așezat.

SOCRATE: Cele spuse de tine, Eutifron, parc-ar fi vorbe de-ale c străbunului nostru Dedal¹. Dacă le-aș fi rostit eu, ai fi putut spune în bătaie de joc că, fiind o rudă a lui, operele clădite din imagini se risipesc în vânt și nu vor să rămână unde le-am așezat. Dar acum, întrucât ipotezele sunt ale tale, trebuie să umblăm după altă glumă; și-i drept că nu-ți stau pe loc; o mărturisești singur.

EUTIFRON: Socrate, mie mi se pare că gluma se potrivește grozav de bine cu spuselor noastre. Doar că cel care le-a pus să se-nvârtască de jur-împrejurul nostru și să nu stea la un loc nu-s eu; așa că tu semeni

¹ Se știe că Socrate era fiu de sculptor; Dedal era considerat oarecum străbunul legendar al sculptorilor.

54

EUTIFRON

a Dedal. Cât ar fi fost vorba de mine, v-asigur că toate ar fi rămas la locul lor.

SOCRATE: Dacă-i așa, prietene, mi-e teamă să nu fiu mai dibaci decât bărbatul acela, în propria lui artă; căci dânsul punea să se miște operele sale numai, pe când eu adaug la ale mele, cât se pare, și lucrări străine. O notă caracteristică a talentului meu e că sunt un maestru fără de voie. Într-adevăr, eu n-aș dori să fac decât construcții solide care să stea neșovăitoare; și le-aș dori mai mult decât pe toate comorile lui Tantal adăugate artei lui Dedal. Dar să încetăm acum cu acestea; și, fiindcă pari a te înmuia, sunt gata să ascult cu bunăvoință cum ai să documentezi asupra evlaviei. Numai să nu te descurajezi; observă dacă nu găsești necesar să arăți că orice este evlavios este și drept.

EUTIFRON: Da, găsesc.

A patra definiție

SOCRATE: Care din două? Oare tot ce-i dreptate este și evlavie? Sau tot ce-i evlavie este și dreptate, însă nu tot ce-i dreptate este evlavie, ci numai o parte din dreptate este evlavie, iar altă parte-i altceva?

EUTIFRON: Nu te urmăresc, Socrate, în aceste deosebiri.

SOCRATE: Ești totuși mai tânăr ca mine și te întrec în vârstă tot atât cât tu mă întreci în știință. De aceea nu cu mai puțină băgare de seamă încordează-ți mintea, fericitul, că doar nu-i greu de priceput ce spun. Cuvântul meu se deosebește total de al poetului care, compunând poemul, a spus: „Nu vrei să spui tu nimic despre Zeus atotfăcătorul? E lămurit că respectul pătrunde oriunde-i și frica”^{*}.

Mă deosebesc de acest poet; vrei acum să-ți spun și cum?

EUTIFRON: Se-nțelege.

SOCRATE: Nu găsesc exactă vorba *unde-i frica acolo-i și respectul*. În adevăr, mi se pare că mulți se tem și de boli și de lipsuri și de alte nenumărate neajunsuri de acest soi... dar se tem, și tocmai fiindcă se tem n-au nici un respect pentru ele. Nu găsești?

EUTIFRON: Ba da.

SOCRATE: Dimpotrivă, zic eu: unde-i respectul, acolo-i și frica, Căci mă întreb: există vreunul care, respectând și rușinându-se pentru

¹ Versuri din *Cântecul Cipriene* atribuite lui Stasinos.

12a

55

PLATON

EUTIFRON

13a

un lucru, să n-aibă în același timp teamă și să nu ducă grijă pentru o faimă rea?

EUTIFRON: Da, duce grijă.

SOCRATE: Atunci nu-i drept să spunem *unde-i teama acolo-i și respectul*, ci *unde-i respectul acolo-i și teama*; fiindcă nu oriunde-i teama este pretutindeni și respectul. Cred că teama se-ntinde mai mult decât respectul.

Acesta este numai o parte din frică, după cum numerele fără soț sunt o parte din numere. Adică, nu oriunde avem număr avem neapărat un număr fără soț; însă oriunde-i numărul fără soț este numaidecât un număr. Acum poți să mă urmărești?

EUTIFRON: Foarte bine.

SOCRATE: Cam același lucru spuneam și adineauri când te întrebam: oare unde-i dreptatea acolo-i și sfințenia?

Sau unde-i sfințenia acolo-i și dreptatea? Eu zic că unde-i dreptatea nu-i pretutindeni și sfințenia, căci aceasta e numai o parte din dreptate. Putem spune așa, ori găsești mai bine altfel?

EUTIFRON: Nu; ci tocmai așa. Îmi pare că vorbești drept.

SOCRATE: Observă și ce vine după asta. Dacă sfințenia e în adevăr o parte din dreptate, se cuvine după părerea mea să descoperim ce fel de parte, ce anume parte din dreptate ar putea fi sfințenia. De m-ai fi întrebat, de pildă, ce fel de parte a numărului este numărul cu soț și ce caracter prezintă acest număr, ți-aș fi răspuns că se împarte în două părți egale. Sau nu găsești?

EUTIFRON: Ba găsesc.

SOCRATE: Atunci încearcă și tu să mă-nveți la fel, arătându-mi care parte a dreptății este sfințenia, pentru a i-o spune și lui Meletos. Poate că nu mi-o mai face necazul și nu mă va mai urmări în penal cu proces de călcare a religiei, din moment ce-am învățat de la tine mulțumitor atât cele ce sunt evlavioase și sfinte, cât și cele ce nu-s.

EUTIFRON: Iată, Socrate, ce-mi pare mie cel puțin că-i o parte a dreptății care se numește evlavie: este tot ce se referă la grija pentru zei. Cât pentru grija de oameni, aceea-i partea cealaltă a dreptății.

SOCRATE: Găsesc frumos modul cum te exprimi tu, Eutifron; n-am înțeles însă un mic punct; nu m-am dumirit în ce constă ceea ce tu numești „grijă”. Nu cred că-i vorba de grijile obișnuite pentru toate împrejurările, când e vorba de grija pentru zei. Doar noi spunem în

56

fiecare moment, de pildă, „nu fiecare se pricepe să se ocupe de cai, ci numai jocheul”, ori nu-i așa?

EUTIFRON: Fără-ndoială.

SOCRATE: Căci specialitatea unui jocheu aceasta este, să se îngrijească de cai.

EUTIFRON: Da.

SOCRATE: Tot astfel, nu oricine se pricepe să vadă de câini cum se cuvine, ci numai vânătorul.

EUTIFRON: Așa este.

SOCRATE: Căci vânătoarea devine oarecum și o specialitate a îngrijirii câinilor!

EUTIFRON: Desigur.

SOCRATE: Și specialitatea văcarului este îngrijirea vacilor.

EUTIFRON: Fără-ndoială.

SOCRATE: Iar sfințenia și evlavia nu-i altceva decât îngrijirea de zei, Eutifron; nu spui asta?

EUTIFRON: Asta.

SOCRATE: Cum s-ar zice, orice îngrijire țintește la unul și același scop; totul merge spre un bine oarecare, spre folosul îngrijitului, cum vezi, de pildă, caii îngrijiți și perfecționați prin arta jocheului. Sau nu găsești astfel?

EUTIFRON: Găsesc.

SOCRATE: La fel și câinii prin arta vânătoarească, vacile prin ostenelele văcarului și toate celelalte. Ce, nu cumva crezi că grijile acestora ținesc la păgubirea celui îngrijit?

EUTIFRON: Pe Zeus, cum o să cred așa ceva?

SOCRATE: Atunci pentru folosul lor?

EUTIFRON: Tocmai pentru asta.

SOCRATE: Deci și sfințenia, întrucât e o îngrijire a zeilor, se face pentru folosul lor, adică pentru a-i face mai buni? Și ai putea admite că în clipa când săvârșești un lucru sfânt îți dai ostenelele să faci mai bun pe vreunul dintre zei?

EUTIFRON: Pe Zeus, eu unul n-aș putea admite.

SOCRATE: Nici eu nu cred, Eutifron, că ai gândul acesta. Sunt foarte departe de așa ceva; tocmai de aceea te-am și întrebat în ce constă grija pentru zei, fiindcă n-am socotit că-i tocmai asta gândirea ta.

EUTIFRON: Și-i drept, Socrate, că nu-i la fel grija zeilor.

57

PLATON

EUTIFRON

14a

SOCRATE: Fie. Dar ce-ar putea fi totuși acea grijă de zei care poartă numele de sfințenie?

EUTIFRON: Foarte simplu, Socrate! Este grija cu care servitorii se ocupă de stăpân.

SOCRATE: Înțeleg, un fel de slujbă pentru zei.

EUTIFRON: Da, da!

SOCRATE: Poți să-mi spui, o slujbă la medici este un serviciu în vederea cărei ținte? Nu-i oare dobândirea sănătății?

EUTIFRON: Cred.

SOCRATE: Dar ce? Serviciul pentru construirea vaselor de navigat țintește la desăvârșirea cărui lucru?

EUTIFRON: Firește, Socrate, că a vasului.

SOCRATE: Și serviciul pentru clădirea de case n-are în vedere casele?

EUTIFRON: Da.

SOCRATE: Spune-mi, preabunule, slujba pentru zei spre desăvârșirea cărui lucru se face? E învederat că tu știi, de vreme ce afirmi că stăpânești cel mai bine dintre oameni chestiunile divine.

EUTIFRON: Doar afirm adevărul, Socrate!

SOCRATE: Spune-mi, pe Zeus, ce poate fi acel lucru prea strălucit pe care-l săvârșesc zeii când se folosesc de noi ca slujitori?

EUTIFRON: Sunt multe, Socrate! Multe și frumoase lucruri.

SOCRATE: Cu generalii este aceeași chestiune, prietene. Totuși, socot că n-ai sta o clipă la îndoială că pentru dâșii principalul este să dobândească biruința în război. Ori nu-i așa?

EUTIFRON: Cum de nu?

SOCRATE: Afirm, de asemenea, că și agricultorii săvârșesc multe și frumoase lucrări; însă din ele munca cea mai însemnată a agricultorului este să scoată hrana din pământ.

EUTIFRON: Nici vorbă.

SOCRATE: Dar ce? Din toate frumoasele fapte pe care le săvârșesc zeii, care-i cea mai de seamă?

EUTIFRON: Da bine, Socrate, eu ți-am spus mai adineauri că pentru a-ți răspunde cu precizie la toate, și pentru a te învăța, este nevoie de o mai mare osteneală. Să-ți spun totuși într-un cuvânt: cea mai de seamă este să faci ce-i plăcut zeilor, fie prin rugăciune, fie prin jertfe; aceasta-i evlavia ce asigură mântuirea familiilor și a cetăților.

Iar

58 potrivit celor ce sunt plăcute se numesc nelegiuite; acestea aduc răsturnarea tuturor și chiar prăpădul.

SOCRATE: Desigur, Eutifron, dacă ai fi vrut, mi-ai fi putut da răspunsul asupra esențialului întrebărilor mele în cuvinte mult mai scurte. Se vede însă că nu ești dispus să mă înveți ceva și pe mine! Văd că bine, chiar acum ai fi fost asupra punctului, și deodată te-ai retras. De mi-ai fi dat răspunsul, poate că aș fi învățat și eu de la tine ce este sfințenia. Acum însă — doar înamoratul nu se lasă de obiectul iubit, ci-l însoțește pe oriunde se poartă acesta — să ne-ntrebăm din nou: ce zici că este sfânt și care notă determină un fapt spre a deveni sfințenie? Nu cumva este o anumită știință despre jertfă și rugăciune?

EUTIFRON: Da, asta e.

SOCRATE: Și a jertfi nu este a dăruia ceva zeilor, a te ruga lor? Nu-i a le cere ceva?

EUTIFRON: Adevărat, Socrate.

SOCRATE: Atunci e o știință sfințenia; rezultă din vorba de mai d sus că este știința de a cere și a oferi ceva zeilor.

EUTIFRON: Foarte bine, Socrate; ai înțeles ce vreau să spun.

SOCRATE: Doar că eu sunt lacom, prietene, de știința ta și-mi dau întreaga atenție pentru ea. Vreau să nu cadă la pământ nici cea mai mică susținere ce faci. Spune-mi deci în ce constă îngrijirea zeilor? Zici că le cerem și apoi le dăm și noi ceva?

EUTIFRON: Asta zic.

SOCRATE: A cere ceva, cu drept cuvânt, nu este tocmai a le cere lucrul de care avem nevoie, ca ei să ni-l dea?

EUTIFRON: Dar ce poate fi alta?

SOCRATE: De altă parte, a face zeilor daruri cum se cuvine e înseamnă că și noi le hărăzim la rândul nostru ceva de care ei ar putea să aibă nevoie. Căci ce socoteală ar fi să dăruiești cuiva lucruri de care n-are nici o nevoie?

EUTIFRON: Adevăr grăiești, Socrate.

SOCRATE: Atunci, Eutifron, sfințenia nu-i altceva decât o afacere comercială a zeilor cu oamenii, între dâșii.

EUTIFRON: Comercială — dacă așa ți-e mai plăcut s-o numești!

SOCRATE: Nu-i vorba cum mi-e mai plăcut, ci cum este adevărul. Spune-mi deci ce folos trag zeii din darurile ce le primesc de la noi? Cele pe care ni le dau dâșii le-nțelege oricine; doar pentru noi nu există 15a

59

PLATON

EUTIFRON

bun pe care să nu-l avem de la ei. Dar cele pe care dâșii le primesc de la noi întrucât le folosește? Nu cumva în această tocmeală noi suntem atât de superiori față de dâșii încât primim din parte-le toate cele bune, iar ei de la noi nimic?

EUTIFRON: Cum, Socrate, tu crezi că zeii trag vreun folos din cele ce primesc din parte-ne?

SOCRATE: Atunci ce rost pot avea, Eutifron, daniile noastre către zei?

EUTIFRON: Ce alt rost decât că-i o cinste, un respect; este, în sfârșit, ce-am spus și mai înainte — o pură recunoștință.

SOCRATE: Să ne înțelegem: evlavia înseamnă deci să arăți recunoștință și nicidecum să fii folositor și drag zeilor.

EUTIFRON: Ba, nu! Dintre toate, cred că evlavia-i mai degrabă să fii drag zeilor.

SOCRATE: Bun; atunci evlavia este iarăși — cât se pare — a fi plăcut zeilor.

EUTIFRON: Da, da, aceasta este.

SOCRATE: Și când vorbești așa, te mai miri că vorbele tale nu stau în loc, ci umblă? Și mă mai învinuiești pe mine că sunt Dedal, artistul care le pune în mișcare, când tu însuși ești mult mai meșter decât Dedal, tu, care le faci să joace și hora împrejurul nostru? Și nu ai băgat de seamă că ne-am întors singuri pe urmele noastre, revenind la punctul de unde am plecat? Adu-ți numai aminte că puțin înainte ajunsesem amândoi la încheierea că evlavia nu-i același lucru cu ideea de a fi drag zeilor, ci-s fapte deosebite. Ori nu-ți aduci aminte?

EUTIFRON: Ba,mi-aduc.

SOCRATE: Dar nu-ți dai seama ce-ai spus chiar acum despre evlavie? Că este tocmai a te face plăcut zeilor? în acest caz, oare evlavia este altceva decât a fi plăcut zeilor? Sau nu?

EUTIFRON: Ba este.

SOCRATE: Atunci din două una: sau n-am vorbit bine mai înainte, sau dacă atunci am vorbit bine acum nu punem chestiunea cum se cuvine.

EUTIFRON: Poate.

SOCRATE: S-o luăm dar de la-nceput și să cercetăm din nou ce este sfințenia și ce-i evlavia? Cât mă privește, eu nu dezarmez de bună voie, până ce nu aflu. Dar tu să nu-mi disprețuiești cercetarea, ci încordează-ți atenția cât poți mai bine și spune-mi măcar acum d adevărul. Căci dacă este cineva care-l cunoaște, acela ești tu și nu te voi lăsa din mână, tocmai ca pe Proteu, până ce nu spui. Cum? De n-ai ști temeinic ce este sfânt și ce nu, te-ai fi putut gândi să învinuiești de crimă pe bătrânul tău tată pentru un om de rând? Fără îndoială, te-ai fi temut de părerile lumii. în loc de asta văd că ești sigur asupra ce-i sfânt și ce nu; văd că nu te socoti înșelat. Spune-mi deci, preabunule Eutifron, și nu-mi ascunde ce gândești!

e

EUTIFRON: Las-o pe altă dată, Socrate. Acum mă grăbesc într-un loc și-i ora să plec.

SOCRATE: Ce faci, prietene? Cum, pleci? Mă faci să cad, eu care nădăjduiam atât să aflu de la tine care sunt lucrurile sfinte și care nu. Da, eu mă bizuiam pe tine să mă scapi de învinuirea lui Meletos; socoteam să-i arăt că, fiind inițiat de Eutifron în știința lucrurilor divine, lăsa nu m-aș fi încumetat din neștiința mea să plăsmuiesc și să scornesc noutăți asupra acestui fel de chestiuni. Și, se-nțelege, aș fi putut duce de-acum o altă viață decât asta — o viață cât se poate de bună!

CRITON

sau

DATORIA CETĂȚEANULUI (dialog etic)

Socrate, Criton

Introducere

SOCRATE: De ce-ai venit așa de dimineată, Criton? Au nu-i încă prea devreme?

CRITON: Da, e foarte devreme.

SOCRATE: Cât să fie?

CRITON: Nu s-au revărsat încă zorile.

SOCRATE: Mă mir cum de-a vrut să te lase paznicul închisorii.

CRITON: Îmi este prieten acum, Socrate, de când tot vin pe-aici; apoi, mai e și cinstit de mine cu câte ceva.

SOCRATE: Și... ai venit acum, ori mai de mult?

CRITON: Cam de mult.

SOCRATE: Atunci, de ce nu m-ai trezit îndată, ci ai stat tăcut lângă mine?

CRITON: Nu, pe Zeus, Socrate. Și eu, în locul tău, n-aș voi să fiu într-o atât de mare neliniște și mâhnire. Pe tine însă de mult te privesc și te admir cât de liniștit dormi! Și într-adins nu te-am trezit... ca să mai trăiești câteva clipe, cât este cu puțință, fără de griji. De multe ori, și mai înainte în tot cursul vieții, eu ți-am fericit caracterul; dar cu deosebire în nenorocirea de față, cât de ușor și liniștit o înduri!

SOCRATE: Ar fi nepotrivit pentru mine, Criton, la vârsta mea, să mă mâhnesc prea mult că trebuie în sfârșit să mor.

63

43a

PLATON

c

CRITON: Și alții, Socrate, sunt copleșiți de asemenea nenorociri, și, deși la aceeași vârstă, totuși nimic nu-i împiedică de a se întrista foarte de soarta ce-i așteaptă.

SOCRATE: Așa este. Dar, în sfârșit, de ce ai venit așa de dimineată?

CRITON: Rea veste să-ți aduc, Socrate. Rea — nu pentru tine, pe cât văd, ci pentru mine și pentru toți prietenii tăi; rea și greu de îndurat, căci o socotesc ca pe cea mai grozavă din câte am avut de suferit vreodată.

d

SOCRATE: Ce veste? Nu cumva a venit corabia din Delos, a cărei sosire trebuie să-mi aducă moartea?

CRITON: Nu, n-a sosit încă, dar mi se pare că va sosi azi, după cât am aflat de la niște călători veniți din Sunion, care au lăsat-o în urma lor, acolo. Este așadar sigur din aceste vești că va sosi azi și că tu, Socrate, până mâine trebuie să-ți pui capăt vieții.

SOCRATE: Să fie cu bun noroc, Criton! Dacă așa le-a plăcut zeilor, așa să fie. Totuși, eu nu cred că va veni azi.

44a

CRITON: De unde ai această credință?

SOCRATE: Iată de unde; în adevăr, eu trebuie să mor a doua zi după ce va sosi corabia.

CRITON: Așa este; cel puțin stăpânii închisorii așa spun.

SOCRATE: Ei bine, nu cred că pluta va sosi în decursul zilei de azi, ci mâine. Și am această credință dintr-un vis, pe care l-am avut astă-noapte, puțin înainte... poate tocmai în timpul când nu m-ai trezit...

CRITON: Cum era visul?

SOCRATE: Se făcea că o femeie frumoasă, bine făcută, și b învăluită în haine albe, mă striga și-mi zicea: „Socrate, numai în ziua de-a treia vei fi tu în Ftia mănăstă*¹”.

CRITON: Ce ciudat vis, Socrate!

SOCRATE: Ba foarte lămurit, cel puțin așa-mi pare mie, Criton.

CRITON: Fie și „foarte lămurit”, dacă ți se pare așa. Dar, minunate Socrate, măcar acum ascultă-mă și te mântuiește. Dacă mori, eu nu voi avea numai o suferință. Afară de aceea că pierd un prieten, cum n-am să găsesc altul niciodată, dar în ochii multora care nu ne

c cunosc bine, nici pe mine nici pe tine, voi apărea ca un om care, deși

¹ *Iliada*, IX, 363. Sunt cuvinte pe care Ahile, mâniat, le rostește către Odiseu. Numai persoana verbului e aici schimbată.

64

CRITON

eram în stare să te scap, totuși am pregetat, fiindcă n-aș fi voit să cheltuiesc ceva bani. Și... ce faimă poate fi mai urâtă decât aceea de a părea că prețuiești mai mult banii ca prietenii? Desigur, mulțimea nici n-are să creadă că tu, cu toate îndemmurile din inimă ale noastre, n-ai vrut să ieși de aici.

SOCRATE: Dar, fericitul Criton, de ce ne-am sinchisi așa de mult de părerea mulțimii? Doar cei cu minte, singurii de care trebuie să ne ocupăm, vor ști să judece că lucrurile s-au întâmplat precum *au și fost* în realitate.

CRITON: Vezi numai, Socrate, și de părerea celor mulți este nevoie să ne ocupăm. Dovadă înseși împrejurările de față, că sunt în stare cei mulți să săvârșească nu cele mai neînsemnate nenorociri, dar cele mai mari — grozave chiar —, când cineva a fost ponegрит îndeajuns față de ei.

SOCRATE: Ah, Criton, cât aş fi dorit ca mulţimea să fie în stare să săvârşească şi cele mai mari rele, în schimb să poată face şi cel mai mare bine; ce frumos ar fi fost! De fapt, cei mulţi nu sunt în stare pentru nici una; ei nu se învrednicesc să facă nici ceva cugetat, nici chiar necugetat, ci lucrează aşa, la întâmplare.

CRITON: Fie cum zici; dar spune-mi, Socrate, nu cumva te îngrijeşti pentru mine şi ceilalţi prieteni? Nu cumva te temi să ieşi de aici ca sicofanţii¹ să nu urzească încurcături, că te-am făcut scăpat? Şi vom fi siliţi, astfel, sau să ne pierdem întreaga stare, sau să cheltuim foarte mulţi bani; sau, pe lângă acestea, să mai pătimim şi cine ştie ce. Că dacă te temi de aşa ceva, lasă-ncolo, rogu-te, asemenea griji; doar este din parte-ne o datorie să te scăpăm chiar cu primejdia aceasta sau, de va fi nevoie, cu preţul unei primejdii mai mari. Ascultă-mă dar şi nu face altfel.

SOCRATE: Şi de asta mă îngrijesc, Criton, şi de multe altele.

CRITON: Ei bine, să nu te temi pentru aşa ceva, căci suma de bani pe care-o cer cei care te vor scăpa de aici nu este mare; pe de altă parte, nu vezi că sicofanţii sunt aşa de ieftini încât nici pentru ei n-ar fi nevoie de mulţi bani? Chiar numai averea mea, care este şi a ta, ar fi, cred, de

¹ Erau un fel de *părători publici*; ei au denunţat mai întâi contrabandele cu smochine, de aici numele de sicofanţi; pe urmă însă, prin abuz, ei delatau orice, adică şi bune şi rele, îndeplinind rolul pe care îl joacă azi, în democraţie, unele ziare ce nu pot trăi prin „tiraj”.

65

45a

PLATON

46a

ajuns. Dar dacă tu, îngrijindu-te de mine, crezi că nu se cade ca eu să-mi risipesc averea, mai sunt aici şi alţii: deşi străini, ei sunt gata să cheltuiască. Unul dintre ei, tebanul Simmias¹, a şi adus cu el banii necesari. Gata este şi Kebes, gata în tot momentul încă mulţi alţii. Aşa încât, cum spuneam, nici de starea noastră să n-ai teamă; nu respinge mântuirea şi nu mai spune ce ziceai la tribunal, că fugind îţi va fi displăcută viaţa şi că nu vei şti ce să faci. În tot locul doar, pe unde te voi duce de aici, vei găsi admiratori; iar de vei vrea să te duci în Tesalia, am acolo prieteni, care te vor preţui mult şi-ţi vor da siguranţa vieţii; şi nimeni din Tesalia nu te va stingheri.

Mai mult, Socrate; mi se pare că ceea ce faci nu este nici drept; anume că, deşi poţi scăpa, tu te predai; ba chiar lucrezi cu râvnă să-ţi se întâmple ceea ce numai nişte duşmani ar putea să-ţi facă, cum ţi-au şi făcut; duşmani care ar voi să te piardă cu totul. Afară de asta, mi se pare că-ţi trădezi propiilor copii, de vreme ce, putând tu însuţi să-i creşti şi să-i educi, pleci şi-i părăseşti în voia soartei... să facă din parte-ţi ce-or şti. Ei vor împărtăşi, cum e şi firesc, soarta pe care o au orfanii, lipsiţi de orice ocrotire. Căci, ori nu trebuie să ai copii, ori, dacă-i ai, se cade să suferi împreună cu dâştii până la sfârşit, crescându-i şi educându-i. Dar tu alegi, după părerea mea, calea cea mai uşoară, când ar trebui, dimpotrivă, să alegi calea cea mai vrednică de un bărbat îndrăzneţ şi cinstit; mai ales de unul ca tine, care neconţinut ai spus că în decursul întregii vieţi n-ai părăsit cărarea virtuţii. De aceea, mie cel puţin mi-e ruşine atât pentru tine, cât şi pentru noi, amicii tăi, nu cumva să se creadă că tot ce s-a întâmplat cu tine s-a făcut din cauza nemerniciei noastre, atât când s-a adus procesul la tribunal — că s-a adus, deşi putea să nu fie adus —, cât şi pentru felul cum s-a dezbătut. Iar acum, în urmă, ca o culme a batjocurii, dăm impresia că fugim de primejdie ca nişte laşi şi fricoşi, de vreme ce nici noi nu te-am mântuit, nici ţie nu ţi-am dat cel mai mic ajutor, ca să te mântuieşti singur, atunci când era uşor şi cu putinţă. Acestea să le iei aminte, Socrate, ca nu cumva, pe lângă nenorocirea ce ne izbeşte, să ne mai facem şi de ocară, şi tu şi noi! Gândeşte-te, ori mai degrabă hotărăşte-te, căci nu mai este acum vreme de gândit. Şi este o singură hotărâre, căci totul trebuie să se săvârşească

¹ Simmias şi Kebes sunt doi filosofi tebani, buni prieteni ai lui Socrate. În *Fedon* ei au roluri însemnate.

66

CRITON

în cursul acestei nopţi. Dacă zăbovim acum cât de puţin, nu va mai fi uşor şi cu putinţă pe urmă. Ci în orice caz, Socrate, ascultă-mă şi nu face altminteri, cu nici un preţ!

Principiile lui Socrate

SOCRATE: Dragul meu Criton, zelul tău este vrednic de toată lauda, dacă-i însoţit de dreptate; dacă nu, atunci e cu atât mai vrednic de dojana, cu cât este mai mare.

Ia să cercetăm: oare este drept ca noi să facem aşa ceva, sau nu? Eu totdeauna, nu numai acum, am fost astfel, că din toate cele ce alcătuiesc fiinţa mea am dat ascultare numai uneia: *raţiunii*. Aceasta mi s-a părut, după judecata mea, cel mai bun îndreptar. Şi credinţele mele, mărturisite altădată, nu pot acum, fiindcă mi s-a schimbat soarta, să le nesocotesc eu însumi. Dimpotrivă, ele sunt în totul aceleaşi; fiind însă mai vârstnice, le cinstesc ca şi mai înainte. Dacă deci în împrejurarea de faţă nu vom avea de spus convingeri mai bune decât acestea, să ştii bine că nu te voi asculta, chiar dacă puterea celor mulţi m-ar speria ca pe copii şi m-ar ameninţa cu suferinţe mai grozave decât cele de acum; chiar dacă m-ar osândi lanţurilor, confiscării averilor şi morţii.

Cum am putea deci să cercetăm lucrurile cu cea mai dreaptă măsură? Iată: să luăm din nou întrebarea pe care ai atins-o cu privire la părerile lumii. Este drept sau nu ce mi s-a spus de atâtea ori, că de părerile unora trebuie să ţinem seamă, de ale altora nu? Şi cele vorbite altădată erau bune numai înainte de a trebui să mor, iar acum să încep a susţine că atunci vorbeam numai aşa, pentru a vorbi, şi că nu erau în realitate decât nişte copilării şi flecăreli? Doresc mult, Criton, să cercetăm împreună dacă eu mi-am schimbat şi credinţele o dată cu situaţia, ori

sunt aceleași ca înainte; precum și dacă trebuie să părăsesc acum acele credințe, sau să le urmez. S-a spus parcă, pe cât mi-aduc aminte, de multe ori de către cei cu temei serios de judecată, cum eu însumi am spus-o acum, că dintre păreri exprimate de oameni pe-ale unora ar trebui să le prețuim mult, pe-ale altora deloc. În numele zeilor, Criton, nu găsești asta bine cugetat? În adevăr, tu, după mersul obișnuit al lucrurilor omenești, ești în afară de primejdia să mori mâine, și nu te-ar putea înșela în păreri o nenorocire apropiată, ca pe mine. Cugetă prin urmare: nu-ți pare dreptă

67

47a

PLATON

CRITON

judecata că nu trebuie să pui același preț pe păreriile oamenilor, ci pe unele da și pe altele nu, și nu pe-ale tuturor oamenilor, ci pe-ale unora da, pe-ale altora nu? Ce zici? Nu sunt acestea niște judecăți drepte?

CRITON: Drepte.

SOCRATE: Nu sunt de prețuit prin urmare numai păreriile exacte, iar cele slabe nu?

CRITON: Desigur.

SOCRATE: Și păreriile exacte, nu sunt ale celor pricepuți? Cele slabe, nu sunt ale celor proști?

CRITON: Cum de nu?

SOCRATE: Ia să vedem acum, după ce temei le deosebim pe unele de celelalte?

Un gimnast, care se ocupă de aproape cu arta aceasta, va ține socoteală de părerea — fie laudativă, fie critică — a oricui se întâmplă, sau numai de părerea celui care este ori medic ori maestru de gimnastică?

CRITON: Numai de părerea acestuia.

SOCRATE: Așadar, trebuie să se ferească de critică și să dorească numai lauda acestuia, iar nu și a celor mulți?

CRITON: Firește.

SOCRATE: Dacă-i așa, el trebuie să lucreze, să facă exerciții, să mănânce ori să bea după cum îl sfătuiește cel învățat și priceput, iar nu după cum i se va părea unuia și altuia.

CRITON: Așa este.

SOCRATE: Bine. Dar dacă nu-l va asculta, și-i va disprețui și critica și lauda, și s-ar lua după păreriile mulțimii cu desăvârșire nepricepute, oare nu va avea de îndurat nici o pagubă?

CRITON: Cum de nu?

SOCRATE: Și care este anume această pagubă? Unde țineste ea și ce participă din ființa acestui neascultător va atinge?

CRITON: Fără îndoială, trupul lui; pe acesta-l distruge.

SOCRATE: Bine judeci. Și la fel se întâmplă cu celelalte lucruri, Criton, ca să nu le mai cercetăm pe toate. Fără îndoială că și în privința dreptului și nedreptului, a cinstei și rușinii, a binelui și răului, asupra cărora este și discuția noastră de acum: trebuie oare să fim ascultători ai părerii celor mulți și să ne ferim de critica lor, sau numai ai părerii celui care singur se pricepe, pe care trebuie să-l respectăm și de care trebuie să ne temem mai mult ca de toți ceilalți? Și nu vom asculta sfatul

68

lui, nu vom scădea și distruge din noi tocmai partea care prin dreptate desăvârșește sufletul, prin nedreptate-l nimicește? Ori nu este așa?

CRITON: Cred că da, Socrate.

SOCRATE: Ia vezi acum. Dacă, ascultând de nepricepuți, ne stricăm diferite organe ale trupului, care se păstrează numai prin igienă, iar prin boli se vătămă, oare nu putem viețui cu un trup vătămat? Totuși, este sau nu acesta un trup?

CRITON: Este.

SOCRATE: Bine, dar este oare de trăit cu o așa ruină de trup vătămat?

CRITON: Nicidecum.

SOCRATE: Dar atunci putem trăi dacă ni se strică acea parte a ființei noastre pe care nedreptatea o vătămă, iar dreptatea o păstrează? Sau socotim că acea parte a ființei noastre în care sălășluiește nedreptatea și dreptatea este de mai mic preț ca trupul?

CRITON: Ba nicidecum.

SOCRATE: Atunci, mai de preț?

CRITON: Cu mult.

SOCRATE: Așadar, preabunule, trebuie să ne îngrijim foarte mult de ceea ce vor zice despre noi, nu cei mulți, ci numai cel care pricepe lucrurile drepte și nedrepte; ce va zice unul singur; în sfârșit, ce va zice însuși Adevărul¹. Vezi prin urmare că n-ai judecat drept adineaori, când socoteai că noi trebuie să ne ocupăm de părerea mulțimii despre lucrurile drepte, cinstite, bune și de potrivnicele lor.

Bine, ar putea zice unul, nu-s capabili cei mulți să ne omoare?

CRITON: Da, desigur; este învederat că ar putea să zică cineva, Socrate.

SOCRATE: Adevăr grăiești. Dar, minunatul, judecata pe care am desfășurat-o se pare că-i la fel cu aceea de mai sus. De rândul acesta cercetează lucrul următor: dacă mai rămâne în picioare faptul că nu a trăi e de mare preț, ci a trăi cinstit.

CRITON: Rămâne.

SOCRATE: Rămâne și faptul că a trăi cinstit este totuna cu a trăi corect și drept, sau nu rămâne?

¹ Adevărul - zice M. Croiset, nota, *op. cit.*, 223 —, conceput ca atribut esențial al lui Dumnezeu, pare aici identificat cu Dumnezeu însuși.

69

48a

PLATON

CRITON

49a

CRITON: Rămâne.

SOCRATE: Acum, după aceste puncte de reazem recunoscute de tine, să cercetăm dacă este drept ca eu să ies de aici fără voia ateniienilor, sau nu este drept. Și, dacă ni se va părea drept, s-o facem, dacă nu, să lăsăm gândul ăsta.

Cât despre observările pe care le-ai înșirat cu privire la risipirea de bani, la renume... nu le lua în serios, Criton, căci sunt observări tocmai ale mulțimii care cu ușurință omoară un om și l-ar învia cu ușurință dac-ar fi în stare — atât e de mintoasă! Noi însă, fiindcă rațiunea ne învață așa, n-avem de cercetat nimic alta, decât ce-am vorbit și adineauri; anume dacă, miruind prin bani și prin obligațiile noastre, atât voi, care mă scăpați, cât și eu, mântuitorul, vom lucra cele drepte; sau dacă, făcând acestea, vom săvârși în adevăr o nedreptate. Și, dacă ni se va părea că săvârșim lucruri nedrepte, să mai fie oare nevoie de a pregeta dacă trebuie să murim rămânând aici și păstrând liniștea și dacă trebuie să îndurăm orice suferință mai înainte de a săvârși o nedreptate?

CRITON: Cred că ai dreptate; Socrate, cercetează acum ce e de făcut?

SOCRATE: Să cercetăm, bunule, împreună. Și dacă ai pe undeva de întâmpinat ceva, în timp ce eu vorbesc, spune și te voi asculta; dar dacă nu vei avea, încetează odată, fericitul, de a-mi tot spune vorba că trebuie să plec de aici fără voia ateniienilor. De altfel, eu pun mare preț dacă mă poți convinge să fac așa ceva. Observă deci începutul cercetării mele și încearcă să-mi răspunzi la întrebare, întocmai după convingerile tale.

CRITON: Voi încerca.

SOCRATE: Oare putem susține că niciodată nu trebuie să săvârșim cu știință o nedreptate, sau în unele împrejurări o putem săvârși, în altele nu? Ori dimpotrivă: în nici o împrejurare nu este nici bine nici cinstit a săvârși nedreptatea, lucru asupra căruia ne-am înțeles și mai înainte adeseori și acum, de curând, iarăși? Oare toate acele vechi mărturisiri ale noastre s-au risipit în câteva zile și este cu puțință, Criton, ca noi, bărbați așa de vârstnici, care am discutat împreună cu seriozitate, să fi uitat până într-atât de noi înșine, încât să nu ne deosebim întru nimic de copii? Oare mai presus de toate nu stă faptul, pe care noi l-am susținut înainte, că a săvârși o nedreptate rămâne pentru făptuitor în orice împrejurare ceva necinstit și rușinos, fie că vor aproba cei mulți,

1
fie că nu; fie că vom avea de îndurat suferințe mai grele ca astea, fie mai ușoare? Spunem sau nu?

CRITON: Spunem.

SOCRATE: Așadar, în nici o împrejurare nu trebuie să săvârșim nedreptatea.

CRITON: Nu, desigur.

SOCRATE: Prin urmare nici când cineva a îndurat o nedreptate nu trebuie s-o întoarcă cum cred cei mulți, de vreme ce în nici o împrejurare nu trebuie să săvârșim o nedreptate.

CRITON: Nu, pe cât se pare.

SOCRATE: Dar ce zici, Criton? Se cade să facem rău sau nu?

CRITON: Nu se cade defel, Socrate.

SOCRATE: Ce zici însă: dacă cineva a suferit un rău, este drept sau nu să răspundă cu rău, cum zic cei mulți?

CRITON: în nici o împrejurare, nu.

SOCRATE: în adevăr, nu este nici o deosebire între a săvârși un rău și a pricinui cuiva o nedreptate.

CRITON: Adevăr grăiești.

SOCRATE: Așadar nici cu nedreptate nu trebuie să răspundem, nici cu rău, nici unui om, oricât am fi fost nedreptățiți de dânsul¹. Bagă de seamă, Criton! Recunoscând aceasta, să nu spui ceva împotriva convingerii tale; doar eu știu cât de puțini oameni au o astfel de credință și mai ales câți și-o vor menține!

Iar când unii cred într-un fel, alții în altul, știi că nu este cu puțință între dânsii un temei comun de discuție.

Dimpotrivă, urmează cu necesitate că fiecare va disprețui părerile celuilalt, ori de câte ori va avea prilejul să le cunoască. De aceea, gândește-te și tu cât mai bine, dacă poți fi părtașul ideilor mele; și, dacă crezi ca mine, numai atunci să începem discuția, plecând de la principiul că nu trebuie, în nici o împrejurare, nici să săvârșim nedreptatea, nici să răspundem cu ea; și tot astfel, nici să săvârșim răul, nici să răspundem cu el. Sau poate nu împărtășești punctul meu de plecare? Cât despre mine, de mult am această credință și o păstrez încă; iar tu de ți-ai schimbat cumva ideile

¹ Aici se exprimă cel mai înalt punct din morala precreștină; și meritul acestei înălțimi de vederi revine întreg lui Socrate. Altminteri morala

greacă curentă era a „tratamentului egal”, un fel de talion (Cf. Aristotel, *Morala Nicom.*, V, 8).

70

71

PLATON

spune-mi-o, explică-te. Dacă însă rămâi la convingerile de mai înainte, ascultă și ce decurge din ele.

CRITON: Dar și rămân și gândesc la fel cu tine; urmează numai!

SOCRATE: Să arăt deci ce decurge din aceasta... sau mai bine să te întreb pe tine. Oare dacă cineva mărturisește și făgăduiește cuiva niscai lucruri drepte, trebuie să le îplinească, sau poate să-l amăgească?

CRITON: Trebuie să le îplinească.

SOCRATE: Atunci bagă de seamă ce urmează: ieșind de-aici fără 50a de voia cetății, săvârșesc sau nu o nedreptate, mai ales față de cineva care cu nimic n-o merită? Și mai rămân eu în cadrul dreptelor mele credințe de altădată, sau nu?

CRITON: Nu-ți pot răspunde, Socrate, la această întrebare; n-o înțeleg.

Prosopopeia Legilor

SOCRATE: Atunci bagă de seamă, să-ți spun altfel. Dacă în clipa fugii mele — sau cum vrei să numești această ieșire — m-ar întâmpina b legile și însăși cetatea și mi-ar zice: „Socrate, spune-mi, ce-ai de gând să faci? Nu cumva prin lucrul de care te-ai apucat ți-ai pus în gând să ne nimicești pe noi, legile și statul întreg, pe cât este în puterea ta? Oare crezi că este cu putință să dăinuiască și să nu se surpe statul în care legile făurite n-au nici o putere, ci sunt călcate și nimicite de fiecare particular?” Ce vom răspunde, Criton, acestor învinuiri și altora multe de același fel? Căci multe ar putea spune cineva, și mai ales un avocat, despre călcarea legilor, care, cum știi, orânduiesc și poruncesc ca judecățile date să fie suverane. Le vom răspunde că statul ne-a nedreptățit și că judecata sa n-a dat o sentință dreaptă?

CRITON: Pe Zeus, Socrate, le vom răspunde.

SOCRATE: „Dar ce este aceasta, Socrate, vor replica atunci legile. Așa ne-am înțeles cu tine? Oare nu să rămâi supus hotărârilor pe care statul le va da în judecățile sale?”

Și dacă ne-ar prinde mirarea că ne vorbesc așa, ele ar putea

adăuga: „Nu te mira, Socrate, de întrebările noastre, ci mai degrabă

răspunde; mai ales că ești obișnuit să întrebuințezi vorbirea cu întrebări

d și răspunsuri. Haide dar, spune cu ce ți-am greșit noi și statul de ne calci în

72

CRITON

picioare? Nu noi te-am creat mai întâi? Nu prin mijlocirea noastră tatăl tău s-a căsătorit cu mamă-ta, și te-au născut pe tine? Spune-mi, te plângi cumva că unele dintre noi, de pildă cele privitoare la căsătorie, nu suntem bine alcătuite? — Nu mă plâng, le-aș spune. — Poate împotriva acelor ce se ocupă de creșterea și educația copiilor, în puterea cărora ai fost și tu educat? Nu cumva n-au orânduit bine acele legi dintre noi care au sfătuit pe tatăl tău să-ți dea o pregătire în direcția artelor și gimnasticii? — Bine au orânduit, le-aș spune. — Bine; dar atunci, dacă prin noi te-ai născut, ai crescut și ți-ai primit educația, ai putea spune că nu ești fiul și robul nostru¹, nu numai tu, dar și strămoșii tăi? Și dacă lucrul este așa, crezi oare că drepturile tale sunt egale cu ale noastre? Că ce ni-i dat nouă să facem cu tine îți este dat și ție să faci cu noi? Cum, dacă cu tatăl sau stăpânul tău, când ai fi sclav, n-ai avea drepturi egale, și n-ai fi îndreptățit să-i atingi, oricât ai fi îndurat din pricina lor, nici să le răspunzi, auzindu-i că te vorbesc de rău, nici să-i lovești, dacă te-ar lovi, nici altele de acest fel, oare față de patrie și de noi, legile, îți va fi îngăduit ca, dacă am hotărât să te nimicim — socotind că facem acest lucru drept — tu să te apuci la rândul tău să ne nimicești, întrucât atărnă de tine, pe noi legile și patria ta? Și, făcând acestea, mai și spui că săvârșești lucruri drepte, tu, care n-ai părăsit niciodată adevărul și calea virtuții? Oare așa de înțelept ești, încât nu înțelegi că în fața zeilor și-a oamenilor cu judecată patria este mai prețuită, mai însemnată, mai sfântă și mai respectată decât mama, decât tata, decât strămoșii? Că pentru patrie, chiar când ne supără, trebuie să avem venerație, supunere și îngrijire mai mult decât pentru tată? Că pe dânsa sau o îndupleci prin convingere, sau, dacă nu, trebuie să faci ce-ți poruncește și să înduri în tăcere ceea ce a poruncit ea: fie bătaie, fie lanțuri, fie chiar de te-ar duce în război, să cazi rănit sau mort? Că datoria noastră cere supunere, că dreptatea cere să nu ne dăm în lături, nici să ne codim, nici să părăsim rândul? Că și în război și la judecătorie și peste tot trebuie sau să săvârșim ce va porunci patria și statul nostru, sau să-l convingem pe

¹ Ideea de a socoti pe cetățean rob al statului este străină dreptului modern. Antichitatea greacă n-avea noțiunea drepturilor individului. N-o găsim nici în *Republica* lui Platon, nici în *Politica* lui Aristotel. (M. Croiset, *op. cit.*, 227). Spiritul întreprinzător al burgheziei veacului V și în genere democrația au însemnat, prin sofști, un protest împotriva acestei tradiții de anihilare a individului.

73

51a

PLATON

calea pe care ne-o dă dreptatea? Că, în sfârșit, dacă samavolnicia nu este cuviincioasă nici față de mamă, nici față de tată, cu mult mai puțin este îngăduită față de patrie?”

Ce vom spune la acestea, o Criton? Mărturisi-vom că legile vorbesc adevărul, ori nu?

CRITON: Mi se pare că da.

SOCRATE: „Vezi prin urmare, Socrate, ar mai zice legile: dacă noi spunem lucruri adevărate, cele ce tu săvârșești acum nu sunt drepte; că noi nu numai că te-am născut, te-am crescut, te-am educat și te-am împărțat cu toate bunurile din care am avut, pe tine și pe toți concetățenii tăi, dar declarăm de mai înainte și îngăduim oricui dintre atenieni ca îndată ce va deveni cetățean în vârstă și va cunoaște viața statului și pe noi, legile lui, dacă nu-i vom plăcea, să-și ia ale sale îndată și să se ducă aiurea oriunde voiește. Și nici una din noi, legile, nu-i stăm în cale, nici una nu-l sfătuim altminteri pe oricine ar vrea să plece, dacă noi și acest stat nu-i suntem pe plac. Deci să se ducă fie în vreo colonie, e fie în străinătate, fie oriunde i-ar plăcea, luându-și tot avutul. Acela dintre voi însă care va rămâne aici, văzând în ce chip noi împărțim dreptatea și orânduim treburile statului, aceluia îi spunem din acea clipă că prin însuși acest fapt a mărturisit că va face tot ce-i vom porunci; iar dacă nu se supune, îl facem de trei ori vinovat: mai întâi fiindcă copilul nostru nu ne ascultă; apoi, fiindcă este crescut și educat de noi; al treilea 52a fiindcă, mărturisindu-ne o dată credință și supunere, nici el nu se supune nouă, nici pe noi nu ne convinge de necorectitudinea faptelor noastre; și, pe când noi abia-l îndemnăm să facă ce-am hotărât, fără să-l silim cu sălbăticie s-o facă, ci doar să-și aleagă din două una, ori să ne convingă, ori să se supună, el nu face nimic din acestea.

Aceste vini, Socrate, ți le aducem și ție, dacă vei săvârși ce-ai pus de gând, nu mai puțin decât le-am aduce oricărui atenian, ba chiar îndeosebi.”

Și dacă la rândul-mi le-ai întreba pentru ce toate astea, poate mi-ar da o bună lecție, răspunzându-mi că eu, mai mult decât oricare atenian, am recunoscut că înțeleg să trăiesc în Atena. „Mari dovezi (ar mai putea spune) ne-ai dat până acum, Socrate, că noi și statul ți-am fost pe plac.

b N-ai fi rămas doar în oraș cu atâta statornicie cum n-a stat nici un atenian, dacă nu ți-ar fi plăcut îndeosebi. Nicicând n-ai ieșit din cetate,

74

CRITON

nici măcar la marile serbări¹, afară de-o singură dată, la jocurile din Istm. Nicăieri nu te-ai dus aiurea, decât în război, ca soldat²; niciodată n-ai făcut măcar o călătorie pe-afară, cum fac ceilalți oameni; nici nu te-ai prins dorința să cunoști vreun alt oraș sau alte legi; dimpotrivă, noi și cetatea noastră ți-am fost de ajuns; ba ți-am fost pe plac atât de mult încât, consimțind să fii cetățeanul nostru, pe lângă multe altele, ai devenit aici și tată de copii; iată cea mai bună dovadă că-ți place.

În sfârșit, în timpul procesului ai fi putut să te surghiunești, dacă ai fi vrut, și-ai fi făcut atunci cu voia noastră ceea ce săvârșești acum fără voia statului. Atunci te lăudai că nu te-atinge faptul că trebuie să mori, ci voiai mai bine — după cum spuneai — moartea decât surghiunul; acum însă nici nu respecți acele credințe, nici nu-ți pasă de noi, legile, ci încerci să ne strivești; săvârșești fapte pe care doar cel mai disprețuit rob le-ar putea face, încercând să lucrezi împotriva învoielii noastre și a mărturisirilor tale, prin faptul că ai consimțit să fii cetățeanul nostru. Și, mai întâi, să ne răspunzi dacă noi spunem sau nu adevărul când mărturisim că ai consimțit cu fapta, nu cu vorba, să fii cetățeanul nostru.”

Ce să spunem față de acestea, Criton? Putem răspunde ceva sau trebuie să recunoaștem că-i așa?

CRITON: Trebuie să recunoaștem, Socrate.

SOCRATE: „Ce faci tu acum altceva (ar mai spune) decât nesocotești înțelegerea cu noi și înseși mărturisirile tale? Și totuși te-ai învoit cu noi nu prin constrângere, nu prin înșelăciune, nu nevoit de a te hotărî într-un timp scurt, ci vreme de șaptezeci de ani, în curgerea cărora ai fi avut prilejul să pleci, dacă nu ți-am fost pe plac și dacă hotărârile noastre nu ți-au părut drepte. Tu însă n-ai preferat 53a nici Lakedaimon, nici Creta, despre care zici mereu că au bune legături³, nici vreun alt oraș grec sau străin; ci ai ieșit din Atena mai rar și decât schiopii și decât orbii și decât alți neputincioși. Este dar o dovadă

¹ *Theoria* (pe care aici o echivalăm cu termenul *marile serbări*) înseamnă și solia cetățitorilor la serbările din Olimpia, Delfi, Corint sau Nemeia.

² Precum s-a văzut în *Apărarea lui Socrate*, Socrate luase parte la luptele de la Poteidaia, Amphipolis și Delion.

³ Lakedaimon și Creta aveau constituții prin excelență aristocrate, atribuite unor legiuitori renumiți ca Licurg și Minos. Atât Socrate cât și Platon le prețuiau îndeosebi, fiindcă erau împotriva curentului democratic al timpului.

75

PLATON

CRITON

neîndoielnică că ți-am fost pe plac mai mult decât oricărui atenian — și statul și noi, legile lui. Căci cui ar putea să-i placă un stat, iar legile lui să nu-i placă? Prin urmare, nu rămâi acum credincios propriilor tale mărturisiri? Socrate, dacă cel puțin ai vrea să ne ascuți pe noi, trebuie să rămâi. Și când vei ieși din cetate nu vei fi batjocorit. În adevăr, gândește-te, dacă vei nesocoti acestea, și dacă vei greși asupra uneia din ele, ce bun vei săvârși fie pentru tine însuși, fie pentru amicii tăi? Este cu totul sigur că prietenii tăi vor fi în primejdie ori de a fi izgoniți și depărtați din țara lor, ori de a-și pierde întreaga avere; și tu însuși, dacă vei merge într-unui din cele mai apropiate state, la Teba sau la Megara (căci ambele au bune legiuri), vei merge, Socrate, ca vrăjmaș al constituției lor. Și toți cetățenii care poartă grija acelor state te vor privi bănuitor, ca pe un călcător de legi; tu însuși te vei întări în ideea că judecătorii te-au osândit pe bună dreptate; căci oricine este călcător de legi prea lesne poate fi crezut și stricător al tinerimii și al celor naivi. Și atunci ce vei face? Oare vei fugi și din statele celor mai bune legiuri și de cetățenii cei mai cinstiți? Și, dacă faci asta, oare vei mai fi vrednic să vezi lumina

zilei? Sau te vei apropia de dânșii și fără de rușine te vei adresa lor... însă cu ce cuvinte, Socrate? Nu cumva cu vorbele pe care le spuneai aici: că virtutea, dreptatea, legile și supunerea la legi sunt pentru oameni mai prețioase ca orice lucru? Și nu crezi că purtarea lui Socrate ar putea să pară urâtă? Cu siguranță, trebuie să crezi. Dar, presupunem că vei pleca din aceste locuri și vei merge în Tesalia, la prietenii lui Criton. În adevăr, acolo domnește cea mai mare neorânduială și destrăbălare¹; acolo poate să te-asculte cu plăcere cum le-ai istorisi cu haz fuga ta din închisoare, schimbat într-o îmbrăcămintă străină, ori înfășurat în vreo blană de animal, ori într-o altă înfățișare — obișnuită numai fugarilor —, spre a-ți schimba propria figură. Și nu va fi nimeni pe-acolo care să nu se mire că un bătrân ca tine, căruia i-au mai rămas, cum e firesc, puține zile de trăit, te-ai încumetat să înfrânghi legile cele mai însemnate, având îndrăzneala să trăiești așa de rușinos! Poate că nu se va găsi, în cazul că nu vei face nimănui nici o supărare; altminteri, Socrate, multe ai să mă auzi, multe și nevrednice de tine! Vei trăi ca un lingușitor și slugarnic față de toată lumea. Și în Tesalia ce vei face altceva decât sa te îngrijești de mese bune, ca și cum de aceea te-ai

surghiunit acolo, pentru mâncare? Și unde vor mai fi atunci cugetările tale asupra dreptății și celorlalte virtuți? Dar, firește, vei zice că vrei să trăiești pentru copii ca să-i crești și să-i educi. Cum adică? E nevoie să-i duci în Tesalia, pentru a-i crește și educa; este nevoie să-i înstrăinezi, ca să se bucure și ei de aceste binefaceri? Și dacă nu, dacă ei vor fi crescuți aici, tu fiind în viață, oare vor fi crescuți și educați mai bine, o dată ce tu nu vei fi lângă ei? De bună seamă, amicii tăi vor purta grijă de dânșii. Sau cum? Dacă vei merge în Tesalia, se vor îngriji de ei, iar dacă te vei coborî în lumea lui Hades, nu se vor îngriji? Nu se poate..., cel puțin dacă este ceva de capul celor ce se socotesc prieteni cu tine...; și trebuie să o crezi.

De aceea, Socrate, ascultă de noi, care te-am crescut; nu prețui mai mult decât dreptatea nici pe copii, nici viața ta, nici orice alt lucru, pentru ca, ajungând în lăcașul lui Hades, să te poți apăra în fața celor ce cârmuiesc acolo; căci în viața de aici de vei săvârși cele ce ți se spun, nu vei face starea ta și alor tăi nici mai bună, nici mai dreaptă, nici mai sfântă; și când vei ajunge în acea lume nu vei putea să te aperi. Acum însă, dacă mori, ești nedreptățit nu de noi, legile, ci de oameni. Iar dacă vei ieși din închisoare, săvârșind prin aceasta și tu, în mod rușinos, o nedreptate, și un rău, călcându-ți propriile convingeri și toate înțelegerile pe care le-am încheiat între noi, ba chiar batjocurînd pe cei pe care ar fi trebuit să-i cinstești mai mult: pe tine însuși, pe amicii tăi, patria și pe noi, atunci îți vom face și noi, cât vei trăi, viața nesuferită; atunci și surorile noastre, legile Infernului, după moarte, nu te vor primi cu bine, aflând că ți-ai dat silințele să ne nimicești, pe cât îți era cu putință. Vezi dar, de nu te-ar convinge Criton să faci mai degrabă ce spune el, decât ce te sfătuim noi!"

Dar să știi bine, iubitul meu amic Criton, că aceste cuvinte mi se pare că le-aud mereu, precum koribanților¹ li se pare că tot aud notele de flaut; și mereu răsună în mine ecoul acestor vorbe; ba încă răsunetul lor este așa de puternic, că nu sunt în stare să ascult și altele. Să știi, prin

¹ Cf. Ath. IV, 6, p. 137 și X, 4, p. 418; De asemenea, Xenofon, *Amintiri*, I, 2, 24.

76

¹ Koribanții erau în Frigia niște preoți ai zeiței Cibelee. Când koribanții săvârșeau cultul și se inițiau în misterele lui, jucau așa de pasionat la sunetul cimbalelor și flautelor, și într-o dezordine atât de mare, că la urmă — ca și dervii musulmani de astăzi — cădeau sleiți de puteri, ca într-un leșin, în care li se părea că aud numai sunete de flaut. Vezi și *Euthydem*, 278 d.

77

54a

PLATON

urmare, că dacă te împotrivești convingerilor ce mă stăpânesc acum, vei vorbi în zadar. Dacă totuși socoti să faci ceva mai mult, iată, vorbește!

CRITON: N-am nimic de spus, Socrate.

SOCRATE: Lasă totul la o parte, Cri ton, și să purcedem atunci pe calea aceasta, fiindcă așa ne-a orânduit-o Zeul!

BANCHETUL

sau

DESPRE AMOR (dialog etic)

A. *în primul rând*: Apolodor, un prieten al lui Apolodor, Glaucon B. *în al doilea rând*: Socrate Aristodem, Agaton Fedru Pausanias, Eriximah, Aristofan, Diotima, Alcibiade.

APOLODOR ȘI UN PRIETEN

Introducere Povestitorul Aristodem

APOLODOR: Sunt în stare, cred, să vă istorisesc asupra celor ce mă întrebați. Că doar mai ieri, venind de-acasă, din Faleros înspre oraș, un cunoscut, zărindu-mă din spate, m-a strigat de departe. Apoi, a adăugat cu ton de glumă:

— Apolodor, falerianule! Hei, ce, nu te oprești puțin? M-am oprit și l-am așteptat.

— Ce întâmplare, Apolodor, reluă dânsul. Tocmai te căutam; voiam și eu să știu ceva de la ospățul lui Agaton, unde au fost și Socrate și Alcibiade și atâția alții. Am auzit că s-au ținut atunci cuvântări asupra amorului; dar vezi, nu știu ce anume s-a spus. Mi-a povestit unul câte ceva, însă vorbește și el... din auzite, ce-a prins de la Fenix al lui Filip. Nu era în stare să ne spună lucru lămurit; a adăugat însă că și tu știi ce-a fost acolo. Să-mi povestești, prin urmare, că tu ești cel mai în drept să ne împărtășești convingerile prietenului tău. Spune-mi, mai întâi, ai fost ori nu la acel ospăț?

I-am răspuns:

— Pe bună dreptate ți s-a părut că povestitorul tău n-a fost în stare să spună ceva lămurit, de vreme ce ai rămas de la el încredințat că

172a

79

PLATON

adunarea de care te interesezi a avut loc acum de curând și c-am participat și eu.

— Așa credeam.

— Da de unde, Glaucon! Nu știi că de mulți ani Agaton n-a dat p-aici? Că nu-s nici trei ani de când am început să mă duc pe la Socrate și m-am făcut ucenicul lui de fiecare zi, dorind să învăț ce predică și face el? Mai înainte de asta umblam și eu la întâmplare, de colo-colo; și eram încredințat că fac vreo ispravă. În fapt, mă simțeam mai nefericit

173a ca oricine; de pildă, nu mai puțin decât tine acum, eu, care credeam că omul e mai bine să facă orice, decât să se îndeletnicească vreodată cu filosofia!

— Lasă gluma, zise el, și spune-mi mai bine când a fost întrunirea?

I-am răspuns:

— De mult. Eram copii pe vremea când a luat Agaton premiul, la cea dintâi tragedie. Ospățul a avut loc a doua zi după ce și-a sărbătorit biruința și a adus zeilor, în mijlocul coriștilor săi, prinosul de jertfe.

— Pe cât se pare, zise el, lucruri vechi de tot. Dar cine ți le-a povestit? Nu cumva însuși Socrate?

b

— Da de unde! Mi le-a spus tot cine i le-a istorisit și lui Fenix, adăugai eu. Unul mic de stat, pe nume Aristodem Kydatenianul; unul care umbla totdeauna desculț. Fusesse față la adunare și era, pe cât se pare, dintre cei mai aprinși iubitori ai lui Socrate. De altminteri, l-am întrebat și pe Socrate despre unele ce auzisem de la dânsul, și mi-a vorbit la fel.

— Atunci de ce nu începi povestirea? zise el. Iată, drumul ce vom face până în oraș e potrivit unor călători ca noi, atât spre a istorisi, cât și pentru a asculta.

c

Și astfel, umblând, am depănat cele petrecute la banchet. De aceea am și spus, din capul locului, că nu mă simt incapabil să vi le povestesc. Acum iată, dacă-mi este îngăduit a vă vorbi, mă supun și-o fac. În ce mă privește, și fără de asta simt o nespusă plăcere când se discută filosofie, ori că am cuvântul eu însumi, ori că ascult pe alții... afară de folosul ce cred că-l trag. Când, dimpotrivă, se întâmplă să v-aud vorbind te miri ce, îndeosebi când v-ascult și pe voi discutând cu oamenii bogați și încărcăți de afaceri, atunci oftez din adânc și vă compătimeșc ca pe niște prieteni ai lor, care socotiți că faceți vreo ispravă în viață, când de

80

BANCHETUL

fapt nu faceți nimic de seamă. Poate că și voi credeți despre mine că sunt nefericit. Eu chiar înclin să iau drept adevăr părerea voastră, cu o d deosebire: la mine — când vă plâng — nu-i o simplă părere, ci o știu sigur.

PRIETENUL LUI APOLODOR: Ești veșnic același, Apolodor! Vorbești rău totdeauna și de tine și de alții. Pe cât se pare, consideri nefericit pe orice om, începând cu tine însuși, afară bineînțeles de Socrate! Din care faptă ți-a ieșit cândva porecla „furios”, nu știi; bag seamă însă că în susținerile tale ești pururea astfel. Te arăți aspru și cu tine și cu ceilalți, afară de Socrate.

APOLODOR: Preascumpe, să fie oare așa de sigur că, judecându-mă astfel pe mine însumi ca și pe voi, eu sunt cu adevărat furios și nebun?

PRIETENUL: Nu-i frumos, Apolodor, să ne hărțuim cu astfel de vorbe. Și nu da uitării ce te-am rugat. Spune-ne cuvântările ce s-au ținut la banchet!

APOLODOR: Acele cuvântări au avut cam următorul conținut... e dar nu! E mai bine s-o iau de la început. Să încerc a vi le împărtăși astfel 174a cum mi le-a spus și mie Aristodem.

Prolog Socrate la banchetul lui Agaton

Deci, iată. Întâlnesc, începe Aristodem, pe Socrate îndată ce-și terminase baia; tocmai își lega sandalele — lucruri pe care le făcea cam rar. Întrebându-l unde se duce așa gătit, zise:

— Să iau masa la Agaton. Ieri mi-a scăpat, la sărbătorirea premiului său, mai ales că era și intimidat în lumea cea multă de-acolo. Dar i-am promis să mă duc azi. Iată de ce mă vezi gătit: ca să fiu frumos când vizitez un om frumos! Dar tu, zise Socrate, tu cum te-ai simți dacă b ai binevoi să vii neinvitat la masă?

Și eu:

— Cum să mă simt? Voi face cum zici tu.

— Atunci urmează-mă, zise. Să stricăm proverbul; să-l schimbăm; haide să spunem că și „oamenii cumsecade se duc neinvitați pe la mesele celor de treabă”. Homer e acela care nu numai c-a stricat sensul

81

PLATON

175a

adevărat al zicătorii, dar l-a întrebuințat și-n bătaie de joc. După ce prezintă pe Agamemnon ca bărbat deosebit de viteaz în război, iar pe Menelau luptător moleșit, când cel dintâi închina jertfe zeilor și era la ospăț, îl pune pe Menelau să vină nepoftit la masă; unul mai rău care venea la masa altuia mai bun! Auzind asta, grăi:

— Poate și eu stric proverbul, da nu cum zici tu, Socrate, ci tot ca Homer; adică unul prost care se duce neinvitat la masa înțeleptului.

Toate bune, dar nu uita că *tu* mă duci; și atunci, cum ai să te aperi când nu voi recunoaște c-am venit nepoftit, ci voi declara c-am fost chemat de tine?

— Mergând împreună, zise Socrate, ne-om sfătui pe drum ce să spunem. Să pornim dar.

Cam astea s-au vorbit între noi, zise Aristodem, și pe urmă ne-am dus. Socrate însă, adâncit în gânduri, rămânea mereu în urmă. Eu îl tot așteptam, până când odată îmi dădu poruncă să-mi văd de drum înainte.

Când am ajuns la locuința lui Agaton, am găsit ușa deschisă. Acolo mi s-a întâmplat, zise el, ceva nostim. Mi-a ieșit înainte un băiat din-năuntru și m-a condus unde se aflau ceilalți. Toți erau așezați la masă, gata să-nceapă a mânca.

Agaton, cum mă văzu, zise:

— La frumos lucru ai venit, Aristodem! Poftește acum, te rog, la masă cu noi. De-ai venit cumva pentru o treabă, amân-o pe mai târziu, deoarece eu și ieri te-am căutat spre a te invita, însă nu te-am putut vedea. Dar cum de nu ne-aduci pe Socrate?

Eu mi-am întors atunci capul, însă Socrate nu mai era în urmă.

— Cu el am venit doar, și chiar de dânsul am fost poftit la această masă, zisei.

— Frumos lucru... ce-ai făcut; dar unde-i el?

— Venea după mine până adineauri; mă mir și eu unde să fi rămas acum!

— Băiete, strigă Agaton; nu vrei tu să ni-l cauți pe Socrate și să ni-l aduci aici?

Aristodem, tu întinde-te colea, lângă Eriximah. Băiatul să-i stropească picioarele, ca să se poată așeza.

82

BANCHETUL

În clipa aceea un sclav apăru și ne spuse că Socrate ședea retras în poarta unei case vecine. El sta nemișcat acolo; sta în picioare și nu voia să intre, deși era rugat.

— Ciudat lucru ne spui, zise Agaton. N-ai vrea să-l strigi? Mi-e teamă că-l scăpăm.

— Ba nu, răspunse Aristodem; lăsați-l, acesta-i obiceiul lui. Se retrage așa, câteodată, și stă pironit te miri unde. Sunt sigur că va veni îndată; tocmai de-aceea, nu-l stingheriți, ci lăsați-l în pace.

— Bine, să facem așa, zise Agaton, dacă găsești cu cale. Băieți, de-acum puteți să ne serviți; începeți cu ce vreți, fiindcă nimeni nu v-a dat o poruncă anumită. Eu vă mărturisesc că niciodată nu port grija asta; voi însă considerați-mă invitatul vostru, un musafir cum sunt ceștialți, și aveți grijă de noi, ca să vă putem lăuda.

După aceea — istorisi mai departe Aristodem — ei începură să mănânce fără a mai aștepta pe Socrate. În repetate rânduri Agaton tot voia să trimită după el, dar eu nu l-am lăsat. Nu trecu mult însă și — ca de obicei — iată pe Socrate că sosește. Era pe la mijlocul mesei.

Agaton, care din întâmplare se așezase singur în capul mesei, cum îl văzu, strigă:

— Aici, aici, Socrate! Stai colea, lângă mine; poale mă molipsesc cu ceva de la un înțelept... poate tocmai cu ceea ce ai descoperit cât ai stal în poarta casei vecine. Ai găsit desigur ce-ai dorit și ești acum stăpân pe acel lucru; altminteri, nici nu plecai poate de-acolo.

Socrate, așezându-se, grăi:

— Ce bine ar fi, Agaton, dacă înțelepciunea ar avea darul să curgă ori de câte ori ne atingem unii de alții, de la cel ce are mai multă la cel cu mai puțină! Să fie așa, ca apa care trece prin fitilul de lână din vasul mai plin spre cel mai gol! Dacă înțelepciunea ar fi astfel, eu mi-aș prețui acum mult șederea lângă tine. Cred că în acest moment m-aș umple de multă și frumoasă înțelepciune de la tine; cât privește pe aceea ce se află în mine, să știi, e slabă și șovăitoare ca un vis, pe când a ta strălucește și are o măreție izbitoare... mai ales că ești și tânăr. La

tine, ea izbucnește cu atâta putere, că alaltăieri chiar ți-au mărturisit-o peste treizeci de mii de greci!
— Îți bați joc de mine, Socrate, zise Agaton. De altfel, om discuta noi, tu și cu mine, ceva mai pe urmă chestiunea înțelepciunii noastre... și vom lua arbitru pe Dionysos. Deocamdată așază-te și mănâncă.

83

PLATON

Rânduiala banchetului. Preamărirea amorului

176a Spunând asta, Socrate șezu pe pat. După ce au mâncat, și el și ceilalți meseni, făcură împreună libații, cântară în cinstea Zeului, săvârșiră după datină toate cele cuvenite și se puseră pe băut. Pausania luă cuvântul în acel moment și spuse:

— Bine, fraților, s-o facem. Dar cum să bem cu cea mai puțină pagubă? Că eu unul, după beția de ieri, vă mărturisesc că mă simt rău de tot și am nevoie să mai răsuflu puțin. Și dintre voi, care ați fost ieri acolo, pe mulți vă cred la fel. De aceea, gândiți-vă cum am putea să bem mai fără urmări astăzi.

b — Da, da, zise Aristofan, ai spus vorbă cuminte, Pausania. Trebuie să ne facem cu orice preț o cât de mică ușurare din partea băuturii azi; că și cu îs unul din cei ce s-au botezai în vin pe ziua de ieril Eriximah al lui Akumenos, auzind astea, grăi:

— Bine spuneți. Dar mai e unul între voi pe care aș dori să-l ascult; tu cum stai, Agaton, cu băutura? Cât ții tu?

c — Deloc, zise el; n-am nici o putere.
— Pe cât se pare, adause Eriximah, avem noroc de data asta cu toții: și eu și Aristodem și Fedru și ceșlialți... dacă și voi ați lăsat-o domol, care sunteți mai tari la băutură! Cât despre noi... suntem pururea niște neputincioși. Încalțe pe Socrate îl și scot din socoteală, că el bea și se stăpânește după cum i-i voia; e gata să primească orice hotărâre am lua. Și fiindcă, după cât se vede, nimeni din cei de față nu-i înclinat să bea vin mult, iată, am să vorbesc ceva despre beție; de altfel, lucruri adevărate, care nu cred c-au să vă displacă. Cât despre mine, din d practica medicinei mi-am făcut convingerea nestrămutată că beția e lucru vătămător oamenilor și n-aș consimți să-mping băutura prea departe; dar nici pe altul nu-l îndemn, mai ales când l-aș ști îngreuiat de vin din ziua precedentă.

La aceasta Fedru din Mirinos îl întrerupse:

— Da, da! Eu te cred pe cuvânt de obicei; de data asta însă, fiind la mijloc tocmai o chestiune de medicină, sunt convins pe deplin că ai dreptate; cred că și ceilalți vor spune la fel, de vor judeca bine.

e Auzind asta, au consimțit cu toții să nu se mai facă beție de data aceea; fiecare să bea după plac.

84

BANCHETUL

— Fiindcă ați găsit cu cale, zise Eriximah, ca fiecare să bea cât vrea, fără nici o silă, vă propun să dăm drumul flautistei care a sosit acum, s-o lăsăm să-și cânte singură, sau, de-o vrea, femeilor din casă; noi să petrecem ziua în convorbiri numai între noi. Ba, de vreți, voi arăta și cu ce soi de discuții să ne desfătăm...

Toți spuseră, într-un cuvânt, că primesc; și-l rugară să le spună. Eriximah luă atunci cuvântul și grăi astfel:

— Îmi încep vorbirea ca *Melanip* al lui Euripide: „Povestea ce voi spune-o /Nu este de la mine...” ci-i a lui Fedru de-aici. De câte ori mă întâlnește, îmi spune supărat:

„Eriximah, nu ți se pare grozav că atâtor zei li se înalță immuri și peanuri alcătuite de oameni inspirați, și că până acum, deși se nasc poeți atât de mari, nimeni nu s-a oprit la Eros, un zeu vechi și mare, spre a-i închina o cântare? Dacă, pe de altă parte, îți întorci privirile către învățătorii de înțelepciuni, îi află și pe ei — ca pe marele Prodicos — scriind în forma liberă a prozei laude pentru Heracles sau alții. Și asta încă nu-i atâta de mirare; dar am citit eu însumi de curând, într-o carte, laude nesfârșite aduse sării din bucate, pentru folosul ce ni-l aduce. Și ai putea vedea, cred, încă multe preamăriri din acestea pentru lucruri de aceeași natură. Câtă vreme deci se pune atâta zel în jurul acestui fel de obiecte, pentru Eros nu s-a găsit până azi între oameni îndrăznețul care să-i închine un cântec după cuviință! Și rămâne așa, neglorificat, un zeu atât de mare”.

Se-nțelege, Fedru are perfectă dreptate, după părerea mea; și eu doresc ca personal să-i aduc prinos și mulțumită o dată cu dânsul. Și ar fi elegant din partea noastră, cei adunați aici, să preamărim cu toții pe acest zeu. Dacă vă învoiți și voi la aceasta, am putea discuta pe larg chestiunea; căci după socotința mea fiecare trebuie să ne spunem, cât putem mai frumos, cuvântul de laudă pentru Eros.

Să-ncepem de la stânga la dreapta. Să vorbească mai întâi Fedru, căci el ocupă locul întâi; și-apoi, el este părintele ideii ce v-am dat.

— Eriximah, nimeni nu va vota împotriva ta, zise Socrate. În nici un caz eu nu m-aș putea împotrivi, ca unul ce declar de la început că nu cunosc nimic mai bine decât arta de a iubi. Dar nici pe Agaton și Pausania nu-i văd împotrivindu-se, ca să nu mai vorbim de Aristofan, a cărui singură preocupare este Dionysos și Afrodita. Și nu-i văd, în sfârșit, refuzând pe nici unul din cei de față. Cuvântările însă nu se vor

85

177a

PLATON

desfășura egal în ce ne privește pe noi, care suntem așezați aici, mai la urmă. Ci, dacă cei dintâi au să vorbească mult și frumos, vor grăi de-ajuns și pentru noi. Și acum, cu noroc bun! Să-ncepă Fedru a preamări pe Eros.

Ceilalți au încuviințat cu toții, ba repetară îndemnul făcut de 178a Socrate.

Desigur, toate câte fiecare le-a fost spus nu și le-a adus aminte Aristodem; apoi nici eu n-am putut reține tot ce mi s-a părut vrednic de amintire. Cel întâi care a vorbit a fost, cum spun, Fedru; și cuvântul lui începu cam astfel:

Cuvântarea lui Fedru

Mare și minunată divinitate este Amorul, nu numai la oameni, dar și între zei. Aceasta — pentru multe și felurite pricini, dar mai cu seamă b din cauza nașterii. Mai întâi, este o cinste, zise el, că-i cea mai veche divinitate.

Dovada? Eros n-are nici spița neamului; în orice caz ea nu-i pomenită de nimeni, de nici un prozator, de nici un poet. Singur Hesiod spune că Haosul s-ar fi născut cel dintâi; dar adaugă:

„... însă pe urmă

Largul Pământ, un puternic sălaș tuturor de-a pururi;

Și zeul Eros...”

El spune, prin urmare, că după Haos au luat ființă Pământul și Eros. Parmenide, vorbind de facerea lumii, adaugă:

„Primul la care zeița gândi, dintre zei, a fost Eros...”

c

Cu Hesiod se potrivește Acusileos; încât se recunoaște din multe

părți că Eros este dintre cele dintâi zeități.

Dar lăsând la o parte că-i cel mai vechi, el e pentru noi și izvorul celor mai mari binefaceri. Cel puțin eu, despre nimic n-aș afirma că este pricina unei fericiri mai de seamă decât poate fi iubitorul virtuos pentru un tinerel sau tinerii pentru un astfel de iubitor. Căci ceea ce ar trebui să călăuzească pe oameni întreaga viață — firește, pe aceia cîrî^vorj\$H3_ trăiască frumos — nu-s legăturile de înrudire apropiată, nici onorurile, nici avuția; nici una din astea nu-i în stare s-o facă așa de frumos ca

BANCHETUL

amorul. Susțin aceasta cu tărie, și iată de ce: faptelor urâte le urmează d ca sancțiune rușinea; celor frumoase, răsuna pentru cinstire. Nu-i cu puțină fără acestea să facă, nici statul nici individul, ceva mare și frumos. Ei bine, vă asigur că bărbatul care iubește, dacă-i prins săvârșind o faptă urâtă sau îndurând cu lipsă de curaj o jignire pe care n-a răzbunat-o, nu suferă mai mult când e văzut de tată-său ori de prieteni, sau de cine poftiți, cum suferă în fața persoanei iubite. Același lucru-l vedem la cel iubit. Altfel se rușinează față de cine-l iubește, e dacă-ar fi prins cu o faptă urâtă! Să ne închipuim numai c-ar exista un oraș sau o tabără de război cu îndrăgostiți și iubiți; nu va fi cu puțină o mai bună rânduială ca acolo! S-ar stăpâni de la orice fapte urâte și fiecare s-ar întrece cum să fie mai onorat de ceilalți. Mult mai greu i-ar I79a veni unui îndrăgostit să fie văzut de iubitul său cum părăsește frontul sau aruncă armele decât să-l știe armata întreagă; moartea i-ar fi nesfârșit mai bună decât așa ceva. Încalțe, când e vorba să-și părăsească cineva iubitul ori să-l ajute în primejdii, nu există pentru asta un om atât I de rău căruia Eros să nu-i fi insuflat o bărbăție egală cu a celui mai

viteaz caracter. Vorba lui Homer, care spune că unora dintre eroi divinitatea „le insuflă curajul păgân”•, se potrivește grozav de bine lui b Eros. El hărăzește îndrăgostiților această patimă ce purcede dintr-însul! Și încă; cei ce iubesc sunt singurii care primesc să moară pentru alții... și nu numai bărbații, ci și femeile. Destulă mărturie ne dă pentru aceasta, la greci, Alcesta, copila lui Pelias; este singura care a vrut să moară pentru bărbatul ei, deși dânsul avea și tată și mamă. Atât de mult c i-a întrecut în iubire din cauza lui Eros, că au rămas față de fiul lor ca niște străini și numai cu numele rude. Săvârșind această faptă frumoasă, ea s-a ridicat atât de sus în ochii oamenilor și chiar ai zeilor, încât, din mulțimea celor ce îndeplinesc lucruri mari și numeroase, prea puținor zei le-au d făcut hatârul — ca ei — de a le rechema sufletul din lăcașul lui Hades, încântați de purtarea Alcestei, au încuviințat să-i dea înapoi viața, onorând în gradul cel mai înalt și zelul și virtutea insuflate de Eros.

Cât privește pe Orfeu al lui Oiagru, zeii l-au întors din Hades înainte să-și fi atins țelul; i-au arătat doar umbra soției pentru care se coborâse acolo; însă pe ea nu i-au dat-o, fiindcă el se arătase cu moliciune în suflet, ca un citared ce era! N-a avut ca Alcesta tăria să moară din cauza iubirii, ci s-a străduit în fel și chip s-ajungă viu în

¹ ///a</a,X,482;XV,262.

86

87

PLATON

e Hades. Pentru aceeași pricină zeii i-au rânduit și o pedeapsă. Departe de a-l cinsti ca pe Ahile, fiul Tetidei, pe care l-au trimis în Insulele Fericirilor, ei au făcut ca moartea sa i se tragă de la femei. Ahile, după ce aflate de la mumă-sa că ucigându-l pe Hector va muri și dânsul, iar de nu-l va omorî se va-ntoarce acasă și va muri bătrân, a avut tăria să aleagă ajutorarea și apoi răzbunarea iubitului său Patroclu. Ahile, însă,

180a nu numai că a murit, dar l-a și urmat pe acesta în moarte. Iată de ce au fost zeii așa de încântați și de ce l-au onorat în chip deosebit; fiindcă Ahile și-a pus tot sufletul pentru iubitorul său!

Eschil bate câmpii când zice¹ mereu că Ahile iubea pe Patroclu; doar Ahile era mai frumos nu numai decât Patroclu, dar, după cum se știe, decât toți eroii; el, căruia încă nu-i dăduseră tullei de barbă! Era prin urmare, cum spune Homer, „mai tânăr decât mulți”.

E fapt că zeii onorează foarte mult virtutea ce se referă la Eros; dar

b ci admiră, se desfată și răsplătesc bine mai degrabă cazul iubitelui pasionat după iubitor decât pe al acestuia din urmă pentru amorurile lui. Dar iubitorul este ceva mai divin decât iubiții; și-n el zeul s-a făcut stăpân. Iată de ce zeii, cinstindu-l pe Ahile mai mult decât pe Alcestea, l-au trimis în Insulele Fericirilor.

Astfel, eu cel puțin, socotesc pe Eros dintre zei drept cel mai vechi, cel mai prețuit și cel mai cu autoritate, pentru ca oamenii să dobândească virtutea și fericirea în cursul vieții și după moarte.

c Cam așa a grăit Fedru. După el au mai vorbit câțiva, dar nu-mi

aduc aminte ce, zise Aristodem. Trecându-i deci cu vederea, el începu să ne spună cuvântarea lui Pausania, care a vorbit următoarele:

Cuvântarea lui Pausania

Fedru, nu găsesec potrivit modul cum ni s-a hotărât subiectul, fiind îndemnați așa, fără vreo precizare, să preamărim pe Eros. Dacă am avea de-a face cu un singur Eros, desigur, ar fi foarte frumos. Iată însă că nu-i unul; și nefiind așa, e mai drept să lămurim întâi în ce mod se cade a-l proslăvi. Voi încerca să dreg eu greșeala, spunând în primul rând cum d trebuie să-l lăudăm. Pe urmă i-om închina laude vrednice de-o divinitate.

¹ în *Mirmidonii*, cf. fr. 135, nr. 2.

88

BANGHETUL

Cei doi Eros

Știm cu toții că fără Eros nu poate fi Afrodita. Dacă această zână e una, există neîndoios și un singur Eros; dar cum sunt două Afrodite, cu necesitate sunt și doi Eros.

Cum n-ar fi două? Una, pe cât se pare, este cea mai veche și-i fără mamă. Fiind copila Cerului, o numim Afrodita Cerească. A doua, mai e tânără, s-a născut din Zeus și Diona; o poreclim Afrodita Obștească.

E necesar să luăm aminte și asupra lui Eros: că trebuie să fie doi, unul Obștesc, care ajută pe Afrodita din urmă, altul Ceresc, care e tovarășul celei dintâi. S-ar cuveni să le lăudăm pe toate aceste zeități... Voi încerca prin urmare să arăt soarta hărăzită fiecăreia.

Orice lucru se înfățișează astfel, încât, luat în el însuși ca fapt săvârșit, nu-i nici bun, nici rău. Ceea ce facem de pildă acum, bând, 181a cântând, discutând... nici unul din aceste lucruri nu-i frumos în sine. Numai prin modul cum le săvârșim, ele pot deveni frumoase; adică procedând frumos și drept. Dacă nu, urmează răul. La fel cu amorul. Nu orice Eros e frumos și vrednic de laudă, ci numai acela care ne îmbie să iubim în chip frumos.

Amoral pe care îl insuflă Afrodita Obștească este cu adevărat ceva de rând. Dintr-însul nu poate veni decât ce-aduce întâmplarea, căci nu b încălzește decât pe cei mai bicsnici dintre oameni. Și, mai întâi, unii ca aceștia se-namorează deopotrivă de femei ca și de tineri; al doilea, ei iubesc de dragul trupurilor mai curând decât de-al sufletelor] în sfârșit, fac tot ce pot ca iubiții lor să fie dintre cei mai simpli oameni. Gândul lor nu caută altceva decât cum să petreacă mai bine și nesocotesc întrebarea dacă viața trebuie trăită frumos sau nu. Așa se face că, duși de-ntâmplare, săvârșesc în mod egal binele sau răul. Desigur, la dânsii a rămas ceva de la zeița care, mult mai tânără decât cealaltă, s-a împărțășit ea însăși la naștere din femeie și bărbat. Dimpotrivă, Afrodita c Cerească întâi că nu-și trage ființa din femeie. E născută numai din bărbat (există și un Eros al tinerilor); apoi, este mai în vârstă și nu-i pătrunsă de patimi. Urmează de-aici că spre bărbat se-ndreaptă cei însuflețiți de acest Eros, iubind sexul care de la natură este mai tare și mai inteligent. Afară de asta, din însăși iubirea pentru tineri, cineva ar putea deosebi pe cei inspirați de Eros Cerescul. Căci ei nu se-namorează d de băieți decât din clipa când și mintea acestora începe a li se coace,

89

PLATON

fapt care se întâmplă cam pe când le mijesc tullei de barbă. După credința mea, cine se prinde într-un astfel de amor e pregătit a iubi viața-ntreagă și a trăi împreună. Acela nu-și înșală iubitul, căci nu l-a luat captiv ca pe un copil fără experiență, nici nu-l va batjocori spre a-l

e părăsi și a umbla după altul. Ar trebui chiar prin lege să se oprească iubirea copiilor, pentru a nu se mai risipi atâta zel în vederea unui lucru nesigur; căci la copii este nesigur dacă sfârșitul îi conduce spre viciu sau virtute, spre spirit sau trup! Oamenii superiori își impun singuri o astfel de lege; este însă necesar să-mpiedicăm de la așa ceva și pe cei ce iubesc vulgar, cel puțin tot atât pe cât îi putem opri de la amorul pentru femeile libere. Dar tocmai ăștia sunt cei care l-au coborât așa de

182a Jos? meât au dat unora prilej să spună că-i rușinos pentru cineva să răspundă dragostei. Neîndoios, la unii ca dânsii s-or fi gândit cei ce au găsit prilejul să vorbească așa. îi văd îndrăgostindu-se la timp nepotrivit, îi simt însuflețiți de spiritul nedreptății... pe câtă vreme, dacă lucrul s-ar face legiuit și cu măsură, nimic nu le-ar putea aduce vreo osândă meritată.

Datini felurite

Este ușor să-nțelegem rânduiala pe care celelalte state au pus-o în privința amorului. Pretutindeni se hotărâște neted; numai la noi și-n Lacedemonia o astfel de legiuire are înfățișări felurite.

b în Elida, bunăoară, sau la beoțieni și pe oriunde oamenii nu-s

meșteri în arta de a convinge cu vorba, se spune simplu. E considerat lucru frumos ca un tânăr să se bucure de iubitori și nu există om, tânăr sau bătrân, care să ia drept o rușine așa ceva. După socotința mea, ei fac aceasta — ei care sunt slabi în arta vorbirii — spre a nu-și mai face de lucru fiecare, bătându-și capul să-nduplece pe tineri

la dragoste.

În Ionia și pe-aiurea, pretutindeni unde oamenii sunt supuși stăpânirilor barbare, așa ceva se socotește o rușine. Doar bapbarii înlătură din tiranicele lor cârmuiri nu numai asta, ci și filosofia și c exercițiile de gimnastică. Pasămite, nu-i în interesul cârmuitorilor de state să înlesnească formularea unor cugetări independente în rândurile cârmuiților; nici să-nlesnească înjghebarea unor prietenii puternice sau să se strângă tovarășii omenești — fapte pe care Eros le insuflă mai mult ca oricine. Aceasta, de altfel, au învățat-o din experiență chiar

90

BANGHETUL

tiranii de la noi; căci numai amorul lui Aristogiton și neclintita prietenie a lui Harmodiu au pus capăt conducerii lor.

Astfel, în țara unde legea consideră rușinos a te bucura de iubitori, s-a ajuns aici din cauza răutății legiuitorilor, din cauza patimii de stăpânire a cârmuitorilor și lipsei de curaj a celor cârmuiți. Iar unde se hotărăște că-i lucru frumos, acolo n-a lipsit legiuitorilor o oarecare lene a spiritului.

În statul nostru, norma primită în această privință e cu mult superioară. Numai că, precum spuneam, nu-i ușor s-o înțelegem¹. Gândiți-vă la ce se spune: că-i mai frumos să iubești pe cei distinși și de neam bun, chiar dacă-s mai urâți decât alții; că aprobarea pe care toți o dau cui iubește se face, desigur, pentru prețuirea unei fapte frumoase și nicidecum pentru o fapta urâtă; că la noi datina face înlesnirea cuvenită pentru acțiunea iubirii și laudă pe iubitor pentru minunea ce săvârșește iubind. Gândiți-vă și la-nceercările de cucerire ale celui care iubește, la îngăduința cu care moravurile privesc lauda faptelor neobișnuite pe care le-a săvârșit acela! Asemenea lucruri, dacă ar îndrăzni cineva să le facă pentru a urmări oricare altă țință afară de asta, și ar vrea cu tot dinadinsul să le ducă la bun sfârșit, ar culege din partea filosofiei cele mai dojenitoare roade. Să zicem, în adevăr, că unul urmărește a dobândi de la te miri cine bani; sau că vrea să ia asupra-și conducerea politică, sau oricare altă dregălorie. Și să presupunem că face pentru aceasta ce fac iubitorii pentru iubiți: rugi, ploconeli umiltoare, jurăminte rostite, așteptări pe la ușă, robire voită, slugărnicii la care nici un sclav adevărat n-ar consimți... Neîndoiș, de la astfel de purtări ar fi împiedicat și de prieteni și de dușmani; aceștia bajocorindu-l pentru lingușire și umilință, ceilalți rușinându-se împreună și căutând să-l readucă la măsură. Dimpotrivă, când toate acestea le face unul care iubește, el culege mulțumiri. Datina la noi îl scutește de orice batjocură, ca pe unul care a săvârșit fapte deosebit de frumoase. Iată însă — luându-ne după credința poporului — ceva și mai grozav. Cine iubește, chiar dacă-ar călca jurământul, este iertat de zei. „*Jurământul pentru dragoste, zic ei, nu se ține?* Deci zei și oameni lasă iubitorului aceeași libertate, după obiceiurile noastre. Și am putea spune

¹ Aici, L. Robin, ultimul interpret platonician, notează: „*La coutume d'Athenes est difficile à comprendre, A cause de ses contradiction/f*” (Platon, texte etabli et trad. p. L. Robin; 1929, p. 18.)

91

183a

PLATON

că statul consideră la noi lucru deosebit de frumos nu numai a iubi, dar și a fi amic celui ce iubește.

Vedem totuși atâția părinți tocmindu-și copiii educatorii, spre a nu-i lăsa cumva să vorbească cu iubitorii lor; îi vedem dând în această privință porunci aspre pedagogului. De altă parte, prietenii și covârșnicii acestor tineri îi dojenesc când îi află într-o astfel de situație.

d Iar cei maturi nu-i țin de rău pe dojenitori și nu le spun că nu fac bine. Față de acestea oricine ar fi îndreptățit să socoată că amorul la noi e considerat cel mai urât dintre lucruri.

Cum să ne explicăm așa ceva? Precum spuneam și la-nceput, chestiunea nu-i simplă. O faptă nu-i în ea însăși frumoasă ori urâtă; ea e astfel după modul în care se săvârșește. Și există moduri urâte, când de pildă un om rău se bucură josnic de plăcerile amorului, precum sunt moduri frumoase, când un om bun se-namorează nobil de ceva frumos! Rău este iubitorul cel de obște; cel ce se-ndrăgostește de trup mai mult

e ca de suflet. Se-nțelege că nu-i nici statornic; e ca unul care nu se înamorează de ceva statornic. ACăci odată ofilita floarea trupului ce a iubit, amorul zboară și dispăre ca visul, lăsând în urmă cu rușine doar multele vorbe și făgăduieli ce-a făcut. Cel care iubește ceea ce e moral, tocmai fiindcă are această însușire superioară, acela rămâne înamorat întreaga viață, ca unul care se contopește cu ce este permanent.]

Legea noastră vrea deci ca astfel de situații să le supunem întâi la

184a o bună și frumoasă probă; apoi — după cum e cazul — să ne apropiem de unele cu mulțumire și să fugim de celelalte. Ba ne poruncește chiar să urmărim pe unele și să scăpăm de altele, după cum observăm și verificăm în ce fel se prezintă amorul celui care iubește, în ce fel al celui iubit. Iată de ce hotărăște întâi de toate că-i urât să te lași prins degrabă în mrejele amorului și că trebuie lăsată vremea necesară și aici spre a se cerne o frumoasă alegere, ca în cele mai multe lucruri. Iată de ce, în al doilea rând, socoate ordinar să fii captivat prin bani sau de

puterea

b politică, fie ca ai face-o din teamă și slăbiciune, fie că ai vrea să dobândești bogății sau situații politice. Astfel de procedee nu se întemeiază pe ceva sigur și permanent și nu vor naște decât o iubire lipsită de noblețe.

O singură cale în datina noastră rămâne deschisă celui ce iubește, dacă vrea să aibă în mod nobil un iubit. Căci la

noi așa s-a făcut regula încât, precum nu li se socotește umilință celor ce iubesc și se robesc de

92

BANGHETUL

voie iubitorilor lor — oricât de mult s-ar robi — și nu-s ținută de rău c pentru aceasta, tot astfel mai e o singură robie de voie pe care nimeni n-o înfierează: aceea care se face spre a ajunge la virtute. Este azi statornicit la noi că, dacă unul vrea să servească pe altul, încredințat că la rândul-i va deveni și el, datorită aceluia, mai capabil într-o știință sau într-o latură a virtuții, un astfel de serviciu benevol să nu fie considerat rușinos, nici umilitor. Este necesar prin urmare, dacă ni-i aminte să creăm frumosul pentru iubitorul ce se bucură de un iubit, să apropiem și să contopim într-una două legi; de-o parte cea referitoare la iubirea tinerilor, de alta aceea ce privește iubirea de înțelepciune sau de oricare d altă virtute. Când iubitorul și iubitul se vor întâlni pe aceeași linie, fiecare să-și făurească o lege; iubitorul să răspundă atențiilor iubitului făcându-i servicii superioare; acesta din urmă să le recunoască, înțelegând că-l fac mai înțelept și mai bun și obligându-l pentru tot ce-i drept; când iubitorul va fi capabil să-l învețe știința și virtutea, iar iubitul e va simți el însuși nevoia de a dobândi și știința și înțelepciunea, numai atunci — când s-or întâlni aceste condiții — frumosul va ieși la iveală pentru iubitorul care se bucură de un iubit. Altcum, niciodată. La acest amor, chiar înșelăciunea nu-i o rușine; la oricare altele însă, cu sau fără înșelăciune, rușinea merge împreună. Dar dacă cineva se bucură de un iubitor fiindcă-i bogat — și numai pentru asta; dacă presupunem că se lăsa înșală și nu ia banii sperați, din cauza sărăciei iubitorului, cu nimic nu este mai mică rușinea lui. Omul s-arată cum este: gata la orice, slugă la oricine, pentru bani! Asta nu se cheamă frumos. Și tot astfel, dacă cineva s-a bucurat de un iubitor pe care l-a considerat om superior, fiind încredințat că prin iubirea aceluia va deveni el însuși un om mai virtuos, dacă presupunem că se înșală și nu învață virtutea, din cauză că aceea era un rău, asemenea amăgire rămâne totuși frumoasă. În adevăr, b cel ce-o suferă arată lămurit că spre a dobândi virtutea și a se înălța spre desăvârșire s-a străduit cu râvnă pentru orice și față de oricine. Asta-i adevărata frumusețe! Astfel, în genere numai pentru dobândirea virtuții și atingerea frumosului te poți bucura în voie de dragoste. Acesta-i Erosul zânei cerești, Eros Cerescul, foarte prețios pentru stat ca și pentru particulari, căci impune o mare râvnă pentru dobândirea virtuții atât celui care iubește, cât și celui iubit. Cât despre celelalte amoruri, toate c aparțin celeilalte zâne, pe care o numim Afrodita Obștească.

PLATON

186a

Iată, Fedru, ce-am avut de spus pe nepregătite asupra lui Eros. Urmându-și povestirea, Aristodem zise:

— Când Pausania făcu *pausa* (cum vedeți fac și joc de cuvinte, căci așa m-au învățat sofistii), trebuia să vorbească Aristofan, fiindcă lui îi venea rândul. Dar fu împiedicat de un sughiț ce i se stârni, fie pentru că mâncase prea mult, fie din altă pricină. El, îndreptându-se către doctorul Eriximah (care ședea alături, ceva mai jos), zise:

— Eriximah, ar fi drept din parte-ți sau să mă lecuiești de sughiț, sau să vorbești acum tu, până ce voi scăpa de el.

— Voi face și una și alta, răspunse Eriximah. Să cuvântez eu în locul tău, iar când ți-o trece, vei lua tu cuvântul în locul meu. Și în timp ce eu vorbesc, dacă vrei, ține-ți respirația cât poți mai mult și sughițul va-nceta. Dacă nu se oprește, fă gargară cu apă; iar dacă și așa se menține cu tărie, atunci ia ceva cu care să-ți gâdili nasul, strănută și — de vei face asta o dată, de două ori — sughițul va înceta, oricât ar fi de îndărătnic.

— Ai putea să te grăbești cu vorbirea, zise Aristofan; iar eu voi face cum spui.

Eriximah vorbi astfel:

Cuvântarea lui Eriximah

Mi se pare necesar să încerc a-l completa, făcând eu încheierea discursului ținut de Pausania; căci el și-a început cuvântarea frumos, dar n-a sfârșit-o... parcă mai trebuia ceva. Faptul că există un dublu Eros este o frumoasă distincție. Numai că eu, privind lucrurile din laura medicinei, latură care constituie preocuparea mea, găsesc că amorul nu sălășluiește numai în spiritele oamenilor spre a-i apropia de cei care sunt frumoși, ci și în celelalte existențe, ba încă în vederea multor alte scopuri; bunăoară, în corpurile tuturor celorlalte viețuitoare și în toate câte cresc pe pământ; în sfârșit, ca să spun vorba, amorul sălășluiește în tot ce ființează. Ara învățat din știința mea ce mare și minunat e acest zeu, cât de mult se întinde înrăurirea lui asupra tuturor lucrurilor omenești și divine.

94

BANGHETUL

Amorul și medicina

i începe cuvântarea cu medicina, dorind să dau acestei arte cinstea cuvenită.

Natura corpurilor organizate conține în ea ambii Eros. În adevăr, sănătatea și boala sunt pentru un trup lucruri deosebite cu totul și se recunoaște în genere că nu seamănă una cu alta. Dar cele neasemenea sunt dornice și iubesc pe cele neasemenea lor. Altul e deci amorul sănătății, altul al bolii. Ce ne-a spus adineauri Pausania, că-i frumos să ne bucurăm de iubirea oamenilor superiori și rușinos să ne amestecăm c între cei desfrânați, rămâne-n picioare și pentru corpuri.

Este, desigur, și frumos și necesar să ne bucurăm de tot ce-i zdravăn și sănătos în fiecare organism (aceasta-i și chemarea medicinei), dar e rușinos să ne apropiem de ce-i rău și bolnav într-însul. Și, de vrea cineva să ia rolul

medicului, trebuie să le și combată. Căci, mai la urmă, ce-i medicina — ca s-o spun într-un cuvânt — decât știința prin care se cunosc afecțiunile corpului referitoare la refacere și istovire? Iar doctorul cel mai bun, în direcția asta, este acela care pune un diagnostic sigur pentru a ști când avem de-a face cu amorul superior, d când cu cel rușinos? Cât despre cel care-i în stare să transforme amorurile, care le poate înlocui reciproc, care-l trezește cui îi lipsește și-i este necesar, sau îl înlătură de unde-i înrădăcinat, acela este adevăratul tehnician. Căci el e capabil să dezvolte o amicitie între cele mai dușmănoase elemente ale corpului și să trezească în toate o atracție reciprocă. Ca doar care-s lucrurile cele mai dușmănoase? Tocmai cele mai opuse, ca frigul cu căldura, amarul cu dulcele, umedul cu uscăciunea și celelalte de același fel) Prin astfel de puteri — că a știut să insuflă amor și unire celor contrarii — Asclepiu, străbunul nostru, a pus bazele medicinei, „așa cum cântă și acești poeți”¹ și cum eu sunt însumi convins. Sustin prin urmare că toată medicina-i călăuzită de această divinitate.

Muzica

Dar cred la fel pentru gimnastică și agricultură.

Cât despre muzică, este învederat oricui își dă osteneala să cugete 187a un pic că are trăsături de aceeași natură cu celelalte arte. Poate-i tocmai

¹ Arată pe Aristofan și pe Agaton.

95

PLATON

BANGHETUL

ceea ce o fi vrut să arate și Heraclit când a spus — nu cu cei mai limpezi termeni — că „Unitatea, dezbinată ea însăși față de sine, se recompune ca armonia arcului și a /ire/”.

Ar fi, cred, cu totul nelogic să se afirme că armonia este o dezbinare sau că se desprinde din opozite ce se mențin dezbinat! E mai probabil că Heraclit a vrut să înțeleagă ca-n muzică, adică, din note ce-au fost la început deosebite, cum sunt sunetul grav și cel ascuțit, a rezultat totuși, ulterior, armonia datorită unui acord făcut de arta muzicală. Altminteri, dacă admitem că notele înalte și cele coborâte se mențin în dezacord, eu unul nu văd de unde poate ieși armonia. Nu! Armonia este întâi o simfonie, iar simfonia stabilește un acord; dar între sunete dezbinat nu poate fi în nici un fel acord, cel puțin cât timp se mențin astfel. Iată de ce zic că elemente deosebite, ce nu se pun de acord, nu-s capabile de a crea armonie.

La fel se petrece lucrul cu ceea ce noi numim ritm... ritmul silabei lungi și scurte. El se naște din elemente diferite la început, dar care se armonizează ulterior. Armonia între toate acestea, ca dincolo medicina, o face aici muzica; și tot ea le insuflă amorul și determină acordul reciproc. Căci ce este muzica? Nimic alta decât știința lucrurilor amoroase raportată la armonie și ritm! Și, dacă am căuta mai adânc în însăși acțiunea de încheiere a armoniei și ritmului, nu-i deloc greu să aflăm acolo fibrele amorului...și nu-i acum vorba de cei doi Eros.

Dar când împrejurarea cere să ne folosim de armonie și ritm pentru a le aplica oamenilor, fie într-o acțiune de creare (numită invenție muzicală sau melopee), fie într-una de executare corectă a unei melodii și cadențe create de alții — fapt denumit „pregătire muzicală” —, atunci dăm de adevărate greutăți și simțim nevoia unui maestru de seamă. Iarăși venim la vorba că trebuie să iubim numai pe înțelepți, în scopul de a-i face poate și mai cumpătați, dacă n-au ajuns încă măsura perfectă; și, bucurându-ne de ei, să le păstrăm amorul neatins, acel frumos și ceresc amor care este Erosul muzei Urania. Cât despre celălalt amor, cel inspirat de Polymnia și numit amorul Obștesc, pe acela să-l folosim numai cu luare-aminte și într-o măsură în care plăcerea ce-o produce să

¹ Heraclit, cf. Diels, *Vorsokr.* Jr. 51.

nu dea naștere la desfrâu. Este și-n arta noastră o greutate destul de mare: aceea de a cumpăni poftele referitoare la plăcerile mesei și de a gusta din aceste plăceri fără să cădem în patimă.

Și-n muzică, și-n medicină, și-n toate celelalte împrejurări omenesti sau divine, trebuie pe cât cu putință să ținem seama de ambii 188a Eros, căci ei sunt amestecați în toate.

Astronomia

Iată, sa luăm desfășurarea anului. Rânduiala anotimpurilor este plină de cei doi Eros. Ori de câte ori amorul superior pătrunde în legăturile reciproce dintre potrivnicele de care am pomenit mai înainte — cald, rece, uscat, umed — el le insuflă o proporție cumpătată și o înțeleaptă contopire. Ele vin cu belșug și sănătate pentru oameni, pentru celelalte viețuitoare, ca și pentru plante. Nici una nu îndură vreo suferință. Dar când e mai tare amorul pătimaș și biruie orânduiala anotimpurilor, urmează prăpădul și toate-s lovite de pagubă. Atunci dau năvală bucuroși și moliște și boli... care atacă și animale și plante. b Atunci și geruri și grindină și tăciuni se țin lanț din cauza excesului și a lipsei de măsură ce caracterizează amorul reciproc al elementelor pomenite. Cunoașterea acestor relații stărnite de Eros face obiectul științei care se ocupă cu evoluția astrelor și anotimpurilor, știință ce se numește astronomie.

Aflarea viitorului

Mai mult decât atât. Chiar jertfele și slujbele religioase făcute pentru aflarea viitorului (slujbe care stabilesc legătura dintre zei și oameni) nu se săvârșesc pentru vreun alt motiv decât ca Eros să fie ținut c în pază și, dacă e cazul, să fie tămăduit.

Hula, oricare ar fi, vine de-acolo că în orice lucrare noi nu luăm aminte să folosim numai amorul superior, să-l cinstim și să-l respectăm numai pe el, ci ne-ndreptăm mai degrabă spre celălalt, atât când e vorba de părinți — în viață sau morți —, cât și față de zei. Iată de ce arta cunoașterii viitorului are chemarea să supravegheze

amoris și să le înobileze; iată de ce această artă este, ca să zic așa, făuritoare de d meserie a prieteniei dintre zei și oameni, și de ce prietenia, pe care ea o

96

97

PLATON

stabilește prin cunoașterea faptelor amoroase, țintește să impună oamenilor respectul legii divine și cultul zeilor. Precum vedeți, multe, nemăsurate-s puterile amorului; ba, așa afirma că întregul Eros din univers dispune de toată energia acestuia. Dar puterea cea mai mare el și-o desfășoară față de noi sau față de zei, când săvârșește binele cu înțelepciune și măsură; amorul ne făurește atunci suprema fericire, de-o parte stabilind între noi comunicarea, de alta făcându-ne prieteni ai celor ce-s mai tari decât noi — prietenii zeilor.

Poate că trec multe cu vederea în această închinare adusă lui Eros;

e dar am făcut-o fără voie. De altminteri, dacă mi-a scăpat câte ceva, este acum sarcina ta, Aristofan, să mă completezi. Oricum ar fi, chiar dacă în mintea ta e altfel orânduită lauda zeului, fie, preamărește-l cum știi, mai ales că... ți-a trecut sughițul.

Cuvântarea lui Aristofan

189a Urmându-și vorbirea, Aristodem zicea că-n acel moment a luat cuvântul Aristofan:

— Da (sughițul) a încetat, însă nu mai înainte de a-mi fi provocat strănutul. Ce mă miră pe mine aici este că „buna rânduială a organismului” are nevoie totuși de asemenea zgomote și de gâdilări... cum e bunăoară strănutul.

Și Eriximah:

— Ia aminte ce faci, prietene Aristofan! Ești imprudent dacă mă b batjocorești tocmai acum când vrei să începi a vorbi. Ai fi avut puțința

să vorbești în tihnă... acum văd că mă silești să te pândesc și să dau la iveală tot ce-i de râs în cuvântarea ce vei ține. Aristofan, surzând, zise:

— Bine spui tu, Eriximah! Rogu-te, consideră ca nespuse vorbele ce-am grăit și nu mai sta la pândă. Ce mă tem pentru cuvântarea pe care o voi ține, nu-i că voi rosti și lucruri înveselitoare (așa ceva ar fi și succesul și obiceiul muzei mele), ci este să nu spun prostii din cele care stârnesc râsul.

— Crezi tu, Aristofan, adăugă Eriximah, că tot ciocnindu-mă așa vei scăpa de mine? Mai bine fii cu luare-aminte și vorbește cum se

cuvine, căci ai să dai seamă de tot ce rostești... deși, dacă voi găsi că e cazul, s-ar putea să te iert.

98

BANGHETUL

— Ei bine, zise Aristofan, află, Eriximah, că eu am în minte un alt mod de a pune problema, și decât tine și decât Pausania.

Mie-mi pare că oamenii n-au simțit în genere puterea amorului. Ce? Dac-ar fi simțit-o, oare nu i-ar fi ridicat ei cele mai mărețe temple și altare? Nu i-ar fi închinat cele mai mari jertfe? Altminteri, v-asigur că Eros n-ar fi rămas cum e azi... lipsit de orice atenție — el, zeul demn de toate onorurile! Căci, neîndoios, dintre zei el este cel mai iubitor de oameni, el poartă de grijă nevoilor omenirii, el e doctorul tuturor durerilor... Vindecându-le — Eros aduce neamului omenesc prinosul celei mai înalte fericiri. Eu am să încerc a vă tâlmăci¹ puterea lui; la rândul-vă, fiți voi învățătorii celorlalți.

Schimbările ființei omenești

Trebuie mai întâi să vă spun cum e ființa omenească și ce schimbări a suferit ea.

Mai demult, natura omului nu era cum este azi, ci cu totul alta. Trei genuri de oameni au ființat la început, nu ca acum: bărbat și femeie; era și-al treilea sex, având câte ceva comun cu fiecare din celelalte două. Astăzi, doar numele a mai rămas dintr-însul; ființa însăși a dispărut. Acest sex se numea pe-atunci *androgîn*, căci și înfățișarea lui conținea, ca și numele, câte o parte din bărbat și din femeie. Acum numele lui nu-i altceva decât o poreclă aruncată cuiva spre a-l jigni. Afară de asta, corpul întreg al fiecărui androgîn era de o înfățișare rotundă; spatele și coastele în formă de cerc; avea patru mâini și tot atâtea picioare. Aveau și două chipuri, exact la fel, așezate pe un gât circular, un singur cap pe care se desenau cele două fețe opuse una alteia, patru urechi, două organe de procreație și, în sfârșit, toate celelalte pe care, prin comparație cu acestea, le puteți reconstitui lesne². Umblau drept, ca noi, și se îndreptau în orice direcție ar fi dorit s-o apuce. Când însă voiau să iuțească pasul, se sprijineau consecutiv pe cele opt membre și-și luau

¹ Aluie la teoriile filosofului Empedocle, care arătase că înainte de separarea sexelor noi eram alcătuiți plămuite dintr-o bucată și răsărisem din pământ (fr. 62, Diels și mai ales V, 4; cf. fr. 61 și *op. cit.*, V, 839; nota ap. M. Croiset).

² Sunt două idei precumpănitoare: *sfericitatea* și *separarea* în două, în patru, a întregului care era la început *unul*.

190a

99

„OCJAV:A'i

fuga într-o grăbită rostogolire circulară, întocmai ca cei care fac tumbe și cad mereu în picioare.

Iată acum și cauza pentru care aceste trei genuri de oameni se

b deosebeau între ele. Sexul bărbătesc a fost încă de la început copilul Soarelui; cel femeiesc al Pământului, iar ambigenul al Lunii, căci și ea se împărtășește din Soare și Pământ. Acești androgini aveau și formele rotunde și mișcările circulare, chiar de la părinți. Hărăziți cu o rezistență și-o virtute miraculoase, cu o cutezanță fără de margini tocmai cum spune Homer despre Efialte și Otus, ei s-apucară să se suie-n cer ca să c pună mâna pe zei. Atunci Zeus și ceilalți zei s-au sfătuit ce trebuie să facă... și nu erau în stare să ia o hotărâre. Nu era locul, în adevăr, nici să-i ucidă, nici — trăsnindu-i ca pe giganți — să șteargă de pe fața pământului neamul lor. Așa ceva ar fi însemnat pentru dânșii să desființeze chiar onorurile și daniile ce le vin din partea oamenilor. Dar nu le putea ierta nici cutezanța. După oarecare gândire, Zeus abia se hotărî, în sfârșit.

Luând deci cuvântul, zise:

„Cred c-am găsit mijlocul de-a sili pe oameni să-și lase obrăznicia.

d îi voi face mai slabi. Iată, am să-i tai în două pe fiecare și-au să se facă pe dată mai neputincioși; ba, ne-or fi și mai productivi, din cauza numărului mai mare. Și vor umbla drept, pe două picioare. Dar dacă și așa se vor arăta necuviincioși, nevoind să se potolească, iarăși am să-i tai în două — zise dânsul —, ca să umble pe un singur picior, sărind ca șchiopii”.

Spunând asta, Zeus tăie în două pe androgini, cum tăiem noi scorușele spre a le pune la uscat, sau cum unii despică ouăle cu firul de

° păr¹. Pe care, cum îl făcea în două, porunca lui Apollo să-i întoarcă figura și-o jumătate a gâtului spre partea unde era tăietura, pentru ca omul văzând-o să devină mai modest. Cât privește celelalte părți, zeul porunci să se vindece. Și Apollo îi întoarse atunci figura; și, cum strângi la gură o pungă, așa adună el toate pielețele peste ceea ce numim acum pântec. N-a lăsat decât o deschizătură pe care o strânse în mijlocul burții, într-un punct ce se numește buric. Netezi și celelalte cute, destul

191a de multe, întocmi pieptul, folosindu-se de-o unealtă asemenea celeia pe

¹ Loc confuz. Ideea de căpetenie este faptul tăierii în două a unui întreg, care apoi se recompune cu greu, din cau/ă că părțile și-au de/voltat după tăiere o individualitate proprie (ap. L. Robin).

100

care o întrebuințează cizmarii spre-a întinrfe^iflrm iroillfoiiTîH pe calapod. Nu lăsă decât prea puține crețuri în preajma pântecului, lângă” buric, pentru a păstra doar amintirea vechii pedepse.

Iar după ce natura s-a făcut în două, fiecare jumătate dorea să se alipească celelalte jumătăți. Când se întâlneau, se prindeau în brațe și se strâneau atât de tare, că-n dorul lor de contopire uitau și de mâncare și de tot, și deveneau incapabile pentru oricare altă treabă, întrucât una fără alta nu mai voiau să s-apuce de nimic. Când una din ele murea, partea rămasă singură căuta împreunarea cu altă jumătate părăsită, fie că dădea chiar peste jumătatea unei femei întregi (ceea ce noi numim astăzi „o femeie”), fie că era jumătatea unui bărbat. Rasa mergea astfel spre stingere. Atunci Zeus se milostivi de neamul omenesc și inventă alt leac. El strămută în față organele creatoare, căci pân-aci androginii le aveau în partea din afară. Ei zămisleau și nășteau nu prin conlucrarea acestor organe, ci în pământ, ca greierii. Mutându-le Zeus în față, nașterea s-a făcut de-acum încolo numai printr-însele: bărbat cu femeie. Datorită acestei orânduiei, dacă bărbatul se unește c-o femeie, zămislește; și astfel, neamul se păstrează. Dar dacă bărbatul s-ar întâlni tot cu bărbat, dintr-o unire ca asta urmează dezgustul și-ndată ei ar pune capăt împreunării și s-ar întoarce spre alte fapte, ar înclina spre o altfel de viață. Iată, de atunci este împlântat în oameni amorul unora către alții! Eros este cel ce împreunează frânturile vechii naturi; el își da osteneala să facă din două ființe una singură; el încearcă să vindece nefericirea firii umane.

Explicarea pasiunii amorului

[Fiecare din noi este o jumătate de om despărțită de întregul ei, cum ai tăia o plătică, făcând două dintr-una; și fiecare jumătate își caută neconținut frântura ruptă din el însuși. Acei dintre bărbați care sunt frântură din ființa ambigenă, numită odinioară androgin, iubesc femeile; din această categorie de oameni provin cele mai multe cazuri de adulter. La fel cu femeile iubitoare de bărbați și cu cele adultere: ele își trag ființa din aceeași categorie. Cât despre cele ce-au rezultat din tăierea femeii, acestea nu dau nici o atenție bărbaților; înclinarea lor este tot., către femei: heteristriile¹ sunt din această categorie. De altă parte, cei

¹ „Hetairistria «Les petites amies de ces James»”, interpretează L. Robjni 1” i”¹ - * ****

683947,0, \ ■*“.. ,CL”

”**

PLATON

ce provin din despicarea bărbatului înclină cât sunt copii înspre sexul bărbătesc și, întrucât ei înșiși sunt părți ale acestui sex, iubesc pe bărbați 192a și-s bucuroși să trăiască împreună și alături de aceștia. Iată de ce-s dânșii cei mai destoinici dintre copii și tineri: fiindcă prin natura lor sunt cei mai bărbătești! Afirmă unij că sunt lipsiți de

rușine. E o neexactitate: nu din nerușinare fac asta, ci din curaj, din bărbăție și din caracter viril, fiind dornici de ce le este asemenea. Măm o dovadă importantă; astfel de exemplare, odată pregătirea terminată, sunt singurii bărbați care intră în politică. Iar apoi, când devin bărbați, ei iubesc copiii și, prin firea lor, nu dau vreo atenție căsătorilor, nici procreației copiilor; sau o fac numai siliți de lege. Plăcerea lor e să rămână burlaci și să trăiască unii cu alții. Ca să spun într-un cuvânt, unul ca acesta devine iubitor de copii, se face alintător al lor și-i pururea în căutarea celui de-o ființă ca sine;

„Așadar, când întâmplarea scoate cuiva în cale propria sa jumătate — fie că-i în joc un iubitor de copii, fie că-i oricare altul — atunci ca prin farmec el este fulgerat de-o simpatie, de-o afinitate, de-o dragoste... care-i face, ca să spun așa, incapabili să se mai despartă unul de altul, nici măcar o clipă! Ei trăiesc apoi viața împreună... dar, dacă i-ai întreba, nu ți-ar putea spune ce așteaptă fiecare pentru sine, unul de la altul. Nimeni n-are impresia că legătura plăcerilor amoroase este ceea ce-i împinge să se bucure cu o adevărată patimă la apropierea unuia de celălalt. Dimpotrivă, e vădit că altceva urmărește sufletul lor; ceva care-i incapabil să-mărturisească, ceva care se ghicește numai, sau se întrevede. Iată: să zicem că în timp ce stau împreună li s-ar înfățișa deodată Hefaistos cu uneltele, și le-ar grăi astfel: „Care-i, oameni buni, dorința ce vreți să se-mplinească vouă din partea unuia către celălalt?” Să zicem că faurul, observându-i că pregetă să dea răspunsul, ar lua iarăși cuvântul: „Nu cumva ceea ce doriți este să rămâneți de-a pururea împreună, unul alături de celălalt, și ca nici noaptea nici ziua să nu vă depărtați unul de altul? Ei bine, dacă asta-i ce doriți, aflați că eu vreau să vă unesc, să vă topesc împreună; vreau să fac din voi doi o singură ființă, astfel, cât veți trăi, să trăiți laolaltă, iar când veți muri, să fiți și-n lăcașul lui Hades o persoană în loc de două; să muriți laolaltă. Observați de nu-i aceasta dorința voastră și spuneți-mi dacă n-ați vrea să vă făuresc o astfel de soartă”.

Auzind acestea, știm bine că nici unul dintr-înșii n-ar tăgădui; nimeni n-ar spune că vrea altceva. Dimpotrivă, fiecare ar crede că a auzit apriat ceea ce dorea de multă vreme: să se apropie și să se topească

102

BANGHETUL

împreună cu persoana iubită de dânsul; din două se face o singură ființă. Pricina lucrului stă tocmai în vechea noastră natură, care era astfel, încât alcătuia un întreg. Ei bine, Eros nu-i decât numele acestui dor, al acestei goane după unitate. Căci înainte de asta, cum am spus, eram una; 193a pe când acum, din cauza necuviinței noastre, zeul ne-a separat cum au fost separați și răsfirați arcazii de către spartani. De nu ne-om purta respectuos față de zei, teamă mi-e să nu fim tăiați încă o dată și să rămânem ca acele figuri sculptate pe pietrele de mormânt, care profilează numai o secțiune din om, trasă de-a lungul nasului, sau să ne facem ca bucățile arșicelor tăiate între doi prieteni!

Iată motive pentru care tot omul trebuie îndemnat să fie cu evlavie față de zei: pe de o parte, ca să scăpăm de noi nenorociri, pe de alta, pentru a izbuti să refacem unitatea spre care Eros ne călăuzește ca un suveran. Nimeni deci să nu săvârșească ceva împotriva lui (și lucrează potrivit cine se face urât zeilor). Devenind însă prietenii lui și păstrându-ne legăturile cu acest zeu, vom afla și ne vom întâlni cu iubitul nostru, cu propria noastră jumătate, ceea ce la puțini din cei de astăzi li-i dat s-o facă.

Aici, parcă-l văd pe Eriximah că-și zice: „Ăsta nu-i discurs, ci curată comedie!” Ca și cum vorbesc gândindu-mă la Pausania și Agaton².

Nu voi tăgădui că întâmplarea face ca dânsii să fie tocmai din rândul acelor, și încă amândoi coborâtori din firea bărbătească. Dar susțin că toți bărbații, toate femeile, că întreg neamul omenesc ar fi fericit numai dacă fiecare și-ar duce la bun sfârșit amorul său, și dacă tot insul s-ar întâlni cu dragostea lui, refăcându-și vechea natură. Și dacă o asemenea reconstituire face desăvârșirea, urmează cu necesitate că dintre cele prezente ceea ce stă cel mai aproape de reconstituire e și cel mai învecinat cu desăvârșirea. Ei bine, asta nu-i altceva decât întâlnirea cu iubitul care a fost creat, în spirit, la fel cu dânsul.

Firește, dacă-i vorba să preamărim divinitatea-cauză, numai lui Eros i se cuvin laude pe bun drept. Numai el ne dă: și în viața prezentă și d

Aceste bucăți de arșic serveau, între prieteni, ca motive de reciprocă amintire; eventual, ca semne de recunoaștere reciprocă, dacă bineînțelese adaptarea celor două jumătăți era perfectă, spre a forma împreună vechiul arșic.

Aluzie la amorul lui Pausania pentru Agaton; aceștia ar intra în categoria de care se vorbește *supra* la 191e și urm.

103

PLATON

BANGHETUL

cel mai prețios dintre bunuri, călăuzindu-ne spre scopul propriu; și pentru viitor ne hărăzește cele mai vii speranțe în sensul că, dacă ne purtăm evlavios cu zeii, ne va întregi în vechea alcătuire, ne va vindeca și ne va face neprihăniți și fericiti.

Iată, Eriximah, acesta-i cuvântul meu asupra lui Eros; cum vezi, e conceput altfel decât al tău. Dar, precum te-am rugat, nu face dintr-însul acum subiect de comedie, fiindcă mai avem și pe alții de ascultat și e nevoie să auzim pe fiecare ce spune; adică, mai exact, pe fiecare din cei doi, fiindcă numai Agaton și Socrate au mai rămas.

— Bine, zise Eriximah, să te-ascult! Mai ales că ți-am auzit cu plăcere discursul. Îți spun drept că, de n-aș ști cât sunt de tari și Socrate și Agaton în privința treburilor lui Eros, grozav m-aș teme că n-au ce să mai spună... după

multele și feluritele explicații ce s-au dat. Totuși, fiind vorba de dâșii, am curaj.

Atunci interveni Socrate:

194a — Frumos te-ai luptat, Eriximah! Să fii însă în locul meu de acum,

sau mai exact în acela pe care îl voi avea după ce va vorbi frumos și Agaton, nu știu de n-ai fi mai înfricoșat ca mine; în tot cazul, ai fi și tu în starea mea de acum!

— Socrate, m-ai dat gata, sări Agaton; m-ai înspăimântat cu părerea ce vrei s-o faci crezută, cum că voi vorbi așa de fîmos, încât să fiu așteptai cu mare nerăbdare, ca un fel de spectacol.

b — Agaton! Ar trebui să fiu uituc, zise Socrate, dac-aș crede că

te-ar putea tulbura un număr de-aameni așa de mic, câți suntem noi acum, când ți-am cunoscut și îndrăzneala și demnitatea cu care ai pășit pe scenă alături de actori și cu care ai rostit versurile introductive, înfruntând privilegiștea atâtor capete!

— Ce, Socrate? Nu cumva mă crezi, zise Agaton, așa de îmbuibat de teatru, încât să nu-mi dau seama că pentru orice om cuminte puținii inteligenți sunt mai temuți decât proștii cei mulți?

c — Agaton, n-ar fi frumos din parte-mi, zise Socrate, să descopăr,

eu, în caracterul tău trăsături grosolane. Știu prea bine că, dacă te-ai întâlni cu te miri cine pe care îi socoti înțelepți, te-ai îngriji mai mult de dâșii decât de mulțime. Frica mea este că măcar nu suntem noi acești înțelepți. Doar am fost și noi la teatru și am făcut parte din gloată! Dar dacă te-ai întâlni cu alții, care să fie înțelepți, sunt convins că-n fața lor

f

te-ai rușina, văzându-te făptuitorul unei acțiuni urâte. Sau poate nu crezi?

— Adevăr vorbești, răspunse el.

— Și cum? Față de gloată nu-i rușine să te faci vinovat de-o ispravă urăcioasă?

În acest moment Fedru zise, întrerupând:

d

— Iubite Agaton! Dacă vrei să răspunzi lui Socrate, te asigur, el nu se va tulbura deloc că lucrul nu se desfășoară după cum l-am pus la cale aici, împreună; el numai să aibă cu cine convorbi, și-i mulțumit; dărmite când mai are în față și un om frumos? Cât despre mine, îl ascult cu plăcere pe Socrate oricât ar sta de vorbă cu noi... decât, datoria mea este să observ că acum este timpul a preamări pe Eros; în plus, să mă ocup de cuvântarea fiecăruia dintre voi. Numai după ce veți fi dat fiecare tributul cuvenit zeului, se va putea convorbi, astfel, cât poftiți.

— De bună seamă, Fedru, zise Agaton, tu exprimi o părere e cuminte, și nimic nu mă împiedică să-ncep a vorbi; mai ales că mai târziu voi putea sta de vorbă oricât de des cu Socrate.

Cuvântarea lui Agaton

Dar aș dori să vă spun mai întâi un cuvânt despre modul cum înțeleg eu să pun chestiunea, pe urmă să trec la fondul însuși; aceasta fiindcă toți înainte-vorbitorii mi-au făcut impresia nu că preamăresc pe zeu, ci mai degrabă că fericesc pe oameni pentru bunuri al căror izvor le este zeul acesta. Dar în ce fel este el însuși autorul harurilor de care-i vorba — iată ce n-a spus-o nimeni. Și totuși... există o cale dreaptă spre 195a a lăuda pe cineva pentru orice fel de merite. Este să lămurim întâi natura intimă a celui pe care voim să-l preamărim și să arătăm apoi roadele celui ce-a fost lăudat astfel. Pentru a-i face, prin urmare, lui Eros lauda cuvenită, trebuie să-l arătăm cum este în sine și apoi care sunt harurile lui.

Cum este Eros?

Dacă mi-e legiuit s-o spun fără a trezi răzbunarea divină, eu susțin că Eros este cel mai fericit dintre toți zeii care sunt fericiți; că el este dintre toți și cel mai bun și cel mai frumos. E cel mai chipeș, în primul

104

105

PLATON

BANGHETUL

rând, fiindcă-i și cel mai tânăr dintre zei. Și cheazășia cea mai sigură a susținerii mele mi-o dă el însuși. El fuge, fuge repede de bătrânețe, care, precum se știe, e grăbită totdeauna și s-apropie de noi ceva mai iute decât ar trebui. Prin firea sa, Eros urăște bătrânețea și nu se apropie de ea nici pe departe. Dimpotrivă, el este pururea cu tinerii, stă cu dâșii, după cum prea bine spune o veche zicătoare, că totdeauna *cine s-aseamănă, s-adună*¹. Mă învoiesc în multe cu Fedru; nu pot fi însă de părerea lui, când susține că Eros e mai în vârstă decât Cronos și Iapet; eu cred, din contră, că-i cel mai tânăr dintre zei și că rămâne pururi tânăr.

Cât despre vechile isprăvi privitoare la zei, povestite de Hesiod și Parmenide... cred că se datorează nu lui Eros, ci Destinului, dacă bineînțeles considerăm adevărate acele povești despre stâlciri și reciproce legături, despre nenumăratele silnicii care nici n-ar fi avut loc de-ar fi fost între dâșii Eros. Dimpotrivă, cu dânsul ar fi domnit mai degrabă prietenia și pacea, care sunt și acum și au fost tot timpul de când Eros cârmuiește peste zei.

E tânăr, am spus; dar pe lângă tinerețe adaug că-i delicat. Ce păcat că n-a existat și pentru dânsul un poet de seama lui Homer, care s-arate gingășia zeului! Homer arată pe Ate ca pe o zeiță gingașă; și nu-i uită nici eleganța picioarelor, când zice²:

„... căci piciorușele ei delicate nu calcă Jos pe pământ... ci pe capul bărbaților pururea umblă...”

După părerea mea, gingășia Atei pentru dânsul s-arată printr-o frumoasă dovadă: zâna nu umblă pe drum tare, ci pe moale. Să ne folosim deci și noi de aceeași dovadă pentru Eros, cum că-i delicat. El nu umblă pe pământ, nici chiar pe capete (care de altfel nu-s tocmai moi!), ci umblă și locuiește în cele mai gingașe poziții ale lumii: în moravurile, în sufletele zeilor și oamenilor. Acolo și-a clădit sălașul! Și încă: nu stă de-a rândul, în orice inimă; ci, dacă în drumul lui dă peste una cu deprinderi aspre, se depărtează și nu se oprește decât în cea blândă. Astfel dar, fiind pururea în atingere — nu numai picioarele, ci

¹ Originea acestei **ziditori** este în *Odissea*, XVII, 218. De acolo Platon a împrumutat-o și în *Lysis*, 214 a, b. Dar sensul filosofic al sentinței că „cele ce seamănă sunt prietene” l-au dat Empedocle și atomiștii.

² *Iliada*, XIX, 92—93. Este vorba de zeița Rătăcire (Ate), care pe nesimțite împinge pe om la nenorocire.

106

ființa lui întreagă — cu cele mai plăpânde lucruri dintre cele ce sunt pe lume mai gingașe, este învederat că Eros a devenit cu necesitate ființa cea mai delicată.

E cel mai tânăr și mai gingaș, am spus. Adaug la asta că are o înfățișare fluidă. De-ar avea o constituție tare, ar putea oare să se înduplece la toată împrejurarea, să se furișeze întâi în inimi și-apoi să dispară pe nesimțite? De puterea lui pentru adaptare, de fluiditatea ființei sale, găsim o dovadă puternică în însăși grația și frumusețea ce-l caracterizează mai învederat decât pe orice altă făptură. În adevăr, între urătenie și amor războiul este veșnic. Viața pe care Eros o duce printre flori destăinuie ceva din frumusețea culorii chipului său. Eros nu stă pe ce nu-i înflorit sau pe ce s-a veștejit; corp, suflet sau orice ar fi. El s-așază și rămâne numai unde-i loc parfumat și înflorit.

Asupra frumuseții zeului, fie de-ajuns atât, cu toate că au rămas multe nespuse. Trebuie să vorbim după asta și de virtutea lui Eros.

Cea mai însemnată trăsătură este că Eros nu săvârșește nedreptatea față de vreun zeu sau om, nici n-o suferă de la vreun zeu sau om; că silnicia nu-i în stare să-l facă pe dânsul a suferi (ea nu-l atinge pe Eros); la rândul-i, nici el nu pricinuieste suferințe prin silă niciodată (lui Eros i se supune oricine în orice împrejurare). Că doar, ce-i dreptatea decât — cum spun *Legile, cârmuitoarele statului* — înțelegerea dintre o voință liberă cu alta tot atât de liberă?

Dar nu-i numai dreptatea. El are și-un mare sentiment al măsurii. Căci *sophrosyne* e tocmai puterea cuiva de a-și stăpâni plăcerile și poftele. Și care-i plăcerea superioară amorului? Dacă deci plăceri și pofte îi sunt inferioare, cum n-ar fi Eros stăpânul lor? Adevărul e că Eros le domină și că, avându-le în mână, se arată deosebit de cumpătat.

Mai mult. Ca s-ajungem și la vitejia lui... nimeni, *nici chiar Ares nu-l înfruntă pe Eros**; căci nu Ares îl are pe Eros, ci Eros pune stăpânire pe Ares... ca să zicem așa, în vederea Afroditei. Și, oare, cel ce stăpânește nu-i mai tare decât cel stăpânit? Iată cum este el cel mai puternic, fiind stăpânitorul celui mai puternic dintre toți!

Am vorbit de dreptatea, de cumpătarea și puterea zeului. Rămâne să spunem ceva și de înțelepciunea lui, căci trebuie să ne dăm osteneala, pe cât posibil, a nu lăsa nelămurit nici un punct.

¹ Fragment dintr-o tragedie a lui Sofocle, *Thyestes*, fr. 235 Nauck.

107

196a

PLATON

Ca să-mi cinstesc și eu arta, cum Eriximah și-a cinstit-o pe-a sa, e voi arăta mai întâi că acest zeu este un inspirator de poezie așa de mare că poate să împărtășească și altuia din harul său. Și orice om, *oricât de străin de muze ar fi fost mai înainte*¹, devine creator de artă îndată ce Eros s-atinge de el.

Trebuie să ne folosim de această ocazie, spre a mărturisi că Eros este un poet distins în orice ramură inspirată de muze; doar ceea ce nu posedă cineva și ce nu cunoaște, se înțelege, nu poate da în dar, nici nu poate preda altuia ca învățătură.

197a

Acum, să ne gândim numai la creația viețuitoarelor. Poate tăgădui careva lui Eros această înțelepciune, datorită căreia toate ființele vii se zămislesc și se nasc? Să privim, pe de altă parte, și spre diferitele feluri de arte: oare nu știm că oricui acest zeu i-a slujit de învățător a devenit renumit și superior, pe când acela de care Eros nu s-a atins a rămas în întuneric? Dar apoi, mănuierea arcului, medicina, aflarea viitorului, b Apollo nu le-a descoperit decât sub imboldul dorinței și amorului! Astfel încât am putea spune că Eros este și dascălul acestuia, cum sunt muzele pentru muzică, Hefaistos pentru lucrul arămii, Atena pentru țesături, *Zeus pentru cârmuirea zeilor și oamenilor*².

Iată, de-aici a purces rânduiala în faptele zeilor din clipa când între dâșii se ivi amorul; se înțelege, amorul pentru frumos, căci Eros n-are de-a face cu urâtul! În adevăr, înaintea lui, cum am spus și la-nceput, zeii avură mult de furcă; se spune că au suferit cumplit, din pricina atotputerniciei Destinului. Dar când apărui acest zeu, au ieșit la iveală toate bunătățile, pentru zei și oameni, din iubirea ce-o nutrea pentru lucrurile frumoase.

Harurile lui Eros

c Iată, Fedru, de ce găsec că Eros este întâi de toate cel mai frumos și mai bun dintre ființe; în al doilea rând că și pentru alții e pricinuitorul

¹ Citat dintr-o piesă pierdută a lui Euripide, *Stheneboia*, fr. 663 Nauck (L. Robin).

² Un citat a cărui origine a rămas necunoscută. Toate artele de care se vorbește mai sus sunt inspirate de Eros, încât toate provin dintr-o lipsă, dintr-o necesitate, dintr-o dorință... însușiri speciale ale zeului Eros, de la care le luăm, oarecum, prin participare (M.M.).

108

BANGHETUL

acelorași însușiri. Îmi vin în minte niște versuri... vi le spun, fiindcă-n ele se arată că Eros este zeul care *^aceea-ntre oameni aduce și somnului pat fără grijă. Mării cei mult zbuciumate-i dă liniștea despre furtune*¹. Acesta ne-alungă orice dușmănie din suflete, ne umple de sentimentul apropierii sociale, face înrudiri între noi și ne călăuzește la serbări, la coruri și praznice. El deschide drum plăcerilor și înlătură orice grosolănie; e darnic în bunătate, zgârcit în ură; e milostiv și bun. Pentru înțelepți, devine obiect de contemplare; pentru zei, de minunare. Râvnit de cine nu-l are, comoară cui îl posedă. Tată al îndestulării, al Delicateții, al Toropelii, al Harurilor, al Dorinței, al Patimii aprinse, el veghează asupra celor buni și nu-i pasă de răi. La necaz, la spaimă, la patimi arzătoare, la gândire e cărmaci, e înainte-mergător, e susținător e și-i cel mai bun mântuitor. El este podoaba tuturor zeilor și oamenilor. Prea frumoasă, prea bună călăuză, căreia fiecăru bărbat se cuvine a-i da ascultare, a-l preamări frumos prin imnuri, și a lua el însuși parte la cântecul cu care Eros farmecă gândirea zeilor și oamenilor!

Asta-i, Fedru, cuvântul meu. Asta-i închinarea pe care o fac zeului. Am dat o dreaptă măsură fanteziei și seriozității, pe cât mi-a stat în putere².

Intervine Socrate

Când Agaton sfârșii vorba, toți cei de față, după spusa lui 198a Aristodem, aplaudară zgomotos. În adevăr, tânărul vorbise frumos și pentru cinstea lui și pentru a zeului. Atunci Socrate, aruncându-și privirile spre Eriximah:

— O tu, zise, tu odraslă a lui Akumenos, nu cumva ți-am părut înainte un fel de înfricoșat de-o frică... neînfricat³, mai degrabă decât

¹ După Orfeu, pacea și liniștea erau în grija Afroditei. Cf. *Fragm. Orphica* XXVIII, ediția Didot (M.M.).

² Discursul lui Agaton imită stilul înflorit al retoricii lui Gorgias. Socrate se pronunță împotriva acestui mod de vorbire (198 d până la 199 a), unde *nu* adevărul este primul obiectiv al cuvântării.

³ Se parodiază stilul lui Agaton.

109

PLATON

un proroc care am prevăzut că Agaton va vorbi așa de minunat, încât mă va pune în încurcătură și pe mine?

— Prima parte, răspunse Eriximah, o găsesc și eu bună; da, ai grăit ca un proroc când ai spus că Agaton va vorbi bine. Cât privește însă partea cealaltă, că te pune și pe tine în încurcătură, asta n-o cred.

— Și cum, fericitul, zise Socrate, cum sa nu fiu în încurcătură, și eu și oricare ar mai vorbi după o așa de frumoasă și de înflorită cuvântare? Iată... să trecem peste celelalte părți pe unde frumusețea nu era aceeași; dar cine n-ar rămâne încremenit ascultând sfârșitul cuvântării lui Agaton, strălucirea vorbelor și armonia frazelor lui? Eu unul îndată mi-am dat seama cât de puțin voi fi în stare să vorbesc ca dânsul, ori să m-apropii cât de cât de frumusețea acelei cuvântări. Mai că-mi venea să mă furiez de-aici și să plec de rușine, dac-aș fi avut pe unde! Cuvântarea lui mi-adusesese-n minte figura lui Gorgias și, nu știu cum, mi-a trecut deodată prin minte cunoscutul vers al lui Homer¹; mi-a fost teamă ca Agaton, sfârșind vorbirea, să nu-mi arunce în față capul lui Gorgias, groaznicul orator, care m-ar fi încremenit și m-ar fi lăsat fără glas!

Observări critice asupra discursurilor rostite

Și m-am gândit atunci cât de ridicol am fost când m-am potrivit vouă și m-am încumetat să iau parte cu voi la preamărirea lui Eros, afirmând eu însumi că-s grozav în chestiunile de iubire, deși în realitate nu știam nimic din lucrul pe care trebuia să-l proslăvesc cu orice preț. În prostia mea credeam că pentru orice era de lăudat nu trebuia să spun decât adevărul: că acesta-i temeiul; că dintre cele adevărate era de ajuns să facem cea mai frumoasă alegere și s-o înfățișăm în chipul cel mai cuviincios. Și mă bucuram foarte că am să vorbesc bine, că unul ce știam să ridic în slavă adevărul, oricare ar fi fost el. Pe cât se pare însă nu acesta-i cel mai bun chip de a lăuda, ci altul. Este să dai lucrului tot ce-ți închipui mare și frumos, fără să te uiți de este așa sau nu, chiar fără să mai cauți dacă cele ce-ai spus sunt false. Pe cât se vede, s-a convenit

¹ Aluzie la un vers din Homer, *Odiseea*, XI, 632. Aici este și un joc de cuvinte cu vorbele asemănătoare Gorgias, Gorgo. Aceasta din urmă era un monstru despre care se zice că împietrea pe oricine-i ieșea în cale. întreaga caracterizare a discursului de la 198b *ad finem* este o ironie la adresa retorilor.

110

BANGHETUL

de la început că fiecare dintre noi să pară că-l preamărește pe Eros mai degrabă decât să-l preamărească. Firește, acum înțeleg de ce puneți în mișcare toate mijloacele minții, pentru a ridica osanale lui Eros, de ce-l arătați astfel, și de ce-l scoateți pricina unor fapte atât de însemnate... ca să iasă cel mai frumos și cel mai bun — se înțelege, în ochii celor ce nu-l cunosc, nicidecum pentru cei care-l știu¹. Și-n adevăr, lauda se prezintă frumos și impresionant. Cum eu nu știam acest mod de a lăuda, și cum, neștiind, m-am potrivit totuși vouă și v-am promis să-l laud pentru partea mea, spun și eu că *limba nu cugetu*^P- v-a făgăduit. Adio deci cu astfel de discursuri! În

felul ăsta eu nu preamăresc pe nimeni, nici n-aș fi în stare s-o fac. Dacă-mi dați voie, să fim bine înțeleși; eu unul și-n această ocazie nu voi spune decât adevărul, potrivit obiceiului meu, nu ca-n cuvântările voastre, căci nu vreau să mă fac de râs. De aceea, Fedru, vezi dacă mai este nevoie de o asemenea cuvântare asupra lui Eros; vezi dacă face să ascultați asupra lui un discurs care să spună adevărul; și încă îmbrăcat în cuvinte și într-o rânduială a frazelor făcută cum va voi să le-aducă întâmplarea.

Partea a doua³ Concepția filosofică a iubirii

Și Fedru și ceilalți au încuviințat și l-au îndemnat să vorbească așa cum putea și cum găsea el de cuviință...

— Și încă ceva, Fedru, adăugă Socrate. Dă-mi voie să-l întreb pe Agaton unele amănunte; având astfel și consimțământul lui, voi putea vorbi în cunoștință.

- Cum de nu, zise Fedru, întreabă-l!

199a

¹ în tot acest pasaj se face deosebirea între punctul de vedere filosofic și cel retoric (L. Robin.)

² Celebru vers din piesa *Hipolita* lui Euripide (612).

³ Se încheie prima parte a operei *Banchetul*. Prin gura celor cinci vorbitori s-a rostit școala retorică: ei s-au luat la întrecere cine va face *cel mai frumos* elogiu în cinstea lui Eros.

în partea a doua, Socrate va rosti — el singur — în numele filosofiei, și fără gândul întrecerii, lauda *cea mai exactă* ce se poate aduce demonului. în partea întâi s-au auzit mai mult caracterizări subiective, aspecte particulare; Socrate va încerca o cercetare în spiritul adevărului universal și veșnic, făcând și o sinteză critică din expunerile anterioare.

111

PLATON

200a

După acestea — continuă Aristodem — Socrate începu vorba cam astfel:

— Găsesc, iubite Agaton, că ți-ai început frumos discursul când ai spus că trebuie s-arăți întâi ce fel este Eros, pe urmă faptele lui. Nespusă plăcere mi-a făcut acest început. Dar uite, fiindcă ai vorbit de Eros așa de frumos, în toate, și fiindcă ai arătat cu strălucire cum este el, mai spune-mi una: care-i natura lui? Este Eros amorul pentru ceva sau pentru nimic? Nu întreb dacă este pentru mamă sau tată (ar fi ridicolă întrebarea dacă Eros este iubirea mamei sau a tatălui), ci întreb ca și cum, cercetând același lucru despre calitatea de *tată*, așa zice: cel ce este tată, este oare tată al cuiva sau al nimănui? Și, negreșit, de-ai vrea să-mi dai un răspuns frumos, mi-ai spune că tatăl e tată al unui băiat sau al unei fete. Sau nu?

— Tocmai, zise Agaton.

— Și despre mamă, nu se poate spune același lucru?

— Recunosc și asta.

— Ca să vezi, zise Socrate. Răspunde-mi numai ceva, ca să înțelegi mai temeinic ce vreau. Presupune că te întreb: ce este un frate? Oare lucrul în sine înseamnă că ești fratele cuiva sau al nimănui?

— Se înțelege că al cuiva.

— Oare nu al unuia care este și el frate sau soră? Aprobă.

- — Încearcă, adăugă Socrate, de-mi vorbește acum și de Eros: este el iubirea cuiva sau a nimănui?

— Se-nțelege că-i iubirea pentru cineva.

— Acest răspuns, zise Socrate, păstrează-l; și să ți-aduci aminte de el. Deocaindă mai spune-mi atât: oare Eros dorește lucrul de care-i înamoram sau nu?

— Se-nțelege că da.

— Dar care din două are loc: oare dorește cineva și-i amoretat de un lucru atunci când îl are deja, ori când nu-l are?

— Când nu-l are, zise, așa e firesc.

— Bagă de seamă, face Socrate, dacă în loc de „e firesc” nu-i mai potrivit să spui „e necesar” să dorească lucrul de care duce lipsă și să nu dorească ce nu-i trebuie. Mie cel puțin, Agaton, ce să-ți spun, grozav îmi apare ca o necesitate. Ție cum ți se pare?

— La fel și mie. zise.

BANGHETUL

— Bine spui. Dar dacă cineva este mare, ar mai pofti el oare să fie mare? Sau când e tare ar mai vrea să fie tare?

— Cu neputință; urmează doar din cele convenite.

— Se-nțelege, nimeni nu-i în suferință pentru lipsa lucrurilor pe care le are!

— Adevăr grăiești. Socrate, reluând atunci vorba:

— Dar dacă unul care-i tare ar vrea să fie tare, unul care-i iute ar dori să fie iute și unul sănătos ar râvni să fie sănătos! Este cineva care să creadă așa ceva și altele la fel? Ca există oameni într-o astfel de situație încât, deși au anumite însușiri, doresc totuși să le aibă? Ca să nu fim înșelați, prin urmare, iată de ce vorbesc în acest mod. Cugetând la toate acestea este, Agaton, o necesitate să admitem că o dată ce are cineva în prezent unele însușiri este stăpânul lor, al fiecăreia în parte, de vrea ori de nu vrea? Să presupunem însă că unul ne-ar înfrunta astfel: „Eu, fiind acum sănătos, doresc să fiu sănătos; fiind bogat, doresc să fiu bogat și-s poftitor de lucruri pe care le posed chiar.”

Desigur, i-am putea da răspunsul următor: „Omule, după ce ți-ai dobândit pentru acum bogăția, sănătatea și puterea, vrei să le ai și pe viitor, căci pentru moment, cu sau fără voia ta, le ai. Când zici *doresc cele ce am*, ia seama dacă nu spui tocmai că lucrurile prezente să fie prezente și în viitor!” Ar putea să nu cadă la învoială?

— Desigur că s-ar învoi, zise Agaton. Atunci Socrate, luând din nou firul:

— Bine, zise, a iubi nu este oare mai degrabă a dori ce nu-i încă sigur, ce nu stăpânim încă? Nu-i să vedem păstrate și pe viitor ceea ce avem? Și să ne fie prezente?

— Desigur, asta-i.

— Și acesta, deci și cine mai poștește, oricare ar fi el, dorește numai ce nu-i la dispoziția sa, numai ce nu-i prezent, ce nu-i el, ce-i lipsește; numai unor lucruri din acestea le duce dorul și pofta!

— Se înțelege.

— Haide, zise Socrate, să ne-nțelegem asupra celor recunoscute de amândoi până acum. Altceva-i oare amorul, ori e întâi de toate iubirea te-miri-căror lucruri, în al doilea rând tocmai dorul după lucrurile a căror lipsă o simțim?

— Da, zise, acesta-i amorul.

112

113

PLATON

— Adu-ți acum aminte, de care lucruri ai spus în cuvântare că Eros te face înamorat? Dacă vrei, îți amintesc chiar eu. Cred că te-ai exprimat cam așa: zeii au pus rânduiala în lucruri din dragostea celor frumoase, căci nu există un Eros al celor urâte! N-ai spus cam așa?

— Am spus, întâi Agaton.

— Văd, prietene, că vorbești cum se cuvine, adăugă Socrate. Și, dacă lucrurile stau așa, poate fi Eros altceva sau este tocmai iubirea frumosului și nicidecum a urâtului?

Am convenit.

— Recunoaștem dar că omul iubește lucrul de care-i lipsit și pe care nu-l are?

— Da, zise.

— Atunci Eros duce lipsă și nu are... tocmai frumusețea.

— Cu necesitate.

— Dar ce? Pe unul lipsit de frumusețe, pe unul ce nici n-a trecut vreodată pe lângă ea, poți să-l numești frumos?

— Nu, desigur.

— Și dacă lucrurile stau așa, mai susții acum că Eros e frumos? Și Agaton, la rândul-i:

— Mi-e teamă, Socrate, că-n acel moment nici n-am știut ce spun.

— Și totuși, Agaton, tu ai vorbit frumos. Dar spune-mi încă ceva: oare cele bune nu-ți par a fi și frumoase?

— Mi se par.

— Dacă deci Eros e lipsit de cele frumoase și dacă lucrurile bune sunt tocmai cele frumoase, atunci el este lipsit de cele bune.

— Eu n-aș putea, zise Agaton, să mă-mpolrivesc ție, Socrate! De aceea... fie cum zici tu.

— Nu te poți împotrivi adevărului, zise acesta. Dar cred, iubite Agaton, că nu-i greu să înfunzi pe Socrate!

Ce știe Socrate de la Diotima

Te las acum pe tine. Vreau să vă spun despre Eros un cuvânt pe care l-am auzit odată din gura unei femei din Mantinea, numită Diotima¹, înțeleaptă și-n treburile amorului și-n multe alte direcții.

¹ Cine este Diotima? O realitate istorică sau un personaj fictiv? Părerile criticii sunt în genere împărțite, după cum se acordă sau nu istoricitate operei platonice. Taylor (*Plato*,

114

BANCHETUL

Dânsa puse pe atenieni să facă jertfe înainte de a izbucni ciuma¹, și aduse prin asta o amânare de zece ani a molimei. Ea mi-a împărtășit și mie cele referitoare la Eros. Având deci în vedere înțelegerea ce am cu Agaton, voi încerca să vă spun și vouă cuvântul ei, de data asta singur, fără ajutor, așa... cum voi putea. Găsesc că trebuie să desfășor lucrul ca și tine, Agaton; voi arăta mai întâi cine și ce fel este Eros, pe urmă voi vorbi de faptele lui. Mi se pare că-i mai lesne din toate să vă istorisesc e tocmai cum s-a desfășurat convorbirea mea cu străina. De mirare că și eu i-am făcut cam aceleași întâmpinări pe care Agaton le rostea către mine adineauri: că Eros este zeu mare și că-i amorul lucrurilor frumoase; iar dânsa m-a înfruntat cam cu aceleași vorbe pe care eu i le-am răspuns acestuia: că după părerea mea Eros nu-i nici frumos, nici bun.

Natura lui Eros este mijlocie

Luând cuvântul, am spus:

— Cum gândești, Diotima? Atunci Eros este și urât și rău? Iar ea răspunse:

— Ce, nu știi vorbi fără să hulești?² Crezi că dacă un lucru nu-i frumos, urmează cu necesitate că-i urât?

— Fără-ndoială că da.

— Oare tot așa-i și când cineva nu-i înțelept? Urmează că-i 202a neapărat prost? Nu bagi de seamă că este și un punct mijlociu între înțelepciune și prostie?

— Care-i asta?

the man and his work, p. 210 și urm), de pildă, o crede personaj real; Ast., Hermann și alții o socot ficțiune. Leon Robin, unul dintre ultimii mari platonisti, în notița sa introductivă la ediția *Banchetului* (p. XXII—XXVIII), produce dovezi și susține cu tărie părerea că *nu* pe Diotima o ascultăm aici, nici pe Socrate, ci pe Platon însuși. Teoria sa generală asupra chestiunii se rezumă în *Fedon* (p. XXII) și în *Banchetul* (p. XXVIII) astfel: „...*dans le Banquet ce que nous avons à chercher et à étudier, c'est l'apensee, non de Diotime ni meme de Socrate sur l'amour, mais de Platon, heritier de Socrate, certes, jaloux pourtant d'enrichir l'héritage qu'il a reçu, et la pensée de Platon en opposition à d'autres conceptions, réelles ou possibles, du meme sujet.*”

¹ Aluzie la ciuma din anul 430, de care a murit și Pericle după un an.

² Formulă sacramentală.

115

PLATON

L

— Să judeci cele drepte chiar fără să poți arăta rațiunea lucrului; nu crezi, zise el, că aceasta nu se cheamă a ști (cum poate fi știința lucrul săvârșit fără o rațiune?) și nu-i nici neștiință (cum o să fie neștiință ceea ce atinge totuși realitatea?), ci nu este decât o dreaptă părere, adică ceva care stă între știință și neștiință?¹

— Adevăr grăiești, zic eu.

— Prin urmare nu căuta să prezinți cu necesitate urât un lucru ce nu-i frumos, nici ca rău pe cel care nu-i bun. La fel cu Eros. Dacă singur recunoști că nu-i bun nici frumos, nu urmează deloc că trebuie să fie urât și rău, ci mai e o situație, zise ea: este punctul de trecere între acestea două.

— Și totuși, spusei eu, se recunoaște de toată lumea că-i un mare zeu.

— De care lume vorbești, zise ea? De a celor ce nu știu nimic ori de a celor ce știu?

— De *toată* lumea. Atunci ea zise râzând:

— Dar bine, Socrate, cum poate fi el recunoscut mare zeu de toți cei care nici măcar nu-l cred zeu?

— Care-s ăștia? zic eu.

— Iată, unul ești tu, altul eu... Iar eu:

— Cum poți spune așa ceva? Dânsa:

— Cu ușurință, zise. Ia spune-mi, nu socoti pe toți zeii fericiți și frumoși? Ori poate cutezi să arăți pe unul din ei că nu-i frumos și fericit?

— Nu, pe Zeus, nici nu mă gândesc, zisei.

— Pe cine numești fericiți? Nu pe cei care au dobândit cele bune și frumoase?

— Fără-ndoială.

— Dar pe Eros l-ai recunoscut dornic al lucrurilor de care este lipsit, din lipsa celor bune și frumoase?

¹ Este cunoscuta deosebire pe care o face Platon între adevărata știință (CTHOTIÎUTI) grație căreia luăm cunoștință de realitatea imperceptibilă simțurilor fizice, față de simpla părere (6dĕa), ce rezultă din dibuială și credință, care sunt faze premergătoare științei. Se înțelege, doxa rămâne ca un punct mijlociu între știință și neștiință, UĕTa{v ooc^ias¹ KGI

116

BANGHETUL

— L-am recunoscut.

— Și cum poate fi zeu unul ce nu-i măcar părtașul lucrurilor frumoase și bune?

— În nici un fel; așa cred cel puțin.

— Vezi deci, zise ea, că nici tu nu socoti zeu pe Eros!

— Dar ce-ar putea fi Eros atunci, întreb eu,... muritor?

— Da deloc.

— Ce dar?

— Cum vorbeam mai înainte, zise: ceva între muritor și nemuritor.

— Ce anume, Diotima?

Eros este un demon

— Demon¹ mare, Socrate; că și este demonul o ființă între zeu și muritor.

— Cu ce putere, zic eu?

— De a tălmăci și împărtăși zeilor cele ce vin de la oameni, și oamenilor ceea ce le vine de la zei. Am numit: rugăciuni și jertfe din partea acelor; porunci și răsplată pentru jertfe din partea acestora. Pe lângă asta demonii, fiind la mijloc între cele două categorii, umplu spațiul gol; așa că universul se unește cu sine însuși într-un tot. Din demon porcede și toată știința viitorului; din el slujba preoților cu privire la jertfe, la inițieri, la descântece, la toată prorocia și la vrăji. 203a Zeul n-are amestec cu omul, ci toată împărtășirea se face prin aceștia; numai prin demoni se face convorbirea între zei și oameni, fie în starea de veghe, fie în somn. Și, cine-i înțelept în acest fel de lucruri se numește bărbat inspirat; iar cine-i înțelept în

altceva, ca de pildă în arte sau în diferitele meșteșuguri, acela-i numai tehnician.

Și demonii sunt mulți și feluriți; iar unul dintr-înșii este chiar Eros.

Mitul nașterii lui Eros

- Din ce tată, zic eu, și din ce mamă se trage?

¹ Asupra acestui demon (Săitiuv), care în limba greacă nu înseamnă spirit rău, diavol, ci geniu mijlocitor ce unește lumea de sus cu cea de jos, omenească, dând universului unitatea, cf. L. Robin, *Theorie platonicienne t/e / 'Amour*, p. 131 — 138.

117

PLATON

— Povestea-i foarte lungă; am să ți-o spun totuși.

b Când s-a născut Afrodita, zeii se ospătau în banchet. Și erau mulți acolo; între ei și Poros¹, feciorul zânei Metis. După ce-au mâncat, iată, sosi și Penia²; veni și ea să cerșească ceva de la ospăț. Și ședea pe lângă uși. În vremea asta Poros se ameți de nectar (căci vinul nu exista încă) și ieși în grădina lui Zeus. Acolo, îngreuiat cum era, adormi. Atunci Penia, împinsă de propria sa lipsă, își puse-n gând să facă un băiețel cu Poros. Se culcă deci lângă dânsul și concepu pe Eros. Fiindcă fusese c zămislit chiar în ziua de naștere a Afroдитеi și fiindcă în același timp el este prin natură înamorat de tot ce-i frumos, și fiindcă Afrodita era frumoasă, Eros se făcu însoțitorul și admiratorul ei plecat.

Dar ca fecior al lui Poros și-al Peniei, iată ce soartă îl ajunse pe Eros. Mai întâi, e pururea sărac și-i foarte departe de a fi delicat și frumos cum îl socotesc mulți. Dimpotrivă, e aspru și murdar, e cu

d picioarele goale și fără culcuș; totdeauna se culcă pe pământul gol, pe loc tare; doarme pe lângă porți, pe drumuri, sub cerul liber; într-un cuvânt, având firea mamei, el trăiește pururea cu lipsa alături.

De altă parte, semănând și cu tatăl, stă gata să prindă cele frumoase și bune; căci e viteaz, o ia el înainte și-i încordat nevoie mare. Vânător temut, urzind pururea te-miri-ce înșelăciuni; la gândire pătimaș și fecund în același timp; filosofând în cursul întregii vieți, el este vraci temut, e un fărmeccător și un învățător de înțelepciune. Și nu-i născut

e nici ca nemuritor, nici ca muritor; ci de multe ori în aceeași zi înflorește

și trăiește, alteori moare și iarăși înviază când izbutește la ceva, din pricina firii tatălui. Dar tot prisosul agonisit se scurge fără-ncetare, așa că Eros n-ajunge niciodată la istovire, însă nici nu se îmbogățește.

De altă parte, el este la mijlocul drumului între înțelepciune și

204a neștiință. Căci lucrul stă astfel. Nimeni dintre zei nu cugetă filosofic; nici unul nu pofteste să devină înțelept — fiecare este deja. Dar chiar dacă unul e înțelept, el nu filosofează. Tot astfel e cu cei neînvățați; ei nu-și bat capul cu filosofia și n-au nici o râvnă să devină înțelepți. Tocmai asta-i nenorocirea în neștiință, fiindcă te-miri-cine, fără să fie frumos, bun, cu minte, își închipuie că este pentru sine de ajuns;

¹ Poros înseamnă în limba greacă, ca termen comun, *belșug*, de aceea Robin îl și traduce cu *expedient*.

² Penia înseamnă sărăcie.

118

BANGHETUL

de-aceea doar nu râvnește lucrul de care nu se crede lipsit, pentru că nici nu-i convins că are nevoie de acel lucru!

— Care-s atunci, Diotima, zic eu, care ți-s studioșii în filosofie, dacă nu-i vorba nici de cei înțelepți, nici de cei proști?

— Lucru-i limpede, zise dânsa, și pentru un copil; este vorba de ființele ce stau între ambele categorii, ființe dintre care face parte și Eros. Știința aparține desigur grupei celor mai frumoase lucruri; la rândul său, Eros este iubirea pentru tot ce-i frumos; urmează cu necesitate că Eros este iubitorul științei. Fiind deci filosof, el ia loc între cei ce știu și cei nu știu nimic. Pricina pentru acestea este la dânsul nașterea: doar se coboară din tată înțelept și bogat, însă dintr-o mamă lipsită și de știință și de mijloace. Asta-i, iubite Socrate, natura demonului¹. Cât privește însă ceea ce ai crezut pentru Eros, n-ai pățit lucru mare. Pe cât mi se pare, socotesc după vorbele ce-ai rostit, ai crezut că Eros este iubit, nu iubitor. Poate că de aceea ți s-a părut că-i așa de frumos; că așa și este în realitate cel iubit: frumos, delicat, desăvârșit și demn de a fi fericit, pe când iubitorul are în sine altă însușire, aceea de care am vorbit.

Rolul lui Eros

Și eu am spus:

— Bine, străino, văd că vorbești frumos; dar de este Eros cum spui, ce nevoie au oamenii de el?

— Asta mă voi sili să-ți explic îndată, Socrate. Deocamdată știm cum este Eros și cum s-a născut; știm că este, cum singur ai afirmat-o: dragostea pentru cele frumoase. Dar dacă unul ne-ar întreba: „Bine, Socrate și tu, Diotima, ce-i dragostea pentru cele frumoase?” Sau, ca să ne exprimăm mai limpede: „Cine iubește cele frumoase, ce iubește el?”

Eros ne călăuzește spre cea mai înaltă formă a vieții, care este contemplarea Științifică. Prin aceasta fiecare dintre noi se silește să imite pe y.eul ce admiră și să participe astfel la nemurire. Demonul care ne dă prilejul acestei participări este Eros. Grație lui înamoratul își dă osteneala să contemple în sine însuși tipul desăvârșirii până la care dorește să înalțe pe iubitul său. Cf. *Fedw*, 253 c și 255 d. De altfel, genealogia lui Eros, dată mai sus, simbolizează situația lui de mijloc, între Poros și Penia.

119

PLATON

Aș răspunde: „Vrea să fie ale lui”. Acest răspuns, adaugă dânsa, stârnește o întrebare cum e de pildă aceasta: „Ce devine unul care va fi dobândit cele frumoase?”

— Nu-s deloc în stare, i-aș spune, să răspund la ce mă întrebi: n-am acum la îndemână răspunsul.

e — Dar, zise ea, dacă ar schimba cineva cuvintele și s-ar folosi de vorba „bun” în loc de „frumos” și dacă ar întreba: „Haide, Socrate, spune-mi: cine iubește cele bune, ce iubește el?”

— Vrea să fie ale lui, i-aș spune.

— Și ce devine cel care va fi căpătat cele bune?

— De data asta-i mai ușor de răspuns, aș zice eu, fiindcă el devine fericit.

205a — Deci prin dobândirea celor bune, zise, se face că cei fericiți sunt

fericiți; și nu mai e nevoie să întrebăm de ce dorește să fie fericit cel care vrea aceasta; răspunsul pare a pune punct aici chestiunilor.

— Adevăr grăiești, zisei eu.

— Dar voința și dragostea aceasta le crezi obștești? Adică toți oamenii doresc să aibă pentru sine cele bune? Ori cum zici?

— Zic că-s obștești.

— Atunci, Socrate, pentru ce să nu spunem de toți că iubesc, din b moment ce toți iubesc totdeauna aceleași lucruri? De ce spunem de unii că iubesc, de alții că nu?

— Mă mir și eu de ce, zisei.

— Nu te mira, zise dânsa. Începem cu o formă anumită a iubirii, pe care o chemăm Eros; îi dăm adică numele cu care se indică tot amorul; apoi ne folosim de diferite alte cuvinte spre a denumi și celelalte moduri de a iubi.

— Ai putea să-mi citezi un exemplu?

— Iată. Știi că vorba *poesis* arată multe. Astfel, *poesis* este toată pricina ce stârnește un lucru ca să treacă de la starea de neînființă la aceea de existență. În modul acesta, creațiile ce se fac prin orice tehnică sunt c „poesii”¹, iar creatorii lor, oricare ar fi, se numesc „poeți”².

— Adevăr grăiești.

I

^{1,2} Definiția textului însuși ne scutește de a da lămuriri mai amănunțite că aici *poesie* și *poet* nu trebuie luate numai în sensul restrâns, de creator în arta literară.

120

BANCHETUL

— Și totuși, zise dânsa, tu știi bine că nu toți poartă numele de poeți, ci au diferite alte denumiri; că din ce-i creație numai muzica și versurile au primit numele generic de *poesie*. Numai această parte a creației se numește *poesie*, și numai cei care o posedă se numesc *poeți*.

— Adevăr grăiești, zic eu.

— Tot așa-i cu amorul. Principalul aici este o sete universală a d celor bune... dorul după fericire — iată unde-i cel mai mare, iată unde-i abilitatea Eros, cel sălășluit în toate. Însă unii sunt înclinați în chip și fel către dânsul: spre afaceri, spre gimnastică ori spre filosofie; ei nu se cheamă că iubesc, nici că sunt înamorați. Alții însă, care merg către țința

unui anumit mod de iubire, unul singur, își însușesc prin zelul ce depun numai pentru ei numele întregului amor, și-i zic: Eros, înamorare, înamorați...

— Mi-e teamă că spui adevărul, zic eu.

— S-a spus o vorbă, zise dânsa, după care înamorații nu fac altceva decât își caută jumătatea lor proprie¹. Părerea mea este că iubirea nu stă e nici în jumătatea, nici în întregul tău însuși, prietene... afară dacă nu se întâmplă ca aceste frânturi să conțină în ele binele. Și dovada o avem

în faptul că oamenii îngăduie să li se taie picioarele și mâinile când aceste părți ale corpului apar viciate. Nu cred deci că oamenii iubesc cu orice preț ceea ce le aparține, bineînțeles dacă nu considerăm bunul ca o proprietate personală, aparținând fiecăruia din noi, iar răul ca ceva străin! Oricum ar fi, nu există un alt lucru de care oamenii să se simtă înamorați decât binele. Nu găsești?

206a

— Cum să nu găsesc, pe Zeus.

— Și oare-i destul să spunem pur și simplu că oamenii se înamorează de ceea ce-i bun?

— Da, zic eu.

— Dar ce? N-ar trebui să se adauge, zise ea, că binele trebuie să le și aparțină, tocmai lor, care îl iubesc?

— Trebuie.

— Și că acest bine nu numai să-l aibă, dar să-l și păstreze de-a pururea?

— Și aceasta.

¹ Aluzie la cuvântarea lui Aristofan, 191 d, 193 c.

PLATON
BANGHETUL

— Prin urmare, încheie ea, luat în totul, Eros este dorul de a stăpâni de-a pururea binele¹.

— Foarte adevărat, zic eu.

— Fiindcă astfel e întotdeauna amorul, zise ea, să băgăm de seamă acum la cei ce-l urmăresc și să vedem în ce mod și în care anume acțiune zelul și încordarea lor s-ar putea numi amor? Ce poate să fie lucrul acesta? Ești în stare să-mi spui și mie?

— Dacă-ai fi în stare, Diotima, nu ți-aș admira acum înțelepciunea și n-aș fi venit la tine să-nvăț asemenea lucruri!

— Atunci să-ți spun tot eu, zise. Amorul e creație în frumos, creație în corp și spirit.

— Am nevoie de un ghicitor, zic eu, ca să-mi tălmăcească ce spui, căci nu înțeleg.

— Iată, îți voi spune chiar eu mai clar. Bași de seamă, Socrate, cum toți oamenii zămislesc și prin corp și prin suflet? Și, când ajung la o vârstă, natura singură ne împinge la procreație? Nu-i însă cu puțință a crea în urât, ci numai în frumos. Însăși mergerea împreună a bărbatului cu femeia nu-i decât creație; și lucrul este de ordin divin, Socrate, căci, deși se petrece într-o ființă muritoare, el conține nemurirea, adică zămisirea și nașterea. Așa ceva nu are loc în ceea ce-i nearmonizat, și urâtul nu se armonizează deloc cu divinul; frumosul însă e în perfectă armonie.

Astfel dar Kallone² nu-i altceva decât Moira³ și Eileithya⁴ în vederea procreării. Acesta-i și motivul că ori de câte ori creatorul s-apropie de frumos se dispune de bucurie, se revarsă în plăcere..., concepe și naște. Dar când vine aproape de urât, ce mâhnit, ce trist se retrage, cum se întoarce din drum, cum își reține puterea de concepere și cu câtă greutate se stăpânește! De aici vine, la orice viețuitoare ce creează și-i plină de viață, acea patimă arzătoare după frumos, în scopul

¹ S-a stabilit (2(X) a—e) că obiectul iubirii este fie ceea ce ne lipsește acum, fie ceea ce ne poate răpi viitorul. Aici ideea se dezvoltă: binele este obiectul amorului¹ binele care ne aparține, binele pe care-l stăpânim pentru totdeauna Acest din urmă progres de gândire capătă prin ideea de naștere în frumos (206 b) o îndrumare spre definiția amorului ca sete de nemurire (206 a sqq); L. Robin.

²⁻³ Cuvintele înseamnă în limba greacă frumusețe, destin.

⁴ Zeița nașterilor. Destinul și Nașterea sunt divinități cunoscute în mitologie, pe când Kallone pare o creație a lui Platon.

de a se libera de marea durere a procreării, care-o stăpânește. Vezi dar, Socrate, că amorul nu umblă după frumos, cum ți se pare.

— După ce umblă dar?

— După naștere și creație în frumos.

— Fie, zic eu.

— Ba-i tocmai așa, adause dânsa. Și de ce umblă după creație? Fiindcă nașterea ne face să ne împărtășim de eternitate și face nemuritor tot ce-i născut muritor. Dar vezi, fiindcă după cele convenite mai înainte amorul constă în dorința de a face ca binele să ne aparțină mereu, este necesar să legăm acum dorința binelui de aceea a nemuririi. Urmează cu necesitate din chiar cuvintele noastre că amorul aleargă și după nemurire.

Setea de nemurire

Toate acestea mi le-a spus Diotima când am vorbit odată cu dânsa despre treburile amorului. Și mai spunea următoarele:

— Ce crezi, Socrate, care să fie cauza acestui amor și care a pasiunii ce el o însuflă? N-ai simțit tu ce grozav pățimesc toate dobitoacele când le-abate să procreeze? Viețuitoare care umblă, viețuitoare care zboară, toate suferă ca de o boală a iubirii, toate caută mai întâi să se întâlnească împreună, iar în urmă să se ocupe de hrana celui născut; toate sunt gata, chiar cele mai slabe, să dea luptă cu cele mai puternice pentru apărarea puilor și să moară pentru ei; de multe ori ele chiar mor de foame și fac orice, numai să-și hrănească odraslele. Cât privește pe oameni, zise ea, s-ar putea susține că fac acestea din rațiune. Dar pe animale... ce cauză le pune astfel pe goană sub îmboldirea amorului? Poți să-mi dai un răspuns?

— Se-nțelege — i-am spus iarăși — că nu mă simt în stare. Iar dânsa:

— Nădăjduiești să te faci vreodată stăpân pe tainele amoroase fără să cunoști acestea?

— Dar bine, Diotima, cum spuneam și mai înainte, eu tocmai de aceea am venit la tine, fiindcă-mi dau seama că am nevoie de învățători. Deci spune-mi tu cauza acestor întâmplări și a celorlalte pe care le mai produce pasiunea amorului.

207a

122

123

PLATON

— Dacă găsești și acum că Eros înseamnă de la natură dragostea lucrului asupra căruia am convenit de mai multe ori înainte, atunci să

d nu te miri de explicație; eu și aici pun aceeași rațiune ca mai înainte; că firea muritoare se străduiește pe cât cu puțință să existe de-a pururea, adică să devină nemuritoare. Și singurul mijloc ce-i stă la îndemână pentru aceasta este creația. Datorită neîncetărilor nașteri se înlocuiește ființa veche prin alta nouă, pe care cea veche o lasă în urma ei. De fapt, deși despre fiecare viețuitoare se zice că trăiește și că-i pururea aceeași, din copilărie până

îmbătrânește, ea nu rămâne identică sieși nici un moment, deși își păstrează numele¹. Se înnoiește neconținut, cu toate că-și pierde mereu câte ceva: din păr, din carne, din oase, din sânge... și, până la urmă, corpul întreg.

e Și prefacerea n-atinge numai trupul, ci și sufletul. Se schimbă

apucăturile, caracterul, părerile, înclinările, plăcerile, mâhnirile, temerile... fiecare din acestea nu se menține în clipa următoare, ci-n

208a vreme ce unele dispar, apar altele. Dar lucrul cel mai ciudat este ce se întâmplă cunoștințelor. Nu numai că sunt cunoștințe care se nasc în noi în vremea când altele se pierd (căci și-n această privință fiecare din noi nu-i niciodată același), dar fiecare cunoștință în parte urmează același drum. Ceea ce se numește „a medita”² nu-i altceva decât rechemarea în minte a unei cunoștințe care s-a pierdut. Uitarea este tocmai dispariția unei cunoștințe, iar „studiul”, creând o cunoștință nouă în locul celei care s-a dus, o continuă așa de bine pe cea dintâi, încât ni se pare că-i

b una și aceeași. Astfel se păstrează toată ființa muritoare; nu fiind mereu și în totul identică sieși, cum este existența divină, ci determinând ființa ce dispăre ca îmbătrânită să lase în urmă-i alta nouă, cum a fost ea însăși. Iată, Socrate, prin ce mijloc un muritor are parte de nemurire în privința corpului și în toate celelalte³.

Nemuritorul însă are această calitate în chip deosebit⁴. Nu te mira deci dacă orice viețuitoare își

¹ Idee expusă și în *Fedon*, 87 d și în *Timaios*, 43 a.

² Cu alte cuvinte: a menține, a întreține sau a reține o cunoștință prin continuă împropățare.

³ Asupra acestei idei vezi și *Legile*, IV, 721 b, c. L. Robin crede că și Aristotel s-ar fi inspirat de aici în *De anim*», 11,4,415 a, 26 b, 7.

■* La 208 b, rândul 4, urmăim pe Robin în locuțiunea *āhāvaiov* (nu dSiivonov).

BANGHETUL

prețuiește în mod natural atât de mult odrasla proprie! Nemurirea — iată pricina pentru care orice vietate are în sine această grijă... acest amor.

Ascultam cuvântul Diotimei, mă minunam și astfel o întâmpinam:

— Bine, preînțeleaptă Diotima, crezi tu că lucrurile stau în adevăr chiar așa?

Iar ea, ca filosofii desăvârșiți:

— De asta, zise, să fii sigur, Socrate. Dacă, de altfel, ai vrea să te uiți puțin la ambiția omenească, te-ai minuna câtă lipsă de logică e într-însa față de principiile pomenite de noi... afară numai dacă te-ai gândi cât de tare sunt oamenii stăpâniți de iubirea unui nume, căutând „*Glorie nemuritoare să-și facă în vremea ce vine*”¹, sau dacă-ți dai seama că pentru acest motiv, mai degrabă decât pentru iubirea odraslelor proprii, atâția au fost gata să înfrunte primejdii, să risipească o avere, să îndure orice suferință și să moară chiar. Crezi tu, zise ea, că Alcesta ar fi murit pentru Admet, Ahile s-ar fi dus după Patroclu², regele vostru Kodru³ ar fi ieșit înaintea morții numai ca să asigure fiului său regatul, dacă nu credeau că lasă în urmă-le prin fapte o amintire nepieritoare despre vitejia lor, o amintire care trăiește și azi între noi? Departe de asta. Ci pentru virtute, cred eu, pentru nemuritoare vitejie și pentru zvonul cel încărcat de glorie al ei — iată pentru ce se dau toți peste cap; și o fac cu atât mai mult cu cât sunt mai aleși... fiindcă iubesc nemurirea.

Creatorii în corpuri, zise ea, își îndreaptă pașii mai cu seamă spre femei; prin amorul lor creează copii. Astfel își închipuie dânșii că-și agonisesc și nemurirea și pomenirea numelui lor și fericirea — *pentru toată vremea ce va să vină**.

¹ Nu se cunoaște proveniența acestui vers.

² Vezi cuvântarea lui Fe<lru, 179 b și urm.

³ Kodru, cel din urmă rege al Atenei, a primit moartea cu voia, pentru a mântui orașul în războiul pe care-l purta cu Sparta. Potrivit oracolului, atenienii câștigau lupta decisivă dacă regele lor era ucis de inamic. Aflând răspunsul oracolului, spartanii au luat măsuri ca regele să fie cruțat; dar acesta, luând înfățișarea înșelătoare a unui tăietor de lemne, ieși înaintea inamicului, îi căută gâlceava și primi moartea. Astfel asigură Kodru victoria patriei sale și libertatea ei. Cf. Pausania, I, 19; VII, 25; Herodot, V, 65, 76; Val.Max., V,6.

⁴ Și aici — fragment dintr-un vers (a cărui proveniență a rămas necunoscută).

124

125

BANGHETUL

PLATON

Dar creatorii în spirit! Căci sunt oameni, zise ea, care creează mai

209a bucuros în suflete decât în corpuri... opere, se înțelege, care cad în sarcina spiritului să le conceapă și să le formuleze. Vreți să știți care anume? Cele referitoare la gândire și, nu mai puțin, la orice altă direcție spirituală¹.

Dintre aceștia, deci, fac parte toți poeții care creează lucruri originale; dintre ei, tehnicienii numiți genii inventive... Iar cea mai mare din lucrările minții lor, zise ea, și cea mai înimioasă între toate, privește întocmirile cetăților și așezămintelor omenești, gândire ce se numește,

b în acest caz, proporție și dreptate socială. Și iată: când unul dintre aceștia poartă de tânăr în suflet, ca o ființă divină, sămânța creației și când ajunge în floarea vârstei, deodată e cuprins de dorința zămislirii și nașterii. El caută atunci și aleargă încoace și încolo după frumusețea în care ar putea procrea... căci în urât nu va zămisli niciodată. Și, pătruns de creație, îmbrățișează mai bucuros corpurile frumoase decât pe cele urâte; dacă întâlnește în drum un suflet frumos, nobil și de o bună natură, îndată-l stăpânește dragostea pentru această îndoită întrupare frumoasă. În fața unei astfel de făpturi el devine într-o clipă capabil să-i dea o bogată îndrumare în vederea oricărei opere spirituale, îi dă sfaturi cum trebuie să fie omul superior, ce preocupări caută să aibă și s-apucă

c chiar să-i facă pregătirea științifică. Atingându-se astfel de frumos și împărțându-se din el, se înfiripează, cred, și ia naștere ceea ce stă încă de mult încolțit în suflete. Prezent sau absent — el își aduce aminte de alesul său și crește împreună cu dânsul rodul propriei sale creații². Așa se face că oamenii din această categorie păstrează între dânsii legături mai puternice decât comuniunea dintre noi și copiii noștri și că amiciția lor se arată mai neclintită; doar ei se fac una în vederea unor copii mai frumoși și mai puțin atinși de moarte. Și, se înțelege, mai bucuroși ar primi oricare om, pentru sine, să dea naștere unor astfel de copii decât d făpturilor omenești. Dar încă, dac-ar mai privi la un Homer, la un Hesiod, ori la ceilalți poeți de seamă, pe care îi pizmuește pentru urmașii ce-au lăsat, urmași în stare să dea părinților creatori și glorie și amintire nepieritoare — fiind ei înșiși fără de moarte! Sau dacă ar privi,

¹ Aici cuvântul grecesc *dptTij* (=virtus) are înțelesul cel mai larg, de operă a spiritului, **fiind** ca sens un derivat al acțiunii conținute în cuvântul <>povir|Oic (judecată, gândire).

² Pentru deplina înțelegere a locului, trimitem la paragrafele introducerii privitoare la *theoria* greacă și la *amurul filosofic*.

126

adause ea, spre copiii pe care Licurg i-a lăsat în Lacedemonia ca să fie mântuitorii statului spartan și — ca să spun vorba — mântuitorii întregii Elade chiar!". Tot așa de onorat este la noi Solon, făuritorul cunoscutelor legi, și mulți alții de pretutindenți, de la greci și de la e străini, bărbați care au adus la lumina zilei multe și frumoase lucrări, creații originale în orice direcție a spiritului. Pentru dânsii se înalță azi nenumăratele monumente cu caracter sacru! Ele sunt rezultatul unor astfel de copii; dar nu cunosc până acum un monument ridicat pentru copii omenești!

Treptele inițierii desăvârșite

Poate c-am izbutit, Socrate, să te introduc puțin în chestiunile erotice. Nu știu însă de vei fi în stare să te ridici, chiar cu o bună 210a călăuzire, până la treapta inițierii depline, până la starea de clarviziune, pentru care ce-am spus până aici nu-i decât pregătire². Voi da tot eu lămuriri mai departe și nu va lipsi nimic din bunăvoința și ajutorul meu. Încearcă numai de mă urmărește, dacă te simți în stare.

Oricine vrea să meargă în această chestiune drept la țintă, trebuie încă din copilărie să înceapă prin a fi în căutarea corpurilor frumoase. În primul rând cel ce inițiază, de vrea să călăuzească pe inițiat pe drumul drept, trebuie să-l conducă așa, încât acesta să nu iubească decât un singur corp și să creeze în jurul lui discursuri³ frumoase. Pe urmă caută să înțeleagă că frumosul care se găsește într-un corp — oricare ar fi el — este frate cu frumosul ce este în alt corp. Și dacă ar trebui să urmărim b frumusețea după înfățișare, ar fi o mare greșală să nu socotim că frumosul ce stă pe toate corpurile este în fapt unul și același. De altă parte, cine a priceput asta o dată, nu mai poate iubi decât toate corpurile

¹ Platon a avut întotdeauna admirație pentru constituția și legile Spartei; vezi și *Legile*, III, 693 e.

² „Inițierea” în misterele amorului este privită ca un drum cu mai multe **faze**; numai la urmă cade perdeaua în fața inițiatului și iese la lumină adevărul. Purificatul este acum în .stare să vadă nemijlocit realitatea și s-o contemple, fapt pe care limba greacă îl numește *epoptie*. Ve/i 211 b, c și *Fedan*, 69 v—d, L. Robin.

³ Deși suntem încă în fa/a când punctul de atracție al iubirii aparține frumuseții corporale, nu lipsesc totuși nici de aici (= discursurile frumoase), fiindcă este vorba, probabil, de convingerea pe caie **inițiatorul** trebuie s-o exercite în tot momentul asupra inițiatului.

127

PLATON

BANCHETUL

frumoase. Cu alte cuvinte, se dezbăra de iubirea puternică ce o avea pentru unul singur și începe a-l disprețui ca pe ceva socotit de mică importanță. După aceea va prețui frumosul sălășluit în suflete mai mult decât frumusețea ce ține de corp. Și încă... într-o măsură așa de însemnată, că dacă are cineva un suflet ales însă corpul nu-i tocmai o floare a frumuseții, îi este totuși de ajuns: ori să-l iubească, ori să-l preocupe, ori chiar să-l împingă a crea și urmări cele mai potrivite exerciții de spirit, în stare să ridice nivelul sufletesc al tinerilor. Și va fi constrâns să contemple frumosul ce se găsește în ocupațiile zilnice și în legi; să vadă și aici că frumosul întreg este înrudit cu sine însuși... așa că-și va da atunci seama ce puțin lucru este celălalt frumos, care privește corpul!

De la ocupațiile obișnuite se ridică la științe... ca să înțeleagă de rândul acesta și frumosul sălășluit în ele. Acolo, având în fală o bogată priveliște frumoasă, el nu va mai fi rob umil și plecat unei singure iubiri, îndreptată spre frumusețea unui tânăr, a unui singur om — te miri cine — a unei singure predilecții... Dimpotrivă, strămutat pe marea cea largă a frumosului și contemplându-l nemijlocit, el va crea multe, frumoase, magnifice opere ale spiritului: cu deosebire cugetări pe tărâmul nesfârșit al filosofiei; și va face aceasta până ce, întărit pe poziție și sporit în mijloace, va ajunge să prindă însăși acea știință, unică în felul ei, ce are ca obiect frumusețea de care vorbim.

Descoperirea Frumosului în sine

încearcă acum, adăugă ea, să-ți ții atenția cât poți mai trează. Cine va fi călăuzit metodic, astfel încât s-ajungă a pătrunde misterele amorului până la această treaptă și cine va contempla pe rând¹ și exact obiectele frumoase, acela, ajuns la capătul inițierilor lui Eros, va întrezări deodată² o frumusețe de caracter miraculos. E vorba, Socrate, de acel Frumos către care se îndreptau mai înainte toate străduințele

¹ Ceea ce caracterizează fiecare treaptă a acestei înălțări către frumos este a percepția unei esențe comune multiplicității lucrurilor. Vedem în același timp același obiect, unul și multiplu, până la infinit (L. Robin). Aceași metodă urmează în teoria platoniciană inteligența, pentru

descoperirea binelui, cu deosebirea că acolo în locul amorului este dialectica.

² Revelația se face de *Jată* inițierea este *gradată*. (L. Robin.)

128

noastre: frumusețe ce trăiește de-a pururea, ce nu se naște și piere, ce 21 la nu crește și scade; ce nu-i, în sfârșit, într-un punct frumoasă, într-altul urâtă; câte-odată da, alteori nu; într-un anumit raport da, într-altul nu; aici da, dincolo nu; pentru unii da, pentru alții nu. Frumusețea ce nu se înfățișează cu față, cu brațe sau cu alte întruchipări trupești; frumusețe ce nu-i cutare gând, cutare știință; ce nu sălășluiește în altă ființă decât sine; nu stă într-un animal, în pământ, în cer, sau oriunde aiurea; frumusețe ce rămâne ea însăși cu sine, pururea identică sieși prin unicitatea formei¹; frumusețe din care se împărtășește tot ce-i pe lume b frumos, fără ca prin apariția și dispariția obiectelor frumoase ea să crească, să se micșoreze ori să îndure o cât de mică știrbire.

Când, prin urmare, se ridică cineva de la cele de jos, datorită amorului bărbătesc adevărat, până la acea desăvârșită frumusețe și începe a o întrezări, abia atunci poate spune că-i pe punctul să nimerească ținta urmărită. În realitate, drumul drept ce merge la cele c erotice sau mijlocul de a fi călăuzit într-acolo este să începem prin a iubi frumusețile de aici, după care să ne ridicăm până la iubirea frumosului suprem, pășind ca pe o scară toate treptele urcușului acesta. Să trecem, adică, de la iubirea unui singur corp la iubirea a două; de la iubirea a două la iubirea tuturor celorlalte. Să ne ridicăm apoi de la corpuri la preocupările frumoase, de la preocupări la științele frumoase, până ce ajungem în sfârșit să ne reculegem din diferitele științe și să ne concentrăm într-una singură, care este de fapt însăși știința Frumosului, știință prin care ajungem să cunoaștem frumusețea în sine, așa cum e². Aici este, iubite Socrate, grăi străina din Mantinea, tocmai aici e d rostul vieții noastre! Căci dacă viața merită prin ceva s-o trăiască omul, numai pentru acela merită, care ajunge să contemple frumusețea însăși. Din moment ce ai văzut-o o dată, cum îți vor mai părea pe lângă ea și aurul și îmbrăcămintea și tinerii frumoși și copilandrii care vă tulbură când îi vedeți, pe tine și pe atâția alții! Ba... vă tulbură așa de tare, că pentru a vă privi iubiții și a trăi pururea cu dâșșii ați fi gata, dacă lucrul

¹ Cu alte cuvinte, unitatea esenței nu-i o unitate de colecție, cum e aceea a unui tot, ci o unitate indivizibilă; Frumosul este în nuni unic ceea ce este și, ca atare, nu încetează niciodată să fie una cu sine însuși. Să se compare și Fedon, 78 d—e. (L. Robin.)

² Ridicarea până la *epoplia* Frumosului trece deci prin patru trepte: frumusețea fizică, frumusețea morală, frumusețea cunoștințelor și Frumosul în sine, absolut.

129

PLATON

ar fi cu putință, să uitați și de mâncare și de băutură... numai și numai să-i admirați și să fiți cu dâșșii!

e Dar ce să mai zicem, grăi dânsa, de omul căruia îi e dat să contemple frumusețea cea limpede, curată, neprihănită... nu aceea plină de carne și colorație omenească sau de câtă altă zgură a firii muritoare! Ce să mai zicem când el ar putea zări Frumosul divin, Frumosul cel cu 212a înfățișare unică? Ți-nchipui, zise, că trăiește viață fără valoare omul care va privi într-acolo și va contempla acel frumos, căruia i se dedică și cu care se împreună? Nu-ți dai seama că numai unul ca acesta — care vede frumosul prin singura cale în care el poate fi perceput — este în stare să creeze; nu măști ale artei¹, măști de care nici nu se atinge, ci opere de artă adevărată, ca unul ce-a pătruns în lagărul adevărului? Că numai creatorul unor opere superioare se face scump lui Dumnezeu; și că, dacă între oameni există nemuritori, este tocmai cazul aceluia?

b Iată, Fedru și voi toți; astea-s convingerile pe care Diotima mi le-a sădit în suflet. Pătruns de ele, încerc la rândul-mi să insuflu și eu credința că firea omenească nu și-ar putea lua cu ușurință tovarăș de lucru mai potrivit ca Eros, pentru dobândirea acestui bun. Iată de ce, întrucât mă privește, susțin că orice om are datoria să stimeze pe Eros; de aceea prețuiesc eu toate câte vin de la Eros; de aceea mă străduiesc pentru ele, ba-i îndemn și pe alții în această direcție; de aceea preamăresc, și acum și pururea, puterea și bărbăția lui Eros, atât cât sunt în stare s-o fac!

c Și acum, Fedru, consideră cuvântarea mea — de vrei — o închinare în cinstea lui Eros, sau numește-o cu orice nume-ți place!

Partea a treia

Așa vorbea Socrate. Și pe când ceilalți îl laudau, Aristofan se pregătea să-i răspundă ceva, deoarece Socrate făcuse în cuvântare o aluzie și la teoria lui. Dar tocmai atunci s-auzi un zgomot mare de-afară; pocnituri puternice în poarta curții și, în același timp, glasul unor cheflii. Printre dâșșii s-amestecă și vocea unei flautiste.

Atunci Agaton zise:

BANCHETUL

¹ Ce este aici dpeirj'. Ce sunt tiSwXa dptTTJs-7 Robin traduce pe âpe-ni cu *merite*; pe clSwXa dptTÎis- cu *des images de merite*. Credem că aici este vorba, mai precis, de acea virtute a spiritului pe care noi o numim *talent*, și datorită căreia omul creează opere de artă și de știință.

130

— la vedeți ce este afară, băieți. Dacă-i un prieten, poftiți-l d înăuntru. Dacă nu, spuneți-i că nu bem și că ne-am culcat chiar.

Sosirea lui Alcibiade

Nu trecu mult și deosebirăm în curte vocea lui Alcibiade. Afumat cum era, el striga cu glas tare și întreba unde-i Agaton și le porunca celorlalți să-l ducă la el. Unii însoțitori, împreună cu flautista, îl apucară atunci de braț de-o parte și de alta și-l duseră până în dreptul ușii. Avea pe cap o coroană deasă din frunză de iederă, împeștrată

cu micșunile; drept podoabă, nenumărate panglicuțe îi atârnav de pe cap. e

Astfel apărură și zise din ușă:

— Salutare, prieteni! Mai primiți un tovarăș de băutură? Pe unul care a băut bine și pân-acum? Ori, îndată ce ne împlinim misiunea pentru care am venit, de a încorona pe Agaton, va trebui să plecăm? Eu n-am putut să vin ieri, zise, și iată-mă acum, cu panglici pe cap, precum mă vedeți, sosit pentru ca, dezlegându-le de pe mine, să le așez pe capul cel mai talentat și mai frumos... așa-l declar eu. Ce? Râdeți de mine că sunt beat? Chiar dacă râdeți, știu bine că tot ce spun eu este adevărat. Acum haide, spuneți-mi iute; pot să intru în aceste condiții sau nu? Cu 213a

alte cuvinte, sunteți dispuși să beți și cu mine sau nu?

Un ropot de aplauze fu răspunsul și strigăte din partea tuturor: să intre, să s-așeze la masă!

Agaton îl pofti: el intră condus de tovarăși. Apropiindu-se, își tot strângea panglicile din jurul capului cu gând să-l încoroneze pe Agaton; dar cum ele-i cădeau pe ochi, nu băgă de seamă pe Socrate și se așeză lângă Agaton, la mijloc, între Socrate și acesta. Tocmai atunci Socrate b se dase mai într-o parte și-i făcuse loc să stea. Când se apropie să șadă, îl îmbrățișa pe Agaton și-l încorona.

Atunci Agaton strigă:

— Descălțați, băieți, pe Alcibiade, ca să ocupe și el locul al treilea!

— Foarte bine, zise Alcibiade, dar cine-i pe rândul nostru al treilea tovarăș de băutură? Spunând asta, se întoarse și-l zări pe Socrate. Văzându-l, avu o tresărire, apoi zise: Heracles! Și tu aici? Socrate aici? Și-ai stat așa, de-o parte, iarăși la pândă? Și mi-ai răsărit în față deodată, c cum ți-e obiceiul, într-un loc unde niciodată nu mi-aș fi închipuit să fii! Spune-mi de ce-ai venit aici? De ce te-ai așezat tocmai în locul ăsta?

L

131

PLATON

Cum de n-ai găsit mai potrivit să ștezi lângă Aristofan, sau lângă vreun hâtru adevărat ori lângă vreunul ce vrea să fie așa ceva? De ce-ai făcut tot ce ți-a stat în putință ca să ștezi lângă cel mai frumos din cuprinsul acestei case? Și Socrate:

— Vezi, zise, vezi de mă apără tu, Agaton, căci amorul ăstui om față de mine nu-i lucru de șagă. De când m-am îndorât de dânsul, chiar din clipa aceea, nu-mi mai este îngăduit nici să mă uit, nici să d convorbesc cu vreun tânăr frumos, fără să nu-i trezesc gelozia, fără să nu mă țină de rău, să nu-mi facă nemaipomenite mizerii și să nu mă ocărăască... doar nu m-a bătut! Bagă de seamă să nu-mi facă și acum așa ceva; mai bine ai încerca să ne împaci! În orice caz, dacă vezi că-mi face ceva, te rog să mă aperi, căci eu sunt peste măsură de înfricoșat și de mânia și de dragostea lui.

— Nu! zise Alcibiade. între mine și tine nu-i împăcare. Pentru asta am să te pedepsesc eu ceva mai târziu; deocamdată, Agaton, dă-mi

e înapoi câteva panglici ca să încoronez — zise el — și capul cel minunat al acestuia. Nu vreau să se mai jeluie ca pe tine te-am încoronat iar pe dânsul, ale cărui cuvântări biruie toată lumea (și întotdeauna, nu ca tine, numai alaltăieri!), nici nu m-am gândit să-l împodobesc.

Spunând acestea îi și luă câteva bentițe și legă cu ele capul lui Socrate; apoi se întinse pe pat. Cum se lungi, zise: Bine, prietenilor, dar voi îmi faceți impresia că nici nu vă gândiți la băutură! Asta eu nu pot s-o trec cu vederea. Trebuie să beți, căci așa a fost vorba între noi. Iată, eu m-aleg singur președintele băuturii până ce veți veni și voi la nivelul meu. Tu, Agaton, ai grijă să mi s-aducă o cupă din cele mari, dacă este... adică nu; n-am nevoie de cupă, zise .dânsul; băietele, adu mai bine răcitorul acela.

214a Văzuse un psycter care lua mai mult de opt kotyle¹. 1-1 aduseră plin; el îl goli; apoi, spunând să-l umple pentru Socrate, adăugă: Eu față de Socrate n-am nici un gând ascuns. Căci oricât i-ar porunci careva să bea, el nu se dă înapoi; și nu-i mai beat ca altădată!

Și băiatul îi umplu vasul, iar Socrate bău. Atunci Eriximah:

BANCHETUL

¹ Peste doi litri și-un sfert (L.Robin). Psycterul era un vas mare ce servea ca răcitor pentru vin.

132

— Cum, Alcibiade, bem așa, zise el, fără să spunem o vorbă la un pahar, fără să cântăm ceva? Bem așa, fără nici un meșteșug, cum beau cei însetați?

Alcibiade îi răspunse:

— Eriximah! *Tu cea mai bună odraslă a celui mai vrednic părinte'*, a celui mai înțelept tată, salutare!

— Și eu îți zic salutare — răspunse Eriximah. Vorba e: ce facem acum?

— Cum ți-e vrerea. Noi trebuie să ne supunem... „*Doctorul doar cântărește cât mulți cetățeni laolaltă*”²

— Ascultă atunci, zise Eriximah. înainte să fi venit tu, noi ne înțelesesem să ținem fiecare, începând de la stânga

spre dreapta, câte o cuvântare în cinstea lui Eros, cât putem mai frumoasă; să-i aducem adică o laudă. Noi, aceștia, am vorbit toți. Tu, fiindcă n-ai vorbit, ci ai băut numai, este drept să iei cuvântul acum. Când vei sfârși de vorbit, să fixezi și lui Socrate un subiect, oricare vrei. La rândul său, dânsul să-i fixeze subiect celui din dreapta și așa mai departe cu restul.

— Foarte bună idee, Eriximah, adăugă Alcibiade. Vedeți numai, eu nu găsesc drept să puneți alături cuvântarea unui om beat cu a unuia treaz. Apoi adăugă: ia spune-mi, fericitule, te-a convins oare Socrate asupra celor ce spunea adineauri cu privire la gelozia mea? Știi tu că tot ce spunea dânsul este exact... pe dos? Tocmai el este cel care, de laud în față pe cineva — zeu sau om — altul decât dânsul, este în stare nici mâinile să nu-și mai poată stăpâni!

Atunci Socrate:

— Nu mai isprăvești odată, zise, cu ocările tale?

— Pe Poseidon, replică Alcibiade, nu adăuga la acestea un singur cuvânt, că nici n-aș putea lăuda pe altcineva în prezența ta.

— Bine, zise Eriximah, atunci fă asta dacă așa ți-i voia. Fă elogiul lui Socrate.

— Ce face? Crezi tu, Eriximah — reluă Alcibiade — că trebuie... să mă reped la acest om ca să-i aplic, de față cu voi, pedeapsa făgăduită adineauri?³

¹ în text este un vers ce imită rmxlul obișnuit de a se adresa al eroilor, în poemele homerice.

² *Iliada*, XI, 514, unde se vorbește de doctorul Mahaon, fiul lui Asclepios.

³ La 213 d. Să se observe în tot acest loc grija și, în același timp, finețea cu care se motivează elogiul pe care Alcibiade este oarecum silit să-l facă lui Socrate.

133

PLATON

— Ce-ai de gând, zise Socrate, ce vrei să faci cu mine? Nu cumva mă vei lăuda în bătaie de joc? Ori ce vrei să faci?

— Să spun adevărul¹. Bineînțeles, dacă-mi dai voie.

— Cum de nu, dacă-i vorba de adevăr! Ba te poftesc chiar să-l spui.

— Nu mă dau în lături, zise Alcibiade. Tu fă, te rog, următoarele. De voi spune ceva neadevărat, întrerupe-mă în orice moment vrei, și spune-mi-o verde: asta-i o minciună... căci eu nu voi minți cu știință.

215a Dacă însă rechemându-mi amintirile voi vorbi cam încurcat, apucând lucrul când dintr-o parte când dintr-alta, să nu-ți fie cu mirare: pentru un om în situația mea de acum nu-i deloc ușor să le înșir pe toate cu belșug și rânduială — mai ales când am a vorbi de o fire ciudată cum e a ta!

Alcibiade preamărește pe Socrate

— Voi încerca, prieteni, să preamăresc pe Socrate prin comparații. Poate el crede că vorbesc în glumă, dar mie icoana îmi va sluji să pun mai în lumină adevărul... și nu pentru haz.

Socot pe Socrate aidoma acelor chipuri de sileni așezați prin b atelierelor sculptorilor, pe care aceștia îi dăltuiesc cu naiuri și flaute în mâini. Dacă-i deschideți însă, arată pe dinăuntru niște mici statui de zei. Și mai spun că seamănă cu satirul Marsyas.

Socrate! Că ești la înfățișare leit aceștia, tu singur n-ai putea-o tăgădui o clipă. Dar că semeni și-n celelalte, ascultă numai. Ești sau nu batjocoritor? De nu recunoști, aduc martori. Și ce? Nu ești tu un flautist? c Dar ești mult mai fermecător decât Marsyas! Acesta se folosea de flaut și vrăjea pe oameni prin puterea artei ce se desprindea de pe buzele sale; și azi face la fel oricine fluieră melodiile lui — știți că și ariile pe care le cânta Olympos tot ale lui Marsyas sunt... tot el este autorul. Fie, în sfârșit, că le-ar executa din flaut un artist de seamă, fie că le-ar cânta te-miri-ce flautistă de rând, ele singure au darul să stăpânească pe ascultător; singure fac să vibreze pe cei care simt adânc în suflete nevoia de zei și de inițierile lor. Puterea acestor arii vine de-acolo că sunt sfinte.

¹ întregul pasaj ce urmează n-are alt scop decât să învedereze ca veridic conținutul cuvântării lui Alcibiade și să atragă luarea-aminte a cititorului asupra acestui fapt.

134

BANCHETUL

Dar tu ești mai mult, Socrate. Tu împrăștii aceeași încântare și fără instrumente... doar cu mărunte cuvinte... în asta, vezi, te deosebești tu de Marsyas! Vorbească altul cât o vrea; fie el oratorul cel mai bun; nimeni dintre noi, ca să spun vorba, nu-și bate capul câtuși de puțin. Când însă d te-ascultă cineva pe tine ori aude pe altul repetându-ți cuvintele, fie el cel mai prost vorbitor, iar ascultătorul să fie o femeie, un om, un băiețel, noi încremenim cu toții și, stăpâniți de vrajă, ascultăm.

Cât despre mine, prieteni, de nu m-aș teme c-am să vă par cu totul amețit de băutură, aș fi în stare să jur chiar acum și să vă spun ce urme adânci au săpat în sufletul meu cuvintele lui și sub ce farmec mă simt chiar în clipele acestea!

Când îl ascult, inima mea bate mai tare decât la corybanți. Lacrimi e îmi pică din ochi sub zdruncinul vorbelor sale. Dacă mă uit împrejur, bag de seamă că și alții, mulți alții din ce-i ce-1 aud, stau nemșcați sub aceeași suferință. Când ascultam câteodată pe Pericle sau pe ceilalți oratori de frunte, îi găseam desăvârșiți în cuvânt. Dar ei niciodată nu m-au făcut să trec prin astfel de emoții. Niciodată sufletul nu mi-a vibrat așa de puternic la cuvântările lor, niciodată el nu s-a simțit mai zdrobit de mahnirea că zace la pământ ca un rob. Dimpotrivă, acest

Marsyas de aici nu o dată m-a adus într-o astfel de stare sufletească, încât chiar viața îmi pare nesuferită, așa cum sunt eu și cum o trăiesc. Și nu vei spune, 216a Socrate, că astea nu-s adevărate! Și-acuma chiar simt că, de-ar fi să te-ascult vorbind, nu m-aș mai stăpâni, ci aș fi încercat de aceleași sentimente. Doar el mă silește să recunosc că, în vreme ce-mi lipsesc atâtea, eu nesocotesc cele personale și am timp de pierdut cu afacerile atenienilor. Cu silă mare deci, și fugind ca de Sirene, cu urechile astupate, eu plec, mă fac nevăzut; și mi-e frică să stau aici, mi-e frică să nu m-apuie anii târzii ai bătrâneții pe lângă dânsul. Din câtă lume există eu numai în fața lui încerc sentimentul rușinii... pe care — nu-i b așa? — nimeni nu-l bănuiește în mine. Ei bine, de el mă rușinez. În adâncul conștiinței îmi dau seama că nu-s în stare să mă împotrivesc poruncilor lui; dar cum mă depărtez puțin, sunt covârșit de onorurile ce-mi face mulțimea... și-atunci fug de el, fug cât mai departe, Iată de ce, când îl văd, mă rușinez și recunosc că el are dreptate. Câteodată aș fi chiar bucuros să nu-l știu că există printre oameni. Dar c cine ar suferi mai mult ca mine, de s-ar întâmpla una ca asta? Încât... singur nu mă mai dumiresc cum să mă port fața de acest om.

135

PLATON

Înțelepciunea interioară a lui Socrate

Iată, cât privește cântecele lui de flaut; cam astfel sunt sentimentele ce mă stăpânesc și pe mine și pe mulți alții, în fața acestui satir. Dar ascultați și altele. Să vedeți ce potrivită a fost comparația mea și ce minunată-i puterea de care el dispune! Fiți siguri că nici unul dintre voi

d nu-l cunoaște. Că eu, fiindcă am apucat să iau cuvântul, am să vi-l descopăr.

Observați că Socrate are purtări de îndrăgostit față de tinerii frumoși: stă neconținut pe lângă dânsii, și rămâne încremenit când îi vede. De altă parte, luat în aparențe¹, el nu cunoaște pe nimeni, nu știe nimic... Nu-i așa că seamănă și aici cu un silen? Nici o deosebire.

Pe dinafară el este învăluit într-o înfățișare asemenea aceleia pe care sculptorul o dă silenului; dar dacă-l deschideți, câtă înțelepciune

e credeți voi, iubiți comeseni, că este îngrămădită înăuntru! Aflați că frumusețea corpului nu-l interesează deloc; nimeni n-ar putea crede cât de mult o disprețuiește. Nu-l interesează nici dacă unul este bogat, nici dacă are vreo însușire din acelea pentru care lumea de rând îl ferește. Toate astea el le consideră bunuri fără de preț, iar despre noi, ca oameni, spune că nu suntem nimic. Vă asigur! Ironizând și luând în bătaie de joc pe toți oamenii... așa-și trăiește el viața întreagă. Dar când s-apucă de ceva serios, dacă cineva îl deschide înăuntru, e de neînchipuit să poți vedea ce statui sunt acolo! Eu l-am văzut o dată... și mi-au apărut divine, 217a de aur frumoase și atât de minunate, că nu mai puteam face nimic altceva, decât s-ascult într-o clipă orice-mi porunca Socrate!

Cumpătarea lui

Închipuindu-mi că se gândește serios la frumusețea mea, crezui că aș putea avea un câștig de pe urma ei și un noroc demn de admirat. Am socotit că, făcându-i pe plac lui Socrate, aș fi putut învăța de la dânsul, în schimb, toată știința pe care o avea el. Eram mândru, firește, și mă consideram minunat din cauza frumuseții mele. Stăpânit de aceste gânduri, deși nu eram deprins până atunci să umblu numai alături cu

¹ Aici nu e vorba de aparența fi/ică a lui Socrate, ci de „neștiința” lui simulată, tocmai cum înfățișarea de silen și satir ascunde în realitate frumoasele statui de /ei aflate în interior.

136

BANCHETUL

el și fără alt însoțitor, am dat drumul în acel moment însoțitorului și am umblat numai cu dânsul. Trebuie să vă spun toate așa cum sunt, iar voi ascultați-mă cu luare-aminte. Dacă spun ceva neadevărat, tu întrerupe-mă, Socrate.

Ramaserăm deci singuri, prieteni, eu și el. Crezui că atunci va lega vorbă numaidecât cu mine în felul cum vorbesc de obicei un iubitor și un iubit, când sunt singuri; și m-am bucurat. Dar nu s-a întâmplat nimic din acestea. El petrecu ziua întreagă stând de vorbă cu mine ca de obicei; apoi se sculă și plecă.

Altă dată l-am chemat să facă împreună cu mine exerciții de gimnastică. Le-am făcut numai cu gândul că-mi voi ajunge scopul cu acest prilej. A făcut și dânsul exerciții cu mine; deseori ne-am și luptat împreună; și nu era nimeni de față... Dar ce să vă spun? N-am dobândit de la dânsul nimic mai mult. Când am văzut că pe acest drum n-ajung la nimic, m-am gândit să întrebuițez împotriva lui un mijloc mai puternic... ca pentru un bărbat ca dânsul. Pe urmă, odată lupta începută, să nu mă las bătut cu nici un preț, până nu dau de fundul sacului. Îl invit deci la mine, la masă, tocmai cum face înamoratul cu iubitul său. La început nici n-a vrut s-audă; cu timpul însă l-am înduplecat. Cum a sosit — era pentru prima dată — s-a așezat la masă și, după ce a mâncat, a vrut să plece. Mie mi-a fost atunci rușine să-l rețin și l-am lăsat. A două oară însă i-am întins o cursă. După ce s-a ospătat, am stat împreună de vorbă până noaptea târziu. Apoi, când s-a sculat să plece, i-am arătat că-i târziu și l-am silit astfel să rămână. El s-a culcat atunci pe un pat așezat alături de-al meu. Era chiar patul de pe care luase masa. În odaie nu mai dormea nimeni altul decât noi...

Până la acest punct al povestirii lucrul desfășurându-se frumos, s-ar putea istorisi față de oricine. Dar nu m-ați asculta povestind de-aici înainte, dacă, întâi — cum e o vorbă —, *vinul (și în lipsa copiilor și chiar în prezența lor) n-ar fi vin adevărat*¹; și dacă, în al doilea rând, n-aș

¹ Nu cunoaștem o interpretare sigură a acestui proverb, pe care, tocmai de aceea, îl redăm printr-o traducere cât mai literală. Pentru edificarea cititorului însă socotim folositor a-l reproduce după câteva traduceri franceze:

1. „Mais à partir d'ici, vous ne sauriez écouter mes paroles, s'il n'était entendu: premièrement que, comme on dit, *dans le vin* (faut-il, ou ne faut-il pas, parler aussi de la bouche des enfants?), *dans le vin est la ver/re*” (Robin, *op. cit.*, p. 81).

b

137

PLATON

socoti din parte-mi o nedreptate ca, ajungând la elogiul lui Socrate, să trec cu vederea cea mai măreață dintre faptele lui. Mai mult. Am căzut atunci în patima celor mușcați de năpărcă. Spun că aceștia nu vor să destăinuie oricui ce au suferit; ei nu vorbesc decât celor care au pățimit și ei la fel. Pasămite, numai pe aceștia îi cred în stare să le înțeleagă

218a durerea și să-i ierte dacă în suferința lor au avut cutezanța tuturor faptelor și vorbelor. Așa sunt și eu: mușcat de ceva care e mai dureros încă, eu am primit cea mai cumplită lovitură ce poate izbi pe cineva... în inimă, în suflet, ori cum trebuie să numesc locul ăsta! Am fost în adevăr rănit și mușcat de raționamentele filosofiei, rău care se ține mai sălbatic ca năpărcă, ori de câte ori prinde un suflet tânăr și nu lipsit de temperament; rău care-l împinge să facă și să rostească orice, orice... Văzându-mă deci în fața unor oameni ca Fedru, ca Agaton, ca

b Eriximah, ca Pausania, ca Aristodem, ca Aristofan (pe Socrate încalțe ce să-l mai numesc!) și a celor care mai sunt — toți fiind, ca mine, atinși de patima și de vârtejul filosofiei — mă puteți asculta, se înțelege, cu toții. Și mă veți ierta, desigur, pentru cele ce-am săvârșit altădată, ca și pentru cele ce rostesc acum. Oamenilor de casă însă, și oricărui alt nepriceput și grosolan, *trântiți-le pe urechi cele mai groase uși*¹.

2. „Pour ce qui suit vous ne l'entendriez pas de ma bouche si d'abord le vin, avec ou *sans* l'enfance, ne disait pas la verite, et...” (Meunier, *op. cit.*, p. 185).

3. „Jusqu'ici il n'y a rien que je ne puisse raconter devant qui que ce soit. Pour ce qui suit, vous ne l'entendriez/, pas de moi si d'abord le vin, avec ou sans l'enfance, ne disait pas toujours la verite, selon le proverbe, et si...” (Dacier et Grou, V, 415, sq.).

Textul proverbului grec sună exact: *dacă vinul n-ar fi adevărat*, ci uri ~\vos Tiv >fjs-. Cum se ajunge de aici la ideea zicătorii latinești *in vino veritas*, adoptată de cei trei interpreți mai sus citați? Noi am înclinat să vedem în această exprimare mai degrabă o metaforă menită să arate în Socrate pe omul întreg — cum vinul este vin adevărat numai când nu-i amestecat — de care oratorul n-ar mai vorbi dacă sub raportul caracterului „*n-ar fi ca un vin adevărat*”.

Tot așa de nesigură este interpretarea parantezei cu copiii (după unii, aici trebuie să înțelegem pe sclavii care serveau). Noi am tradus și acest loc cât mai exact, lăsând lectorului libertatea de interpretare.

¹ Expresia e luată, probabil, din limbajul inițiaților în misterele orifice; printr-însa, poate, se semnala profanilor părăsirea incintei la un moment dat. Am păstrat și în traducere exact forma figurată a textului grecesc.

138

BANCHETUL

Prieteni, când lampa s-a stins și-au dispărut feciorii, am găsit c nimerit să mă port cu dânsul fără de ocol și să-i spun cu libertate gândurile ce nutream. L-am mișcat deci și i-am zis:

— Socrate, dormi?

— Deloc, zise.

— Știi ce gânduri mă bat?

— Ce anume?

— Tu-mi pari — zic eu — singurul iubitor demn de mine. Și observ totuși că stai la îndoială dacă trebuie să mi-o mărturisești. Cât mă privește, iată ce cred. Consider adevărată nebunie din parte-mi să nu-ți fiu pe plac, și în asta ca în orice altă împrejurare, cum e de pildă dac-ai avea nevoie de banii ori de prietenii mei. Dar eu n-am acum preocupare mai serioasă decât să mă fac cât mai desăvârșit și nu văd d sprijin mai hotărâtor ca tine la treaba aceasta. Căci, nesatisfăcând un bărbat de talia ta, mă rușinez mult mai tare de oamenii cu minte, decât — satisfăcându-te — m-aș rușina de cei mulți și proști.

Și dânsul, după ce mă ascultă, zise pe ton foarte ironic, tonul său cel mai caracteristic și obișnuit:

— O, scumpe Alcibiade! Nu pari să fii în realitate om de nimic dacă-s exacte cele ce-ai spus despre mine; dacă am în adevăr acea e putere prin care tu să devii desăvârșit. Se vede c-ai găsit o nemaipomenită frumusețe, total deosebită de trăsăturile cele frumoase

ce se observă în persoana ta! Dar vezi: dacă tu, descoperindu-mi-o, vrei s-o împărți cu mine, să schimbi adică o frumusețe pe alta, îți aranjezi un câștig mai mare decât al meu. Dar bine, tu-mi dai umbra frumuseții și vrei să capeți de la mine frumuseți adevărate! Ți-ai pus în gând, cu alte cuvinte, *să schimbi aurul meu pe aramă*¹. Ai face mai bine, 219a minunate prieten, să bagi de seamă ca nu cumva eu să te păcălesc pe tine, neavând importanța ce mi-o atribui. Doar ochiul minții nu începe a fi pătrunzător decât în clipa când începe să se întunece privirea ochilor trupești. Și tu ești încă departe de așa ceva. Și eu, auzind acestea:

— întrucât mă privește, zic, așa se prezintă lucrul; eu n-am afirmat nimic altceva decât ce-am avut în cuget. Tu ești de-acum în drept a b

¹ Aluzie la un vers din *Iliada*, VI, 236:

„*Glaukos de Zeus orbit a făcut cu Tidid învoială Arme de-aramă să ia pentru arme de aur, ce costă...*”

139

PLATON

BANCHETUL

hotărî care-i cea mai bună cale de urmat, pentru tine ca și pentru mine.

— Bună vorbă ai spus acum, adăugă el. De-aici înainte să ne sfătuim ce-avem de făcut, ca să păstrăm amândoi cea mai bună linie de conducere și în această chestiune și în celelalte.

Acestea zise și răspunse, nu știu ce mă făcea să-l cred zdrobit de săgețile ce-i aruncasem. Mă ridic deci, înainte de a-l lăsa timpul să rostească un cuvânt, și-mi trag pe mine mantaua (era iarnă); apoi mă înghesui sub tribonul lui — era chiar haina ce-o vedeți acum pe dânsul; întind brațele spre această ființă cu adevărat divină și minunată și rămân așa culcat noaptea întreagă.

Nădăjduiesc, Socrate, că nici aici nu vei spune că mint. La capătul acestor încercări am constatat că tot el a biruit; căci m-a disprețuit așa de tare, căci și-a bătut joc de frumusețea mea și m-a jignit! Și eu, judecătorilor (da, vă fac judecători pentru trufia lui Socrate), eu care credeam că e ceva de mine — măcar în privința aceasta! Aflați prin urmare, și v-o jur pe zei și zeițe, că m-am sculat de lângă Socrate fără să se fi întâmplat nimic mai mult decât dacăș fi dormit cu tata ori cu un frate mai mare!

Vă dați acum seama în ce stare de spirit mă aflu față de el? Eu, care pe de o parte mă vedeam învins, pe de alta însă nu încetam a-i admira și firea și cumpătarea și bărbăția! Eu, cel bucuros c-am dat peste un om căruia nu i-am găsit pân-acum pereche la înțelepciune și tărie de suflet! Urmarea? N-am găsit încă mijlocul nici să mă supăr pe dânsul, nici să mă lipsesc de întâlnirile lui; dar nici nu l-am putut aduce pe drumul dorit de mine. Căci știam bine că prin bani omul acesta era în genere mult mai greu de atacat decât Aias prin fier, iar singura cale prin care-mi închipuiam că va fi prins îmi scăpase acum din mâini! Și astfel — nu mai știam ce să fac: umblam de colo-colo și eram mai robit acestui om decât a fost vreodată robit cuiva un sclav adevărat.

Socrate nu atâră de elemente externe

Astea erau până atunci toate legăturile dintre noi; și după ele veni campania ce-am făcut-o amândoi la Potidea¹, unde ne întâlneau regulat

¹ Oraș în Macedonia, implicat în cauzele războiului peloponesiac. Ridicându-se împotriva Atenei în 432 î.d. Hr., fu readus la supunere după un asediu de doi ani, în 430. Vezi *Apărarea lui Socrate*, 28 e și Plutarh, *Viața lui Alcibiade*.

la masă. Să amintesc însă că acolo m-a întrecut nu numai pe mine în răbdarea muncilor militare, dar pe toți ceilalți. Ori de câte ori, din cauza întreruperii legăturilor undeva, eram siliți să ajunăm, cum se întâmplă la război, nimic nu erau ceilalți pe lângă dânsul în privința rezistenței. Și 220a iarăși, când eram la belșug, el singur era în stare să mănânce și să bea cât patru. Și n-o făcea fiindcă voia, ci fiindcă era silit. Și-i biruia pe toți. Dar cel mai minunat lucru din toate era că totuși nici un om nu l-a văzut beat pe Socrate, niciodată; și dovada o veți avea, cred, numai decît. În ce privește modul cum răbda asprimea iernii (și-s ierni cumplite pe-acolo), făcea adevărate minuni. Am avut multe prilejuri să-l văd, dar o dată b mi-aduc aminte că era pe un îngheț înspăimântător; toți ceilalți, sau nu ieșeau din case, sau, dacă vreunul se încumeta să iasă, își lua cele mai groase veșminte, cea mai caldă și încălzitoare, înfășurându-și picioarele fie cu postav, fie cu blănițe de miel. Socrate a ieșit cu dânsii având aceeași haină pe care o purta obișnuit și înainte; și a ieșit desculț și a umblat pe gheață mai lesne decît cei încălțați. Iar soldații se uitau cam chiorăș la dânsul, ca la unul ce le arătase dispreț.

Iată cît privește răbdarea¹.

Dar să mai spun ce făcu și îndură cetățeanul năstrușnic...², într-una din zile, pe cînd făcea campanie tot acolo, s-a întâmplat un lucru demn de auzit. Începu a cugeta într-un loc și stătu acolo în

¹ Redăm mai jos, după *Corn. Nepos*, o scurtă caracterizare a lui Alcibiade, schițată de istoricii Teopomp și Timeu. Din ea se vede: 1. că Alcibiade avea o educație ce s-ar numi astăzi „integrală”; 2. că elevul lui Socrate și-a imitat de aproape magistrul (*Alcibiade*, II).

„Născut în preastrălucitul oraș al Atenei, el (Alcibiade) îi întrecea pe toți prin splendoarea și demnitatea vieții. Surghiunit din patrie, veni în Teba. Aici s-a adaptat așa de bine deprinderilor tebane, că nimeni nu-i mai putea sta alături în privința muncii și puterilor trupesti (și doar toți beoțienii se laudă mai mult cu tăria corpului decît cu vioiciunea minții). Același, aflându-se între spartani, după ale căror moravuri răbdarea era cea mai mare virtute, s-a deprins așa de bine cu austeritatea vieții, că i-a întrecut pe toți prin cumpătarea hranei și a îmbrăcămînții. A fost și pe la traci — oameni înclinați la beție și la plăcerile amorului. I-a dat și pe dânsii gata în propria lor specialitate! Venit la perși, unde cel mai mare merit este să vânezi necurmat și să trăiești în lux și eleganță, el imită așa de bine moravurile lor, că începură ei înșiși să-l admire. Prin astfel de însușiri Alcibiade lua locul de frunte pe oriunde se ducea și era numărat printre cei mai iubiți.”

² *Odissea*, IV, 242. Astfel povestește Elena despre Odiseu.

140

141

PLATON

picioare, meditând, chiar din revărsatul zorilor. Apoi, cum nu s-a dumirit asupra obiectului cercetării sale, nu s-a mai urnit din loc, ci a stat reflectând mai departe. Și se făcuse miezul zilei și oamenii se uitau la dânsul și se minunau și-și spuneau unul către altul cum Socrate sta în acel loc din zori, meditând la te-miri-ce! Și cînd unii dintre cei care-l văzuseră își sfârșiră, despre seară, lucrul, după ce mâncară, își scoaseră d paturile de campanie (era vară atunci) și se culcară la aer avînd a păzi totodată pe Socrate, în cazul c-ar fi rămas și noaptea acolo. Iar el a rămas până s-a făcut ziuă și până apăru soarele. Atunci, făcu întăi o rugăciune și se făcu nevăzut.

Curajul lui Socrate

Să vi-l arăt acum, dacă vreți, cum era în lupte; căci și asta-i drept să i-o recunoaștem. Cînd avu loc lupta din care eu am ieșit așa de bine încât generalii mi-au acordat răsplata vitejiei, nimeni altul nu m-a scăpat — din câți oameni erau acolo — decît dânsul. Căzusem rănit, iar el n-a

e vrut să mă părăsească, și mi-a scăpat și armele și pe mine¹. Știi, Socrate, că eu i-am sfătuit atunci pe generali să-ți dea ție premiul vitejiei. De asta cel puțin n-ai să mă ții de rău și nici nu-mi poți spune că mint. Ei bine, cînd generalii, punând preț mai mare pe demnitatea mea, voiră să-mi dea mie acele însemne, tu te-ai arătat mai pornit

chiar decât dănșii în susținerea ca nu tu, ci eu să iau răsplata.

N-ar fi, prieteni, fără interes să v-atrag luarea-aminte și asupra purtării lui Socrate când armata noastră a fost pusă pe fugă și se retrăgea

221a de la Delion. S-a întâmplat atunci să-l întâlnesc. Eram călare; dânsul pe jos, greu-înarmat. Toți oamenii se risipiseră, iar el se retrăgea împreună cu Laches. întâlnindu-i pe drum, îndată ce i-am văzut, le-am dat curaj spunându-le că nu-i voi părăsi. Acolo l-am putut studia pe Socrate mai bine decât la Potidea. în adevăr, cum eu eram călare, aveam mai puține

b motive să mă tem pentru viață. Mi-am dat mai întâi seama cu cât întrecea el în stăpânire de sine pe Laches. în al doilea rând, băgai de seamă că-și păstra și acolo mersul de aici; ca să mă exprim, Aristofan, cu un vers din ale tale, avea *mersul mândru și arunca ochii pieziș împwjur*². Cu aceeași liniște observa și pe prieteni și pe inamici, fiind în

• Cf. Plutarh, *Viața lui Alcibiade*, 195 A. ² Norii, 362.

142

BANCHETUL

vederea tuturor până foarte departe, că oricare s-ar fi atins de acest bărbat era întâmpinat cu cea mai bună dispoziție de luptă. De aceea s-au și întors în siguranță, și el și tovarășul. Doar în război cel mai adesea inamicul nu se atinge de oameni cu asemenea dispoziții, ci mai degrabă c de cei puși pe retragere și fugă.

Socrate este unic în lume

Multe alte ar mai putea spune oricine întru preamărirea lui Socrate, adevărate minuni. Se înțelege, în ce privește atâtea din gesturile sale, ușor s-ar putea spune ceva și despre alții; sunt însă unele care-l fac vrednic de orice admirație — gesturi în care nu seamănă cu nimeni, nici dintre cei vechi, nici dintre cei acum în viață. în adevăr, cum a fost Ahile o înțelege oricine prin comparație cu Braside¹ și cu alții. în Pericle vedem pe Nestor² și Antenor³... și tot astfel cu atâția pe care i-am putea asemăna în același mod. Dar ca bărbatul acesta, de-aici, în d originalitatea, în persoana și cuvintele lui, în zadar veți căuta unul măcar să se apropie de el, fie la cei de față, fie la cei din vechime, afară dacă **nu-l** comparați, cum am făcut eu, nu cu oameni, ci cu sileni și satiri, pe el și cuvântările lui. Pomenesc de asta fiindcă am scăpat din vedere la început să arăt că și cuvântările lui sunt asemenea silenilor care se înlredeschid. Când vrea cineva să le-asculte i se pare la început e că-s lucruri cu totul de răs. Vorbele și frazele lui sunt, pe dinafară, ca pielea unui satir obraznic. Nu vorbește decât despre măgăruși cu samare, de căldărari, de cizmari, de tăbăcari; și pururea pare a întrebuița aceleași expresii pentru a spune aceleași lucruri; încât omul fără experiența modului său de vorbire sau cel lipsit de inteligență găsește vrednice de răs asemenea cuvântări. Dar să le deschidă cineva 222a și să caute a pătrunde sensul lor mai adânc! Va găsi, întâi, că pe dinăuntru sunt singurele pline de înțelepciune; va recunoaște, în al doilea rând, că, fiind cele mai divine, conțin în sine nenumărate plăsmuiri ale talentului; că se referă la o sumedenie de subiecte, cu

¹ Braside, general și om politic spartan. în războiul peloponesiac el fu învingător și muri ca emu în lupta de la Amphipolis 424 î. d. Hr. Cf. *Tmitide*, V, 6.

² Nestor și Antenor, primul la greci, celălalt la troieni, s-au bucurat — după poemele homerice — de un renume similar, fiind oameni cu multă socoteală și foarte pricepuți oratori.

143

PLATON

deosebire la tot ce se cuvine să aibă în vedere unul care țintește să devină și bun și frumos¹.

Socrate și iubirea tinerilor

Iată, prieteni, astea sunt punctele pentru care îl laud pe Socrate. Cât despre cele pentru care-l țin de rău, le-am amestecat printre laude atunci când v-am vorbit de jignirile ce el mi-a adus. E foarte adevărat că asemenea lucruri nu le face numai cu mine, ci și cu Charmide² al lui Glaucon, cu Eutidem³ al lui Dioeles și cu mulți alții, pe care îi înșală făcând pe înamoratul. De fapt, el joacă rolul iubitului mai degrabă decât pe-al iubitorului. De aceea, te fac și pe tine atent, Agaton, să nu te lași înșelat de dânsul, ci, luând aminte la suferințele noastre, să tragi și tu un folos, nu cumva să faci ca prostul din poveste care *nu învață decât din pățanie*.

Când Alcibiade spunea acestea, se stârni deodată râsul, din pricina sincerității cu care vorbea și fiindcă lăsa impresia că-i încă înamorat de Socrate.

Atunci Socrate:

— Bine, Alcibiade, zise el, dat tu nu mai ești beat! Altminteri n-ai fi fost în stare să aduci vorba așa de măiestrit și pe departe, pentru a tăinuți cele ce urmărești cu adevărat; nici să le furișezi la sfârșitul cuvântării, așa ca din întâmplare, pe celelalte! Doară ținla unică a vorbirii tale e să bagi zăzanie între mine și Agaton, arătând că nu trebuie să iubesc pe altul în afară de tine și că Agaton nu trebuie să fie iubit de nimeni în afară de tine. Dar nu ne-ai păcălit! Piesa ta cu satiri și sileni a ieșit acum în vileag și s-a făcut lumină, la aminte deci, iubite Agaton, să nu iasă el cu ceva deasupra. Fii astfel pregătit, ca nimeni să n-aibă puțința de a ne despărți prin vrajbă.

Atunci Agaton:

¹ în aceste câteva cuvinte se rezumă idealismul educației aristocratice a grecilor, educație pe care Socrate, împotriva curentului vremii, și-a luat greaua sarcină s-o predice ca nimeni altul.

² Charmide era unchiul dinspre mamă al lui Platon; a fost membru al guvernului celor treizeci de tirani.

³ Eutidem, de aici, nu poate fi personajul dialogului platonice cu acest nume; este mai degrabă tânărul de care Xenofon (Apomn., IV, 2 și 6) ne spune că Socrate și l-a făcut adept.

144

BANCHETUL

— Da, da, Socrate, te-apropii mult de adevăr. Pentru mine dovada stă în faptul că s-a așezat la masă între mine și tine doar să ne despartă! e Dar nu va ieși deasupra întru nimic, căci voi veni și eu să mă așez lângă tine.

— Perfect, adăugă Socrate. Stai colea, mai jos de mine.

— Doamne, exclamă Alcibiade, câte mai îndur și eu de la omul ăsta! Vrea să mă înfrângă pe toată linia. De nu mai mult, îngăduie cel puțin atât, minunatul: să stea Agaton între noi.

— Cu neputință, zise Socrate. Îți .rucât tu mi-ai făcut elogiul, se cade acum să-l laud și eu pe cel din dreapta. Dacă însă Agaton se așază mai jos de tine, cu siguranță că nu-mi va mai ridica osanale înainte ca el însuși să fi fost preamărit de mine! Fii deci mai îngăduitor, mărite 223a prieten, și nu pizmui laudele ce voi s-aduc acestui tânăr; grozav doresc să-i fac o închinare.

— Aha! exclamă Agaton; cum, Alcibiade, va să zică nu-i chip să rămân pe loc, ci trebuie să mă mut cu orice preț, spre a fi lăudat de Socrate?

— Astca-s lucruri obișnuite, adăugă Alcibiade. Când e la mijloc Socrate, nu-i cu putință altuia să stea lângă tinerii frumoși. Iată ce ușor a găsit el un motiv convingător pentru a așeza pe acesta lângă sine.

Epilog

Agaton se sculă cu gând să vină lângă Socrate. Dar deodată se b pomeniră în ușă c-o ceată de cheflii. Și cum ușile erau deschise, fiindcă tocmai atunci ieșise cineva, aceia dădură năvală, înaintară până la noi și se așezară la masă. Toate vuiră de zgomot, nimic nu rămase la locul său și începurăm să bem vin fără voie, să bem mult... Aristodem povestea mai departe că în acel moment Eriximah, Fedru și alți câțiva s-au sculat și-au plecat. Pe el l-a furat somnul și-a dormit multă vreme, căcf nopțile erau mari atunci. Când se trezi, dinspre c ziuă, cântau cocoșii.

Deșteptat, el se uită primprejur; văzu că unii adormiseră, alții plecaseră. Numai Agaton, Aristofan și Socrate, treji încă, sorbeau pe rând dintr-o stacană mare; ei beau și-o tot treceau spre dreapta. Socrate ăra în conversație cu dâșii. Ce vorbeau — Aristodem spunea că el

145

PLATON

nu-și mai amintește, mai ales că, dormind, nu apucase măcar convorbirea de la început, și-i era și capul greu de somn.

Mai însemnat, zise el, era faptul că, până la urmă, Socrate izbutise să facă pe ceilalți a recunoaște împreună cu dânsul că autorul de comedii trebuie să știe face și tragedii; că adevăratul dramaturg este egal de bun în tragedie ca și în comedie... Iar după ce-au fost siliți să admită și asta, nu-l mai putură urmări, căci adormiseră și ei. Cel dintâi ațipise Aristofan. După el, când zorii se revărsau, pică și Agaton.

Când îi adormi bine, Socrate se sculă și plecă. Aristodem îl urmă, ca de obicei. El apucă drumul spre Liceu¹ unde se duse să facă o baie și să petreacă restul zilei, cum făcea din când în când. Astfel își trecu ziua aceea, iar către seară se întoarse acasă la odihnă.

FEDON

sau

DESPRE SUFLET (dialog etic)

Ehecrate, Fedon, Apolodor, Socrate, Kebes, Simmias, Criton, slujitorul „celor unsprezece”

Introducere în istorisirea lui Fedon

EHECRATE: Fedon¹, ai fost tu însuși la închisoare, lângă Socrate, 57a în ziua când a băut otrava? Sau ai auzit de la altul cele din urmă cuvinte ale lui?

FEDON: Am fost însumi, de față, Ehecrate².

EHECRATE: Atunci spune-mi și mie ce-a mai zis omul înainte de moarte? Cum și-a dat sfârșitul? Aș asculta cu plăcere așa ceva, mai ales că de la noi, din Phlius, nu merge acum nimeni la Atena și nici de acolo cam de mult n-a venit vreun prieten care să ne poată spune cu de-amă- b nuntul împrejurările morții lui. Am aflat doar atât: că a băut otrava și a murit. Mai mult decât atât nimeni nu ne-a putut spune.

FEDON: Așadar, n-ai aflat nici măcar cum s-a întâmplat cu 58a judecarea lui?

¹ Liceul era unul din cele trei gimnazii ale Atenei; **asezat** la răsărit de oraș, pe râul Illisos, acest așezământ era închinat lui Apollo Lycianul. Cf. Pausania, I, 19 și 29.

² Fedon din Elida, filosof, bun prieten al lui Socrate și Platon. A fost capul școlii eretice din Elida și autor al câtorva dialoguri socratice (pierdute). Fedon a fost la un moment dat (400 î.d.Hr.) sclav de război în Atena; numai prin stăruințele lui Socrate i-a fost răscumpărată libertatea de către unul din admiratorii acestuia; de atunci datează recunoștința și prietenia față de marele cugetător al Atenei. (Izvoare: Athenaios, XI, 25, 505 E; Diog. Laert., II, 105; Aul. Gellius, II, 18; Seneca. Epi.sf., XCIV, 41.)

³ Ehecrate, originar din Locris; a locuit în Phlius (Sikyonia, în Pelopones). Filosof Pitagorician; a avut profesori pe Philolaos și pe Eurytos. (Izvoare: Diog. Laert., VIII, 48; lamblikhos, *Vii. Pyth.*, 1, 35. Despre centrul pitagorician din Phlius, cf. Xen., *Apomn.*, I, 2; II, 3; Cicero, *De fin.*, V, 29; Platon, *Epist.*, IV.)

147

PLATON

FEDON

EHECRATE: Ba da; asta ne-a spus-o cineva. însă ne miram mult că, deși judecata s-a terminat de-atâta vreme, el a murit, se pare, mult mai târziu. Pentru ce această întârziere, Fedon?

FEDON: A fost o simplă întâmplare, Ehecrate; s-a brodit să se încoroneze tocmai în preziua judecății pupa corăbiei pe care atenienii o trimit la Delos.

EHECRATE: Dar ce-i cu aceasta corabie?

FEDON: După spusa atenienilor, asta e corabia cu care Teseu a adus odinioară în Creta cele două cete, șapte băieți și șapte fete, pe care îi scăpase de la moarte — mântuindu-se în același timp și pe sine. Se spune că au făgăduit atunci lui Apollo că, dacă scapă cu viață, vor trimite la Delos în fiecare an câte o procesiune, să-i aducă jertfă de mulțumire. Aceasta-i solia pe care de-atunci și până acum o trimit mereu, în tot anul, pentru cinstirea zeului. încă din clipa când începe pelerinajul, a rămas la ei lege ca în răstimpul acesta orașul să nu se pângărească; adică nimeni să nu fie executat în numele statului, până ce corabia ajunge în Delos și se întoarce iarăși aici. Lucrul ține câteodată multă vreme, dacă se întâmplă ca vânturile să-i întoarcă din drum; începutul pregătirii se socotește din ziua când preotul lui Apollo încoronează pupa corăbiei, fapt care a avut loc, cum zic, tocmai în ajunul zilei de judecată.

Iată pentru ce Socrate a stat așa de mult în închisoare, între osândire și moarte.

EHECRATE: Fie! Dar ce sa întâmplat în apropierea morții, Fedon? Care au fost cuvintele rostite de el, care faptele săvârșite? Cine a fost de față dintre prietenii acestui om? Nu cumva dregătorii n-au îngăduit nimănui să stea lângă el? Nu cumva a murit fără nici un prieten pe-aproape?

FEDON: Nicidecum. Au fost câțiva lângă el, dacă nu chiar mai mulți.

EHECRATE: Toate astea fii bun și mi le povestește cât mai amănunțit: bineînțeles dacă nu se întâmplă să ai acum vreo treabă.

FEDON: Deocamdată sunt liber, și voi încerca să vă povestesc; mai cu seamă că pentru mine a fost întotdeauna cel mai plăcut din toate să-mi amintesc de Socrate, fie că eu însumi aș vorbi de el, fie că aș asculta pe altul povestind.

EHECRATE: Hei, Fedon! Dar nu-s altfel, ci tocmai ca tine-s și cei ce te vor asculta. încearcă numai de ne povestește toate, cât poți mai cu de-amănuntul.

Istorisirea

FEDON: Că, zău, ciudate simțiri m-au stăpânit în clipele acelea! Parcă nu mă covârșise mila pentru un prieten la a cărui moarte eram de față! Ci fericit îmi apărea, Ehecrate, acest bărbat, și pentru cumpătarea și pentru învățăturile sale și pentru liniștea și pentru măreția sfârșitului său. Mi se înfățișa unul cu care cobora în lumea lui Hades însuși harul divin; ca unul care, ajuns acolo, va petrece fericit, dacă petrece în adevăr cineva fericit. De asta, zic, n-am fost cu totul cucerit de acea jale, ce pare firească la omul care stă în fața unei asemenea pierderi. Și iarăși, n-am simțit nici plăcerea obișnuită a convorbirilor filosofice — căci și filosof ie am discutat atunci — ci, nu știu cum, un sentiment ciudat se petrecea în sufletul meu, un amestec neobișnuit de plăcere și în același timp de durere, când mă gândeam că el avea să moară în curând. Și toți care eram de față treceam prin aceeași stare sufletească: aci râdeam, aci plângeam... îndeosebi unul din noi, Apolodor... îl știi, cred, și-i cunoști firea.

EHECRATE: Cum de nu!

FEDON: Ei bine, el era cu desăvârșire prăpădit. Dar și eu am fost zbuciumat, dar și alții...

EHECRATE: Care alții au mai fost de față, Fedon?

FEDON: Dintre compatrioți erau acolo: acest Apolodor¹, Critobulos², cu tată-său; mai erau Hermogene³, Epigene⁴, Eshine⁵ și

¹ Apolodor din Phaleron, un discipol pasionat al lui Socrate. în *Banchetul*, Platon anume îl alege pe dânsul să povestească și-l pune în rolul pe care-l are aici Fedon. (Izvoare: Platon, *Apărarea*, 38 b; *Fedon*, 117 b; *Banchetul*, 173 d; Xen., *Mem.*, III, 11; Aelianos, *Var. Hist.*, 1,16.)

² Critobulos, fiul lui Criton, școlarul lui Socrate; autor a șaptesprezece dialoguri și al unei *Apologii* socratice — opere pierdute. Despre Criton, vezi dialogul tradus în al nostru voi. I; de asemenea, cf. Platon, *Apărarea*, 38 b, *Euthyd.*, 304 d; Xenof., *Apomn.*, 11,9; Diog. Laert., 11,121.

³ Hermogene, fiu al lui Hipponikos și frate al lui Callias „cel bogat”, de care se vorbește în *Apărarea*, 20 e; Hermogene este un personaj important în opera lui Xenofon, în *Banchetul* și în *Cratil*, ale lui Platon.

⁴ Epigene, fiul lui Antyphon (vezi *Apărarea*, 33 e); școlar și amic al lui Socrate. Cf. Xenof., *Meni.*, III, 12.

⁵ Eshine, fiul lui Lysanias (vezi *Apărarea*, 33 e); este presupus autor al unor dialoguri socratice pierdute. (Izvoare: Seneca, *de Benef.*, 1,8; Athenaios, V, 220.)

59a

148

149

PLATON

FEDON

Aristene¹; era și Ctesip² din Peania, și Menexenos³, și alți câțiva dintre localnici. Platon⁴ însă, pe cât mi se pare, era bolnav.

EHECRATE: Dar străini erau?

FEDON: Da: Simmias Tebanul⁵, Kebes⁶, Phaidondes⁷, Euclide din Megara⁸ și Terpsion⁹.

¹ Antistene din Atena, născut între anii 436 și 424; a întemeiat în gimnaziul numit *Kynosarges* o școală filosofică proprie — școala cinică, din care se va naște mai târziu, prin Zenon, stoicismul. Antistene este și autorul unor dialoguri (*Heracles*, *Kyros*) și al unui tratat *Despre adevăr*. Adversar înverșunat al lui Platon, în ce privește teoria ideilor. (Izvoare: Xenoph., *Mem.*, 11,5; *Banchetul*, 3,8; 4,34 sqq; Diog. Laert., VI, 1 — 19,11,31; Cicero, *De orat.*, III, 17; Aelianos, *Var. Hist.*, IX, 35 etc. Cf. Zeller, II, 241 și urm. și *Fragmentele* adunate de A. Winckelmann, ZÜrich, 1842.)

- Ctesip din Peania (Alica), tânăr renumit prin frumusețea sa și printr-un deosebit talent în discuțiile filosofice. Personaj în dialogul platonice *Eutymedos* (cf. îndeosebi 273 a), și în *Lysis*, 203 c.

-¹ Menexenos, personaj în dialogul *Lysis* și protagonist în dialogul ce-i poartă numele.

⁴ Platon; este vorba de autorul însuși, marele filosof; după unele versiuni, când Platon a aflat de osândirea lui Socrate, s-a îmbolnăvit de înfrigare și n-a mai putut lua parte la cele din urmă întâmplări ale morții filosofului. Este în orice caz semnificativ și interesant cum autorul caută să se explice și, într-o oarecare măsură, să se și scuze că a lipsit.

5.6."Simmias.Kebes și l'haidon.'Jes, toți trei din Teba.

Simmias și Kebes au fost mai întâi școlarii filosofului pitagorician Philolaos. Cel dintâi a oferit suma necesară pentru a scăpa pe Socrate din închisoare (*Criton*, 45 b; *Fedon*, 242 b); este și autorul unor scrieri pierdute; cf. Diog. Laert., II, 123. Din opera lui Kebes n-a rămas decât un *Tablou* (*Pinax*), în care autorul înfățișează în mod alegoric viața, împreună cu patimile ce o traversează; a fost editat de Fr. Diibner, Didot, 1840 și de F. Drosihn. Tradusă și în limba română, Colecția Fundației Socec, sub titlul *Cebes, Imaginea vieții omenești*, București.

Phaidondes a fost școlarul lui Socrate numai.

⁸ Euclide din Megara, unul din prietenii și școlarii mai vârstnici ai lui Socrate; a fost capul școlii eristice (sau dialectice) din Megara. O interpretare și orientare eleată a filosofiei lui Socrate — aceasta era în esență fondul doctrinei megarice. (Izvoare: Platon, *Soph.*, *TAI* b sqq; Cicero, *Acad.*, II, 42; Gellius, *N. AU.*, VI, 10; Diog. Laert., II etc.)

⁹ Terpsion, prieten al lui Euclide; în dialogul platonice Teefet acestui Terpsion i se citește reproducerea, în scris, a dialogului despre știință, ce a avut loc între Socrate și tânărul Teetet; era un adept al credințelor pitagoriciene.

150

EHECRATE: Cum? Oare să nu fi fost acolo Aristip¹ și Cleombrotos²?

FEDON: Nu, firește, de vreme ce se zicea că sunt la Egina.

EHECRATE: Altul, care mai era de față?

FEDON: Aceștia, cred, erau toți.

EHECRATE: Ce-a fost în sfârșit? Ce discuții zici că au avut loc?

FEDON: Voi încerca să-ți povestesc toate, dintru început.

În adevăr, și eu și ceilalți ne făcusem obiceiul să mergem adesea pe la Socrate; și, firește, mai ales în zilele dinaintea morții. De cum se revărsau zorile, ne dam întâlnire la tribunalul unde se judecase procesul, căci era aproape de închisoare. Astfel, în fiecare zi așteptam acolo până se deschidea închisoarea, convorbind unii cu alții; închisoarea nu se deschidea așa devreme. Când apoi ne da drumul, intram la Socrate și ne petreceam cu el cea mai mare parte a zilei. De bună seamă, atunci ne-am adunat mai de dimineață, căci aflasem din ajun, când ieșisem din închisoare, că a sosit corabia de la Delos. Îndată ne-am îndemnat unii pe alții să venim cât mai devreme la locul hotărât. Și-am venit. Ne-a ieșit înainte portarul, care ne întâmpina de obicei, și ne-a spus să așteptăm, să nu intrăm înainte ca el însuși să ne vestească. „Acuma, zice el, cei unsprezece dregători³ dezleagă de lanțuri pe Socrate, și-i spun că în această zi își va da sfârșitul”. Astfel, nu după multă zăbavă el sosi și ne spuse să intrăm. Am intrat și-am aflat pe Socrate... tocmai atunci îl dezlegaseră din lanțuri; iar pe Xantipa⁴ — cred că o cunoști — o

¹ Aristip din Cirene; la început școlar al lui Socrate; pe urmă, ca sofist, a dus o viață de rătăciră, învățând și pe alții sofistica și primind în schimb plată. Este întemeietorul școlii numite „hedonistă” (care găsea idealul vieții în plăcerea clipei trecătoare) din Cirene, în nordul Aticii. A trăit cam între anii 435—355. (Izvoare: Sext. Emp., VII, 191 sqq; Diog. Laert., II, 65—86; Cicero, *De fin.*, 11,13; Luk., *De Mort.*, XX, 4 etc.)

² Cleombrotos din Ambrakia (Epir). Despre acest înfocat adept al lui Socrate știm prea puțin; se zice între altele că, citind opera *Fedon*, s-a sinucis, aruncându-se în mare. După unii cauza sinuciderii era mustrarea ce l-a cuprins că a neglijat să vină la execuția lui Socrate. După alții (Cicero, *Tuse*, I, 34) explicația o dădea faptul că opera *Fedon* l-a convins că-i mai bine să moară. De altfel, și în acest pasaj se observă o nuanță de dojana la adresa lui Aristip și Cleombrotos — mai cu seamă că Egina nu era departe.

³ Acești unsprezece (dregători) reprezentau: cele zece triburi ale Aticii (= <τῶν Ἀθηναιῶν) împreună cu secretarul comisiei.

⁴ Soția lui Socrate; femeie cu renume că a fost rea; numai un temperament filosofic ca al lui Socrate a fost în stare să facă posibilă conviețuirea cu dânsa. (Cf. Xen., *Sympos.*, II, 10). A fost totuși o bună mamă, Xen., *Apomn.*, II, 2, și, precum ne arată locul citat mai sus, era și o soție iubitoare.

151

60a

PLATON

găsirăm lângă el, împreună cu copilul cel mic¹. Atunci Xantipa, cum ne-a văzut, a început să se vaiete și să zică vorbe cum spun de obicei femeile.

— Ah, Socrate, pentru ultima dată prietenii îți vorbesc acum! Pentru ultima dată tu le vorbești!

Și Socrate, privind spre Criton, zise:

— S-o ducă cineva acasă, Criton.

Atunci niște însoțitori ai lui Criton o luară de acolo, în timp ce dânsa țipa și se lovea.

Vorbește Socrate. Plăcerea și durerea

Socrate, șezând pe pat, își îndoi piciorul, îl frecă bine cu o mână și zise pe când îl freca:

— Ce lucru ciudat pare, amiciei mei, ceea ce oamenii numesc plăcere! Cum, printr-o minune, durerea se naște numai cu aparența de a-i fi contrarie. E adevărat că nu se întâlnesc în același timp în om aceste două, dar dacă cineva urmărește pe una din ele și o dobândește, va fi neapărat silit să primească și pe cealaltă, întocmai ca două lucruri strâns legate la câte un capăt al lor. Am impresia, zice el, că dacă Esop² ar fi cugetat la aceasta ar fi făcut și o fabulă: cum Zeul, voind să împace aceste două lucruri ce sunt în război, fiindcă n-a putut, s-a mulțumit să lege strâns într-un punct comun capetele lor; și, de aceea, cine-a căpătat pe una din ele, îndată dobândește pe-a doua. Tot astfel cu mine; aceeași impresie am avut. După ce, din cauza lanțului, am simțit la picior o durere, iată, pare ca, însoțind-o, sosește acum plăcerea³.

¹ Menexenos.

² Esop este celebrul fabulist, contemporan cu Solon și cu cei șapte înțelepți.

³ Este interesantă interpretarea filosofică pe care *A. Fouillee* o dă acestui loc, în introducerea ediției sale din *Fedon*, p. VI: „Punând aceste vorbe în gura lui Socrate, Platon a vrut desigur să ne dea mai întâi o imagine a vieții sensibile și pământești... Totul este amestecat, totul este mobil în ceea ce numim existența prezentă: suferim, ne bucurăm, suferim iar; nimic statornic și în siguranță. Este asta o viață liberă? Nu. Degeaba vei dezlega lanțurile care fac pe un om să sufere, căci nu-i vei aduce prin aceasta adevărata libertate; el nu va cunoaște decât plăcerea născută dintr-o suferință care trebuie să reapară. Lumea sensibilă este o neconținută succesiune de contrarii: a trăi în această lume este numai a *deveni*, dar nicidecum a *fi*.”

152

FEDON

Socrate compune poezii

Atunci Kebes îl întrerupse:

— Zău, zice, ce bine ai făcut, Socrate, de mi-ai adus aminte! Privitor la poeziile pe care le-ai scris, încordând lira lui Esop, precum și despre imnul către Apollo... m-au întrebat câțiva până acum; foarte de curând m-a întrebat și Euenos¹: oare ce noutate a stăpânit gândirea ta de când ai venit aici, de te-ai apuca să scrii și poezii, tu, care n-ai compus nimic până acum? Dacă ții să-i pot da un răspuns lui Euenos, când mă va întreba iarăși — și știu bine că mă va întreba — lămureș-te-mă, ce trebuie să-i spun ?

— Foarte simplu, zise Socrate, spune-i adevărul, Kebes. Răspunde-i că le-am compus nu cu gândul de a mă lua la întrecere cu el sau cu operele lui — știam doar că asta nu-i ușor — ci pentru a încerca să descopăr ce vor să spună niște vise ce am tot avut; și să-mi împlinesc astfel o datorie... ca să știu dacă în adevăr aceasta este arta cu care de atâtea ori m-au îndemnat să mă îndeletnicesc.

Iată anume cum cum este lucrul. Deseori în cursul vieții am avut același vis, arătându-mi-se când sub o înfățișare când sub alta, totdeauna însă repetând aceleași cuvinte: „Socrate, îmi ziceau, creează opere de artă și ocupă-te cu realizarea lor”². Și eu, tot ce-am făcut până acum, am socotit că este după îndemnul și înțelegerea visului; căci întocmai ca biciuirile celor ce aleargă la curse, așa mă ațâța și pe mine visul, ca să lucrez mai departe, precum lucrăm, adică să mă îndeletnicesc cu arta, dat fiind că filosofia este arta cea mai mare și că eu mă ocupam cu ea³.

Acum însă, după ce s-a judecat procesul și fiindcă sărbătorirea zeului a

¹ Euenos din Páros, poet elegiac și filosof sofist; este același despre care se vorbește în *Apărarea lui Socrate*, 20 a-b; *Fedru*, 267 a. S-a născut pe la 460 și a fost, se crede, unul din profesorii lui Socrate.

- Prin termenul adjectival *muzici* grecii înțelegeau toate acele preocupări ce erau inspirate de muze și se refereau la cultura spiritului și a sentimentelor (de pildă: literatura, muzica, dansul), în opoziție cu îndeletnicirile ce ținesc la desăvârșirea puterilor și formelor trupesti; acestea din urmă se cuprindeau în termenul adjectival *gimnastici*. De aceea am tradus locul de mai sus cu „opere de artă” și apoi cu „realizarea lor”. Se vede și de aici ce ideal aristocratic îl preocupa pe Socrate. (Cf. Platon, voi. I al nostru, p. XVII — XXII.)

³ Pentru o mai precisă determinare a ideii că „filosofia este cea mai înaltă muzică”, cf. Platon, *Republica*, 402 b-c.

153

61a

PLATON

FEDON

oprit ca eu să mor îndată, am găsit cu cale ca, dacă visul a înțeles cumva să-mi poruncească să compun opere de

artă obișnuite, să nu mă abat de la această poruncă, ci să compun; că în tot cazul este mai sigur să nu părăsesc viața înainte de a-mi împlini datoria de supunere către vis, compunând și poezii. Am făcut astfel și eu o poezie, mai întâi în cinstea zeului căruia aparținea jertfa de azi. Apoi, luându-mă după zeu și cugetând că un poet, dacă dorește să fie poet, ar trebui să creeze fapte închipuie iar nu discursuri¹, și cum eu însumi nu eram un astfel de creator, am pus în formă poetică povestirile ce am avut la îndemână, pe care le-am știut, anume ale lui Esop, așa cum mi-au venit întâi în minte. Acestea, Kebes, poți să le spui lui Euenos... precum și că-i doresc sănătate; iar dacă-i înțelept, să-mi urmeze cât mai degrabă². Eu plec, pe cât se pare, astăzi; așa-i porunca atenienilor.

Partea întâi Filozoful în fața morții. Sinuciderea

Și Simmias zise:

— Socrate, ce fel de sfat îți dai lui Euenos? Doar eu de multe ori mă întâlnesc cu dânsul și, din câte știu, pentru nimic în lume el nu te va asculta.

¹ Din anlitē/a uu'āou?... ὅγαλ'K înțelegem că poezia cu adevărat este numai *creația din închipuire* a unui conținut de fapte și acțiuni (woitii' uu8ou?), iar nu discursurile sau orânduirea de cuvinte versificate după narațiunile altuia, cum poate fi cazul fabulelor lui Esop (Xdyout-). Cu alte vorbe, conținutul iar nu forma este hotărâtor pentru opera poetică.

² Vorbindu-ne despre chinul în care Socrate cultivă poezia în ultimele clipe, pentru a se supune vocii divine a visului și a-și liniști conștiința, acest mare înțelept ne lasă a înțelege că există o artă de a elibera sufletul de legăturile cu trupul.

Trebuie întâi în domeniul clarviziunii interioare să ne curățim de orice cunoștință izvorâtă din percepțiile simțurilor. Această muză care ajută să ne curățim este cunoștința imaginativă. Printr-însa se trezește imaginația noastră creatoare. Imaginând — noi murim câte puțin pentru viața simțurilor, ne eliberăm de percepțiile lor trecătoare, ne exercităm pentru viața interioară și ne pregătim să primim cunoștința pe care o dobândește inteligența pură, cunoștința care singură atinge adevărul. Numai legându-se de acest adevăr, sufletul nostru trece în stare de nemurire, adică prin alipire de ceea ce este etern. Când deci Socrate îmbie pe Euenos să-l urmeze, de fapt îl sfătuiește să se exercite ca dânsul, spre a dobândi conștiința nemuririi, spre a muri din ce în ce mai mult pentru cele trupești, spre a se despărți de tot ceea ce vine din simțuri și a se face în stare — dezvoltând într-însul conștiința mistică sau imaginativă — să purifice spiritul și să-l pregătească pentru a înțelege și a fi părtaș la viața ideilor. (M. M., op. cit., p. 47.)

154

— Cum, zise el, Euenos nu-i iubitor de înțelepciune?

— Mi se pare că da, răspunse Simmias.

— Atunci și Euenos va trebui să mă urmeze... ca oricine se ocupă în mod serios cu acest lucru. Totuși poate că nu-și va face seama singur; se zice că așa ceva nu-i legiuit.

În timp ce spunea acestea, el coborî picioarele la pământ și, stând în această poziție, vorbi de acum așa. Atunci Kebes îl întrebă:

— Cum înțelegi, Socrate, că pe de o parte nu-i legiuit să-și facă cineva seama singur, iar pe de alta, că filozoful are dorința de a urma pe cel ce a părăsit viața?

— Cum, Kebes, n-ai auzit nici tu nici Simmias nimic despre lucruri de felul acesta, voi, care ați fost împreună cu Philolaos?¹

— Nimic lămurit, Socrate.

— De altfel și eu vorbesc despre acestea numai din auzite; totuși, cele ce le-am aflat nu preget să vi le împărtășesc. Poate, sau mai ales se cuvine ca tocmai unul care este pe punctul de a pleca din viața de-aici în cealaltă să cerceteze precis și să ne povestească² cele ce se spun asupra acestei călătorii: *cum* adică o socotim că este. Și cam ce s-ar putea face altceva în timpul ce ne rămâne până la asfințitul soarelui?³

— Pentru care cauză, Socrate, se zice că nu-i legiuit ca omul să se omoare singur? Eu parcă am mai auzit asta până acum — ceea ce m-ai întrebat și adineauri — de la Philolaos, încă de când își petrecea timpul cu noi, și de la alți câțiva, cum că nu s-ar cădea s-o facem. Dar până acum n-am aflat nimic lămurit despre așa ceva de la nimeni.

— Este nevoie, zise el, să ne punem pe lucru cu mai mult suflet. Numai așa ai putea înțelege lesne. Poate ți se va părea de mirare că un

¹ Philolaos din Kroton (sau poate din Tarent), gonit din Italia, a trăit câțva timp în Teba, unde a avut ca elevi pe Simmias și Kebes. El a fost cel dintâi reprezentant literar al filosofiei pitagoreice, cu specială privire asupra sistemului cosmic. Fragmentele din *Diels*, 32 A și B; cf. și Gomperz, *Pens. t/e/a Gr.*, p. 122 sqq; A. Rivaud, *Le probleme du devenir*, cap. VII; *Bumel, L'Aurore t/e/a Philosophiegr.*, 317 sqq.

² Termenii SaaKonclv și nu6o\oye\l Pst a indica tocmai părțile principale în care se împarte această carte: 1. o cercetare critică; 2. o narațiune din închipuire (uvSos-), cum și este de fapt descrierea finală din această scriere. Cf. P. Frutiger, *Les mythen de Pluton*, 1930.

³ Era lege în Atena (Olympiodor, *In Plahmis Phaedonen*, A.I, 17), care împiedica execuția în timpul zilei.

155

62a

PLATON

fapt ca acesta, fiind cu desăvârșire simplu printre toate celelalte, este totuși pentru om altfel decât celelalte. Sunt împrejurări când este mai bine să mori decât să trăiești, precum sunt oameni pentru care moartea ar fi mai bună decât viața; poate ți se pare de mirare că unor astfel de oameni, pentru care este mai bine să fie morți, nu le e totuși legiuit să-și facă ei înșiși bine lor, ci trebuie să aștepte un alt binefăcător.

Și Kebes, râzând liniștit, zise, exprimându-se în dialectul său:

— ȘtieZeus, așaofi.

— În adevăr, s-ar părea, zise Socrate, că lucrul este lipsit de rațiune; totuși ar putea să aibă oarecare teme de judecată. Cugetarea exprimată în termeni mistici¹ asupra acestor lucruri, cum că „noi oamenii suntem aici ca într-un post de pază, și că, firește, nu se cade să ne despărțim de el și singuri să fugim”, mi se pare o gândire

adâncă și nu ușor de pătruns. Există totuși ceva, Kebes, care pare să exprime o bună judecată: că zeii sunt ființe ce se îngrijesc de noi și că noi oamenii suntem o parte din bunurile lor. Nu găsești astfel?

— Ba găsesc, zise Kebes.

— Atunci, continuă el, poate că și tu, dacă vreunul din bunurile tale, un sclav de pildă, s-ar sinucide fără ca tu să fi fost vestit că el vrea să se piardă, nu-i așa că te-ai supăra? Și oare, dacă ți-ar mai sta la îndemână vreo pedeapsă, nu l-ai și pedepsi?

— Desigur, zise el.

— Tocmai de aceea poate că nu-i lipsit de rațiune când spunem că nu se cade să se omoare cineva singur, înainte ca Zeul să-i fi trimis o hotărâre, cum este pentru noi necesitatea de față².

întâmpinarea lui Kebes

— Această, zise Kebes, îmi pare cu puțință. Totuși, Socrate, rămâne ciudat ce-ai spus adineauri, că filosofii sunt cei care ar dori mai bucuroși să moară, dacă bineînțeles este o judecată bună ce ai spus acum, că Zeul e cel care se îngrijește de noi și că noi suntem numai niște

FEDON

¹ Comentatorii văd în expresia *6 kv dnopiiroi?*... *Xo'yo*s o aluzie la misterele orifice (OlympkKior). De altminteri, tot *dirdppvTa* se numeau și dogmele secrete ale școlii lui Pitagora. (Ve/i Introducerea noastră la Platon, volumul întâi, p. LXIV—LXXI.)

² Asupra sinuciderii cf. Plotin, *Enn.*, I, cartea IX; Macrobius, *In Somn. Scipio.*, I, 1; Porphyrios, *Sent. ad intell. duc.*, VIII.

bunuri ale lui! Că tocmai oamenii cei mai cuminți să nu se mănhească atunci când se despart de această ocrotire; căci fiind într-o astfel de pază, se îngrijesc de dâșii cei mai destoinici supraveghetori a tot ce există, zeii! Iată un lucru ce n-are rațiune. Doar nu cred că cineva din-tr-înșii socotește că, devenind liber, se va îngriji singur de sine mai bine decât îl îngrijesc zeii. Numai prostul ar putea crede că trebuie să fugă degrabă de la un astfel de stăpân și nu și-ar da seama că de ce-i bun nu se fuge, ci se rămâne acolo cât mai mult cu puțință. De aceea, cine ar fugi ar face o prostie, iar cel cuminte dorește să stea cât mai mult lângă unul ce este mai desăvârșit decât sine.

— Și cu toate astea, Socrate, ce spui acum mi se pare tocmai pe dos de ce vorbisem adineauri. Se cuvine oare să se întristeze cei cu minte când mor, iar cei proști să se bucure?

Socrate, auzind acestea, mi se păru că se bucură de încurcătura lui Kebes; și, aruncând privirile spre noi, zise:

— Totdeauna ne găsește Kebes câte o pricină, și nu vrea să se convingă prea repede de orice-i spune cineva.

Și Simmias zise:

— De data asta, și mie-mi pare, Socrate, că Kebes vorbește lucru gândit. Oare în ce scop niște oameni cu adevărat înțelepți ar fugi din preajma unor stăpâni mai buni decât dâșii și s-ar despărți cu ușurință de ei? Și, pe cât mi se pare, Kebes se gândește chiar la tine, că primești așa de ușor să ne părăsești și pe noi și pe bunii ocrotitori care sunt, cum singur mărturisești, tocmai zeii.

— Drepte lucruri vorbești, zise el. După cum văd, voi îmi cereți să mă apăr tocmai ca la tribunal.

— La fel, zise Simmias.

— Haide dar, continuă el, să încerc a mă apăra față de voi mai convingător decât față de judecători Simmias, și tu, Kebes! De n-aș avea credința că, plecând de-aici, mă voi duce mai întâi la alți zei, înțelepți și buni, apoi la oamenii care au murit, mai buni și ei decât cei de aici, aș fi nedrept să nu mă întristez de moarte. Acuma însă, e bine să știți: am nădejdea că merg la niște oameni desăvârșiți. Firește, lucrul nu l-aș putea întări cu dovezi. Că mă voi duce totuși la niște zei-stăpâni cu desăvârșire buni, aflați-o cu siguranță, căci dacă printre asemenea lucruri este ceva care să poată fi afirmat cu tărie, desigur e asta. Iată de ce nu mă mănesc grozav, ci sunt cu bune nădejdi că, precum de mult

63a

156

157

PLATON

se spune, rămâne ceva pentru cei trecuți din această viață, ceva care-i mult mai bun pentru cei buni decât pentru răi¹.

— Cum, Socrate, zise Simmias, oare ții pentru tine singur o astfel de cugetare și vrei să pleci fără să ne-o împărtășești și nouă? Eu cred că-i un bun al nostru, comun cu tine; afară de faptul că-ți va sluji ca apărare, dacă ne vei convinge de cele ce afirmi.

O întrerupere a lui Criton

— Dacă-i așa, să încerc, zise. Dar să întrebăm mai întâi pe acest Criton, ce-o fi vrând să ne spună? Pe cât mi se pare, încă de mult ar vrea să ne vorbească.

— Ce să fie, Socrate? zise Criton. Ce alta decât că omul care-ți va da otrava îmi tot spune de mult că trebuie să vorbești cât se poate de puțin. Căci, zice el, cine discută se încălzește prea mult, și nu trebuie să adăugăm otrăvii nimic de acest fel; altminteri, făcând așa, este câteodată nevoie să se bea de două și chiar de trei ori otrava.

Și Socrate zise:

— Lasă-l să vorbească. Să-și vadă de datoria lui; iar de va fi trebuință, să-mi dea și de două și de trei ori.

Nu-ți închipui cât m-așteptam la acest răspuns! zise Criton. Însă ce să fac? De mult îmi bătea capul.

Ce este moartea, după Socrate?

—Lasă-l în pace, zise el. Acum vreau să vă dau și vouă rațiunea, ca unor judecători, de ce găsesc firesc ca un

bărbat care și-a trăit viața după principii în adevăr filosofice să moară cu curaj și să aibă nădejdea că va

¹ O nouă aluzie la misterele orfice, care, precum se știe, au răspândit în lumea greacă ideea și credința în nemurire. În special de la orfici pornește imaginea după care sufletul este, în cursul „vieții” de aici, închis ca într-o carceră, trupul fiind considerat ca element necurat, unde sufletul se exilea/ă — drept pedeapsă pentru crime anterioare. Cea mai înaltă datorie a unui om înțelept este deci „purificarea”; și sectanții orfici o dobândeau printr-un întreg ritual de prescripții și prohibiții (cf. Aristofan, *Balr.*, 1032), la care se supuneau inițiații. Nu se poate contesta în această operă înrăurirea credințelor religioase pomenite mai sus. (M. M.)

FEDON

găsi dincolo de această viață cele mai mari bunuri. Simmias și tu, Kebes, *cum* se poate întâmpla așa ceva? Iată ce voi încerca să vă explic.

Toți câți s-au ocupat serios de filosofie, pare că au lăsat în neștiință pe ceilalți oameni despre faptul că ei nu se străduiesc pentru nimic altceva decât să moară și să fie morți¹. Dacă lucrul este adevărat, ar fi cu totul ciudat ca în cursul întregii vieți să nu dorești altceva decât moartea, iar când ea a sosit să ne măhnim de ceea ce am dorit și ținut atâta vreme.

Și Simmias, râzând:

— Pe Zeus! M-ai făcut să râd, deși nu-mi era deloc de râs! În adevăr, cred că și marca mulțime, auzindu-ți tocmai aceste cuvinte, ar putea socoti că ai vorbit mult prea bine de cei ce se ocupă cu filosofia; și chiar unii oameni de la noi, din Beotia², ar putea spune și ei, împreună cu tine, ba încă cu tărie, că în realitate cei ce se ocupă cu filosofia doresc moartea; și că ei, deși fac parte din mulțime, nu-s neștiutori, că aceia sunt vrednici să-o îndure.

— Și poate că spun adevărul, Simmias, afară de faptul că ei „nu-s neștiutori”; căci în realitate ei nu știu de ce doresc moartea adevărații filosofi; nici pentru ce sunt vrednici de ea, nici de ce fel de moarte sunt vrednici. Dar... să lășăm în pace marea mulțime și să discutăm între noi. Credem despre moarte că este ceva?

— Firește că da, răspunse la rândul-i Simmias.

— Oare este ea altceva decât despărțirea sufletului de trup? A fi mort nu înseamnă oare că este de o parte trupul în sine, părăsit de suflet și separat de el, iar pe de altă parte sufletul în sine, părăsit de trup și separat de el? Au moartea să fie altceva decât aceasta?

— Nu, ci tocmai asta, zise.

— Bagă de seamă, dar, preabunule! Să vedem dacă și tu vei gândi ca mine în această privință; căci mai cu seamă de aici socol să iasă

¹ TiOι-dvai — „a fi mort”, este comentat aici de unii ca având înțeles figurat; deci, nu a l1 murit **fizicește**, ci a irii — sub raportul trupesc — cât mai aproape de felul morților, adică fără vreun amestec senzual în viața spirituală. Spre acest mod de viețuire trebuie să țintească deci cei ce sunt cu adevărat iubitori de înțelepciune (tjuXri oo<j>ov). Pentru determinarea adevăratului sens, cf. și *Teetet*, 176 a; *I*egile*, IV și Cicero, *Tuse*, 1,30, 31 Și *Fedon*, *intra*, 65 e.

² Atenienii, precum se știe, aveau o părere **proastă** despre „finețea spiritului” beotian.

64a

158

159

PLATON

65a

pentru noi o lumină asupra chestiunilor în discuție. Găsești de cuviință că un bărbat iubitor de înțelepciune trebuie să se străduiască pentru dobândirea celor ce le numim plăceri, ca de pildă mâncăruri și băuturi?

— Deloc, Socrate, zise Simmias.

— Atunci de plăcerile amorului?

— Nicidecum.

— Dar ce zici de celelalte îngrijiri referitoare la corp? Găsești că unul ca acesta pune preț pe ele? De pildă, pe agonisirea de felurite veșminte, pe încălțăminte prețioasă și pe celelalte ce se pot da corpului — oare găsești că trebuie să le prețuiască, sau, pe măsură ce folosirea lor nu se impune ca o mare necesitate, să le disprețuiască?

— Să le disprețuiască, zise; așa găsesc că se cuvine să facă un om care este în adevăr filosof.

— Și nu găsești, zise el, că în genere toată strădania unui astfel de om trebuie să se îndrepte nu către corp, ci, dimpotrivă, stând cât poate mai departe de el, să aibă în vedere numai sufletul?

— Ba da.

— Atunci, în această privință, este oare vădit că înainte de orice filosoful își dezleagă sufletul cât mai iute de tovarășia cu trupul, într-un mod diferit de ceilalți oameni?

— Vădit.

— Cred, Simmias, că și în ochii mulțimii apare clar că omul pentru care acestea nu sunt plăceri, omul care nu ia parte la nici una din ele nu pune preț pe faptul că este în viață; dimpotrivă, el nesocotește total plăcerile ce-i vin prin mijlocirea corpului și este pe drumul cel mai apropiat de moarte¹.

— Foarte adevărat — ceea ce spui.

— Dar ce zici de însăși dobândirea înțelepciunii? Este sau nu trupul o piedică, de-l va lua cineva părtaș pentru cercetarea realității? Iată ce vreau să spun: oare simțul văzului și al auzului arată oamenilor în vreo măsură realitatea adevărată? Sau sunt, cum ni le tot cântă poeții², că nici n-auzim exact realitatea, nici nu vedem?

FEDON

¹ Cf. supra, 64, nota 1.

² *Ilitula*, V, 127; Epiharm (Diels, fr. 12); Parmenide (fr. I, 34—37) și Empedocle (fr. 4,9 și urm).

160

— Și dacă dintre simțurile trupului nici astea nu ne arată limpede realitatea așa cum e, greu va fi pentru celelalte; căci toate sunt mai slabe ca acestea. Sau nu gândești așa ?

— Cum de nu? zise.

— Dar, reluă el, când prinde sufletul realitatea adevărată? E doar firesc că, de se va apuca s-o cerceteze împreună cu trupul, va fi înșelat de el.

— Adevăr grăiești.

— Dacă este însă cu puțință să scapere de undeva o lumină asupra realității, nu vine ea, pentru suflet, din faptul cugetării mai mult ca de oriunde?

-Da.

— Și... atunci gândește mai bine, când nu-l stingherește nimic: nici auzul, nici văzul, nici o durere, nici vreo plăcere; când sufletul rămâne singur-singurel; când lasă în pace trupul, și, pe cât se poate, nu-l ia tovarăș, nu s-atinge de el... Iată, numai atunci simte realitatea.

— Așa este.

— Oare și aici, nu cumva sufletul filosofului, mai ales, disprețuiește trupul și fuge de el, căutând să rămână singur, în sine?

— Se înțelege.

— Dar ce să spunem, Simmias, de lucrul următor? Să afirmăm că există dreptatea în sine, ca realitate neatârnată? Sau nu este nimic?

— S-o afirmăm, pe Zeus.

— Și despre frumosul în sine și despre bine putem susține că sunt realități?

— Cum de nu?

— Cum? Ai văzut tu până acum, cu ochii tăi, vreo realitate de acest fel?

— Deloc, zise.

— Dar atunci ai aflat de existența lor prin vreun alt simț dintre cele de care se servește trupul? Mă gândesc la toate... la mărime, de pildă, la sănătate, la putere, cu un cuvânt, la esența tuturor celorlalte, care pot avea singure o ființă în sine.

Oare se poate afla prin mijlocirea trupului care-i miezul cel mai adevărat din acestea? Sau lucrul se petrece în chipul următor: acela dintre noi care prin cugetare va fi mai pregătit să priceapă cât se poate

161

PLATON

FEDON

de exact fiecare din lucrurile pe care voiește să le cerceteze, acela se apropie cel mai mult de cunoașterea fiecărui obiect în sine?

— Fără îndoială.

— Dacă este așa, cine ar putea cunoaște realitatea mai apropiat decât unul care izbuteste să pătrundă cât mai mult în Fiecare lucru numai prin cugetare? Și... cine mai mult decât cel ce nu adaugă cugetului nici măcar văzul, și nu târăște odată cu gândul nici un alt simț? Unul ca

66a acela, folosindu-se numai de cugetare, de ea singură și neamestecată, încearcă să prindă însăși realitatea lucrului în sine. El înlătură cât poate și ajutorul ochilor și al urechilor și — ca să spun într-o vorbă — al întregului corp, întrucât acestea îl tulbură, iar când s-amestecă, nu lasă sufletul să dobândească nici adevărul nici puterea de cunoaștere. Simmias, dacă există om care se întâlnește vreodată cu realitatea, oare nu-i tocmai cazul?¹

— Minunat, Socrate, să ascult cum desprinzi tu adevărul, zise Simmias.

b

— Bine, reluă dânsul, dar e nevoie ca din toate astea să ne oprim acum la o părere cum e aceea pe care adevărații filosofi și-o spun unii altora²: că moartea-i o potecă pe unde ieșim drept la țintă când luăm rațiunea drept călăuză în cercetarea noastră; că atâta vreme cât păstrăm corpul, iar sufletul ne e legat de un rău ca acela, nu vom dobândi niciodată îndeajuns ceea ce dorim: am numit adevărul.

Căci pentru nenumărate pricini stă împotriva corpul; și mai întâi din cauza hranei

c necesare. Sunt apoi unele boli ce se abat asupra noastră și ne înlătură prinderea realității. Doar trupul este acela care ne umple de patima amorurilor, și de poftă și de temeri și de tot felul de închipuiri, și de multa flecărie³.

Acestea vin într-o măsură așa de mare, încât ne pare adevărată vorba ce se spune că din cauza trupului *nu-i cu puțință ca*

¹ în acest loc se vede mai limpede ca oriunde că metoda lui Platon de aflare a realității nu este observația, ci, dimpotrivă, întoarcerea spiritului către sine însuși; este concentrarea lui interioară, cu cea mai mare excludere a datelor exterioare ce năvălesc în suflet prin simțuri. Aici este punctul filosofiei platonice cea mai apropiată de filosofia mistică. *A se cunoaște pe sine* capătă astfel un sens filosofic după care sufletul, conținând în el *a priori* le/aurul realităților, pune pe înțelept pe calea descoperirii adevărului.

² Foarte probabil aluzie la filosofii pitagoricieni, de care autorul vorbește și în *Republica*, «X» b.

³ <(>Xuapia după Olympiodor conține ideea excesului în vorbă și acțiune. Ne-am menținut la sensul cel mai apropiat.

162

noi să pricepem ceva vreodată. Că doar războaie și revoluții și lupte, nimic altceva nu le stârnește decât corpul, decât poftele lui. Pentru dobândirea bogățiilor facem toate războaiele și alergăm după avuții; fiindcă suntem constrânși de cerințele trupesti, cărora ne facem robi. De la corp, din pricina cerințelor lui, vine și lipsa de răgaz pentru preocupări; filosofice. Dar răul cel mai mare din toate este că și când am dobândi un repaus din partea corpului și ne-am întoarce către o cercetare spirituală cât de mică, el se năpustește deodată asupra noastră în mijlocul cercetărilor, ne tulbură din adânc, ne zdruncină și ne lovește atât de tare, că nu mai suntem în stare din această cauză să deosebim unde este adevărul. Rămâne astfel dovedit pentru noi că, dacă vrem să cunoaștem vreodată realitatea curată, trebuie să ne lepădăm de corp și să cercetăm numai cu spiritul lucrurile în sine. Pe cât se pare însă, noi nu dobândim cu adevărat lucrul pe care-l dorim și de care zicem că suntem înamorați — înțelepciunea, decât după ce murim; nu însă cât suntem încă în viață. Așa ne spune rațiunea. Dacă prin simțurile corpului nu-i cu puțină să cunoaștem realitatea, atunci din două lucruri unul: sau cunoștința nu se dobândește nicăieri, sau numai după moarte. Mai înainte însă nu, fiindcă numai după moarte sufletul va fi despărțit de corp, numai atunci el rămâne singur cu sine însuși. Tot ce putem face în timpul vieții este deci să ne apropiem de știință cât mai mult, este să rupem orice legătură cu trupul și să nu avem nimic de împărțit cu el; nimic afară de cazul unei necesități de neînălțurat. Să ne ferim de pângărirea pe care ne-o poate aduce natura lui și să ne păstrăm curați din această parte, până ce Zeul¹ însuși ne va dezlega. Curați și despărțiți de incapacitatea ce se ține de corp, vom putea fi după toate probabilitățile împreună cu ființe de același fel și vom cunoaște prin noi înșine tot ce-i fără amestec. Poate acesta-i adevărul. Pasămite, nici nu-i legiuit „unuia care nu-i curățit să se atingă de ce este curat”.

Așa ceva, Simmias, socotesc că trebuie să-și spună unii altora, cei care sunt cu adevărat iubitori ai științei; cam așa cred că trebuie să predice dâșii. Tu nu gândești la fel?

— La fel, Socrate.

Care este acest zeu (la singular) liberator? După Olympiodor, este Dionysos, „zeul tare prezidează viața și moartea”. Orficii identificau pe Dionysos cu Hades. (M. M., °P-«r., p.83.)

163

67a

PLATON

FEDON

68a

— Bine, prietene, dacă acestea-s adevărate, zise Socrate, o mare speranță mă însuflețește la gândul că am să ajung în locul spre care pornesc. Numai acolo voi putea dobândi îndestul lucrul pentru care atâta mi-am bătut capul în trecerea prin această viață... dacă se poate dobândi undeva acest lucru! Astfel, călătoria orânduită mie în acest moment o voi face călăuzit de-o bună speranță, lucru ce se întâmplă oricărui om care se crede pregătit și curățit, oarecum, în cuget¹.

— Așa este, zise Simmias.

— Oare această curățire nu-i cumva ce spuneam adineauri: despărțirea cât mai mult a sufletului de trup și deprinderea lui de a se concentra în sine, de a se retrage din toate particulele trupului și de a locui — cât e cu puțină — și în viața de aici și în cealaltă, el singur, cu sine însuși, dezlegat ca de niște lanțuri ale trupului?

— Așa este, zise.

— Dar bine, oare asta nu-i tocmai ceea ce numim moarte, adică dezlegarea sufletului de corp și despărțirea lor?

— Ba da.

— O astfel de separație însă, cum spuneam, n-o doresc mereu, îndeosebi cei cu adevărat filosofi și numai ei? Și nu-i tocmai grija de căpetenie a filosofilor să-și dezlege sufletul de corp și să-l aibă separat?

— Se pare.

— Bine, dar n-ar fi — precum am zis și la început — un lucru de răs ca omul să se pregătească în cursul vieții printr-un mod de trai cât mai vecin cu moartea, iar la urmă, când aceasta sosește, el să se revolte? Așa ceva n-ar fi ridicol?

— Cum de nu!

— Este fapt, așadar, Simmias — zise Socrate — că adevărații filosofi caută să învețe a muri; că pentru dâșii mai mult decât pentru orice om moartea nu-i de temut. Căci observă din cele ce urmează. Dacă ei disprețuiesc corpul în tot chipul, și doresc să-și păstreze numai sufletul, singur și neatârnat, și dacă totuși, când vine moartea, ei se înspăimântă și se supără foarte, nu-i oare total lipsit de rațiune să plece fără bucurie acolo unde sperau să se întâlnească cu ce-au dorit mai mult în viață — cu înțelepciunea și dezlegarea de acest trup pe care l-au urât?

Această curățire, numită *katharsis*, era opera misterioasă și se căpăta prin inițiere.

164

Cum? Când le-au murit tineri iubiți, femei și copii¹, mulți au ținut să se coboare împreună cu aceia, de bună voie, în lăcașul lui Hades, duși numai de speranța că acolo îi vor revedea și, se înțelege, că vor fi împreună cu adevărat cu cei doriți; iar unul care iubește înțelepciunea cu adevărat și care a căpătat speranțe puternice că n-o va găsi aiurea decât la Hades, unul ca acesta se va supăra în fața morții și nu se va duce acolo cu plăcere?

Nu, prietene, cel puțin nu trebuie s-o credem, dacă în adevăr avem de-a face cu un filosof. Cel puțin pentru el trebuie să fie sigur că nicăieri aiurea nu-i este cu puțină să se întâlnească cu adevărata înțelepciune. Și dacă

lucrul este așa, n-ar fi, cum spuneam adineauri, o mare lipsă de rațiune să se teamă de moarte un astfel de om?
Adevărata virtute

— Ar fi, pe Zeus, spuse el.

— Prin urmare nu-i pentru tine o dovadă, zise Socrate, că omul pe care-l vei vedea foarte mâhnit în fața morții n-a fost un iubitor de înțelepciune, ci de trup? Că același mai este poate iubitor de arginți, doritor de onoruri, sau că prețuiește fie pe una din astea, fie chiar pe amândouă?

— Așa este, cum zici.

— Oare așa-numita bărbăție nu aparține ea, Simmias, îndeosebi celor cu o astfel de pregătire sufletească filosofică?

— Fără îndoială, zise.

— Dar cumpătarea, din care marea mulțime nu cunoaște decât numele, cumpătarea, care spune să nu te robești poftelor, să trăiești cu puțin și modest, nu aparține și ea, îndeosebi, numai celor ce-și nesocotesc și-și trec viața iubind înțelepciunea?

— Firește.

— Dar dacă ai vrea, zise acesta, să cugeti asupra bărbăției și cumpătărilor celorlalți oameni — cei de rând — ce ciudate le vei afla!

¹ E vorba de Ahile care, deși își știa destinul, că va muri curând după moartea lui Hector, nu pregetă să ră/bune sufletul amicului său Patroclu. Aceeași aluzie cuprinde și pe Orfeu, coborând în infern de dragul soției sale Euridice.

165

PLATON

— Cum ciudate, Socrate?

— Știi tu, zise acesta, că toți ceilalți oameni socotesc moartea ca pe una din cele mai mari nenorociri?

— Da, știu foarte bine, zise.

— Nu cumva, când ei întâmpină moartea, o îndură cu curaj tocmai fiindcă se tem de te-miri-ce rele mai mari?

— Așa este.

— Atunci toți ceilalți oameni, afară de filosofi, nu-s curajoși decât din... lașitate!

— Da, foarte ciudat.

e — Dar ce este cu cei oarecum cumpătați? Dâșii nu cad în același

păcat? Căci și ei sunt cumpătați din pricina unei anumite necumpătări! Și cu toate astea noi credem cu neputință un astfel de lucru. Dar iată ce se întâmplă: ei au un cusur asemenea celui de mai sus, numai că privește ușuratică lor cumpătare; acești „cumpătați” se tem să nu fie lipsiți de alte plăceri, și tocmai fiindcă doresc plăcerile, se înfrânează de la unele spre a se robi altora; aceiași, numesc necumpătare faptul că oamenii sunt stăpâniți de plăceri, și nu văd că ei înșiși, înlăturând unele plăceri,

69a sunt totuși stăpâniți de altele. Lucrul este tocmai cum am spus adineauri: într-o oarecare măsură ei sunt cumpătați din pricina necumpătării.

— Se pare.

— O, fericite Simmias, bagă de seamă: nu cumva această cărare nu duce de-a dreptul la virtute? Nu cumva, schimbând plăcerile prin plăceri, durerile prin dureri, teama prin teamă, ceea ce e mai mare prin ce e mai mic — cum ai schimba niște bani — ai uitat înțelepciunea, singurul ban cuviincios în schimbul căruia ar trebui să le dăm pe toate? Nu cumva ai uitat că cele ce se cumpără și se vând cu acest ban sunt b toate bunuri adevărate: bărbăția, cumpătarea, justiția, cu un cuvânt adevărata virtute, nedespărțită de înțelepciune? Că statornicia acestor bunuri este neatârnată de adaosul sau de lipsa plăcerilor, a temerilor sau a celorlalte simțăminte de acest fel?

Bagă de seamă ca nu cumva, despărțind de înțelepciune aceste sentimente sau schimbând pe unele prin altele, să dobândești abia o umbră a virtuții, una vrednică de un sclav; o virtute care n-are în sine nimic sănătos și adevărat. Adevărul, în realitate, este un fel de curățire

c de toate pasiunile. Cumpătarea, justiția, bărbăția și însăși înțelepciunea

166

FEDON

sunt și ele o astfel de curățire. S-ar putea crede că cei care ne-au orânduit misterele orfice nu sunt oameni de nimic, căci ei încă de mult ne arată de fapt, pe ascuns, că cine ajunge în lumea lui Hades necurățit și nepregătit se va afunda în nămol, pe când cine ajunge curat și inițiat va rămâne împreună cu zeii. Căci, zic cei ce supraveghează asemenea mistere: *mulți sunt purtătorii toiagului bahic, puțini inspirații lui;* și acești aleși, după părerea mea, nu-s alții decât cei ce și-au petrecut viața într-o dreaptă iubire a înțelepciunii.

În ce mă privește, pe cât mi-a stat în puteri, n-am fugit de ea în cursul vieții, ci m-am străduit în tot chipul să mă apropiu de înțelepciune. Dacă m-am străduit cu drept și dacă voi fi izbutit întrucâtva, vom ști-o lămurit foarte curând, de va vrea Dumnezeu, acum... când voi pleca.

Astfel mă apăr eu, Kebes și Simmias; iată de ce, părăsindu-vă pe voi și pe stăpânii din lumea aceasta, nici nu îndur cu greutate, nici nu mă supăr, ci socot că și-acolo, întru nimic mai puțin ca aici, mă voi întâlni cu stăpâni buni și cu prieteni. Știu că lucrul e greu să-l creadă marea mulțime, și mi-ar părea bine, în apărarea mea, să fiu cel puțin pentru voi mai convingător decât am putut fi față de judecătorii atenieni.

Partea a doua Kebes pune problema supraviețuirii sufletului

Pe când Socrate spunea acestea, Kebes îl întrerupse și zise: — Socrate, multe din câte-ai spus, îmi par bine gândite; dar cele despre suflet întâmpină între oameni o mare neîncredere. Ei se tem de obicei că o dată ce sufletul își pierde corpul, nu mai există nicăieri; că în ziua când moare un om sufletul lui se destramă și se pierde; îndată ce se desface de trup și iese din el, tocmai ca o suflare sau ca un abur, se duce răsfirându-se, și nu mai are ființă nicăieri. Firește, dacă sufletul ar avea o ființă în sine, el s-ar reculege și s-ar putea dezbrăca de toate acele neajunsuri de care ne-ai vorbit adineauri; în acest caz, ce mare și frumoasă nădejde am avea, Socrate, că cele ce ne-ai spus sunt și adevărate! Dar tocmai asta ar avea poate nevoie de o expunere mai largă, pentru a produce o convingere: anume, că sufletul există și după ce omul moare; că și atunci el are o anumită putere și gândire.

70a

167

PLATON

— Adevăr grăiești, Kebes, zise Socrate. Dar ce să facem? Vrei să discutăm pe larg aceste lucruri și să le cercetăm de sunt sau nu cu puțință?

— Cât despre mine, zise Kebes, cu plăcere aș vrea să-ți aud părerea în această privință.

— Nu cred, zise Socrate, că cel puțin în această împrejurare auzindu-mă cineva, chiar vreun autor de comedii¹, să mă țină de rău spunând că vorbesc în batjocură, sau despre lucruri ce nu mi se cuvin. Să cercetăm deci, dacă vrei, mai cu de-amăruntul.

Argumentul potrivnicilor

Să privim lucrul mai întâi din următoarea latură: oare sufletele oamenilor ce-au murit mai există în lumea lui Hades sau nu?

Este o veche credință de care ne aducem aminte, potrivit căreia sufletele plecate de aici există dincolo; apoi, ele se întorc aici, născându-se din morți încă o dată². Dacă lucrul este așa, dacă cei vii renasc din morți, atunci unde ar putea sta sufletele noastre aiurea decât acolo?

De n-ar exista, nu s-ar putea naște din nou și aceasta ar fi o dovadă mulțumitoare cum că sufletul există, dacă de fapt ar fi sigur că de nicăieri aiurea nu se nasc cei vii, decât din morți. Dar dacă asta nu-i sigur, atunci e nevoie de o altă cercetare.

— Fără îndoială, adăugă Kebes.

Dezvoltarea principiului potrivnicilor

— Nu numai la oameni, zise acesta, trebuie să observi, de vrei să înțelegi mai ușor, dar și la celelalte viețuitoare, și la plante, de pildă, și într-un cuvânt la tot ce are parte de naștere; trebuie să știm dacă toate câte se nasc provin în același chip, adică din potrivnicele lor; bineînțeles, vorbim de cele ce au contrarii, cum este frumosul față de urât, dreptul față de nedrept, și așa mai departe, cu mii de existențe. Să cercetăm deci următorul fapt: oare este o necesitate potrivit căreia toate câte au potrivnice de nicăieri aiurea nu se pot naște decât din propriul

¹ Aluzie la Eupolis sau la Aristofan. Cf. *Apărarea lui Socrate*, 18 b,c — 19,t,d.

² Aluzie la orfici, pitagorei și la Empedocle.

168

FEDON

lor contrariu? De pildă: când un lucru se mărește, fost-a el cu necesitate mai mic, pentru ca pe urmă să se facă mai mare? -Da.

— Dar când s-a micșorat, fost-a el cu necesitate mai mare, pentru ca în urmă să se facă mai mic?

— Nici vorbă, zise.

— De asemenea, mai slabul nu vine cumva din ce-a fost mai tare? Mai iulele din ce-a fost mai încet?

— Fără îndoială.

— Dar ce? Când un lucru se înrăutățește, n-a fost mai bun? Când altul se îndreptează, n-a fost mai nedrept? ' '

— Cum de nu?

— Așadar, zise Socrate, acum este sigur că toate se nasc în acest chip: potrivnicele din propriile lor potrivnice?

— Foarte sigur.

— Dar nu mai este ceva? Nu-i în acestea și ceva care stă la mijloc, între toate categoriile de potrivnice, luate două câte două? Nu sunt și două nașteri noi: una de la starea dintâi spre cea din urmă, alta de la cea din urmă spre cea dintâi? între starea lucrului mai mare și a celui mai mic nu este ceea ce numim micșorare și creștere?!

— Da, zise Kebes.

— Nu este la fel și cu acțiuni ca deosebirea, amestecul, răcirea, încălzirea, și câte mai sunt, pentru care nici n-avem termeni speciali, dar care în fapt sunt pretutindeni la fel? Nu se nasc toate lucrurile unele dintr-altele și nu sunt între ele două stări de trecere reciprocă a unora către celelalte?

— Desigur, zise acesta.

Teoria potrivnicilor aplicată vieții și morții

— Cum, reluă Socrate, numai viața n-are un contrariu, precum starea de veghe își are somnul?

— Nici vorbă că are, zise. -Ce?

¹ În aceasta analiză Platon explică *devenirea* (Τὸ γίγνεται), ce a fost pârgăia filosofiei lui Heraclit și Cratil.

169

71a

PLATON

FEDON

— Moartea, răspunse.

— Moartea și viața, aceste două, dacă sunt potrivnice nu se nasc una dintr-alta? Și nu sunt între ele două stări mijlocii de trecere de la una spre cealaltă?

— Cum de nu?

— Iată, zise Socrate, voi lămuri eu pe una din aceste două potrivnice, de care am vorbit; o voi lămuri atât în sine, cât și în cele două treceri de la una spre cealaltă; tu însă caută să-mi lămurești pe cea de-a doua.

Pun de o parte faptul dormirii, de alta starea de veghe. Zic că din dormire izvorăște starea de veghe și din veghe starea de dormire; că între ele sunt clipele de trecere: ațipirea pe de o parte, de alta trezirea. Este aceasta și pentru tine, zise el, destul de lămurit sau nu?

— Foarte lămurit.

— Spune-mi acum și tu mie la fel. zise, asupra vieții și morții. Crezi că moartea e potrivnică vieții?

— Cred.

— Dar că se naște una dintr-alta?

— Și aceasta.

— Ce se naște din ce este cu viață?

— Ce este mort, zise.

— Dar din ceea ce este mort?

— Cu necesitate trebuie să recunosc: ceea ce-i viu.

— Prin urmare, Kebes, din cei ce au murit se nasc cei vii, viețuitoarele.

— Așa se pare, zise.

— Prin urmare sufletele noastre există în lumea lui Hades?

— Se pare.

— Dar în privința trecerilor dintre viață și moarte? Oare cel puțin una din ele nu este sigură? În adevăr, este sau nu lămurit faptul de a muri?

— Desigur, zise.

— Ce avem acum de făcut? Au nu vom încuviința că există și trecerea potrivnică? Este oare natura în acest punct șchioapă? Nu cumva este o necesitate să dăm și stării de a muri potrivnicul său, starea de naștere?

— Cu totul necesar, zise.

170

— Ce potrivnic îi dăm?

— Reînvierea.

— Reînvierea, zise Socrate, dacă în adevăr există, nu este oare tocmai nașterea din morți a celor vii?

— Desigur.

— Putem așadar recunoaște că cei vii întru nimic mai puțin nu se nasc din cei morți, decât cei morți din cei vii.

Acesta fiind faptul, am găsit că este o urmare necesară ca sufletele celor morți să existe într-un loc de unde iarăși să se poată naște.

— Și eu găsesc, Socrate, că-i necesară o astfel de încheiere, din cele recunoscute mai înainte.

— Vezi acum, Kebes, zise Socrate, că nu pe nedrept am recunoscut împreună cele de mai sus... cel puțin așa mi se pare. Căci dacă n-am încuviința treceri reciproce și neîntrerupte ale potrivnicilor, mergând ca într-un cerc, dacă am zice numai că este o trecere dreaptă de la un potrivnic spre celălalt și nu am admite întoarcerea către cel dintâi, fii sigur că o dată cu moartea tuturor toate ar primi aceeași înfățișare a morții; ar întâmpina toate aceeași suferință, și toate ar înceta să mai ființeze.

— Cum asta?

— Nu-i greu, zise Socrate, să înțelegi ce zic. Căci iată: dacă ar fi numai adormire și n-ai încuviința că există și o trezire a ceea ce este adormit, află că toate ale naturii s-ar pomeni sfârșite într-o zi; iar adormirea lui Endymion¹ ar fi nimica toată, nici nu s-ar băga de seamă, față de faptul că toate celelalte au întâmpinat aceeași suferință, adică s-au cufundat toate într-un somn adânc. La fel, dacă toate s-ar amesteca și n-am admite și deosebirea lor, s-ar naște numaidecât acea stare de care ne vorbește Anaxagora, când începe s-o descrie cu vorbele: „*Toate lucrurile au fost împreună...*”²

¹ Endymion (etimologic: cel ce se cufundă) era după legendă un tânăr păstor din Karia sau din Elis, de-o frumusețe fermecătoare. Ostenit de un drum lung, el adormi adânc într-o peșteră a muntelui Latmos. Înamorată de dânsul, Selene (Luna) se cobora adesea și se așeza lângă cel adormit. Endymion devine astfel geniul nopții și al somnului; prin extensie, și al morții, din cauza lungimii somnului său, „frate cu moartea”. Cf. Preller, *Griechische Mythol.*, I, 363; Decharme, *Mythologie*, p. 235. ...

² Anaxagora din Clazomene (Ionia) s-a născut în preajma anului 5(X). Pe la mijlocul secolului V s-a strămutat în Atena unde a fost prietenul marelui Pericle. Pe



171

72a

PLATON

FEDON

73a

Nu altfel, iubite Kebes, s-ar întâmpla dacă ar muri tot ce se bucură de viață și dacă, o dată murind, ar rămâne în această stare și n-ar mai reînvia. Oare n-ar urma cu necesitate că, murind toate, le va stăpâni moartea, iar viața va dispărea cu desăvârșire? Căci dacă din cele moarte nu se nasc cele vii și dacă cele vii mor mereu, ce mijloc este de a nu se pomeni totul într-o zi cufundat în moarte?

— Nici unul, zise Kebes. Cred, Socrate, că tot ce-ai spus este adevărat.

— Și eu cred, Kebes, că mai presus de orice altă dezlegare trebuie s-o primim pe aceasta; cred că nu suntem înșelați recunoscând că este în realitate o nouă chemare la viață a celor morți, că sufletele celor ce au murit au ființă și că pentru sufletele bune va fi mai bine... însă mai rău pentru cele rele.

Doctrina aducerii aminte

— Dar bine, Socrate, întrerupse Kebes, asta se poate scoate și din acel cunoscut principiu (dac-o fi adevărat!) rostit adeseori de tine că *știința noastră nu-i altceva decât o aducere aminte*. După acest principiu în chip necesar am mai învățat cândva, în alte vremi, cele ce ni le amintim acum. Așa ceva însă ar fi cu neputință, dacă sufletul nostru n-ar fi existat mai înainte de a fi apărut într-o ființă omenească.

Și pe această cale, deci, sufletul apare nemuritor.

— Care sunt, Kebes, temeiurile acestor susțineri? zise între-rupându-l Simmias; amintește-mi-le, căci nu-mi sunt acum la îndemână.

din Atena sub acuzația de *asebeia* (hulă) și s-a stabilit în Lampsakos, unde a întemeiat o școală filosofică. Moare pe la 428. A scris o singură operă, *Despre naturi*, ircpī <τ>u'oeu?, din care n-au rămas decât frânturi. Cf. Diels, *Fr. der Vorschr.*, 1,293—323. Importanța filosofică a lui Anaxagora stă: 1. în teoria despre lumina pământului și despre eclipse; 2. în teoria după care stări haotice primordiale i-au urmat ordinea și coeziunea, grație mișcării circulare de către un spirit, voŌi.extramundan, independent și infinit. Cf. Diog. Laert., II, 6; Diels, *Vors.* 46 A. 1, 6. Opera lui Anaxagora începea cam așa: „Spiritul a orânduit lucrurile așa cum trebuia; să fie, așa cum au fost cele ce nu mai sunt și pe cele ce sunt!”.

— Un singur temei, răspunse Kebes, însă foarte frumos: că oamenii, întrebați cu oarecare meșteșug, află singuri toate lucrurile așa cum sunt. Dacă dâșii n-ar fi avut sădită în sine o știință și o rațiune dreaptă, n-ar fi în stare să facă așa ceva. Dă cuiva de pildă să dezlege o problemă de geometrie sau altceva de acest fel și te vei convinge de acolo în chipul cel mai lămurit că lucrul stă așa.

— Dacă nici cu acest argument, zise Socrate, nu te-ai convins, Simmias, atunci ia aminte să cercetăm alt temei; poate ne vom înțelege! Tu nu crezi — nu-i așa? — că ceea ce se numește cunoștință este de fapt numai o amintire.

— Nu-ți pot spune că nu cred, zise Simmias. Decât... aș dori, adăugă el, să mă conving de însuși faptul care este în discuție, amintirea. Firește, din câte a mai spus până acum în această privință și Kebes, îmi aduc aminte și sunt chiar convins. Grozav aș dori totuși să aud acum în ce mod faci tu această dovadă.

— Iată cum, zise dâșul. Recunoaștem în totul că dacă cineva își aduce aminte de un lucru trebuie să fi știut cândva mai dinainte acel lucru?

— Recunoaștem, zise.

— Atunci, putem susține că oricând vom avea într-un chip oarecare o cunoștință ea este de fapt numai o aducere aminte? Am zis într-un chip oarecare, în înțelesul următor: vede cineva, aude sau percepe cu oricare alt simț pe unul din aceste două obiecte ce sunt împreună; apoi, revăzând un obiect, nu numai că-l va cunoaște, dar îi va apărea în minte în același timp și *celălalt*, nu este aceeași cunoștință, ci alta, și oare nu zicem pe drept cuvânt de asta că-i amintirea unui lucru ce a fost cândva în minte?

— Cum înțelegi astea? zise Simmias.

— în chipul următor: una este cunoștința *om*, alta cunoștința *liră*.

— Nici vorbă.

— Ei bine, zise Socrate, nu știi ce se întâmplă cu înamorații? Când văd o liră, o haină, sau orice alt obiect de care s-au folosit de obicei persoanele scumpe lor, se întâmplă că, îndată ce-au văzut de pildă lira, le-a și răsărit în minte chipul persoanei ce avea lira. Aceasta este o amintire. Tot astfel, de exemplu: văzând cineva adeseori pe Simmias își aduce aminte de Kebes... și așa mai departe, s-ar putea da pilde nenumărate de acest fel.

172

173

PLATON

FEDON

74a

— Nenumărate, pe Zeus, repetă Simmias.

— Nu-i asta, zise Socrate, o amintire, îndeosebi când fie din pricina lungimii timpului, fie din neatenție, unele lucruri s-au putut uita?

— Fără îndoială, zise Simmias.

— Dar ce, reluă Socrate, când vezi zugrăvit un cal sau o liră, nu-ți aduci aminte de om? Când vezi pictat pe Simmias, nu-ți aduci aminte de Kebes?

— Fără îndoială.

— Dar încă să vadă cineva pe Simmias pictat, nu-și aduce aminte de însuși Simmias?

— Nici vorba, zise acesta.

— Acum, nu putem oare încheia, din cele de mai sus, că aducerea aminte se stârnește pe de o parte din asemănări, pe de alta din neasămănări?

— Putem.

— Când își amintește cineva de un lucru din cauza asemănării, nu se întâmplă cu necesitate că înțelege îndată dacă este sau nu la mijloc vreo lipsă în lucrul de care-și aduce aminte, și asta tocmai pe temeiul asemănării?

— Cu necesitate, zise Simmias.

— Acum bagă de seamă, zise el, dacă astea-s așa; putem susține că există ceva egal? Nu zic un lemn egal cu altul, o piatră cu alta sau despre orice alte obiecte de acest fel, ci vorbesc de o altă parte care este în afară de toate acestea; de egalul în sine. Putem susține deci că există egalitatea sau nu?

— Pe Zeus! Firește că putem, zise Simmias, și încă ce minunat.

— Oare avem această cunoștință? Știm anume ce este egalitatea în sine?

— Nici o îndoială, zise acesta.

— Dar de unde am luat asemenea știință? Nu cumva din pildele ce-am dat adineauri? Că văzând lemne, pietre și alte lucruri egale, a răsărit în suflet ideea egalității, care însă este cu totul altceva decât însuși lemnul, piatra și celelalte? Sau poate tu nu crezi că este altceva? Observă și mai departe: pietrele și lemnele egale, ba câteodată fiind chiar aceleași, nu apar egale unuia, neegale altuia?

— Adevărat.

174

— Dar ce? Este vreo împrejurare când și cele egale în sine ți-au părut neegale, sau egalitatea—neegalitate?

— Nu, până acum, Socrate.

— Așadar nu-i una și aceeași, zise el, obiectele egale cu egalitatea însăși?

— Deloc, cred, Socrate.

— Și totuși, zise, chiar din lucrurile egale, care sunt *altceva* decât egalul în sine, a răsărit în sufletul nostru conceptul egalității și l-am păstrat.

— Foarte frumos, zise Simmias.

— Dar oare lucrul nu se petrece la fel, dacă în locul asemănării cu aceste obiecte am avea neasemănarea?

— La fel.

— Așadar, zise acesta, nu-i nici o deosebire; căci de îndată ce avem de o parte percepția unui obiect concret, de alta faptul că din această percepție răsare în mintea noastră conceptul — asemănare ori neasemănare — urmează cu necesitate, zise Socrate, că avem de-a face cu o amintire.

— Așa este.

— Dar ce, zise iarăși Socrate, dacă vedem niște lemne sau alte lucruri egale, pomenite adineauri, avem față de ele aceeași stare de suflet ca și față de egalitatea în sine? Oare aceste lucruri ne par egale în același chip în care ne apare în minte egalitatea în sine?

— Oare obiectelor egale, prin faptul egalității lor, nu le lipsește nimic ca să fie întocmai ca egalitatea, sau le lipsește?

— Le lipsește, zise Simmias, și încă mult.

— Să zicem că vede cineva un obiect concret, cum eu văd acum lucrul acesta; că în același timp în mintea lui răsare conceptul către care țintește acel obiect, față de care însă rămâne mai prejos, neputând să-i devină egal; nu urmează cu necesitate că acela în a căruia minte se înfățișează cunoștința despre lucru trebuie să fi văzut și cunoscut de mai înainte conceptul cu care obiectul seamănă, față de care însă rămâne inferior?

— Cu siguranță.

— Dar ce? Oare nu s-a întâmplat același lucru și cu noi în privința lucrurilor egale față de egalul în sine?

— Întocmai așa.



175

PLATON
FEDON

— Este prin urmare o necesitate să fi cunoscut cineva egalul mai 75a înainte de a fi văzut pentru prima dată lucruri egale, de vreme ce am

înțeles îndată despre toate acestea că țințesc spre egalitate, fără însă a o ajunge.

— Așa este.

— Dar bine, atunci trebuie să recunoaștem și că nu este cu puțință să fie stârmit în minte acest concept de aiurea, decât din vedere, din atingere sau din efectul oricărui simț, căci eu nu fac nici o deosebire între simțuri.

— Să știi, Socrate. că eu, cel puțin pentru lămurirea acestei discuții, admit că simțurile sunt egale.

— Dar tot din simțuri trebuie să răsară ideea că toate cele ce li se arată ca egale, în chip perceptibil, cheamă în suflet însuși egalul

b inteligibil, pe care însă nu-l poate ajunge. Sau cum putem spune altfel?

— Numai așa.

— Înainte de a fi început să vedem, să auzim și să ne folosim de celelalte simțuri, a trebuit deci să fi cunoscut egalul în sine, egalitatea reală, pentru ca să fim în stare să comparăm cu ea cele percepute prin simțuri ca egale și să ne dăm seama că toate năzuiesc spre aceea, dar că-i rămân totuși mai prejos.

— Urmează cu necesitate din cele de mai înainte, Socrate.

— Nu așa? îndată ce ne-am născut, am început să vedem, să auzim și să avem toate celelalte simțuri.

— Desigur.

— Putem atunci spune că avem dobândită cunoștința egalului mai c înainte de a ne fi folosit de simțuri?

-Da.

— Așadar, precum se vede, putem încheia cu necesitate *că avem în noi ideea egalității mai dinainte de a ne fi născut.*

— Se vede.

— Dacă am avut conceptul egalității mai înainte de naștere și ne-am născut cu dânsul, atunci nu numai egalul, mai marele sau mai micul, ci toate cele de acest fel sunt în conștiința noastră încă mai dinaintea nașterii¹. Doar raționamentul nostru nu privește mai mult egalul în sine

¹ De aici a urmat în filosoful timpurilor moderne (Kant) expresia tradusă în limba latină cu a *priori tempore* (= dintr-o vreme anterioară nașterii), expresie care a avut parte de un destin așa de însemnat în istoria gândirii.

176

cum ar privi frumosul, bunătatea, dreptatea, sfințenia în sine... cu un cuvânt toate asupra cărora punem ca o pecete însușirea de existențe în sine, atât în cercetările cât și în răspunsurile noastre. Astfel dar, este o necesitate să recunoaștem că avem dobândite ca realități existente dinaintea nașterii toate conceptele acestor lucruri.

— Așa este.

— Mai mult. Dacă, venind pe 1 me cu asemenea concepte, nu le-am uitat niciodată, este necesar să ni le aducem aminte și să le știm mereu în cursul întregii vieți; căci asta-i a ști: să păstrezi cunoștința pe care o ai despre un lucru... adică să n-o pierzi. Oare, Simmias, nu-i asta ceea ce numim uitare, adică pierderea unei cunoștințe?

— Desigur, Socrate.

— Dar dacă pierdem după naștere o cunoștință primită mai dinainte, iar în urmă, folosindu-ne de simțuri prin cunoștințe perceptibile, corespunzătoare, o trezim ca pe una ce-am avut-o înainte de naștere, oare ceea ce numim a ști nu este de fapt recăpătarea propriei noastre științe? Putem deci numi faptul pe drept cuvânt o aducere aminte?

— Desigur.

— Cel puțin atât a reieșit cu puțință: că dacă cineva are o percepție vizuală sau auditivă sau a oricărui alt simț, i se trezește în minte, prin asemănarea sau neasemănarea cu aceasta, o altă cunoștință, acum uitată, de care obiectul perceput prin simțuri vrea să se apropie. Așadar, urmează cu necesitate din două lucruri unul: sau toți ne naștem cu aceste cunoștințe și le păstrăm în cursul întregii vieți; sau cei despre care zicem ca învață un lucru nu fac altceva în fapt decât și-l amintesc mai târziu; iar învățătura lor nu este decât o aducere aminte. .

— Fără îndoială, Socrate, astfel stau lucrurile.

— Simmias, ce alegi din două: că ne-am născut cu știința, sau că ne aducem aminte mai târziu de conceptele a căror cunoștere am primit-o mai înainte?

— Nu mă pot hotărî, Socrate, să aleg în această împrejurare.

— Atunci altceva. Ce alegi sau ce crezi de bărbatul care are anumite cunoștințe: poate să-și dea seama de ele sau

nu?

— Urmează cu necesitate că da, Socrate.

— Oare crezi, zise Socrate, că toți pot da socoteală de lucrurile pe care le-am lămurit acum?

177

76a

PLATON

|

— Aș dori! zise Simmias. Tare tni-e teamă însă că mâine pe aceeași vreme nimeni nu va mai fi în stare s-o facă cu toată vrednicia.

— Așadar, Simmias, tu nu crezi că toți cunosc acestea?

— Nu cred deloc.

— Atunci crezi că-și aduc aminte de lucruri pe care le-au învățat cândva?

— Cu siguranță.

— Când socoti că sufletele noastre au dobândit cunoștințele lor? Că doară n-o fi din clipa în care ne-am născut ca oameni.

— Sigur că nu.

— Atunci mai dinainte? -Da.

— Prin urmare, Simmias, sufletele au avut ființă și mai înainte de a se coborî într-o înfățișare omenească, și au avut puterea de a cunoaște¹.

— Afară, Socrate, de împrejurarea că am putut primi aceste cunoștințe în chiar clipa nașterii, singurul timp ce ne-a rămas!

— Fie, prietene! Dar atunci, în care altă vreme le-am pierdut? Căci, precum am recunoscut chiar adineauri, nu ne naștem cu ele... Le pierdem în aceeași clipă, în care le și dobândim, ori poți să-mi indici vreun alt timp?²

— De fel, Socrate. Am spus așa din nebăgare de seamă.

încheiere

— Oare, Simmias, putem statornici un lucru ca acesta? Dacă au ființă toate câte le repetăm mereu: și frumosul și binele și în genere

¹ în Craif/7,411 d, Platon ne spune mai amănunțit ce este această *putere* *Je a înțelege* ($=4>t>6vT^{\text{ais}}$): *înțelegerea* a ceea ce se mișcă și curge; pe când $\wedge\text{luaTT}^{\wedge}$ i), sau știința, este starea sufletului când, de acord cu rațiunea, urmează lucrurile în mișcarea lor, fără a le pierde din vedere, fiindcă ea nu curge mai iute, nici nu rămâne mai în urmă; $oo4>ia$, înțelepciunea, este tocmai acțiunea de a atinge mișcarea. Mișcarea fiind pentru Platon eternă, sufletul nostru participând la mișcare, trebuie cu necesitate să participe și el la inteligența care dirijează mișcarea ființelor și lucrurilor. (M. M., 134.)

² După teoria aducerii aminte, prin urmare, senzația nu poate singură explica 0 cunoștință; aceasta presupune un element aprioric, pe care sufletul nu-l dobândește decât de la viața lui anterioară; aducerea aminte este firul ce stabilește legătura între cele două vieți; prin amintire, se explică cunoștința și tot ea presupune viața anterioară a sufletului.

FEDON

orice esență de acest fel; dacă spre acestea ne călăuzesc cele dobândite prin simțuri, întrucât sunt esențe pe care le-am aflat ființând în noi de mai înainte, iar obiectele perceptibile le asemuim doar cu dânsule, atunci urmează cu necesitate că și sufletul nostru a ființat mai înainte de noi, tocmai cum au avut ființă și acele esențe. Dar dacă acestea nu există, în zadar am desfășurat acest raționament. Oare nu este adevărat și nu-i o necesitate tot așa de mare ca afletele noastre să fi avut ființă înainte de naștere precum au avut conceptele? Și tot astfel, dacă sufletele n-au avut ființă, să nu fi avut nici conceptele?

— Minunat, Socrate, zise Simmias; tocmai la această necesitate mă gândeam și eu. Și în frumoasă poziție s-a retras argumentația ta în susținerea asemănării desăvârșite între sufletul nostru și esența lucrurilor de care ne vorbești, în ce privește existența lor mai înainte ca noi să ne fi născut. În adevăr, nu-i nimic mai lămurit pentru mine decât că există frumosul, binele și toate celelalte concepte de acest fel, de care ne-ai vorbit adineauri; asemenea esențe sunt pentru mine desăvârșit dovedite.

întrunirea ambelor argumente

— Dar Kebes? zise Socrate. Ar trebui să-l convingem și pe Kebes.

— Cred, zise Simmias, că și el e mulțumit de această dovadă, deși este cel mai încăpățânat dintre oameni, mai ales când este vorba să fie înduplecat prin argumente. Socot totuși destul de dovedit și pentru dânsul că sufletul nostru a avut ființă și mai înainte de a ne fi născut. Cu toate astea, dacă și după moarte sufletul nostru își va menține ființa — iată ce nu mi se pare nici mie dovedit, Socrate. A rămas în picioare părerea marii mulțimi, arătată adineauri de Kebes, că sufletul unui om, o dată cu moartea omului, se risipește și-și găsește și el sfârșitul în moarte. Căci ce oprește ca sufletul să se nască, să-și ia ființă dintr-un loc oarecare, te miri de unde, să existe și mai înainte de a se fi coborât într-un corp omenesc, și apoi, după ce a ajuns aici, în clipa când îl va părăsi, să moară și să se distrugă și el?

— Bine vorbești, Simmias, zise Kebes. Se pare în adevăr că Socrate a dovedit numai jumătate din problema ce trebuia dovedită; anume, că sufletul nostru a ființat mai înainte de a ne fi născut. Trebuie să mai arate că și după moarte sufletul va ființa mai departe precum a

77a

178

fost înainte de nașterea noastră; numai așa dovada ar putea fi desăvârșită.

— Dar bine, Simmias și tu Kebes, zise Socrate, aceasta s-a și dovedit. Nu vă rămâne decât să legați împreună faptul dovedit acum cu cel recunoscut mai înainte, anume că tot ce este viu se naște din ceea ce a murit. Căci dacă sufletul a ființat și mai înainte, iar în urmă s-a coborât în această viață, urmează cu necesitate ca nu s-a putut naște decât din moarte; de ce dar să nu urmeze cu aceeași necesitate că el va ființa și după moartea trupului, de vreme ce va fi nevoii să revină la această viață? Iată, am arătat încă o dată ceea ce ați cerut.

Unitatea și simplitatea sufletului

Mi se pare totuși că atât tu cât și Simmias doriți ca problema să se dezbată pe larg; căci am credința că vouă, tocmai ca unor copii, vă este teamă ca nu cumva suflarea vântului să împrăștie și să risipească sufletul în clipa când iese din trup: îndeosebi de s-ar întâmpla cuiva să moară nu pe vreme frumoasă, ci într-o mare furtună!

La acestea Kebes zise râzând:

— Încearcă, Socrate, să ne schimbi această credință, ca și cum ne-am teme, sau mai bine, ca și cum s-ar teme copilul care este în noi și care e fricos față de asemenea lucruri; să încercăm a-l deprinde să nu se mai înfricoșeze de moarte ca de vreo arătare deșartă.

— Pentru aceasta, zise Socrate, este nevoie să-i descântați¹ zilnic, pânăce-l veți lecu.

— Dar de unde să luăm, Socrate, un bun vrăjitor, dacă tu ne părăsești?

— Grecia este mare, Kebes, zise Socrate; în ea sunt mulți oameni de ispravă. Sunt apoi și multe neamuri de străini, pe care ar trebui să le colindați, ca să găsiți un astfel de vraci; să nu cruțați pentru asta nici bani, nici osteneli, căci nu-i altceva mai de folos... dacă este să vă cheltuiți averile. Trebuie să-l căutați chiar și printre voi înșivă, căci se poate să nu găsiți ușor altul mai în stare ca voi să faceți asta.

— Bine, zise Kebes, așa vom face. Să ne întoarcem însă, dacă binevoiești, la discuția de la care ne-am depărtat.

¹ Această vindecare prin „descântec” se vede și în Homer, *Odiseea*, XIX, 455—457.

Argumentul perceptibilelor compuse și al celor inteligibile simple

— Cum să nu? Cu plăcere.

— Foarte frumos, zise Kebes.

— Așadar, reluă Socrate, s-ar cădea mai întâi să cercetăm între noi faptul următor: pentru care fel de lucruri se potrivește suferința de a pieri prin descompunere? Pentru care fel ne putem teme să nu se întâmple și pentru care nu? În al doilea rând, trebuie să cercetăm iarăși din care categorie este sufletul? Numai după aceste răspunsuri am fi în măsură fie să prindem curaj, fie să ne temem pentru sufletul nostru¹.

— Adevăr grăiești, zise Kebes.

— Oare suferința, ce constă în descompunerea unui lucru în același chip în care el s-a compus, nu aparține celor complexe și compuse de la natură? Și dacă există un lucru care să nu întâmpine o astfel de suferință, dacă, pe de altă parte, este exact că sunt și lucruri necompuse, nu-s oare tocmai acestea singurele care n-au parte de prefacerea pomenită?

— Așa mi se pare, zise Kebes.

— Și nu găsești că lucrurile ce sunt totdeauna aceleași, ce nu suferă nici o prefacere, sunt cele necompuse, pe când cele ce se schimbă mereu, nefiind niciodată aceleași, sunt tocmai cele compuse?

— Găsesc.

— Să venim acum și la cele de care ne apropiasem în desfășurarea argumentației de mai înainte. Oare însăși acea esență, pe care prin întrebări și răspunsuri am dovedit-o că există, se păstrează ea mereu aceeași, sau se schimbă câteodată? Egalul în sine, bunul în sine, fiecare din lucrurile ce există în sine, ca o realitate, îndură vreodată o cât de mică prefacere? Sau fiecare din ele, fiind dintr-o alcătuire simplă, rămân mereu aceleași, în totul asemenea lor însele, nesuferind niciodată, pe nici o cale cu nici un preț, nici o schimbare?

— E necesar, zise Kebes, să se păstreze mereu aceleași, așa cum au fost, Socrate.

¹ Această dovadă, numită în tradiția filosofică *proba metafizică a nemuririi sufletului*, se poate re/uma astfel: moartea nu-i altceva decât o descompunere; sufletul este simplu; ceea ce-i simplu nu se poate descompune și nu pierie; deci sufletul e nemuritor.

— Dar ce vom spune despre multele perceptibile frumoase, ca oameni, cai, îmbrăcăminte sau oricare altele de acest fel, care poartă aceleași nume, fiind adică frumoase, egale și celelalte, ca și esențele în sine? Rămân și ele mereu aceleași sau, în opoziție cu esențele, niciodată nu se păstrează în aceeași alcătuire, nici față de ele însele, nici unele cu altele, cu un cuvânt nu rămân în nici un chip aceleași?

— Niciodată nu rămân aceleași, zise iarăși Kebes.

— Nu cumva ne putem atinge de ele, le putem vedea, le putem percepe cu oricare din simțuri, însă pe cele ce se păstrează mereu aceleași nu ne e cu puțință să le concepem decât prin puterea inteligenței? Nu cumva acestea din urmă sunt fără înfățișare materială și neperceptibile?

- Așa este, zise Kebes, spui adevărul.
- Să punem alături dacă vrei, zise Socrate, două feluri de lucruri: unul vizibil, altul neperceptibil.
- Să punem, zise.
- Pe cel neperceptibil îl presupunem totdeauna același, pe cel vizibil niciodată la fel.
- Presupunem și asta, zise Kebes.
- Să mergem mai departe, zise Socrate. Oare ființa noastră întreagă e altceva decât corp și suflet?
- Nimic altceva, răspunse.
- Cu care din cele două feluri de lucruri citate mai sus am putea spune că seamănă și este înrudit corpul?
- Pentru oricare, zise Kebes, este lămurit că mai mult cu cele vizibile.
- Dar sufletul? Este el vizibil sau este neperceptibil?
- Cel puțin de către oameni el nu este vizibil¹, zise Kebes.
- Firește, căci noi vorbim de lucruri vizibile și neperceptibile potrivit naturii omenești. Ori poate te gândești la vreo altă natură?
- Ba, la natura omenească.
- Ce spunem atunci de suflet? E vizibil sau nu?
- Nevizibil.
- Deci neperceptibil?

¹ Pentru această idee, vezi și Xen., *Kymp.*, VIII, 7; *Mem.*, IV, 3; Cic, *Tuse.*, 1,22, 27-29.

182

FEDON

-Da.

- Sufletul este prin urmare ceva mai asemenea imperceptibilului decât corpul; pe când acesta este mai asemenea celor vizibile.
- Urmează cu necesitate, Socrate.
- Au nu spuneam și adineaori că sufletul, când se folosește de trup spre a cunoaște ceva spre văz, auz sau orice alt simț — căci a cunoaște prin trup înseamnă a cunoaște prin simțuri — este târât de trup spre cele ce nu rămân niciodată aceleași? Că se rătăcește, se tulbură, se clatină ca îmbătat, tocmai fiindcă s-a atins de acest fel de lucruri?
- Ba da.
- Dimpotrivă, când sufletul cercetează ceva singur, el merge drept spre ce este curat, veșnic, nepieritor, neschimbător și, întrucât este de aceeași ființă cu această esență, rămâne lângă ea cât poate sta de la sine și prin sine. Atunci pe de o parte rătăcirea lui încetează, pe de alta se păstrează mereu pe lângă cele ce au aceeași stare, ca unul care s-a împărtășit din esența lor. Această alcătuire și deosebită putere de cercetare a sufletului nu se numește înțelepciune?
- Foarte frumos și foarte adevărat, Socrate.
- Prin urmare, încă o dată, din cele spuse și mai înainte și acum: cu care categorie de lucruri îți pare mai înrudit și mai asemenea sufletul?
- Cred, zise acesta, că oricine, chiar cel mai neînvățat, va fi silit după o astfel de metodă să scoată încheierea cuvenită: că sufletul este în orice privință mai asemenea cu ceea ce rămâne veșnic la fel decât cu ceea ce se schimbă.
- Dar corpul?
- Cu ceea ce se schimbă¹.

Sufletul comandă, corpul se supune

- Cercetează acum și pe calea următoare. Fiindcă sufletul și trupul stau un timp împreună, natura a rânduit trupului să slujească și să fie călăuzit; sufletului, să călăuzească și să stăpânească.

¹ încă un argument pentru nemurire. întemeiat pe indestructibilitatea sufletului, ne dă Platon și în *Republica*, 608 e—611 a.

183

PLATON

Spune-mi acum, față de acestea, care ți se par asemenea cu ce este divin și care cu ce este muritor? Oare nu găsești că ceea ce este divin e făcut de natură să stăpânească și să călăuzească, ceea ce este muritor să fie călăuzii și să slujească?

- Găsesc.
- Deci, căreia din două îi seamănă sufletul?
- Lămurit, Socrate, că sufletul seamănă cu ceea ce este divin, corpul cu ce-i muritor.
- Cercetează acum, Kebes, și mai departe; vezi, dacă din tot ce-am spus nu urmează că sufletul e asemenea cu ce este divin, nemuritor, inteligibil, simplu, indisolubil, veșnic același, veșnic asemenea lui însuși; corpul, în totul asemenea cu ceea ce este omenesc, muritor, neinteligibil, multiform¹, supus descompunerii, veșnic schimbător, niciodată asemenea cu el însuși. Oare, amice Kebes, față de acestea putem opune ceva în stare să le răstoarne ca neexacte?
- Nu pulem.

— Atunci ce? Dacă lucrurile sunt așa, nu urmează că trupul se va descompune în scurtă vreme, sufletul însă va rămâne veșnic, sau ceva la fel?

— Cum de nu?

— Înțelegi, zise Socrate, că după ce moare omul partea din el care este vizibilă, trupul, și care rămâne în lumea vizibilă, am numit cadavrul, deși s-ar cuveni să se descompună, să se strice și să dispară, totuși nu suferă îndată nimic din toate acestea; dimpotrivă, se păstrează oarecare vreme la fel; uneori, când a avut cineva un corp bine făcut și moare într-o clipă de bună dispoziție, se păstrează chiar foarte mult. Nu putem spune îndeajuns cât de mult se păstrează un trup neînsuflețit, mai cu seamă când este îmbălsămat, cum fac cei din Egipt. Ba unele părți ale trupului, ca oasele, zgârciurile și cele de aceeași natură, chiar când corpul putrezește, rămân, ca să zic așa, nemuritoare. Sau poate nu este așa?

— Ba da.

FEDON

¹ în grecește atât *moXutiSe*? cât și contrariul său, *novoeiSt*?, de mai sus, sunt noțiuni ce reprezintă mai mult înfățișarea decât esența lucrului; de aceea, am recurs la neologismul *multiform* în loc de *compus* sau *complex*, termeni care ar implica prea mult atingerea esenței.

— Dar cum este cu puțință ca sufletul, parte imperceptibilă a ființei noastre, cel ce se duce într-o lume de aceeași esență cu el, nobilă, curată, nevăzută — cu adevărat într-un lăcaș al nevăzutului' (Hades) — cel ce se duce spre bunul și desăvârșitul Dumnezeu, către care cu voia lui în curând se va îndrepta și sufletul meu... prin urmare sufletul acesta al nostru, astfel alcătuit de natură, părăsind trupul, cum e posibil ca de îndată să se risipească și să piară cum este credința mării mulțimi? Departe de asta, iubite Kebes și Simmias! Lucrurile stau desigur altminteri.

Soarta sufletelor

Dacă sufletul, fiind curat, părăsește trupul fără a târî după sine nimic din ale acestuia, ca și cum nici nu s-ar fi amestecat cu el de bună voie în timpul vieții, ci l-ar fi ocolit căutând mereu să se reculeagă în sine, neîntrerupt stăpânit de această grijă, ceea ce este tocmai obiectul adevăratei filosofii, adică să înveți a muri cu ușurință — oare așa ceva nu este tocmai o pregătire pentru moarte?

— Nici vorbă.

— Dacă este așa, atunci sufletul, ieșind cu astfel de însușiri din corp, se duce spre ceea ce este asemenea cu el: spre imperceptibil, sfânt, nemuritor, înțelept. Ajungând acolo, devine fericit și în afară de orice rătăcire, neștiință, temeri, pasiuni sălbatice și orice alte păcate omenești. Tocmai cum se spune despre cei inițiați, el va trăi o întreagă veșnicie împreună cu cei veșnici. Putem susține asta, Kebes? Sau altceva?

— Putem, pe Zeus, zise Kebes.

— Dacă însă sufletul iese din corp pângărit, necurat și ca unul care, fiind împreună cu trupul, l-a îngrijit, l-a iubit, a fost încântat de el, de poftele și plăcerile lui; dacă sub înrăurirea acestora sufletul a ajuns să creadă că nimic altceva nu există în realitate decât ce este trupesc, ce se poate atinge sau vedea, ceea ce bea și mănâncă și se folosește de plăcerile amorului; dacă, pe de altă parte, acest suflet s-a deprins să urască, să se teamă, să fugă de ce este întunecat pentru ochi, de ce este

¹ Platon face aici un joc de cuvinte, greu de transpus, apropiind două omonime; poeticul a/des (în loc de forma obișnuită, *aeides* = **nevizibil**, nevăzut) cu termenul propriu *Haiidees* (= infern; Hades, zeul infernului). Jocul presupune însă o etimologie greșită, căci Hades, zeul, nu are etimologia a * *idein*, a nu vedea.

81a

184

185

PLATON

neperceptibil prin simțuri, de ce este numai inteligibil, și doar prin filosofie cu puțință de lămurit, crezi că un astfel de suflet se poate despărți de trup, singur și cu desăvârșire curat?

— Cu nici un chip, răspunse Kebes.

— Dimpotrivă, cred că iese îngreuiat cu particulele trupesti, rămase din atingerea și împreunarea lui cu trupul; căci s-a făcut aproape de aceeași ființă cu el din cauza conviețuirii și grijii pe care a purtat-o față de trup...

— Așa este.

— Și cum trupul trebuie socotit, iubite amice, ca lucru greu, împovărat, pământesc și cu înfățișarea vizibilă, un suflet precum e cel pomenit, răpind cu sine particulele trupesti, se îngreuiază și el și este tot mereu înclinat să recadă în lumea vizibilă dintr-un fel de groază de ceea ce-i nevăzut, care se și numește Hades¹. Un astfel de suflet rătăcește în preajma monumentelor și a mormintelor, pe unde adesea au și fost văzute arătări deșarte ale sufletelor în chip de stafii întunecoase. Așa trebuie să fie sufletele care au părăsit trupurile fără să fie deplin curățite, ci mai păstrează câte ceva din ce-i perceptibil, din care cauză sunt și văzute.

— Așa se pare, Socrate.

Doctrina metempsihozei²

— Desigur, așa se pare, Kebes. Și nu sufletele celor buni, ci ale celor răi sunt silite să rătăcească prin asemenea locuri. Ele-și ispășesc astfel păcatele vieții celei rele de mai înainte și vor rătăci prin acele meleaguri până ce, datorită înclinării particulelor trupesti ce le însoțesc, vor fi din nou legate de un corp. Desigur, și de data asta se îmbracă din nou cu aceleași moravuri ca în viața de mai înainte.

— Cum îți explici lucrul, Socrate?

— De pildă, cei ce s-au dat cu totul mâncării, poftelor și băuturii și n-au fost călăuziți de rușine, sufletele lor merg poate în corpuri de mângari și în alte viețuitoare de acest fel. Nu crezi cu puțință lucrul?

¹ Repetarea jocului de cuvinte de la cap. 29.

- Cum în teoria de aici același suflet trece succesiv prin diferite corpuri, termenul cel mai propriu este *metensomato/a*. L-am păstrat totuși pe cestălalt, fiind oarecum consacrat.

186

FEDON

— Îl cred cu puțință.

— Iar cei ce n-au prețuit decât nedreptatea, tirania și jafurile — sufletele lor vor intra în trupuri de lupi, ulii sau șoimi. Căci unde aiurea am putea crede că se duc astfel de suflete?

— Poate, zise Kebes, că și este foarte firesc să intre în astfel de trupuri.

— La fel va fi, zise Socrate, și cu celelalte; fiecare suflet se va duce în diferite viețuitoare, prin asemănarea înclinărilor vieții de mai înainte.

— E învederat, zise. Cum ar putea fi altfel?

— Dar sunt foarte fericiți, zise Socrate, și vor merge într-un loc foarte frumos cși care au respectat virtutea față de popor și de stat — ceea ce numim cumpătare și justiție —, silindu-se să le dobândească mai mult prin deprindere și obișnuință, decât prin filosofie și cugetare.

— În ce chip sunt foarte fericiți?

— Fiindcă, poate, sufletele lor la a doua naștere vor intra în trupuri de viețuitoare mai sociabile și mai blânde, cum sunt de pildă albinele, furnicile, dacă nu chiar în trupuri omenești... însă de data asta se vor naște oameni cumpătați!

— Se poate.

Rolul filosofiei

— În tagma zeilor însă nu va fi îngăduit să intre nimănui altul decât celui care, depărtându-se de aici, ardea de dorința învățaturii, după ce în cursul vieții s-a ocupat mereu cu filosofia și s-a curățit deplin.

Iată pentru ce, prietene Simmias și Kebes, cei cu adevărat filosofi își înfrânează cu încăpățănare toate poftele trupești și nu se predau lor. Nu se tem nici că li se va prăbuși casa, nici că-i va copleși sărăcia, cum face marea mulțime și vânătorii de averi; nici de umilință nu se tem, nici de dispreț, cum fac cei ce aleargă după onoruri și dregătorii. Urmarea? Ei se pot stăpâni de la asemenea patimi.

— Pentru unii ca aceștia nici nu s-ar cuveni altminteri, Socrate, întrerupse Kebes.

— Nici nu s-ar cuveni, pe Zeus, zise acesta. Vezi deci, Kebes, că cei ce au grijă de sufletul lor și nu trăiesc numai pentru a înfrumuseța corpul, luându-și rămas bun de la ceilalți, nici măcar nu apucă pe aceleași cărări cu dâșșii, care nu știu unde se duc; ci, încredințați că nu

187

82a

PLATON

trebuie să se abată de la filosofie, de la dezlegarea de corp și de la curățirea pe care le-o aduce ea, apucă, firește, pe drumul deschis de filosofie.

— Cum vine asta, Socrate?

— Îți explic îndată, zise. Iubitorii de învățătură știu că filosofia primește sufletul cu adevărat legat și lipit de corp; prin aceasta el este

e silit să cerceteze lumea din afară ca dintr-o închisoare¹, ca dintr-un adânc întunecat, nu de-a dreptul, prin sine; că filosofia vede lămurit cum grozava putere a închisorii își are izvorul în dorință; cum prin aceasta sufletul este până într-atât de legat că omul devine însuși făuritorul

83a propriilor sale lanțuri. Și, cum am spus, iubitorii de învățătură își dau seama că filosofia, primind sufletul într-o astfel de stare, îi dă o blândă mângâiere; căci luându-și sarcina să-l elibereze, ea-i dovedește că observarea lumii prin ochi, urechi sau alte simțuri este plină de înșelăciune; că ea-l sfătuiește să se despartă de acestea pe măsură ce folosința lor nu mai este o necesitate; că ea-l îndeamnă să se reculeagă în sine, să se concentreze și să nu creadă nimănui, decât sieși, pentru ca, oricând va avea ceva de cercetat, el să fie singur, cu sine; numai așa b sufletul poate înțelege ceva din realitatea în sine a lucrurilor, pe când cele ce le va percepe prin simțuri sunt uneori într-un fel, alteori în altul, și nu-i arată deloc adevărul; ea-i spune că ceea ce sufletul vede prin simțuri este numai lumea perceptibilă și vizibilă, pe când el însuși este în măsură să vadă și o altă lume, care-i neperceptibilă, însă inteligibilă. Sufletul celui cu adevărat filosof, socotind că nu trebuie să se împotrivească acestei eliberări, se stăpânește cât poate: și de la plăceri și de la pofte și de la supărări și de la temeri; își dă seama că, după puternice bucurii, mâhniri, temeri și pofte, n-are de îndurat numai boli

c și risipă, ceea ce își închipuie oricine, dar cel mai mare rău din toate, poate cel din urmă, pe care-l suferă fără măcar să bage de seamă...

— Ce rău, Socrate? întrerupse Kebes.

— Că sufletul unui astfel de om, silit la bucurii și întristări mari, tocmai din această cauză ajunge să creadă că ceea ce-i pricinuieste plăcerea sau durerea are un temei cu totul real și limpede, câtă vreme

¹ Cf. PSaton, *Cntil*, 4(K) c, unde corpul, owua, este pentru suflet un adevărat OTJuct (mormânt); de asemenea, în *Fedm*, 250 c și *Gorgias*, 493 a. Comparația este luată de la orfici și pitagorei.

lucrul nu este așa. Căci cum sunt acestea? Nu-s oare din lumea perceptibilă?

— Desigur.

— Dar nu prin aceste simțiri, tocmai, este sufletul mai legat de corp?

— Cum adică?

— Că fiecare plăcere, fiecare durere ținutuește cu încă un cui d sufletul de corp; îl lipește, îl materializează, îl face să creadă adevărate

cele ce afirmă corpul. Din faptul că sufletul împărtășește credințele câștigate împreună cu corpul și se bucură de aceleași lucruri cu acesta, este silit, cred, să primească aceleași înclinări și aceleași deprinderi. Astfel, niciodată nu va ajunge curat în lăcașul lui Hades, ci este neconținut amestecat cu particulele trupului din care a ieșit; și astfel acest suflet va cădea neîntârziat din nou în alt trup, unde va crește ca și cum ar fi fost semănat, lată de unde urmează că un atare suflet nu va fi părtaș nici al unei existențe divine, nici al uneia simple și curate. - e

— Foarte adevărat grăiești, Socrate, zise Kebes.

— Iată pentru ce, prietene Kebes, cei cu adevărat iubitori de știință sunt cumpătați și curajoși, dar nu pentru pricini cum și le închipuie marea mulțime. Ori crezi și tu la fel?

-Eu? Deloc!

— Deloc, desigur. Dimpotrivă, sufletul unui filosof judecă așa: el 84a nu crede că are nevoie de filosofie numai ca să-l elibereze de corp, iar odată eliberat să și-l predea plăcerilor și durerilor pentru a-l înlănțui iarăși și a reîncepe ca Penelopa o nesfârșită lucrare, țesându-și pânza în sens invers decât cealaltă¹. Din contră: înlesnind înseninarea patimilor, urmând mereu, de aproape și fără șovăire, rațiunea drept călăuză, privind de-a dreptul spre adevăr, spre divin și spre ce este mai presus de păreri schimbătoare; făcându-și din aceste preocupări adevărata hrană, sufletul unui filosof găsește că astfel trebuie să treacă prin viață, b cât trăiește, și că după moarte va merge într-un loc asemănător sau chiar de aceeași ființă cu el, scăpând prin asta de toate păcatele condițiunii omenești. Când pornește cineva de la asemenea pregătire științifică, nu se teme, o, Simmias și Kebes, cel puțin dacă a urmărit de aproape aceste

¹ Imaginea pare a fi — după L, Rohin — cS sufletul, care întrebuițează noaptea vieții sensibile pentru a reface ceea ce a </c.s/ăcui filosofia în lumina cugetării, ar lucra invers decât Penelopa homerică.

principii, că sufletul prin despărțirea sa de corp se risipește, se răsfiră în vânt, zboară în văzduh și nu mai există nicăieri...

Partea a treia Pauză. Îndoilele lui Simmias și Kebes

După ce Socrate spuse acestea se făcu o lungă tăcere. Pe cât ni s-a părut, el se gândea încă la cele ce spusese până atunci; de altfel, și gândul celor mai mulți dintre noi era tot acolo. Kebes și Simmias și-au șoptit între dânșii câteva cuvinte. Socrate, cum îi văzu, le și puse întrebarea:

— Ce, nu cumva vi se par nu îndeajuns de dovedite cele spuse de mine? Știu, zise, că multe îndoieli și întâmpinări ar avea cineva de făcut, dacă ar vrea să scarmene lucrul mai de aproape. Dacă vorbiți de altceva, nu zic nimic; dar dacă aveți o îndoială, nu pregetați de a vorbi, de a discuta, de a susține părerea ce vi se pare mai bună, și de a mă lua și pe mine tovarăș, de socotiți că împreună vom dezlega lucrurile mai ușor.

Și Simmias zise:

— Bine, Socrate, îți voi spune adevărul. Și unul și celălalt aveam de mult oarecare îndoieli. Unul pe altul ne îndemnam, ne îmbiam să te întrebăm, doritori de a fi lămurii; însă ambii am pregetat, căci ne-am temut să nu-ți facem vreo supărare, să nu-ți spunem ceva neplăcut, peste nenorocirea în care te afli.

Socrate auzind acestea, râse cu blândețe și zise:

— Vai, Simmias! Greu voi convinge pe ceilalți oameni că nu socotesc o nenorocire soarta mea de acum, dacă nici pe voi, înfricoșații, nu vă pot încredința că eu nu trec azi prin clipe mai grele decât am trecut în viața de până acum. Pe cât se pare, eu sunt pentru voi mai prejos decât lebedele, în ce privește darul profetic. În adevăr, lebedele, când simt că au să moară, cântă ele și mai înainte, dar atunci cântă mai mult și mai frumos ca oricând, vesele că se vor duce la zeul căruia îi slujesc. Iar oamenii, fiindcă se tem de moarte, ponegresc și lebedele, zicând că ele atunci își jelesc moartea sau cântă de durere. Ei nu bagă de seamă că o pasăre nu cântă nici măcar când îi e foame sau frig, sau e apăsată de vreo altă suferință: nici privighetoarea, nici rândunica, nici chiar pupăza, despre al cărei strigăt se zice că e un cântec de jale. Eu

cred că nici acestea, nici lebedele nu cântă un cântec de durere; dimpotrivă, mi se pare că ele, fiind inspirate de Apolo¹, simt de mai înainte că se apropie de fericirile lumii lui Hades și cântă, se bucură în ziua aceea mai deosebit ca în toată vremea de până atunci. Astfel și eu mă socotesc ca lebedele, slujitor și preot al aceluiași zeu: am și eu de la stăpânul meu un nu mai mic dar al profeției decât ele, și nu părăsesc viața cu mai puțină bucurie. Pentru acestea se cuvine deci să vorbiți, să mă întrebați orice doriți, până când cei unsprezece dregători ai

atenienilor ne vor mai îngădui.

— Frumoasă vorbă! zise Simmias; de aceea și eu îți voi spune îndoielile ce am, și acest Kebes va aduce din nou în discuție expunerile pe care nu le primește.

întâmpinarea lui Simmias

Cât despre mine, Socrate, sunt de părere — poate și tu crezi așa — că asupra acestui fel de întrebări e sau cu neputință sau foarte greu să cunoaștem adevărul limpede, în viața de aici. Totuși, ar fi slab și de nimic un om, dacă nu și-ar da toate silințele în cercetări asupra celor ce se spun în această privință, dacă s-ar arăta ostentiv prea degrabă în căutarea adevărului și ar părăsi asemenea preocupări. Căci cel puțin un lucru va trebui să urmeze: sau învățăm de la alții cum e adevărul, sau îl găsim noi înșine. Dacă așa ceva nu-i cu putință, să ne alegem cea mai bună și cea mai greu de răsturnat dintre explicațiile omenești și să ne lăsăm purtați de ea ca de o luntre cu care să străbatem prin furtunile vieții de aici; bineînțeles, aceasta în cazul când nu vom putea străbate valurile vieții mai sigur, mai la adăpost de primejdii, pe un vas mai puternic, având de călăuză² o cugetare divină. Fiindcă tu însuși m-ai

¹ Socrate, după cum se spune la început, a compus și un imn în cinstea zeului Apollo, pentru care avea un cult deosebit. Lebedele duceau carul de aur al zeului. Cf. Decharme, *op. cit.*, p. 104—105.

² în grecește Xo'you 8<iou (= cuvântul divin). Aceste vorbe au fost adoptate în teologia creștină și aplicate mântuitorului Hristos, care, după dogme, este Cuvântul întrupat. Cuvântul lui Dumnezeu, adică revelația adevărului. Dintre scrierile platonice, trebuie să menționăm că Fet/oneste ce;< mai „creștină”: atât prin ascetismul ei teoretic, cât și prin felul asemănător al morții lui Socrate, povestită aici, cu moartea întemeietorului creștinismului.

191

PLATON

îndemnat, nu-mi va fi rușine să te întreb, de teamă ca nu cumva mai târziu să mă învinovățesc singur că n-am cutezat să spun ce cred. Cercetând deci și singur și împreună cu acest Kebes ceea ce-ai spus, sunt dator, Socrate, să-ți mărturisesc că argumentația ta n-a fost destul de convingătoare, e

Atunci Socrate zise:

— S-ar putea, prietene, să ai dreptate. Spune-mi numai ce parte ți s-a părut nesusținută îndeajuns!

— în privința următoare: că același lucru ca despre ființa omenească s-ar putea spune și de armonie și de liră și de corzile ei. Armonia este ceva nevăzut, nematerial, prea frumos și, la o liră bine

86a acordată, ceva divin. Lira însă și corzile ei sunt corpuri materiale, corpuri compuse și pământești; sunt de o ființă cu tot ce-i muritor. Să presupunem acum că sparge cineva lira, ori că s-au tăiat și s-au rupt corzile ei, ce-ai spune dacă el, după argumentația ta, ar susține sus și tare că armonia acelei lire există și mai departe și nu dispare? Căci e cu neputință — ar zice el — ca lira și corzile să mai existe undeva și după spargere sau rupere, deși sunt pieritoare, pe când armonia, care este înrudită și chiar de-o ființă cu divinitatea și nemurirea, să piară mai

b înainte decât ceea ce era pieritor! Ar putea spune cineva: armonia are undeva ființă cu necesitate, pe când lemnul lirei și corzile ei se strică prin putrezire și pier înainte ca armonia să îndure vreo stricăciune. Tu însuși, Socrate, ai observat, desigur, că părerea noastră despre suflet este că, întrucât trupul e compus și-i ținut în echilibru prin căldură, irig, secăciune, umezeală și altele la fel, suietul nu-i altceva decât rezultanta

° acestui amestec; el este armonia acestor stihii, din clipa în care au fost amestecate unele cu altele prin artă și măsură. Dacă deci sufletul nu este decât o armonie, urmarea-i limpede: când trupul slăbește sau e încordat peste măsură, fiind încercat de boli sau de alte nenorociri, atunci și sufletul nostru, oricât de divin ar fi, trebuie cu necesitate să piară; căci astfel pier toate armoniile ce constau din sunete sau din orice alte alcătuiri măiestrite ale artiștilor, pe când rămășițele fiecărui corp în parte rămân încă mult timp până ce vor fi mistuite sau de foc sau de d umezeală. Vezi dar, ce vom răspunde acestui argument, când va pretinde cineva că dacă sufletul este un echilibru de stihii ce se găsesc în organism, el pierie mai înainte chiar decât corpul în ceea ce numim moarte.

192

FEDON

Atunci Socrate, aruncând ca de obicei priviri spre unul și spre celălalt, zise râzând:

— în adevăr, Simmias face întâmpinări drepte. Dacă între voi este vreunul mai îndemânat decât mine... de ce n-ar răspunde? Căci Simmias nu mi-a părut incapabil când s-a împotrivit acestui argument. Aș dori totuși să aud, înainte de oricare alt răspuns, întâmpinările lui Kebes; și astfel, câștigând timp, ne vom putea gândi ce să răspundem, în urmă, după ce-i vom fi ascultat pe amândoi, să cădem la pace de au cântat în tonul nostru, iar dacă nu, să rămânem a susține mai departe teoria cea dreaptă, menționată înainte. Haide, Kebes, spune-mi prin urmare, zise el, ce lucru îți trezește îndeosebi neîncredere?

întâmpinarea lui Kebes

— Iată, îți spun, zise Kebes. Mie mi se pare că discuția se află în același punct ca atunci când te-am întrerupt prima dată; deci și acum aceeași vină îți găsesc. Și în adevăr: că sufletul nostru a ființat mai înainte de a se fi coborât în această înfățișare omenească, nu zic ba; recunosc că s-a arătat cu toată eleganța și — de nu-i cutezător a o spune — chiar cu toată temeinicia cuvenită. Dar că îndată după moartea noastră mai ființează undeva, iată ce n-am văzut *cum*. Și cu toate astea nu voi spune ca Simmias în replica sa, că sufletul nu-i nici mai puternic nici mai de lungă durată decât corpul; eu îl socotesc nemăsurat mai presus de toate cele trupești.

„Dar... ne va întâmpina argumentarea ta, de ce atunci te îndoiești, dacă vezi că după moartea omului rămâne

totuși ce este mai slab din el; cum, nu este oare o necesitate să rămână cel puțin tot atâta vreme și ceea ce este în el mai de lungă durată?"

La această replică, iată ce răspund, iar tu bagă de seamă dacă spun bine. Aici am și eu nevoie de o comparație, ca și Simmias. Cele ce-ai spus mi se par a fi la fel cu următoarele. Murind un bătrân țesător, ar putea zice cineva că omul acesta n-a murit, ci mai există undeva teafăr; ca dovadă ar aduce chiar haina cu care era îmbrăcat, țesută de el însuși, haină încă bună și nedistrusă. Dacă cineva n-ar crede acestei mărturii, ar putea fi întrebat mai departe: ce este mai de lungă durată, neamul omenesc sau îmbrăcămintea de care el are nevoie și o poartă zilnic? Dacă ar răspunde că omul este cu mult mai de lungă durată, s-ar putea

193

87a

PLATON

FEDON

88a

admite că i-am dovedit că omul există cu siguranță, de vreme ce n-a pierit încă nici haina lui, care este de mai mică durată.

Nu, Simmias, nu cred că lucrul stă așa. Iată ce răspund eu, de data asta, și pentru tine; fii deci atent, căci oricine poate recunoaște ca ușuratică o astfel de argumentație.

Acest țesător, după ce a întrebuințat multe rânduri de haine, a murit *în urma* multora din ele, însă *înaintea* ultimului rând. De aici însă nu urmează că omul este mai plătând și mai slab decât o haină.

Aceeași comparație o putem folosi când vorbim de suflet față de corp; și cred că dacă cineva ne-ar vorbi de ele în același fel, ar spune lucruri cugetate susținând că sufletul este de mai mare durată, iar corpul mai slab și mai degrabă pieritor. Ar putea chiar adăuga: fiecare suflet întrebuințează mai multe corpuri, îndeosebi dacă trăiește un mare număr de ani (căci dacă trupul este într-o neconținută curgere și desființare chiar în cursul unei vieți de om, sufletul îi reînnoiește neîncetat țesăturile uzate); dar când se distruge și sufletul, el este cu necesitate la cea din urmă îmbrăcămintă, și-i singura *înaintea* căreia moare. Îndată însă după moartea sufletului se și vede firea cea slabă a trupului, căci iute dispare și el prin putrezire. Astfel dar, nu trebuie să credem în totul argumentației tale, cum că mai ființează undeva și după moarte sufletul nostm.

Dar să admitem ceva mai mult decât ai susținut tu, Simmias. Dacă ar zice cineva: nu numai că sufletul a existat *înaintea* nașterii, dar nu este nici o piedică de a exista și *după* moarte, și a renaște de mai multe ori, ca iarăși să moară — căci este de o alcătuire așa de puternică încât rezistă mai multor nașteri —, dacă am admite așa ceva, încă n-am putea să încuviințăm că străbătând atâtea rânduri de vieți nu se ostenește în trecerea lui prin ele și că nu pier, în sfârșit, cu prilejul uneia din morțile ce străbate. Dacă ar adăuga și faptul că nimeni nu cunoaște cu prilejul cărei morți sau descompuneri trupești pier sufletul, lucru cu neputință să-l simtă careva dintre noi, în această stare de lucruri ar fi nebun cine are cutezanța să nu se teamă de moarte, atâta vreme cât nu este în stare a ne dovedi că sufletul este în esența lui ceva nemuritor și nepieritor. Altminteri, oricine este pe punctul de a muri trebuie să se teamă ca nu cumva sufletul la despărțirea lui de corp să piară și el cu totul.

194

Toți ascultam aceste întâmpinări și ne mâhneam cu toții (cum am și mărturisit mai pe urmă unii altora) că ne-au zdruncinat prin obiecțiile lor temelia credințelor ce ne sădise în suflet argumentația de până atunci. Ba ne-a aruncat sămânța neîncrederii nu numai în cele discutate mai înainte, ci și asupra celor ce avea să ni se spună de atunci încolo, începusem să ne îndoim că suntem judecători serioși în asemenea chestiuni, sau poate că lucrurile înseși erau astfel că nu li se putea da nici un crezământ!

EHECRATE: în numele zeilor, Fedon, vă iert, căci auzindu-te vorbind așa, îmi zic și eu în gând: în ce argument vom mai crede, dacă însăși expunerea lui Socrate, care era atât de convingătoare, s-a scufundat acum în îndoială? În adevăr, întâmpinarea lui Simmias că sufletul nostru este un fel de armonie mi-a părut minunată și întâia oară și acum. Mi-a amintit că și eu am împărtășit altădată această credință. De aceea acum am din nou nevoie, ca dintru început, de-o altă dovadă spre a mă convinge că sufletul nu moare o dată cu trupul. Spune-mi deci, pe Zeus, cum a continuat Socrate cuvântul său? Oare a părut și el mișcat cum zici că ai fost voi? Sau, dimpotrivă, și-a apărât liniștit punctul său de vedere? Și cum l-a susținut? Cu dovezi temeinice sau nu? Spune-ne toate, cât poți mai cu de-amănuntul.

FEDON: Adeseori, Ehecrate, am admirat pe Socrate, însă niciodată n-am stat lângă dânsul cu mai mare plăcere ca atunci. Că a fost în stare să răspundă, nu-i poate vreo minune; dar ce ne-a uimit mai mult a fost bucuria, bunăvoința și farmecul cu care a primit înfruntările acestor tineri. Apoi cu câtă iscusință a băgat el de seamă înrăurirea ce se săvârșise într-înșii din cauza obiecțiilor aduse, și cu câtă dibăcie a căutat să ne lecuiască! Și cum ne chema înapoi ca pe niște fugari și biruiți în luptă, cum ne-a hotărât chiar să-l însoțim, ca împreună cu dânsul să cercetăm argumentele!

EHECRATE: Și cum a urmat?

FEDON: Să-ți spun. Ședeam din întâmplare la dreapta lui pe un scaun mic aproape de pat; el stătea mult mai sus

decât mine. Atunci îmi mângâie capul și, apucându-mi pletele ce cădeau peste umăr — avea câteodată obiceiul să se joace cu părul meu — zise: „Măine, poate, o, Fedon, îți vei tunde aceste frumoase plete”¹.

¹ În semn de jale grecii își tundeau părul și presărau bucle pe mormântul celui scump.

195

C

89a

PLATON

— Se poate, Socrate, zisei eu.

— Ba nu!... de vrei să m-ascuți!

— De ce nu? îl întrebai.

— Astăzi, zise, astăzi și eu îmi voi tunde pletele și tu pe ale tale, dacă în adevăr a murit rațiunea noastră și dacă nu ne vom învrednici s-o readucem la viață¹. Dacă aș fi în locul tău și dacă m-ar părăsi dreapta rațiune, aș jura ca argenii² să nu las părul să-mi crească înainte de a respinge într-o nouă luptă argumentele lui Simtnias și Kebes.

— Bine, zisei eu, dar *nici Heracles*, cum zice o vorbă³, *nu-i în stare să lupte cu doi!*

— Strigă-mă pe mine în ajutor, acum cât mai este lumină... să fiu eu Iolaos al tău.

— Te voi striga, însă nu ca Heracles pe Iolaos, ci ca Iolaos pe Heracles.

Misologia

— Mi-i tot una, zise el. Mai întâi de toate să ne ferim de a cădea în vreo greșeală.

— Ce fel de greșeală? zic eu.

— Să nu devenim *misologhi*⁴, zise, și să nu urâm rațiunea cum unii se fac mizantropi urând pe oameni. Nu ne poate izbi, adăugă el, o nenorocire mai mare decât aceea de a deveni disprețuitori ai rațiunii. *Misologia* se naște din aceleași împrejurări ca mizantropia. În adevăr, aceasta vine din faptul că noi, fiind fără experiență, după ce ne-am încrezut prea mulți într-un om pe care l-am socotit cu totul sincer, temeinic și credincios, puțin mai târziu îl găsim rău și lipsit de credință;

¹ Moartea lui Socrate nu-i nimic; și nu mâine este adevăratul doliu, ci a/i, când constatăm că a murit rațiunea. (L. Robin.)

² După o luptă cu spartanii, în care li s-a luat un oraș; atunci argenii, zice Herodot, 1, 82, își tăiară pletele și decretară blesteme contra celor ce-și vor lăsa părul să crească înainte de a recuceri de la spartani orașul pierdut.

³ După o legendă, pe când Heracles se lupta din greu cu Hydra de la Lerna, ale cărei capete tăiate renășteau pururea de două ori mai multe, eroul s-a văzut nevoit a chema în ajutor pe slujitorul său, Iolaos. Cf. Decharme, *op. cit.*, p. 479, 4X5.

⁴ Cuvântul *uiooXdyot* — în limba greacă este compus din verbul *u* urî (*xiotlv*) și substantivul rațiune (*Xoyoc*) este o formațiune analogă cuvântului *misánthropos*.

196

FEDON

apoi, cu un al doilea facem aceeași încercare; iar când cineva a suferit aceasta de la mai mulți, îndeosebi de la oameni pe care i-a crezut a fi cei mai intimi prieteni și cei mai credincioși, înșelat de-atâtea ori, încolțește în el până la urmă o ură contra tuturor; pretutindeni el nu mai vede nimic sănătos, absolut nimic. Ce, tu n-ai băgat de seamă până acum acest început al mizantropiei?

— Ba l-am observat foarte bine, zisei eu.

— Iată, continuă dânsul, ce procedare urâtă. Căci nu e clar că un asemenea individ se folosește de societatea oamenilor fără să aibă o experiență în privința relațiilor sociale? Dacă ar fi întrebuințat el cu îndemănare acele relații, le-ar fi văzut cum sunt și și-ar fi dat seama de un fapt: că oamenii foarte buni sau foarte răi sunt extrem de puțini — într-un lagăr și în celălalt; dar că majoritatea o fac totdeauna cei de mijloc.

— Ce vrei să spui cu asta? întrebai eu.

— Ce spun și despre orice-i foarte mic sau foarte mare. Crezi că există lucru mai rar pe lume decât să găsești exemplare de foarte mică sau de foarte mare proporție, ca de pildă un om sau un câine sau orice vrei? De asemenea, cu însușirea de iute și zăbavnic, de urât și frumos, de alb și de negru... Oare nu bagi tu de seamă că din toate aceste categorii extremele sunt cele mai rare și se întâlnesc cel mai puțin în lume, pe când cele de mijloc sunt cele mai multe și le întâlnești pe toate cărările?

— Da, așa este, zisei eu.

— Oare de s-ar înființa un concurs de răutate nu-i așa că prea puțini se vor arăta vrednici de primele locuri, chiar și aici?

— Foarte cu puțință, zisei eu.

— Se poate, în adevăr, urmă dânsul. Decât, nu în aceasta seamănă raționamentele cu oamenii — de data asta tu ești călăuză, eu te urmez¹ — ci în modul următor. După ce se încrede cineva și ia ca veridică o argumentare fără să cunoască tehnica raționamentelor, constată după puțină vreme că-i falsă; în realitate, câteodată chiar este așa, altele însă numai i se pare a fi. Pe urmă, experiența revine și cu alt caz, și cu altul.

¹ Ironia — zice L. Robin — este evidentă, însă izvorul răului rămâne același într-o parte și alta; lipsind metoda, se trece de la o extremă la cealaltă.

197

90a

PLATON

FEDON

îndeosebi cei care își pierd vremea în dispute contradictorii¹ sfârșesc prin a crede, cum știi, că au devenit cei mai înțelepți și zic că sunt singurii care au priceput că nicăieri nu afli un criteriu sănătos și nezduncinat — nici în lucruri, nici în argumentele logicii, ci toate se învârtesc ca în apele Euripului², de jos în sus și de sus în jos, nerămânând nimic, în nici o clipă, în aceeași stare.

— Da, este perfect adevărat ce spui, am adăugat eu.

— N-ar fi prin urmare, Fedon, o jalnică nenorocire, reluă el, ca atâta timp cât există un temei logic, unul adevărat și neșovăitor, pe care-l putem înțelege, noi să ne călăuzim de judecăți care, deși în realitate spun todeauna același lucru, în aparență însă îl arată când ca adevărat, când ca neadevărat? Nu-i trist că, în loc să se învinuiască fiecare singur și propria-i neghiobie, dimpotrivă, când ajunge în suferință și-și constată incapacitatea, el aruncă vina de la sine și o dă pe seama raționamentului însuși? Nu-i jalnic că omul urăște apoi toată viața tocmai criteriul rațiunii, că o vorbește de rău și se lipsește exact de ceea ce-i poate descoperi unde este adevărul și știința?³

— Pe Zeus, zisei eu, se înțelege că-i jalnic!

— Din capul locului, prin urmare, reluă el, de asta trebuie să ne ferim; să nu lăsăm, adică, să pătrundă în suflet credința că nici în raționamente nu stă nimic temeinic. Să fim, dimpotrivă, mult mai siguri

¹ Este vorba de sofști, care, fără a se preocupa cum e adevărul în sine (ΤΙ ΕΩΤΙ), susțineau printr-o îndoită argumentare (Σίοοο\ X.rfyoi); fie te/a pozitivă, fie cea negativă, a oricărei probleme, după necesitatea momentului sau după interes. Aceasta-i în esență atitudinea combătută prin **filosofia** etico-socială a lui Socrate; și tot ea crea în secolele V și VI dispoziția de spirit favorabilă pentru înfrîparea individualismului și a scepticismului filosofic. O seamă din acești sofști își trag obârșia din filosofia lui Heraclit, după cum de altfel se vede și din rândurile de mai jos. Cf. și *Cmtil*, 386,440 a-c și *Teetet*, 179 e sqq.

² Euripes se numea curentul de apă ce se face într-o strâmtoare. Astfel era, de pildă, canalul dintre Beotia și Euboia, lângă Halkis, unde direcția curentului se schimba — se zice — de câte șapte ori pe zi. Cf. Pliniu, *Hist. nat.*, II, 1(X).

³ Începând cu aceste rânduri, Platon **formulează** superioritatea raționamentului logic și al metodei dialectice pentru descoperirea adevărului. Cum se știe, autorul ține să sublinieze deosebirea dintre sofști și Socrate (cf. puțin mai jos 91 a). Să se observe locul unde magistrul spune că, spre deosebire de sofști, care se întemeiază mai ales pe impresia ce vor produce asupra auditoriului, el își dă osteneala să se convingă singur dacă este pe drumul cel mai apropiat de adevăr. Impresionarea ascultătorului îl interesează pe Socrate numai ca lucru secundar (**ιcāpepyov**). Asupra autoconvingerii și acordului cu sine însuși cf. *Teetet*., 189 e; *Harm.*, 166 c-c; *Legile*, 10, 893 a.

că noi suntem cei fără temelie; de aceea este datoria noastră să cutezăm bărbătește și să ne dăm toată osteneala să devenim bărbați: tu și ceilalți, pentru toată viața ce v-a rămas; eu, în vederea morții acesteia de care — bag seamă — că nu m-am ocupat ca un filosof, ci în felul oamenilor 91a total neinstruiți și hărțuiți doar de ambiția unui succes. Aceștia, în adevăr, când au o dispută, nu se îngrijesc cum să scoată adevărul din faptele în discuție, ci își dau silința să facă celor de față impresia că lucrurile sunt așa cum le-au expus dânsii. Ei bine, iată că și eu mă arăt ca dânsii în această împrejurare; cu atâta doar mă deosebesc, că nu mă silesc să arăt prezenților drept adevărate cele ce mi se par a fi astfel (asta mă interesează numai în rândul al doilea), ci să mă conving singur că sunt astfel cele ce-mi par cât mai aproape de adevăr. Căci eu, iubite amice, îmi fac socoteala următoare —și ia aminte cu ce folos: ori sunt b exacte cele ce spun, și atunci e câștigul unei atare convingeri! Ori nu mai există nimic pentru omul care a murit, și, în acest caz, de ce să nu trec, măcar clipele dinaintea morții, cu cea mai mică neplăcere pentru voi cei de față, fără să mă mai bocesc? Mai ales că și această preocupare a spiritului nu trece mai departe (așa ceva ar fi o nenorocire!), ci va dispărea în puțină vreme.

Astfel dar, Simmias și Kebes, eu sunt precum vedeți destul de pregătit, zise Socrate, și vă stau la dispoziție pentru această discuție. Voi însă, dacă ați vrea să-mi dați ascultare, îngrijiți-vă mai puțin de Socrate și foarte mult de adevăr. Astfel, de veți afla că spun și ceva c adevărat, mărturisiți-o împreună cu mine; dacă nu, încordați toată puterea voastră de gândire și vedeți să nu fiu pricină, în pornirea mea. unei îndoite înșelări: a mea însumi și a voastră; căci n-aș vrea să vă părăsesc ca albina care-și lasă ghimpele când se duce!

Răspuns întâmpinărilor lui Simmias și Kebes

Să purcedem, zise. Înainte de toate însă vă rog să-mi mai aduceți aminte, oriunde vi se pare că nu rețin exact ce-ați susținut.

Simmias, prin urmare, nu crede — nu-i așa? — spuselor mele. El se teme ca nu cumva sufletul, esență divină și cu însușiri în orice caz superioare trupului, să nu piară înaintea acestuia, asemenea armoniei cu d care-l compară. Pe de altă parte Kebes a fost, mi se pare, de aceeași părere cu mine, când a spus că sufletul este de mai lungă durată ca

198

199

PLATON

trupul. A adăugat însă că rămâne ceva pe care nu-l poate ști nimeni: dacă nu cumva sufletul, după ce a uzat corpuri multe în repetate rânduri de vieți, nu piere acum și el, o dată cu părăsirea celui din urmă corp; precum și dacă moartea nu-i însuși acest fapt, am numit desființarea sufletului... căci în ce privește corpul, slavă Domnului, el dispare mereu, în fiecare clipă! Nu-s astea, Simmias, și tu, Kebes, problemele pe care trebuie să le cercetăm? Au recunoscut amândoi că acestea sunt.

e — Atunci spuneți-mi, continuă dânsul, în privința argumentelor

desfășurate până acum: le respingeți pe toate sau pe unele da, pe altele nu?

— Pe unele da, răspunseră ei, pe altele nu¹.

— Ce credeți, zise acesta, de argumentul prin care am susținut că învățătura este o amintire și că, dacă lucrul stă

așa, trebuie să admitem

92a cu necesitate că sufletul a avut undeva ființă mai înainte de a se fi legat de un corp?

— Eu, zise Kebes, și-atunci am fost minunat convins de acest argument și-i dau crezare și acum, ca nici unuia altul.

— La fel și eu, adăugă Simmias. Ba m-aș mira dacă aș ajunge vreodată să cred altceva despre această chestiune. Socrate **răspunde lui Simmias**

Atunci Socrate:

— Și totuși, prietene din Teba, este o necesitate să-ți schimbi convingerile, dacă mai ești în credința că armonia-i lucru compus, iar sufletul se constituie ca o armonie din acordul organelor trupesti! Că

b doar nu vei susține, chiar după teoria ta, că armonia² s-a putut alcătui mai înainte de a exista elementele din al căror acord ea însăși trebuie să rezulte! Sau o vei susține?

FEDON

¹ Simmias și Kebes admiseseră preexistența sufletului și, ca o firească urmare, amintirea ca punct de plecare în cercetarea științifică. Cf. *suprd*, 72 e, 76 e—77 b.

² Ce se înțelegea la greci prin *armonie* și ce semnifică a/i acest termen! "ApuoWa greacă era „un sistem de legi după care trebuia să se urme/e notele mu/icale spre a forma o melodie, adică un cântec. Dar în tehnica muzicală modernă armonia este „sistemul de reguli potrivit căroră trebuie să se urme/e acordurile, căci unde nu-s acorduri (*adică sunete auzite deodată*) nu este pentru moderni armonie". Cf. M. Emmanuel, *Hist. de la Langue musicale*, 25 sq. (M. M.)

200

— Nicidecum, Socrate, zise acesta.

— Dar nu vezi, reluă el, că tocmai asta s-a brodit să susții? Căci spui pe de o parte că sufletul a ființat înainte de a fi intrat într-o formă de om și într-un corp; pe de altă parte însă, zici că-i alcătuit din elemente care nu există încă! Nu; armonia nu-i ceva în felul sufletului cu care o compari. Și lira și corzile și sunetele iau ființă mai dinainte și există așa nearmonizate încă; pe când armonia apare mai în urmă ca toate acestea și dispare cea dintâi. Ei bine, spune-mi cum se potrivește teoria asta cu cea dintâi?

— În nici un fel, răspunse Simmias.

— Și s-ar cuveni, zise Socrate, ca măcar când e vorba de armonie să fie acord!

— Da, s-ar cuveni, repetă Simmias.

— Cum vezi, în această chestiune nu ești de acord cu tine însuși, zise Socrate. Deci ia seama, ce alegi din două? Că știința-i o amintire sau că sufletul este o armonie?

— Mult mai iute mă hotărâsc, zise el, pentru cea dintâi, Socrate. Cea din urmă mi-a răsărit în nunte fără sprijinul vreunei demonstrații, ci călăuzit doar de o anumită dibuire și de un bun-simț, așa cum rezultă îndeobște părerile majorității oamenilor¹. Îmi dau seama însă că afirmațiile făcute numai pe temeiul probabilității sunt înșelătoare, și dacă cineva nu se păzește bine de ele, foarte ușor cade în greșeli, nu numai în știința geometriei, dar și în toate celelalte cercetări. Cât privește însă argumentația referitoare la amintire și la dobândirea cunoștinței, aceasta se reazemă pe o ipoteză vrednică de crezare. S-a spus doar adineauri că sufletul nostru există mai înainte de a se coborî în corp, precum există însăși esența ce-i poartă numele. Și sunt pe deplin convins că ipoteza este temeinică și-i bine susținută. Trebuie deci, pe cât se pare, să resping ipoteza că sufletul e o armonie, fie că ar veni de la altul, fie că este a mea însumi.

— Dar să revenim, zise, la întrebarea de mai înainte. Ce crezi, Simmias, este cu puțință ca armonia sau orice altă compoziție să ni se înfățișeze cu alte însușiri decât cele pe care le pronunță elementele din care este alcătuită?

¹ Simmias își impută că a cedat înclinării vulgului în această chestiune; dar cum ar ilustra geometria o altfel de înclinare? Intenția este misterioasă. (L. Robin.)

201

PLATON

FEDON

93a — Nicidecum.

— Dar nu ești de părerea mea că armonia, ca orice lucru compus, nu poate face nici suferi altceva, decât ce-au făcut și suferit elementele din care este alcătuită?

A fost de aceeași părere.

— Prin urmare nu se cade armoniei să aibă întâietate față de elementele din care-i alcătuită, ci să asculte de acestea.

A fost de aceeași părere.

— Bine, dar atunci stăm foarte departe de ipoteza că armonia se mișcă în sens contrariu sau că emite tonuri potrivnice sau, în sfârșit, că poate face opoziție în orice alt mod propriilor ei părți alcătuitoare!

— Foarte departe, recunosc.

— Dar ce? Armonia nu-i astfel făcută de la natură, încât fiecare armonie să fie un rezultat al armonizării elementelor sale?

— Nu pricep, zise Simmias.

— Nu-i cazul a spune, reluă Socrate, că de s-ar face un acord mai b mare și mai amplu (să zicem c-ar fi admisibilă această ipoteză), armonia

n-ar fi mai mare și mai amplă? Și dacă, invers, ar fi un acord mai mic și mai slab, armonia n-ar deveni mai mică și mai slabă?¹

¹ Locul fiind interpretat în chip felurit, dăm mai jos lămuririle filosofului A. Fouillee.

Mai întâi, armonia lirei nu vine decât în urma lirei, pe când sufletul preexistă formei sale corporale.

În al doilea rând, armonia rezidă în elementele care o produc; ea nu se deosebește de lucrurile al cărui raport este și n-are nici o existență de sine; în vreme ce sufletul știe și simte că are o ființă proprie.

În al treilea loc, armonia e susceptibilă de grade, după cum este mai mult sau mai puțin acord în elementele din care rezultă și prin aceasta ea e esențial variabilă. Un suflet, dimpotrivă, nu-i mai mult ori mai puțin suflet decât altul.

În rândul al patrulea, dacă sufletul este — cum spune Pitagora — o armonie, ce va fi virtutea? Armonia armoniei: lucru imposibil. Ce va fi viciul? O armonie lipsită de armonie: lucru și mai imposibil. Este o ipoteză ce nu se poate susține.

În sfârșit, armonia nu face altceva decât se supune elementelor care-i dau naștere; el este un rezultat pasiv al lor. Sufletul însă poruncește corpului care îl servește; uneori chiar intră în război cu el. Stranie armonie este aceasta, care se luptă cu elementele al căror raport este! Nu, sufletul nu-i un rezultat, o colecție, un număr abstract; sufletul e o cauză activă și motrice, este un număr viu care se mișcă de la sine și pune în mișcare corpul pentru a-i imprima forma sa. Sufletul nu-i armonia lirei, ci muzicianul nevăzut care scoate din ea tonuri mai mult sau mai puțin melodioase și care, dacă vrea, poate s-o și sfărme.

202

— Asta da! Este evident.

— Și oare cu sufletul nu se întâmplă aceasta? Se poate spune de unul, chiar în cea mai mică măsură, că-i mai mult suflet decât celălalt (adică mai amplu și mai puternic sau mai mic și mai slab) în ceea ce constituie tocmai esența lui de suflet?

— Nu, nicidecum, zise.

— Să mergem mai departe, pe Zeus, reluă el. Nu se zice de un suflet care are judecată și virtute că este bun? De altul, care are prostie și perversitate, că-i rău? Se spun acestea cu drept cuvânt?

— Cu tot dreptul.

— Dar ce va zice, acum, unul dintre cei care socotesc sufletul armonie, despre noile existențe cu care acesta ni se înfățișează, adică de virtute și viciu? Va putea oare spune că-s niște existențe în plus, numite armonie și dizarmonie? Că sufletul cel bun fiind armonizat, și el însuși o armonie, poartă în sine o a doua armonie? Că celălalt, fiind el însuși dezarmonizat, n-are în sine o alta?

— Nu-s în stare să răspund, zise Simmias. Este sigur însă că cine propune ipoteza sufletului-armonie ai- putea să obiecteze așa ceva.

— Dar între noi s-a stabilit odată perfectă înțelegere, zise, că un suflet nu poate fi mai mult suflet decât altul, adică nici mai mult nici mai puțin. Această înțelegere nu înseamnă altceva, decât că și o armonie nu-i întru nimic mai mult armonie decât alta, adică nici mai mult nici mai puțin. Ori nu ne-am înțeles?

— Ba ne-am înțeles.

— Atunci? Dacă armonia nu poate fi nici mai mult nici mai puțin armonie, urmează cu necesitate că nici acțiunea unei armonizări mai mari sau mai mici nu este admisibilă. Recunoști asta?

— Recunosc.

— Bine, dar despre o armonie care nu-i mai mult nici mai puțin armonizată putem spune că se înfruptă din armonie într-un grad mai mare sau mai restrâns? Ori că-i părtașă în mod egal?

— În mod egal.

— Atunci de ce să nu spunem și despre suflet, întrucât unul nu-i nici mai mult nici mai puțin decât altul — ce este în sine un suflet —, ca nu poate fi atins de acțiunea unei armonizări mai mari sau mai mici?

L

— Așa este.

203

PLATON

— Cu această însușire fiind, nu-i așa că nici sufletul nu se poate împărtăși mai mult ori mai puțin dintr-o dizarmonie sau dintr-o armonie?

— Evident că nu.

— Și iarăși, fiind cu această însușire, putea-va oare un suflet, luat 94a în raport cu altul, să se împărtășească din mai mult ori din mai puțin

viciu sau virtute, dacă în adevăr viciul este dizarmonie, virtutea armonie?

— Nu va putea.

— Ceva mai mult, Simmias. În bună logică nici un suflet nu va cunoaște viciul, dacă sufletul este o armonie; căci armonia, întrucât este în adevăratul înțeles al cuvântului o armonie, nu poate primi niciodată dizarmonia.

— Nu, desigur.

— Și întru nimic mai puțin sufletul față de viciu, dacă este în sensul deplin al cuvântului un suflet.
 — Din cele spuse, este de la sine înțeles... cum ar putea fi altfel?
 — Potrivit acestei rațiuni, oare nu toate sufletele, adică ale tuturor ființelor, vor fi pentru noi egal de bune, dacă din fire ele au fost create să fie în mod egal — ceea ce numim suflete?
 — Da, zise el, și eu găsesc așa, Socrate.
 — Găsești, replică acesta, că-i corect să se spună astfel? Oare rațiunea ar fi tolerat să ajungem la o astfel de încheiere, dacă ar fi exactă
 b ipoteza că sufletu-i o armonie?
 — Cu nici un preț, zise.

Prima față a problemei. Sufletul comandă

— Dar ce? reluă Socrate, din câte elemente alcătuiesc ființa omenească, este vreunul mai potrivit ca sufletul, de care să poți afirma că are întâietate, cu deosebire dacă este și inteligent?
 — Cred că nu.
 — în ce fel zici nu? Plecându-se patimilor corpului sau împotrindu-li-se? Vreau să spun, de pildă: când corpului îi este cald și sete, sufletul nu-l poate târî în direcția opusă, adică să nu-i dea să bea? Când îi este foame nu-l poate opri de la mâncare? Și-atâtea și-atâtea alte

204

FEDON

cazuri, în care vedem sufletul împotrindu-se cerințelor trupesti! Sau nu?

— Ba da, ba da!

— Bine, dar nu ne-am înțeles noi înainte că sufletul fiind o armonie nu poate nici să intoneze ceva împotriva sensului determinat de elementele ce-i dau și acordul și relaxarea și vibrația, nici să sufere vreo prefacere neindicată de aceste elemente alcătuitoare, ci trebuie să se supună lor și să nu ia niciodată comanda?

— Da, ne-am înțeles, cum de nu?

— Atunci pentru ce nu bagi de seamă că el se arată lucrând tocmai dimpotrivă? Că poruncește elementelor din care se pretinde a fi alcătuit, că în tot cursul vieții li se pune de-a curmezișul, că le stăpânește prin nenumărate mijloace: înăbușind pe unele cu mari suferințe — ca în gimnastică și medicină —, iar pe altele mai blând; pe unele cu amenințări, pe altele cu sfaturi? Că dacă are de-a face cu dorințe, cu urgii sau cu temeri, el le vorbește ca unora ce sunt dintr-o alcătuire cu totul diferită? Așa ceva a făcut și Homer în *Odiseea*¹ când îl pune pe Odiseu să spună:

„Pieptul lovindu-și, el inima-și ceartă cu astfel de vorbe:

— *Inimă, îndur-o și pe asta! Mai rele îndurași tu odată?*

Oare crezi că poetul ar fi făcut asemenea versuri dacă ar fi socotit că sufletul este — tocmai ca armonia — cârmuit de patimile trupului și n-ar fi văzut într-însul un conducător și un despot, în sfârșit, un ce de-o esență mult mai divină decât armonia?

— Pe Zeus, Socrate, și eu cred așa.

— Nu ne sade frumos, prin urmare, să spunem că sufletu-i o armonie; căci după cum vezi n-am fi de-o părere nici cu divinul poet Homer, nici cu noi înșine!

— Așa este, zise Simmias.

95a

¹ *Odiseea*, XX, 7 sq. Odiseu, aici, întors în Itaca și necunoscut încă în palat, unde se afla, aude țipetele femeilor care petreceau cu peștorii. Neîntorcându-se în momentul să se descopere și să-i pedepsească, el își înăbușă mânia ce-l cuprinsese și rostește în sine versurile pe care le citează Platon.

205

PLATON

FEDON

Socrate răspunde lui Kebes

— Așa să fie, zise Socrate, de vreme ce izbutirăm să înlănțuim pe tebana Armonie și s-o aducem poate la simțul măsurii. Dar să vedem, Kebes, cum vom liniști acum pe Kadmos?¹ Cu ce argumente?

— Sper, zise Kebes, că vei găsi și aici calea. A fost pentru mine o minune să ascult această discuție asupra armoniei! Ai întrecut orice așteptare! Căci în vreme ce Simmias își spunea temeiurile îndoii sale, eu grozav mă miram dacă va fi cineva în stare să-i răspundă cum trebuie. Și foarte uimit am rămas când am văzut că el n-a putut să se împotrivescă nici măcar la prima lovitură ce i-a dat logica ta. De aceea nu m-aș mira dacă și argumentele lui Kadmos ar avea aceeași soartă.

— Să nu vorbești așa tare, prea bunule, întâmpină Socrate, nu cumva să ne înconjure pizma și să dărâme argumentul ce-i gata să urmeze în acest moment. Dar să lăsăm astea în grija Domnului; noi *să venim*, cum zice Homer², *mai aproape*, și să încercăm valoarea întâmpinării tale. Așadar punctul însemnat al chestiunilor de care te interesezi este următorul: pretinzi să se facă dovada că sufletul nostru este și indestructibil și nemuritor; că, prin urmare, un bărbat iubitor de înțelepciune nu-și făurește plan nebun, nici nu-i împins de un curaj prostesc dacă, fiind chiar pe punctul de a muri, rămâne totuși plin de cuceranță și-i pătruns de credința că, odată mort, va petrece bine dincolo și va trăi cu totul altfel decât dacă ar fi sfârșit o viață ca oricare alta. A arăta apoi despre

suflet că-i rezistent și aproape divin, că a ființat și înainte de vremea când ne-am născut ca oameni, sunt lucruri — zici tu

¹ Joc de cuvinte întemeiat pe următoarele elemente: 1. asemănarea dintre numele Armoniei, soția regelui teban Kadmos, și armonia muzicală, cu care Simmias a comparat sufletul; 2. jocul de cuvinte se continuă prin comparația între tebanii Simmias și Kebes, adversari în discuție ai lui Socrate, și legendarii lor strămoși Kadmos și Armonia; 3. de asemenea, prin lupta lui Kadmos cu un balaur, pe care-l ucisese și-i luase sora în căsătorie, adică pe Armonia.

² *Iliada*, IV, 496. În acest loc suntem în toiul unei lupte. Priamidul Antiphos trăsesese în Aias, dar nu-l nimerise. Sulița priamidului însă a străpuns pe Leucos, tovarășul lui Odiseu. Neputând suporta moartea prietenului său, Odiseu — zice Homer — „*vine pe-aproape și-ntr-însul sulița-ndată și-aruncă...*”

Vezi și *Iliada*, V, 611. Să se observe termenii de război pe care Platon îi întrebuințează în acest pasaj.

— pe care nimic nu le împiedică să învedereze nu nemurirea sufletului, ci numai faptul că el este de o lungă durată și că a mai existat undeva înainte, nu știu câtă vreme, când a cunoscut și-a săvârșit orice poftă. Dar pentru asta n-a fost deloc mai nemuritor; dimpotrivă, faptul că a intrat într-un corp omenesc a constituit, tocmai ca o boală, începutul distrugerii lui. Că în viața asta, cât trăiește, mai mult tânjește în necazuri; iar când o sfârșește în așa-numita moarte, se desființează și el. Că întrucât privește teama ce-avem fiecare dintre noi, spui că-i lucru perfect indiferent dacă el intră numai o dată sau de mai multe ori în corp... Teamă-i firească pentru oricine nu-i nebun, deoarece noi nu știm și nici nu putem da un argument valoros că sufletu-i ceva nemuritor. Iată, Kebes, cam cum sună după opinia mea ceea ce susții tu. Și dinadins repet lucrul așa des, ca să nu-mi scape ceva din vedere, ca și tu să poți adăuga sau scădea orice vrei.

Și Kebes:

— Pentru moment, zise, n-am nimic de scăzut, nici de adăugat. Astea-s cele ce susțin.

Știința naturii. Filosofii antesocratici și metoda lor

Atunci Socrate făcu o lungă pauză, adâncind te-miri-ce gând.

— Tu nu ceri, zise el, lucru de nimic, Kebes! Căci în definitiv noi trebuie acum să cercetăm cu de-amănuntul nici mai mult nici mai puțin decât pricina nașterii și a distrugerii. Bine, am să-ți povestesc, dacă vrei, necazurile întâmpinate de mine cu ocazia acestor cercetări. Tu, dacă la urmă vei găsi ceva bun în sensul convingerii ce ai în chestiunile de care vorbești, vei trage și un folos.

— Se înțelege că vreau, fu răspunsul lui Kebes.

— Atunci ascultă-mă ca pe unul care ține o conferință!¹

Când eram tânăr aveam o grozav de mare dorință pentru studiul ce se numește știința naturii. Prea strălucit mi se părea să cunosc cauzele fenomenelor: de ce se naște fiecare lucru, de ce moare, de ce există.

d

96a

¹ Am tradus pe *Cts* τῷ ὅτι 'Tos' cu acest cuvânt modern, pentru a sugera, cum vrea autorul, ideea unei expunerii susținute, fapt ce era o excepție pentru metoda învățării socratice.

206

207

PLATON

FEDON

Adeseori alergam în sus și în jos și cercetam în primul rând¹ probleme de felul următor: oare viețuitoarele nu se nasc prin căldură sau frig, după ce acești factori au determinat un fel de putrezire, cum susțineau unii?² Apoi, nu cumva sângele este elementul căruia i se datorează că gândim?³ Ori aerul⁴, focul⁵? Sau nu-i din acestea nici unul, însă creierul este organul care, producând simțurile auzului, vederii, mirosului, face să rezulte dintr-însele și memoria și judecata; apoi, după ce au căpătat statornicie, atât memoria cât și judecata creează în âst mod știința?⁶

Mi-am întors apoi cercetările în altă direcție: spre cauzele ce săvârșesc distrugerile lucrurilor⁷, cum și spre fenomenele referitoare la cer și la pământ; dar am terminat prin a crede despre mine însumi că-s așa de nepriceput pentru o astfel de cercetare cât poate fi cineva mai puțin! Am să-ți dau și o dovadă care te va mulțumi. Eu, mai înainte, de bine de rău știam clar anumite lucruri — și înțeleg aici știința după sensul comun și al meu însumi și-al celorlalți; dar în urma acestei cercetări am fost așa de orbit că am pierdut chiar cunoștința lucrurilor pe care înainte aveam credința că le știu! Și faptul s-a întâmplat cu multe alte chestiuni; iată una, de pildă: de ce crește omul?

Mai înainte credeam lucru lămurit pentru oricine că omul crește din pricina mâncării și-a băuturii; că prin alimentare carnea se adaugă cărnii, oasele oaselor și tot astfel cu fiecare din celelalte părți care se sporesc și ele prin elemente asemenea lor. În acest chip orice a avut un cuprins mic devine mai târziu mare și tot astfel omul din mic se face mare. Așa credeam atunci! Nu ți se pare că aveam dreptate?

— Mi se pare că da, răspunse Kebes.

— Bagă de seamă însă ce mai urmează. Când vedeam un om sau un cal înalt alături de altul mai mic cu măsura unui cap, credeam că-i destul de explicat dacă știam că-i mai mare din cauza capului! Și mai

¹ *⁷ în primul rând problemele nașterii; în al doilea, ale distrugerii.

² Arhelau din Atena, care „amesteca *spiritul* (vou?) lui Anaxagora cu *aerul* lui Anaximene și făcea să se nască lumea prin condensare și rarificare. Astfel s-a separat frigul de căldură, principiu motor prin acțiunea căruia făcu să se nască din nămol viețuitoarele”. (L. Robin.)

³ Empedocle, cf. Diels, *Fragm.* 110 și Cic, *Tuse.*, 1,6.

⁴ Anaximene și Diogene din Apolonia.

⁵ Heraclit.

⁶ Pitagoreii și în special Alemeon din Crotona care, cel dintâi, a socotit creierul ca organ și sediu al conștiinței.

lămurit decât aceste cazuri mi se părea să spun că numărul zece este mai mare decât opt din cauza adaosului a două unități; că distanții de doi coți este mai mare decât cea de un cot, din cauză că prima este mai mare cu propria sa jumătate decât cea din urmă.

— Bine, zise Kebes, dar acum ce crezi despre acestea?

— Doamne, exclamă Socrate, ce departe sunt acum de a crede măcar despre unul din aceste lucruri c? i cunosc cauza! Căci eu nu mai știu, dacă adăugăm o unitate la alta, oare aceea căreia i s-a adăugat devine două, sau și cea adăugată și cea căreia i s-a adăugat au devenit două prin faptul adăugării lor una către cealaltă! Ce mă pune în mirare mai mult este că, pe când fiecare unitate ședea despărțită de cealaltă, fiecare era una singură, nu erau două atunci; dar după ce s-au apropiat una de alta, s-a iscat pentru ele o pricină de a se face două: întâlnirea rezultată din punerea lor una lângă alta! Nu pot pricepe de asemenea de ce, când împarte cineva o unitate, se face și aici din separare o pricină de a se produce numărul doi? Doar cauza nașterii lui doi era mai înainte tocmai inversă. Atunci se naștea doi fiindcă se apropia o unitate de alta și se adăuga astfel una celeilalte: acum, fiindcă cele două unități sunt depărtate se și separă astfel una de cealaltă. Mai mult: nu m-am convins încă nici dacă știu de ce și cum se creează unitatea, precum nu-mi pot da seama, într-un cuvânt, despre nici un alt lucru: pentru ce se naște, pentru ce dispare, pentru ce există?... Iată la ce-am ajuns, umblând pe drumul arătat de acea metodă! Și atunci îmi îndrept pașii în altă direcție (cu ce sorți de izbândă?), fiindcă de cealaltă nu mă mai pot apropia cu nici un preț.

Se întâmplă însă s-aud într-una din zile pe cineva citind dintr-o carte, despre care zicea că-i a lui Anaxagora, cum că spiritul este orânduitorul și pricinuitorul a toate'. Atunci m-am bucurat de existența acestei cauze; mi s-a părut că într-un fel oarecare este bine că spiritul stă la baza universului; și am cugetat că, dacă-i așa, această minte ordonatoare ce-a pus rânduiala în toate va da și fiecăruia în parte rolul cel mai potrivit cu putință. Dacă vrea cineva, prin urmare, să cunoască pricina fiecărui lucru: de ce se naște, dispare sau există, trebuie să afle de fapt, în privința lui, de ce îi priește în gradul cel mai înalt, fie să existe fie să sufere, fie să cauzeze orice gen de acțiune. Potrivit acestei metode, omului nu-i mai trebuie altă cercetare — oricare ar fi subiectul

97a

¹ Vezi 72 c, nota.

208

209

PLATON

în discuție: cel dinainte sau altul — decât să afle ce-i mai bun și mai aproape de perfecție; este apoi necesar, cum se înțelege din însuși acest fapt, că trebuie s-avem și cunoașterea mai-răului, întrucât pe-amândouă o singură știință le cuprinde. Asemenea gândiri îmi umpleau sufletul de bucurie, întrucât credeam că am găsit în Anaxagora profesorul în stare să explice ca pentru mintea mea care-i cauza ce produce existența universului. Va putea să-mi spună de pildă, mai întâi, dacă pământul este plan ori bombat; apoi, după ce mi-l va fi descris, ziceam că-mi va arăta și cauza și necesitatea care impun ca el să fie cum îi este lui cel e mai bine, și că-mi va explica și despre pământ, de ce o astfel de formă era pentru el cea mai potrivită. Dacă mi-ar fi spus că-i așezat în mijloc, m-așteptam să-mi dea lămuriri pentru ce este cel mai nimerit ca pământul să stea la mijloc. Astea să-mi fi arătat... și eram gata să nu mai doresc de la dânsul nici un soi de cauză.

Da! Eu mă pregătisem să-l întreb și de soare și de lună și de

98a celelalte astre: de iușeala lor relativă, despre drumul circular ce-l fac, în sfârșit, de toate prefacerile ce întâmpină, fiind tot așa de curios să știu: de ce tocmăi acelea sunt mai potrivite fiecăruia; de ce pricinuiesc ele anumite modificări sau de ce sunt supuse prefacerilor ce suferă. Și n-aș fi crezut vreodată — din moment ce declarase că spiritul a orânduit universul — că o să lase acum totul în seama altei cauze decât că-i cel mai bine pentru ele să fie așa cum sunt! Eram deci în drept să aștept o amănunțită explicație din partea omului care dădea și fiecărui lucru o cauză și tuturor împreună, de asemenea, cum că în adevăr acesta-i cel b mai potrivit rol ce se cuvine fiecăruia, acesta-i și bunul obștesc ce motivează universul. Pentru nimic n-aș fi dat asemenea speranțe! Ci cu râvnă mare am alergat la cărțile lui și le-am citit cât am putut de repede, să aflu numaidecât și „foarte bunul” și „mai-răul”.

Dacă ai ști, prietene, cum m-am prăbușit din minunata speranță și cum m-am depărtat! Căci înaintând și citind, am văzut un om care nu numai că nu se folosește deloc de o cauză-Spirit, dar nici măcar nu pune înainte chestiunea unor cauze în vederea organizării universului! El

c încarcă cu rolul acesta: când aerul, când eterul, când apa, când te-miri-ce alte ciudățenii. Mi s-a părut atunci ceva foarte asemenea întâmplării, dacă un oarecine ar zice așa: Socrate toate câte le face prin spirit le face;

¹ Ipoteza geocentrică a fost emisă întâi de Anaximandru, apoi adoptată de Pitagora și Parmenide.

210

FEDON

apoi, apucându-se a explica pricinile fiecăreia dintre faptele ce săvârșesc, ar spune mai întâi că eu stau acum aici, fiindcă trupul meu este alcătuit din oase și mușchi; că oasele sunt tari și au între ele spațiile de articulație, iar mușchii, putându-se încorda și slăbi, acoperă oasele cu carne și piele; că aceasta din urmă le cuprinde pe toate; apoi că oasele, având mișcările libere la încheieturile respective iar mușchii putându-se întinde și zgârci, fac ca

eu. de pildă, să-mi pot acum îndoi mădulele... și toate astea dau pnc.aa pentru care eu stau îndoit în această închisoare!

Și iarăși: ca să explice convorbirea mea cu voi, ar trata despre cauze străine, cum sunt de pildă glasul, aerul, auzul, sau despre alte nenumărate pricini de aceeași natură, însă ar neglija total să pomenească de adevăratele pricini: cum li s-a părut atenienilor că-i mai bine ca eu să fiu osândit; cum din această cauză am găsit și eu de cuviință că-i mai corect să rămân aici și cum am considerat, în sfârșit, mai drept să îndur pedeapsa ce mi-au hotărât-o, oricare ar fi ea. Căci, mă jur pe câine, să mă fi călăuzit de principiul „cum e mai bine”, de mult aceste oase și mușchi ar fi fost purtate prin părțile Megarei sau pe la beoțieni, bineînțeles dacă n-aș fi considerat că-i mai just și mai frumos să sufăr pentru cetate orice pedeapsă-mi va fi orânduită în loc de a mă sustrage luând-o la picior. Dar este ceva cu totul de nepomenit să declari drept cauze astfel de lucruri. Dacă cineva spune că, fără să posed acele părți ale corpului ce se numesc oase, mușchi și câte mai am, n-aș fi în stare să fac ce vreau, cred c-ar spune adevărul. Dar să susții că din pricina acestora fac eu cele ce fac, și că le fac punând și spiritul la contribuție iar nu dintr-o preferință pentru calea cea mai bună, iată o ușurință de vorbire prea mare, prea largă, făcută pe seama logicii; asta înseamnă că nu suntem în stare să facem deosebirea că una-i pricina reală, alta-s elementele înconjurătoare, fără de care o cauză n-ar putea fi niciodată cauză¹. Tocmai acesta este faptul ce constituie după opinia mea greșala mării mulțimi; dibuind ca pe întuneric, ea denumeste cu termeni improprii elementele ce condiționează o cauză și le prezintă apoi drept cauza însăși. Așa se explică și de ce unul², înconjurând pământul cu

¹ Cauza reală și condițiile secundare ale acțiunii aceleia: necesitatea binelui în suflet și necesitatea mecanică în corpuri: iată baza cosmologiei din *Timaios*, 46 d-e și *Legile*, X, X97 a-b; cf. *Fedni*, 245 d-e. (L. Robin.)

² Empedocle din Agrigento (Sicilia), mare filosof și poet, de la care nu ne-au rămas decât fragmente. A scris *Despre natură* și *Despre curățiri*.

99a

211

PLATON

FEDON

vârtej, declară că el prin asta se menține în stare de echilibru sub cer; altul¹ și-l închipuie ca pe o imensă căpistere, căreia-i dă ca reazem și temelie aerul. Dar ce putere va fi orânduit toate, astfel cum sunt acum, adică în ordinea cea mai bună cu putință? Așa ceva ei nu numai că nu cercetează, dar nici măcar nu cred că vreo energie divină mișcă totul, ci își închipuie că odată și odată au să descopere ei pe Atlasul acestei firi, mai tare, mai nemuritor și mai în stare să susțină universul! Cât privește acțiunea binelui, oricât e de necesară pentru menținerea coeziunii și echilibrului, la drept vorbind ei o nesocotesc cu desăvârșire. Eu m-aș fi făcut cu cea mai mare plăcere șolarul oricui s-ar fi învrednicit să-mi arate o astfel de cauză, s-o văd cum este. Ci fiindcă n-avem parte de această descoperire și fiindcă n-am fost în stare nici singur s-o fac nici prin altul s-o învăț, vrei, Kebes, să-ți arăt și a doua mea plutire? încheie dânsul. Vrei să vezi și tot necazul ce-am pățit în căutarea cauzei?

— Nespus de mult vreau, răspunse Kebes.

în căutarea adevăratei cauze

— După aceste rătăcirii am părăsit, se înțelege, cercetarea universului², dar am găsit de cuviință că trebuie să mă feresc, zise Socrate, nu cumva s-o pătesc ca oamenii care, pentru a studia eclipsa soarelui³, îl contemplă nemijlocit; unii s-a întâmplat să-și strice ochii fiindcă nu-i studiază imaginea în apă sau prin vreun alt corp. Așa ceva am cugetat și eu și m-am temut să nu-mi orbesc de tot sufletul privind cu ochii direct la lucruri⁴ și încercând să le percep cu fiecare din simțuri. Am găsit deci că trebuie să mă refugiez în lumea argumentelor dialectice, pentru a căuta prin ele adevărul existenței reale. Poate

¹ Anaximene din Milet, dar și Anaxagora și Arhelau, presupusul profesor al lui Socrate; autorul ține cu tot dinadinsul să evoce și să respingă aici tocmai teoria de care Aristofan acuzase pe Socrate în *Norii* (670 sqq.).

² Socrate părăsește „lucrurile” și universul, adică TO TipdyuaTa și Ta ovra, pentru dialectică și adevăr, adică pentru oi Xoyoi și fl āvfitw, cu alte cuvinte, dogmatismul presocratic este înlocuit acum, ca neștiințific, prin dialectică.

-* Imaginea revine și în *Republica*, VII; ve/i alegoria cu peștera, în Platon al nostru, **vol.I.p. LVI**.

⁴ Aici cuvântul npayucta, ca și ev epyoi? de mai jos (100 a), se referă la realitatea în sine, inteligibilă, nu la lumea perceptibilă.

comparația de care mă folosesc nu-i tocmai exactă; doar nu-s în totul 100a convins că dialecticianul care cercetează realitatea în imagini comparative o scrutează mai serios decât cel care contemplă direct faptele. Dar eu pe această cale am apucat și voi proceda în felul următor: punând la temelie fiecărui caz principiul logic pe care-l cred a fi cel mai puternic, câte mi s-or părea în acord cu acela, le iau ca realități adevărate și în privința cauzei și în toate celelalte privințe; câte nu, le înlătur ca neadevărate. Vreau să te lămuresc mai bine asupra celor ce spun, căci am impresia în acest moment că nu mă înțelegi.

— Nu, pe Zeus, zise Kebes, nu înțeleg prea bine.

— Dar nu spun nimic nou, răspunse Socrate, ci mereu același lucru

pe care n-am încetat de a-l spune în diferite ocazii și chiar acum, într-o b convorbire recentă'. Doar m-am oprit din încercarea ce-am făcut, lămurindu-ți felul cauzei ce mă muncеște, și o iau din nou la drum spre acele principii ce-au fost atât de mult dezbătute; și încep chiar cu ele, punând la bază că există și frumosul ca realitate în sine, și binele și mărirea și toate celelalte. Dacă-mi încuviințezi și-mi recunoști existența în sine a acestora, sper și să-fi dovedesc din ele cauza și să-ți descopăr că sufletu-i ceva nemuritor.

— Se înțelege, zise Kebes, că încuviințez, căci doresc să ajungi c mai degrabă la țintă!
— Atunci bagă bine de seamă, zise el, și asupra celor ce urmează din principiile puse mai sus și vezi dacă nu ești și în acestea de acord cu mine. Ei bine, eu cred că dacă cumva există și un alt frumos în afară de frumusețea în sine, pentru nici o altă cauză — dar pentru nici una — nu există ca frumos, decât pentru că-i părtaș al acelei frumuseți. Și la fel spun despre toate.

— Te-nvoiești cu o astfel de cauză?

— Mă-n voie se, zise.

— Atunci, reluă Socrate, eu nu-mi mai bat capul să învăț celelalte cauze... mă gândesc la „înțeleptele” cauze de adineauri !² De altminteri nici nu mă simt în stare să le pătrund, ci de-mi va descrie careva de ce-i frumos cutare lucru care are, de pildă, fie o culoare frumoasă, fie o c formă, fie orice altă calitate din acestea, eu celorlalte le zic adio, căci în

¹ Aluzie la opera *Fedru* sau *Despre frumos*.

² Susținute de Anaxagora și ceilalți filosofi-fizicieni.

212

213

PLATON

toate mă simt tulburat, și nu-mi rezerv decât o singură cauză care mă mulțumește: simpla, fără artificiu, poate chiar naivă. Eu spun neted că nici o pricină nu-i în stare să facă frumos acel lucru decât fie prezența într-însul a frumuseții, fie împărțirea lui dintr-însa, pe orice cale și oricum s-ar face (amănuntul nu pot încă să-l precizez); dar că numai datorită frumuseții toate câte-s frumoase au devenit frumoase. Avem aici, după părerea mea, cel mai sigur răspuns ce-l dau și pentru satisfacerea mea proprie și pentru a oricui. Ținându-mă de acest criteriu, eu sunt încredințat că nu voi cădea niciodată și că-i un singur punct de plecare pentru a-mi formula cauza — astfel: prin frumusețe sunt frumoase cele frumoase. Ori poate crezi că nu-i așa?

— Ba cred că este.

— Dar și că prin mărime sunt mari cele mari, mai mari cele mai mari? Și, invers, că prin micime sunt mai mici cele mai mici?

-Da.

— Și n-ai putea respinge explicarea pe care ți-ar da-o cineva, dacă-ți va spune că unul e mai mare ca altul cu măsura unui cap, sau

101a mai mic decât celălalt cu aceeași măsură? N-ai mărturisi că tu nu afirmi nimic alta decât că tot ce-i mai mare ca altul nimănui nu-i datorează că este mai mare decât mărimii; că pentru asta este el mai mare, adică chiar din cauza mărimii? Și n-ai mărturisi, de asemenea, că mai-micul nu datorează nimănui altuia că este mai mic decât micimii, că pentru asta el este mai mic: adică chiar din cauza micimii? N-ai mărturisi acestea de teamă, cred, să nu-ți obiecteze cineva cu următorul argument potrivit: dacă-i vorba că un lucru este mai mare sau mai mic ca altul cu un cap, întâi, cum se face că prin aceeași măsură mai-marele este mai mare și mai-micul mai mic? Al doilea, cum se întâmplă că măsura unui cap,

b fiind în sine mică, face totuși să fie mai mare ceea ce-i mai mare? Evident, este un miracol ca un obiect să fie mare din pricina altuia mic! Sau nu te-ai putea teme de aceste întâmpinări? Și Kebes, râzând:

— Ba eu unul mă tem, zise.

— Bine, adăugă Socrate, dar nu te-ai teme să spui că zece e mai mare ca opt sau nouă, și că din această pricină îl întrece, nicidecum datorită mulțimii și din cauza ei chiar? De asemenea, că distanța de doi coți este mai mare decât un cot datorită propriei sale jumătăți și nu din cauza mărimii? Doar teama-i una și aceeași.

214

FEDON

— Perfect adevărat, zise el.

— Dar ce? Dacă o unitate se adaugă alteia, nu te-ai teme să declari acest adaos drept cauză a nașterii lui două? Sau dacă le-ai separa, să faci c din împărțire o cauză? Și n-ai să strigi cât te ține gura că nu știi cum poate să se nască fiecare lucru altminteri decât prin participarea fiecăruia

de la esența proprie, adică de la aceea din care se împărțese el? Iar în exemplele anterioare: că n-ai de opus altă cauză a nașterii lui două decât că se împărțese din diadă? Că toate câte a deveni două trebuie să participe din această dualitate? Și că tot ce va deveni unul trebuie să se împărțesească din monadă? Cred c-ai putea lăsa la o parte atunci acele împărțiri, acele adunări și câte alte minunății de același soi... că le vei zice poate rămas-bun pentru totdeauna, încredințându-le altora mai înțelepți ca tine spre a le propovădui.

Metoda recomandată de Socrate

în ce te privește pe tine, speriat, cum zice vorba, și de propria ta d umbră și de lipsa de experiență, vei putea de-acum înaintea să te ții de punctul sigur câștigat din această teorie și să dai astfel răspunsurile. Iar dacă cineva s-ar apuca să contrazică însăși teoria, poți și pe dânsul să-l lași în plata Domnului; nici să nu-i răspunzi până ce nu vei examina dacă și urmările rezultate dintr-însa sunt de acord între ele sau se bat cap în cap. Dacă în urmă ar fi nevoie să dovedești temeinicia teoriei însăși, vei proceda în același chip; vei propune adică mai întâi o altă ipoteză, aceea care ți-ar părea cea mai bună dintre cele de mai sus, și e tot așa până ce ajungi la un rezultat mulțumitor. Făcând așa, dacă în același timp vrei să afli cât de cât și realitatea, să te ferești de-a încurca toate,

cum fac controversiile de meserie, punând pe același plan al discuției atât principiul de bază cât și urmările purcese din el. În adevăr, aceia n-au nici o normă când discută despre așa ceva, dar n-au nici măcar preocuparea lucrului; ci, nefiind în stare cu înțelepciunea lor decât să amestece toate la un loc, se declară totuși mulțumiți că pot să-și satisfacă propriul lor spirit. Tu, dimpotrivă, dacă ești cu adevărat un iubitor de înțelepciune, am credea că ai să faci așa cum îți spun.

— Foarte adevărat vorbești, ziseră și Simmias și Kebes în același 102a timp.

215

PLATON

FEDON

O nouă pauză în povestire

EHECRATE: Pe Zeus, Fedon, cu drept cuvânt au dat acest răspuns. Minunată-mi pare expunerea ce făcu acela; ce limpede... chiar pentru unul cu puțină inteligență!

FEDON: Tocmai așa era, Ehecrate, și părerea celor ce au fost față.

EHECRATE: La fel ca și noi care n-am fost acolo, însă auzim acum. Dar continuă! Ce s-a mai spus după acestea?

FEDON: Pe câte știu, după ce s-a convenit și s-a recunoscut împreună cu el că există în realitate pentru fiecare gen de lucruri câte o idee, de la care fiecare din celelalte lucruri, luându-și ființa prin participare, deține și numele¹, el puse după asta următoarea întrebare:

— Vezi însă, zise el, dacă îmbrățișezi aceste păreri, nu cumva, afirmând de Simmias că-i mai mare ca Socrate dar mai mic decât Fedon, ai vrea să zici că în Simmias sunt conținute amândouă, și mărimea și micimea?

— Ba zic.

— Bine, reluă el, dar recunoști că propoziția „Simmias este mai mare decât Socrate” nu conține un adevăr așa de absolut cum este afirmat prin cuvinte? Că doar Simmias n-o fi fost creat de natură ca să fie mai mare numai prin faptul că-i Simmias, ci este astfel prin mărimea pe care se întâmplă s-o aibă! De asemenea, nu întrece pe Socrate fiindcă Socrate este Socrate, ci fiindcă Socrate are în el micimea, față de mărimea aceluia.

— Adevărat!

— Și tot astfel, Simmias nu-i mai mic decât Fedon fiindcă Fedon este Fedon, ci fiindcă Fedon are în sine mărimea față de micimea lui Simmias.

— Așa este!

— În modul acesta Simmias poate fi numit și mic și mare, întrucât se află la mijloc, între ambii: datorită mărimii el întrece pe unul și-și supune micimea pe care celălalt o are; iar celui de-al treilea îi acordă mărimea care la rândul-i întrece propria sa micime.

Zicând acestea el începu să râdă:

¹ Luând ființă din *dee*, obiectul îi devine omonim (78 c). (L. Robin.)

216

— Pare că aș dicta un contract, zise el, așa vorbesc; dar lucrul se prezintă cum îl arăt.

Kebes aprobă.

— Tocmai de aceea vorbesc așa, fiindcă vreau să-ți insuflu credința pe care o am eu însumi. În adevăr, mie mi se pare că nu numai mărimea însăși nu poate fi niciodată în același timp mare și mică, dar chiar mărimea ce este în noi¹: nici nu primește la sine vreodată esența micimii, nici nu admite să fie biruită; ci din două una: sau fuge și lasă locul liber când se apropie potrivnicul ei, micimea, sau, dacă se introduce aceasta, dispare cu desăvârșire cealaltă. O dată ce însă materia perceptibilă se supune și primește din ideea micimii, ea nu mai dorește să fie altceva decât ce era. De pildă eu, primind și suportând micimea, continui a fi ceea ce sunt și iată-mă, sunt același om mic care am fost, pe când mărimea n-a cutezat, mare fiind, să fie mică. Asemenea și cu micimea ce este în noi; ea nu dorește niciodată, nici să devină nici să fie mare, după cum nici unul din cele perceptibile contrarii, continuând a fi ce a **fast**, nu voiește să devină nici să fie în același timp potrivnicul său, ci sau pleacă sau pierie cu desăvârșire în această împrejurare.

— Sunt cu totul de această părere, zise Kebes.

Atunci unul din cei de față — nu-mi amintesc bine cine anume — auzind acestea, zise:

— În numele zeilor! Dar n-ai recunoscut tu în discuția de mai înainte tocmai contrariul celor afirmate acum? N-ai mărturisit tu că mai-marele ia naștere din mai mic, iar din ceea ce este mai mare — ce este mai-mic? N-ai spus tu că asta-i în chip foarte simplu nașterea celor perceptibile: adică se nasc din chiar potrivnicul lor? Acum, pe cât mi se pare, susții tocmai pe dos, că așa ceva n-ar fi cu putință niciodată!...

Socrate, care pentru a asculta mai bine își plecase capul într-o parte, zise:

— Zdravănă memorie mai ai: păcat că n-ai înțeles deosebirea între ce se discută acum și ce s-a vorbit adineauri!

Atunci se susținea că dintr-un lucru perceptibil² contrariu se naște potrivnicul său; acum este

103a

¹ TO kv THAV neycQo? este numai participarea noastră, care suntem materie perceptibilă, la ideea mărimii. Distincția are însemnătate, ceea ce se va vedea mai jos, la 103 b.

² EK TOW traPTiou TTpayuaTO? TO kvavxiow npaina yiyvtodai; traducem pe wpayua cu *perceptibil* tocmai fiindcă face antiteză cu *ideile* sau *esențele* (inteligibile numai) de care este vorba aici, în opoziție cu cele spuse la 70 d sqq.

vorba de însuși esența contrarie, din care niciodată nu s-ar putea face propria sa potrivnică: adică nici cea aflătoare în noi, nici cea existentă în natură. Doar, iubite amice, atunci vorbeam de lucrurile ce au în sine ideile potrivnice și pe care le denumim după numele acestora; acum e vorba de înseși esențele care, fiind înăuntrul lucrurilor, le dau și acestora numele lor. Ei bine, n-am putea spune că acestea admit o naștere a lor — unele dintr-altele. Și, o dată cu aceste cuvinte, aruncând o privire spre Kebes, zise: Kebes! Oare pe tine nu te-a neliniștit nimic din cele ce spuse acesta?

— Nu, n-am fost deloc tulburat, răspunse Kebes, deși nu sunt dintre cei ce pot spune că nu mă tulbură multe¹.

— Atunci: recunoaștem amândoi fără discuție, zise Socrate, că niciodată potrivnicul nu va fi potrivnicul lui însuși?

— În totul, răspunse.

— Ia observă acum, adăugă Socrate, și următorul lucru: recunoști că există ceva pe care-l denumești cald și ceva care se cheamă rece?

— Există.

— Nu cumva ceea ce numim zăpadă și foc?

— Pe Zeus, nu acestea.

— Cum, căldura este deci altceva decât focul, recele altceva decât zăpada?

-Da.

— Vei recunoaște, cred, că zăpada după ce a primit căldura — cum ziceam și mai înainte — niciodată nu va fi și zăpadă, cum era, și caldă; ci, la apropierea căldurii, ori se retrage ori se nimicește?

— Fără îndoială.

— La fel cu focul; când se apropie frigul, el trebuie sau să se retragă sau să fie nimicit; căci din clipa în care a primit frigul nu va mai putea să rămână cum era — foc și rece.

— Adevărat vorbești, zise.

— Mai sunt asemenea potrivnice din lumea perceptibilă² a căror

¹ Urme/lecțiunea caŤOI Xe'wv OUTI uy ou iroX.Xã ne Tapairci, care pare mai potrivită cu tonul general al răspunsurilor lui Kebes, decât lecțiunea care ar da în românește: „și îți spun una ca asta: că pe mine nu mă tulbură multe...”.

² Pentru claritate adaug *din lumea perceptibilă*, care trebuie dedus din înțelesul lui Twv TCHOU'TWV (= de acest fel) care trimite la pilda din lumea materială cu *focul și zăpada*, deci *din lumea perceptibilă*.

218

idee¹ își păstrează același nume în chip etern; ba-l dau și altui lucru care, fără a se identifica cu ideea din care participă², are totuși — tot timpul cât există — forma ei. În cele ce urmează îți voi explica poate mai bine ce susțin. În adevăr, trebuie oare imparitatea să-și mențină totdeauna acest nume sau nu?

— Fără îndoială.

— Dar din tot ce-i nepereche oare numai ideea are dreptul de a-și menține numele — căci asta-i întrebarea ce fac — ori și vreun alt lucru, care nu este chiar neperechea în sine, dar trebuie totuși să-i poarte totdeauna numele, din pricină că așa a fost creat, încât niciodată să nu fie părăsit de ideea „fără soț”? Vorbesc de un caz cum este de pildă numărul trei și alte multe ca el. Observă asupra lui trei: nu găsești că trebuie să-și poarte totdeauna și numele său și, în același timp, pe acela de „fără soț”, deși ideea nepereche nu-i același lucru ca numărul trei? Cu toate acestea astfel a fost creat și numărul trei și numărul cinci și orice număr din jumătatea de serie a numerelor „fără soț”, încât fiecare din ele, fără să fie ce este ne-soțul în sine, este totuși totdeauna fără soț. Asemenea și cu numărul doi, cu numărul patru și cu întreaga serie a celorlalte numere: fără a fi ce este „soțul”, totuși fiecare dintre ele rămâne totdeauna cu soț. Ești sau nu de această părere?

— Cum de nu? zise acesta.

— Ascultă acum cu luare-aminte ce vreau să-ți explic, zise Socrate. Se pare că nu numai contradictoriile³ nu primesc niciodată pe opozitele lor, dar și perceptibilele, fără a fi între sine contradictorii, au și ele întotdeauna contrarii; de aceea nici ele nu par a primi ideea potrivnică ideii pe care ele însele o au; ci dacă se apropie ideea contrarie lor, ele sau se nimicesc sau se retrag. De pildă, nu vom spune oare că numărul trei sau va pieri sau va îndura orice înainte ca să devină „cu soț” rămânând în același timp trei?

— Desigur, zise Kebes.

— Cu toate astea, replică Socrate, diada nu este contra triadei.

104a

(= idee) este luat prin contrast cu evia TWV TOIOUTUV de mai sus; ve/i nota 1. în tot cazul elSo? este aici *ideea platonice* prin excelență.

- Pentru clarificare adaug și aici *din care participă*.

³ Desigur aici este vorba de *ideile* lucrurilor; tot acest loc nu poate fi înțeles decât avându-se neîntrerupt în vedere paralelismul dintre *idei* și *lucruri*. Acestora din urmă în traducere le-am adăugat adeseori pentru menținerea clarității atributului *perceptibil*.

219

— Nu, desigur.

— Așadar nu numai în lagărul ideilor cele ce sunt contrarii nu se pot suferi când vin laolaltă, ci și altele nu admit apropierea între sine a contrariilor.

— Foarte adevărat vorbești, zise Kebes.
 — Vrei, reluă Socrate, să precizăm, dacă vom fi în stare, de ce fel sunt acestea?
 — Foarte mult.
 — Kebes, zise Socrate, oare nu-s tocmai cele care silesc lucrul unde se află — oricare ar fi — să păstreze nu numai ideea corespunzătoare, dar totdeauna și un element contrariu sieși?
 — Ce vrei să spui?
 — Ce-am spus și adineauri. În adevăr, tu știi că lucrurile pe care le cuprinde ideea numărului trei sunt cu necesitate nu numai trei, dar și neperechi.
 — Fără îndoială.
 — Ei bine, într-un astfel de lucru zicem că niciodată nu va încăpea ideea contrarie formei¹ ce-l alcătuiește.
 — Nu, desigur.
 — Și oare nu l-a alcătuit neperechea? -Da.
 — Și potrivitnica acesteia nu-i ideea pereche? -Da.
 — Deci în trei nu va pătrunde niciodată ideea pereche?
 — Niciodată, desigur.
 — Așadar trei nu poate participa la ideea pereche?
 — Nu, niciodată.
 — Deci triada este fără paritate? -Da.
 — Iată acum ce voiam să determinăm: care-s lucrurile ce, fără a fi contrarii altuia, totuși nu primesc însăși ideea contrarie lor? În pilda de acum: triada, fără a fi potrivitnica ideii pereche, n-o primește totuși; în adevăr, ea aduce cu sine totdeauna ideea contrarie ideii pereche; la fel

esență.

¹ T[?] nop<D>[?] trebuie înțeles tot ca o *formă ideală*, în sensul sistemului platonice, adică

FEDON

220

este și cu diada față de nepereche, focul față de rece și alte o mulțime¹. Vezi acum dacă putem defini lucrul așa: nu numai contrariul ca idee nu primește pe contrariul său, dar nu va primi niciodată nici chiar un potrivitnic al obiectului perceptibil de care ea se apropie; căci o asemenea admitere ar putea să-i aducă însăși ideea contrarie lui, idee conținută în obiectul adus. Mai adu-ți aminte de acest adevăr, căci nu este rău să-l auzi mai des. Numărul cinci nu va primi niciodată ideea pereche, prscum zece, îndoitul lui cinci, nu va primi ideea nepereche. Acest „îndoit”, deși în sine este contrariul *altuia*, nu va primi totuși însăși ideea nepereche — tot așa cum nici trei jumătăți, sau alte fracții din acesta, ca jumătatea, treimea sau altele la fel, nu vor primi niciodată ideea întregului. Mă urmărești de aproape și ești de aceeași părere ca mine?

— Te urmăresc și sunt cu totul de aceeași părere, răspunse Kebes.

Eternitatea sufletului. Ideea-suflet exclude ideea-moarte

— Iarăși să-mi spui acum, zise Socrate, dintru început. Dar nu vreau răspuns la fel cu întrebarea, ci altminteri, adică imitându-mă pe mine. Spun anume că pe lângă modul de a răspunde, acel mod sigur de care am pomenit întâi, mai văd unul **tot** așa de sigur, care reiese din ceea ce am discutat până acum. În adevăr, de m-ai întreba cui se datorează că trupul este cald, nu ți-aș da acel răspuns sigur dar neinstructiv, că se datorează căldurii! Din cele de până acum ți-aș formula un răspuns mai acătării, spunându-ți că se datorează focului. Dacă de asemenea m-ai întreba ce lucru face corpul bolnav, nu-ți voi spune „boala”, ci frigurile; și dacă m-ai întreba ce are în el un număr că este fără soț, nu-ți voi răspunde neperechea, ci unitatea²; și tot astfel cu celelalte. Bagă de seamă deci, dacă înțelegi

105a

¹ Lucrul trebuie înțeles astfel. între ideile pereche și nepereche există un raport de excludere absolută, care în logică se numește *raport de contradicție* sau *contradictoriu*. Când. de pildă, „două” se apropie (*tmovra*, 144 c) de ideea pereche pentru a participa dintr-însa (*itiix* \vjeo *ipso* se depărtează și de opozita ideală a perechii, așadar de nepereche și de obiectele materiale care fac oarecum familia ideii nepereche, așadar de trei, de cinci etc.

² Nu-i o revenire la explicațiile filosofilor antesocratici, pe care Socrate i-a cornhătat mai înainte, ci vrea să spună de fapt că trupul este talii din csu/a focului, care participă la ideea-căldură și care poartă în sine această idee.

221

PLATON

FEDON

îndeajuns ce vreau eu.

— Înțeleg foarte bine, zise Kebes.

— Răspunde-mi atunci, reluă Socrate, ce sălășluiește în trup, de-l face să fie cu viață?

— Sufletul¹, zise.

— Oare asta are loc întotdeauna așa?

— Cum de nu? zise acesta.

— Sufletul deci, pe orice corp s-ar face stăpân, el vine aducându-i cu sine totdeauna suflarea vieții?

— Da, îi aduce.

— Oare există ceva potrivitnic vieții sau nu e nimic?

— Există, zise. -Ce?

— Moartea.

— Prin urmare nu rezultă din cele de mai sus că sufletul nu va primi niciodată ceea ce este potrivit înșurării esențiale pe care el însuși o poartă cu sine?²

— Ba rezultă cu vârf și îndesat, zise Kebes.

— Dar bine: cum numeam mai adineauri ceea ce nu primește ideea pereche?

— Fără soț, zise.

— Dar ceea ce nu primește dreptatea și cultura sufletului?

— Nedrept și incult, zise.

— Foarte bine; dar ceea ce nu va primi moartea, cum o vom numi?

— Nemuritor, zise.

— Nu cumva sufletul nu primește moartea?

— N-o primește.

— Atunci sufletul este nemuritor?

— Nemuritor.

— Foarte bine, zise; dar putem declara dovedit acest lucru? Sau, cum crezi?

— Cu desăvârșire dovedit, Socrate.

¹ Spre deosebire de părerea admisă astăzi cum că sufletul este facultatea de a gândi, Platon înțelege prin (|>«xii principiul vieții (M. S.).

² Sufletul aduce corpului (€iH<J>£p€i) viața; aceasta este potrivnică morții; deci sufletul nu va primi niciodată (dsi ou uii HOTE St^cTai) moartea.

222

— Kebes, zise acesta, ce s-ar întâmpla dacă ar fi o necesitate ca tot ce este nepereche să fie și indestructibil? Oare în acest caz numărul trei ar putea fi altfel decât indestructibil?

— Cum să fie altfel?

— De asemenea, dacă ar fi o necesitate ca tot ce nu este cald să fie și indestructibil, nu cumva ori de câte ori va apropia cineva căldura de zăpadă aceasta s-ar retrage teafără și netopită? În adevăr, nici nu s-ar distruge, dar nici n-ar primi căldura dacă ar rămâne.

— Adevăr grăiești, zise.

— În același chip s-ar întâmpla, cred, dacă și ceea ce nu este rece ar fi indestructibil: ori de câte ori ar apropia cineva răceala de foc, acesta nici s-ar stinge vreodată, nici s-ar distruge, ci, depărtându-se, ar pleca de acolo teafăr.

— Cu necesitate... zise.

— Nu urmează cu necesitate, continuă el, că putem spune același lucru și despre nemurire? Dacă ceea ce-i nemuritor este și indestructibil, e cu neputință sufletului să fie distrus când vine moartea spre el; căci din cele spuse mai înainte urmează că sufletul nici nu va primi moartea, nici nu va fi distrus, tot așa cum spunem că trei nu va fi pereche și cum, la rândul său, neperechea nu va fi pereche; cum focul nu va fi rece și cum la rândul său ceea ce este rece nu va fi căldura ce se află în foc¹.

Dar, va întâmpina cineva, când de ideea nepereche se apropie perechea, ce se împotrivesc ca aceea — nu zic să devină pereche după modul în care am convenit — să se distrugă și în locul ei să se nască perechea? Cu cel ce ne-ar întâmpina astfel n-am putea duce lupta înainte, pe temeiul că neperechea nu se distruge, deoarece neperechea nu este indestructibilă; în adevăr, dacă din capul locului s-ar fi convenit între noi de pildă că ceea ce-i fără soț este și indestructibil, cu ușurință am fi dus acum lupta la capăt, întemeiați tocmai pe acest fapt; și am fi zis că, apropiindu-se perechea, atât neperechea cât și numărul trei se

106a

¹ Platon stabilește un paralelism în raporturile de contrarietate și de contradicție: pe de o parte, de la perceptibilul trei la ideea pereche, pe de alta, de la ideea nepereche la ideea pereche (TU Tpia OOK COTOI apTiov, TO irpiTTOv OOK toTai ctpTioe). Apoi, pe de o parte, de la focul material la ideea de rece fcontrarietate), pe de alta, de la ideea de căldură la ideea de rece (contradicție, io Trup OIK ECTI 4>»X'P", OOSE ye f| kv TU

223

PLATON

FEDON

107a

depărtează și se duc. Tot așa am susține și despre foc și căldură și despre celelalte; ori nu?

— Ba da, ba da!

— Așa și acum cu ceea ce este nemuritor: dacă-l recunoaștem și ca indestructibil, atunci sufletul este și nemuritor și indestructibil; dacă nu, atunci avem nevoie de altă argumentare,

— Dar nu este nevoie, zise Kebes, cel puțin pentru asta. În adevăr, cu greu s-ar găsi ceva care să nu primească distincția, dacă și ceea ce este nemuritor, așadar veșnic, admite distincția!

— Cred, zise Socrate, ca cel puțin Dumnezeu și ceea ce constituie însăși esența vieții, precum și tot ce-o mai fi nemuritor, cel puțin acestea, ar putea fi recunoscute de toți pururea indestructibile!

— Pe Zeus, zise Kebes, sigur că de toți oamenii și, ceva mai mult, după opinia mea putem spune mai cu seamă de toți zeii.

— Firește, când ceea ce-i nemuritor este și indestructibil, atunci sufletul, de este nemuritor, poate el să fie

altcum decât indestructibil?

— Cu necesitate, nu.

— Deci când moartea se apropie de om, partea muritoare din el, pe cât se pare, moare, iar partea nemuritoare, teafără și nedistrusă, se depărtează și se duce, lăsând locul său morții.

— Probabil.

— Sufletul este deci mai mult ca orice și nemuritor și indestructibil, Kebes! Vor ființa deci în realitate sufletele noastre acolo, în lăcașul lui Hades!

Caracterul argumentelor aduse. Urmările morale

— O, Socrate, zise Kebes, cel puțin eu n-am nimic să-ți întâmpin și nu pot să nu dau crezare argumentelor. Dacă totuși acest Simmias sau altul are ceva de zis, ar face bine să nu tacă. Nu știu pentru care alt prilej mai bun decât cel de-acum ar amâna cineva o discuție în care ar vrea fie să grăiască ceva, fie numai să asculte asupra unor astfel de chestiuni!

— Nici eu, zise atunci Simmias, nici eu n-am de ce să nu cred cele rostite... cel puțin așa cum rezultă din ce s-a spus. Față însă de greutatea problemei ce este în discuție, și nepunând nici un preț pe slăbiciunea firii omenești, mă văd silit să păstrez fie și numai pentru mine însumi o oarecare neîncredere asupra celor vorbite.

224

— O, Simmias, zise Socrate, nu-i vorba numai de cele ce spui, dar tu ai dreptate chiar în privința primelor temeiuri; oricât v-au părut vrednice de crezare, trebuie și ele cercetate cu mai multă claritate; și numai după ce le veți fi studiat îndeajuns, abia atunci cred că vă veți fi asociat acea rațiune care este cu puțință s-o aibă un om. Dacă prin aceasta se va limpezi ceva, veți opri cercetarea mai departe.

— Adevăr grăiești, zise Kebes.

Mitul. Soarta sufletului după moarte

— Dar, reluă Socrate, mai este un lucru, prieteni, care ar fi drept să-l adăncim. Dacă sufletul este nemuritor, are nevoie de pregătire nu numai pentru vremea aceasta, pe care o numim viață, ci pentru vecie; căci gândiți-vă ce grozavă primejdie vă așteaptă de nu vă veți îngriji de el. În adevăr, dacă moartea ar fi sfârșitul a tot, în mare câștig ar fi cei păcătoși; moartea i-ar elibera și de corp și de suflet și de păcatele lor. Fiindcă însă sufletul este nemuritor, nu găsim alt mijloc de a scăpa de nenorocirile ce vor lovi în cei răi, nici altă mântuire pentru suflet decât d să-l facem mai bun și cât mai înțelept cu puțință. Sufletul doar nu duce cu sine în lumea lui Hades nimic altceva decât educația și modul de viață; se zice că acestea îi aduc sau cele mai mari faloase sau cea mai mare nenorocire, chiar din clipa când pătrunde în acel tărâm.

La moartea fiecăruia dintre noi, se zice că un înger păzitor, hărăzit de soartă drept călăuză încă din timpul vieții, îl duce într-un loc unde trebuie să se adune toți morții, spre a fi judecați. De aici apucă spre ținutul lui Hades în paza aceleiași călăuze care i-a fost sortită să-l treacă din lumea aceasta în cealaltă. Acolo, fiecare și-ar fi primind e răsplata cuvenită, ar mai fi rămânând o vreme hotărâtă, și apoi, după multe și lungi veacuri, ar fi aduși din nou la viața de aici.

Calea aceasta **nu-i** cum o descrie Telephos¹ al lui Eschil; în adevăr, 108a acela spune că drumul ce duce spre tărâmul lui Hades este simplu; mie nu mi se pare simplu și nu-i unul singur. Dacă ar fi astfel, n-am avea nevoie nici de călăuze, căci nimeni nu se poate rătăci când merge pe un singur drum. Se pare însă că drumul acesta are nenumărate cărări și răspântii: deduc lucrul acesta **din** mărturia sacrificiilor și

¹ Telephos este titlul unei tragedii pierdute a lui Eschil.

L

225

PLATON
FEDON

ceremoniilor religioase din lumea aceasta. Sufletul măsurat și luminat urmează călăuzei cu ușurință, căci cunoaște soarta ce-i stă în față¹; dar sufletul care pleacă de aici încărcat de urmele patimilor trupești, cum spuneam mai înainte², rămâne vreme îndelungată ca vrăjit de dragostea pentru corp și pentru lumea ce cade sub simțuri; numai după ce s-a împotrivit din răspuțeri și cu multă suferință, este târât în chip samavolnic de către îngerul păzitor ce i s-a orânduit. Apoi ajunge în același loc cu celelalte; dacă sunt vreunele necurate sau dacă sunt mânjite de omoruri și alte asemenea nelegiuiri, toate celelalte suflete fug și se îngrozesc de ele; și acestea nu găsesc nici măcar tovarășe sau călăuze care să vrea să le însoțească, ci singuratic răătăcesc într-o înspăimântătoare lipsă de toate până ce, scurgându-se vremea hotărâtă, sunt duse cu sila în locul ce le e sortit. Dimpotrivă, cel ce a străbătut viața aceasta în curăție și cumpătate, dincolo are tovarăși de drum și călăuze pe înșiși zeii și merge, de asemenea, în ținutul hotărât lui după cuviință. Pământul are și el multe și minunate meleaguri; dar nici felul nici mărimea lui nu sunt așa cum ni le înfățișează

geografii obișnuiți; de asta m-a convins și pe mine cineva.

Atunci Simmias:

— Cum o fi asta, Socrate? Căci și eu am auzit multe despre pământ, însă nu în felul cum ai fost tu încredințat; de aceea te-aș asculta cu plăcere.

— Bine, Simmias, n-am nevoie de arta lui Glaukos³ pentru a-ți descrie asta; dar ce-mi pare mai presus de arta lui Glaukos este să dovedesc că acestea sunt adevărate. Poate că o astfel de încercare întrece puterile mele; pe de altă parte, chiar dacă aș fi în stare, eu cred, Simmias, că viața ce mi-a rămas nu-mi va fi de ajuns pentru o discuție așa de întinsă. Mă voi mărgini deci să vorbesc de înfățișarea pământului și a diferitelor lui ținuturi, căci despre asta nimic nu mă împiedică să spun ce cred.

— Și atâta ne e de ajuns, zise Simmias.

¹ Aluzie la regenerare.

² Vezi 81c și 68 c.

³ Glaukos era un turnător în bronz; aici este un proverb, al cărui înțeles poate corespunde cu „doar nu-i nevoie de mult meșteșug!”

- Mai întâi sunt încredințat, începu Socrate, că dacă pământul este rotund și așezat în mijlocul cerului, n-are nevoie spre a nu cădea nici de aer, nici de alt sprijin de acest fel; el poate fi susținut îndeajuns de însuși cerul care-l înconjură de toate părțile în chip egal și prin chiar echilibrul său. Căci orice lucru în stare de echilibru în mijlocul altui corp de asemenea în echilibru nu se înclină nici într-o parte nici într-alta, ci rămâne pe loc nemișcat. Acesta este, zise Socrate, primul fapt de care sunt încredințat.

— Și pe drept cuvânt, răspunse Simmias.

— Mai departe, sunt încredințat că pământul este foarte mare, că noi locuim o mică parte din el, ce se întinde de la Phasis până la coloanele heracleene, răspândiți în jurul mării întocmai ca niște furnici sau broaște pe lângă un lac; sunt de asemenea și pe aiurea mulți oameni care locuiesc în multe alte ținuturi ca acesta. În adevăr, pe fața pământului întâlnești peste tot nenumărate deschizături, deosebite la înfățișare și mărime; în ele se adună în curgere și apa și norii și aerul. Dar pământul stă curat într-un cer curat în care sunt și stelele și pe care cea mai mare parte dintre cei ce se ocupă cu astronomia îl numesc eter. Tot ce curge din aceste înalte ținuturi se coboară în ascunzișurile pământului și se așază dedesubt. Cufundați fără să știm în aceste taverne, noi credem că locuim pe fața de sus a pământului, asemenea unuia care, locuind în mijlocul adâncimii unei mări, ar socoti că locuiește la suprafața ei; privind prin apă soarele și celelalte stele, el ia marea drept cer. Greutatea și slăbiciunea puterilor lui îl opresc pentru totdeauna să ajungă la fața mării; și cum de acolo niciodată nu poate nici să iasă, nici să privească afară din apă, spre locurile ocupate de noi, el nu și-a putut da seama niciodată cât sunt aceste locuri mai curate și mai frumoase decât acelea pe care le locuiește; de asemenea, nici n-a putut afla altceva de la unul care le-a văzut. În aceeași suferință ne găsim și noi. Adânciți în fundul unei gropi a pământului, noi credem că locuim la suprafața lui: luăm aerul drept cer și credem că acesta-i cerul pe care-l străbat astrele. Nefericirea noastră vine din aceleași cauze: lipsa de puteri și greutatea ne împiedică să ne ridicăm până la marginea de sus a aerului. Dacă ar ajunge cineva deasupra acestuia, dacă întraripându-se s-ar ridica în zbor până acolo, îndată ce ar scoate capul deasupra ar vedea tot ce se petrece în acest fericit tărâm; întocmai ca peștii care se ridică până la suprafața mării și văd tot ce se întâmplă în

109a

226

227

PLATON

FEDON

aerul nostru. Dacă pe lângă acestea ar mai avea cineva și o natură capabilă să cerceteze îndelung cele de acolo, ar recunoaște că acela este adevăratul cer, lumina cea adevărată și adevăratul pământ.

110a Pământul de aici, stâncile și orice regiune a lui se tot mistuie și se sfarmă întocmai cum pe cele de sub mare le strică sărurile; de aceea nici nu vedem născându-se în mări vreo viețuitoare vrednică de pomenit, și, ca să spun cu un cuvânt, nimic desăvârșit nu este într-însa; numai scorburî, numai nisipuri, iar pe unde se vede pământ, este nămol nesfârșit și smârcuri; marea în sine nu cuprinde nimic de comparat cu frumusețile lumii de aici, de la noi. Dar încă cele din ținutul de sus, cât de mult se deosebesc față de cele de la noi!

b Căci dacă ar fi să vă povestesc și un mit frumos pe care merită să-l

auziți ai putea înțelege, Simmias, cum caută să fie cele de pe pământul acela, așezate dedesubtul cerului.

— Cu plăcere, zise Simmias, am dori, Socrate, să ascultăm și această povestire.

— Se spune mai întâi de toate, amice, începu Socrate, că, dacă ar fi cu puțință să privești pământul acesta din înălțime, ni s-ar înfățișa ca o sferă cu douăsprezece zone de diferite culori; astfel împeștriat, pământul este acoperit de culorile față de care cele întrebuințate de pictorii noștri nu sunt decât palide mostre. În adevăr, privesc

c coloritului ce înconjură pământul întreg este acolo cu mult mai strălucitoare și mai curată decât a culorilor noastre. Una-i ca purpura, o minune de frumoasă; alta are aspectul aurului, alta-i de o albeață mai strălucitoare ca ghipsul ori ca zăpada; și tot așa cu celelalte culori, toate mai frumoase și mai numeroase decât cele pe care le-am văzut noi aici. Chiar scorburile aceluia pământ, deși pline cu apă și aer, au o anumită

d strălucire de culori în mijlocul varietății celorlalte. Astfel, pământul ne înfățișează o priveliște minunată, care farmecă ochiul. Pe un pământ așa de încântător toate sunt, ca și el, desăvârșite: plantele, copacii, florile, fructele; chiar munții și pietrele se arată perfecte în aceeași măsură: lucii, străvezii și de un bogat colorit, căci pietrele prețioase care la noi sunt atât de iubite, ca de pildă carnalinele, iaspii, smaraldul și celelalte, sunt doar niște fărâmituri din acelea. Nu-i acolo nimic care să nu fie mai

e de preț și mai frumos decât cele de aici; pricina lucrului este că acele pietre stau pururea curate, niciodată nu se strică și nu se mistuie ca ale noastre, prin umezeală, săruri și îndeosebi prin acele zăcămintele ce se

228

depin aici, și care nu prefac numai pietrele și pământul, dar îmbolnăvesc chiar și plantele și viețuitoarele.

Pământul acela mai este înfrumusețat și cu alte podoabe, afară de cele arătate: cu aur, argint și cu toate metalele prețioase, care se vad apărând din pământ și al căror belșug produce pretutindeni o strălucire ¹¹ la ce vrăjește ochii fericiților privitori. Pe dânsul cresc animale multe și felurite viețuitoare și oameni, dintre care unii locuiesc în mijlocul pământului, alții în jurul aerului — ca noi împrejurul mării —, alții prin insule care, nefiind așezate departe de continent, sunt înconjurare de aer; ca să spun într-un cuvânt, ceea ce la noi este apa și marea pentru folosința noastră, acolo este aerul; ce-i aerul la noi este la ei eterul. b Anotimpurile sunt așa de potrivite, că oamenii trăiesc acolo fără boli și cu mult mai îndelung ca noi. Simțurile lor: văzul, auzul, mirosul și celelalte sunt cu atât mai presus decât ale noastre cu cât aerul întrece în limpezime apa, cu cât eterul întrece în curăție aerul. Firește, au și dumbrăvi sfinte, au templele ai căror locuitori sunt zei cu adevărat; aceștia le dau dovezi de existență prin oracole, profeții și presimțiri, precum și prin alte împărtășiri între divinități și oameni. Ei văd și c soarele și luna și stelele așa cum sunt în realitate. întreaga lor fericire este acolo mai mare în aceeași măsură.

Așa este ființa aceluia pământ și a ținuturilor ce-l înconjoară; dar de jur-împrejurul lui mai sunt multe locuri afundate: unele mai adânci și mai deschise decât cele de pe pământul nostru, altele și mai adânci și mai puțin deschise decât cele din ținuturile noastre, iar altele mai puțin d adânci și mai întinse. Toate aceste ținuturi sunt străbătute pe dedesubt prin diferite chipuri de canale, mai înguste sau mai largi, care ies și intră; prin ele curge ca în niște cratere de la unele spre altele mare belșug de apă. Mai sunt sub acel pământ și nesfârșite ape răspândite în fluvii ce nu seacă niciodată; sunt izvoare de ape calde și reci, sunt izvoare și fluvii mari care poartă foc, sunt multe curgeri de apă nămolosă: unele ceva mai limpezi, altele tulburi de tot, cum sunt acele râuri de nămol din Sicilia ce curg înaintea lavei, și apoi lava însăși. Fiecare din acele adânci ținuturi se umple cu una din diferitele materii, e după drumul ce acestea au apucat în clipa când se formează curentul circular; și toată această masă are o mișcare de sus în jos și una de jos în sus, pricinuită ca de o oscilație ce se face în mijlocul pământului.

Mișcarea aceasta se face cam în chipul următor: cea mai mare dintre

229

PLATON

112a căscaturile pământului ce-l străbate de-a curmezișul este aceea de care vorbește și Homer în versul unde zice¹:

„Foarte departe sub țărână-n prăpastia cea mai adâncă’

și pe care în alte părți ale operei sale², ca și mulți alți poeți, îl numește Tartar. în această deschizătură se aruncă toate fluviile și toate ies dintr-însa ducând cu sine materii din ținutul străbătut. Pricina că aceste râuri ies de acolo toate și se aruncă iarăși acolo stă în faptul că ele n-au nici fund

b nici albie; sunt atârinate și fierb mereu în sus și în jos. Aerul și vântul răspândite în jurul acestor râuri se mișcă la fel: și când se urcă și când coboară acele torente sunt însoțite de aer și vânt. întocmai cum la respirație aerul intră și iese rând pe rând, astfel și aici se înalță și se coboară împreună cu apele, intră sau iese cu ele, stârbind furtuni îngrozitoare și cumplite vijelii. Când apoi aceste ape cad cu greutate în ținutul numit „de jos”, ele pătrund prin vinele pământului și umplu

c albiile cursurilor de apă ce întâlnesc, cum s-ar umple cu o pompă; când iarăși ies de acolo și se urcă spre locurile noastre, umplu în același chip și fluviile care sunt aici; o dată umplute, ele se scurg prin canale subpământene, apucă pe toate căile ce le sunt deschise și alcătuiesc mările, lacurile, fluviile și izvoarele; după aceea din nou se scufundă sub pământ, unele înconjură spații mai lungi și mai multe ținuturi, altele d mai scurte și mai puține, după care iarăși se aruncă în Tartar, unele mult mai în adânc ca mai înainte, altele ceva mai puțin. Față de locul pe unde au izvorât, unele cad în genune de partea potrivnică, altele de aceeași e parte. Sunt, în sfârșit, altele care curg numai în cerc. Ele înconjură pământul ca niște șerpi, fie o dată fie de multe ori, după care se varsă în Tartar, în locul cel mai de jos; le este cu puțință să se coboare și într-o parte și în cealaltă până la mijloc, însă nu mai jos, căci și un râu și celălalt, și într-o parte și în cealaltă, odată ajunse la mijloc, încep să se înalțe.

Sunt așadar destul de multe, mari și felurite fluvii; dar într-aceste multe — patru anume sunt mai de seamă. Cel mai mare din ele, cel din marginea cea mai depărtată, înconjură pământul în cerc și se numește Okeanos. în fața acestuia și potrivit lui curge Aheronul; el străbate

¹ Homer, *Iliada*, VIII, v. 14.

² Vezi 481.

FEDON

ținuturi deșarte și, afundându-se sub pământ, ajunge până în lacul Aherusiad. Pe țărmul acestui lac se adună sufletele celor morți și, după 113a ce stau acolo unele mai mulți ani, altele mai puțini, cum le este scris, sunt din nou trimise pe pământ, ca să însuflețească alte rânduri de viețuitoare.

Al treilea fluviu curge între Okeanos și Aheron; el se varsă, aproape de locul unde izvorăște, într-un ținut întins și cuprins de un foc avan, face cu apele sale un lac mai întins decât marea de la noi, iar în lac fierbe în clocote apă cu nămol; ieșind de acolo, curge tulbure și mocirlos, face cercuri și târcoale în jurul pământului și ajunge în partea b cea mai depărtată a lacului Aherusiad, fără însă a-și amesteca apele; după ce sub pământ a făcut câteva ocoluri, se varsă în partea cea mai de jos a Tartarului. Acesta-i fluviul pe care-l numim Pyriphlegethon, foc care arde. Păraiele sale de flăcări aruncă scânteii în orice parte a pământului se întâmplă.

Al patrulea fluviu curge în cealaltă parte; el străbate mai întâi un ținut înspăimântător și sălbatic ce se zice că are o culoare azurie și se numește țărmul stygian; lacul pe care-l face fluviul la vărsare se numește Styx. Acest fluviu, revărsându-se în ținutul stygian, capătă în apele sale puteri nemaipomenite; de aici se coboară sub pământ, îl înconjură, vine în direcție potrivnică Pyriphlegethonului și se întâlnește cu el în față tocmai în lacul Aherusiad; nici acesta nu-și amestecă apele cu nici un alt râu; și el face ocolul pământului și apoi se varsă în Tartar pe partea opusă Pyriphlegethonului. Numele acestui fluviu este, după spusa poetilor, Kokytos.

Astfel sunt rânduite acestea; iar când cei morți ajung în locul unde-l duc pe fiecare îngerul ocrotitor, mai întâi sunt deosebiți: de o parte cei ce au dus o viață cinstită și cuvioasă, de alta ceilalți. Cei ce vor fi găsiți că au trăit o viață de mijloc, sunt purtați spre Aheron, imbarcați pe niște plute, anume hotărâte pentru ei. Pe acestea ajung până în lacul Aherusiad, unde se și sălășluiesc. Ispășind acolo pedepse după măsura nelegiuirilor ce-au săvârșit, ei se curăță și apoi sunt eliberați; pentru faptele lor bune își primește fiecare o răsplată după merit. Dar cei ce e vor părea cu neputință de lecuit din pricina mării păcatelor, de pildă cei ce au făcut multe și mari călcări ale legilor divine, sau multe omoruri nedrepte și nelegiuite, precum și orice alte păcate de acest fel, pe aceștia o soartă cuvenită îi aruncă în Tartar, de unde nu vor mai ieși în veci.

231

PLATON

Însă cei ce vor fi găsiți că au săvârșit greșeli mari dar cu leac, de pildă cei care apucați de mânie s-au purtat samavolnic cu tatăl sau cu propria lor mamă și s-au căit foarte în cursul întregii vieți; de asemenea, 114a cei ce au devenit în vreun chip oarecare ucigași, a fost o necesitate să fie aruncați și dâșii în Tartar; căzuți acolo, ei rămân un an, după care valul îi scoate deasupra, aruncându-i pe ucigași în Kokytos, iar pe paricizi și pe matricizi în Pyriphlegethon. De aici sunt purtați și aduși până în lacul Aherusiad, unde țipă și cheamă: unii pe cei ce i-au ucis, alții pe cei ce i-au jignit; după ce-i cheamă, se roagă și se plâng amar ca să le îngăduie să se ridice până în lac, să-i primească și pe dâșii;

b dacă-i înduplecă, ies și pun astfel capăt durerilor; dacă nu, sunt duși din nou în Tartar și de acolo iarăși în fluviu și astfel nu încetează de a îndura acestea, până ce vor izbuti să fie iertați de cei pe care ei înșiși i-au nedreptățit.

Asta-i în adevăr răsplata ce li s-a hărăzit de judecători.

Iar cei ce, dimpotrivă, vor fi găsiți că prin faptele vieții lor au ținut spre sfințenie, după ce părăsesc locurile de pe pământul de aici se simt

c eliberați, ca și cum ar fi scăpați din lanțuri. Ei merg sus, în locuri curate, și se statornicesc ca locuitori ai aceluia pământ. Însă și aceia care prin cugetare filosofică s-au curățit în mod desăvârșit, și dâșii trăiesc fără de trupuri în veșnicie vremea de apoi, și ajung până în ținuturi mai desfătătoare ca ale celorlalți; dar nu-i nici ușor să lămurim aceste ținuturi și nici vreme nu mai este de ajuns. Așadar, Simmias, pentru toate câte ți le-am povestit, suntem datori să facem orice, numai să dobândim virtutea și înțelepciunea în cursul vieții; doar avem frumoasă răsplată și mare ne e nădejdea!

Concluzia generală

d A susține însă în mod sigur de cele ce-am povestit că sunt așa, nu se cade unui om cu gândire cumpănită. Oricum ar fi cele privitoare la sufletele și la locuințele lor, vor fi acestea, vor fi altele de felul lor, în orice caz sufletul apare ca fiind nemuritor: iată ce socotesc că putem risca și s-o afirmăm ca atare și că-i vrednic pentru un gânditor să cuteze a o susține: frumoasă cutezanță în adevăr! Asemenea lucruri mai au și darul să toarne în sufletul meu ca un farmec... de aceea am și prelungit atât de mult această povestire. Tocmai pentru aceste motive însă trebuie să fie cu tărie de inimă, în ce privește propriu-i suflet, bărbatul care în

232

FEDON

cursul vieții sale a lăsat la o parte plăcerile trupești și podoabele, cum e lași niște lucruri ce-ți sunt străine, socotindu-le că duc mai mult la ținta potrivnică. Iar cel ce s-a silit să-și cultive sufletul și să-l împodobască, nu cu lucruri străine, ci cu propriile sale podoabe: cu cumpătate, dreptate, vitejie, libertate și adevăr, acela așteaptă în liniște călătoria spre lumea lui Hades, ca unul ce stă gata de plecare în orice clipă-l va 115a striga soarta. Așadar voi, zise el, și tu Simmias și tu Kebes, și ceilalți, fiecare pe rând, veți face această călătorie după o oarecare vreme. Însă pe mine, iată, m-a chemat soarta — ca să vorbesc ca un actor în tragedie. Acum este ora să mă duc la baie; cred că ar fi mai bine să beau otrava după ce voi face baie, ca să nu mai dau de lucru femeilor să-

mi spele trupul neînsuflețit.

Să aveți grijă de voi înșivă!

Și după ce Socrate vorbi acestea, Criton îi răspunse:

— Foarte bine, Socrate, dar ce povață ne mai dai, mie și celorlalți, b cu privire fie la copiii tăi, fie la vreun alt lucru care ți-ar fi de mare folos să-1 săvârșim?

— Necontenita mea povață, zise el, și nimic nou pe deasupra; să aveți grijă fiecare de voi înșivă; atunci orice veți face va fi și spre folosul meu și alor mei și-al vostru înșivă, chiar dacă nu veți făgădui nimic acum.

Dimpotrivă, dacă nu vă veți îngriji de voi înșivă și nu veți vrea să duceți viața voastră neclintit după învățăturile pe care vi le-am dat și acum și altădată, nimic de seamă nu veți săvârși, ocrîcât de multe mi-ați făgădui în aceste clipe, oricât zel mi-ați arăta.

— Din tot sufletul ne vom strădui, zise Criton, să ne îndreptăm c viața după aceste învățături. Dar... în ce chip să te înmormântăm?

— Cum veți vrea, răspunse Socrate, dacă mă veți avea și nu vă voi scăpa din mâini!

Și în același timp, privind spre noi cu un surâs Blând, ne zise:

— Prieteni, n-am convins încă pe acest Criton că eu sunt acel Socrate care vorbesc acum cu voi și care mi-am desfășurat până acum toate argumentele, unul câte unul; el socoate că eu sunt acela pe care-l va vedea dânsul mort peste câteva clipe; de aceea doar mă întrebă cum să mă îngroape. Și toată lungă mea vorbire de până acum, că după ce d voi bea otrava nu voi mai fi cu voi, ci departe, voi merge să trăiesc

233

PLATON

FEDON

fericirile celor fericiți, aceste lucruri mi se pare că în zadar le-am spus pentru dânsul; în ce-l privește, eu am vorbit numai ca să vă mângâi, în același timp, și pe voi și pe mine însumi. Fiți dar voi chezăsie și pentru mine față de Criton, dar o chezăsie contrară de cât a fost el față de judecători; doar el a fost răspunzător pentru mine că n-am să fug, pe când voi să-mi fiți acum chezași c-am să plec de-aici în clipa când îmi e voi da suflarea din urmă. Poate în acest chip Criton ar îndura lucrul mai ușor; și, văzându-mi trupul cum arde pe rug sau cum e aruncat în groapă, nu se va mâhni așa de tare, ca și cum aş îndura cine știe ce chinuri grozave; și poate nu va spune mereu la înmormântare că pe Socrate-l așază, pe Socrate-l scoate, pe Socrate-l îngroapă! Câci să iei bine aminte, preabunule Criton, că dacă nu vorbești corect faci nu numai o greșală în sine, dar păcătuiești și împotriva sufletelor. Trebuie să spui deci cu toată hotărârea că înmormântezi trupul lui Socrate. Și l 16a să-l îngropi cum îți va plăcea, sau după datina care ți se va părea mai bună.

Epilog. Ultimele clipe ale lui Socrate

Zicând și acestea se sculă și merse într-o cameră să facă baie. Criton se duse cu dânsul, iar nouă ne spuse să-l așteptăm acolo. Ramaserăm deci și discutarăm între noi despre cele vorbite, cugetând din nou asupra lor; și iarăși reveneam asupra mării nenorociri ce avea să ne lovească, neștiind cum ne vom trece restul vieții ca niște orfani de tată. După ce făcu baie, îi fură aduși lângă el copiii (avea doi micuți¹ și unul mare²); și veniră acolo și femeile³ din familie. El, după ce vorbi b ceva cu dânsle în fața lui Criton și le spuse ultimele dorințe, le povățui atât pe femei cât și pe copii să plece, iar dânsul veni către noi.

... Și era acum aproape să asfințească soarele, căci vreme lungă se scursese între acestea. Cum veni din odaia de baie, se așază pe pat. Multe n-a mai vorbit după asta, căci apărură slujitorul celor unsprezece care, oprindu-se lângă dânsul, îi zise:

¹ Sofronisc și Menexenos.

² Lamprocle.

³ Probabil Xantipa, soția filosofului, și vreo altă rudă.

234

— O, Socrate, pe tine nu te voi ține de rău cum țin pe alții. În adevăr alții, când eu din porunca stăpânilor vin să le vestesc că trebuie să bea otravă, se supără pe mine foc și mă blestemă. Pe tine însă și în alte împrejurări de când ești aici te-am cunoscut ca pe cel mai nobil, cel mai blând și cel mai cumsecade bărbat din câți au venit vreodată aici; fără îndoială că și acum pot fi sigur că nu pe mine ești supărat (doar tu cunoști pe vinovați), ci pe aceia. Așadar acum, când știi cu ce veste-am venit, salutare! Îți zic și... încearcă să înduri cât mai ușor rânduiri soartei tale.

Și ochii lui o dată cu aceste cuvinte se umplură de lacrimi, și se d întoarse de la el, și dispăru.

Socrate, ridicând privirile către dânsul:

— Și eu îți zic salutare! îi răspunse; voi împlini cele poruncite. Apoi, întorcându-se către noi:

— Ce frumos caracter, zise el, are omul acesta! În timpul de când sunt aici, nu o dată a venit și-a stat de vorbă cu mine; e cel mai bun dintre oameni! Și iată acum cu câtă mărinimie mă plânge! Acum însă, Criton, haide să ne supunem lui; să-mi aducă cineva otrava, dacă este pisată; dacă nu, s-o pregătească omul.

Iar Criton:

— Eu cred, Socrate, că soarele este încă pe munți și că n-a asfințit e încă. Și mai știu totodată că alții beau otrava cu multă întârziere după ce li s-aduce vestea; că în vremea asta mănâncă și beau bine, stând împreună cu cei pe care îi iubesc mai mult. Nu te grăbi deci, că este încă vreme.

Și Socrate îi zise:

— Oamenii de care îmi vorbești fac asta cu drept cuvânt după dâșii. Procedând așa se socot câștigați cu ceva. Eu însă tot pe drept cuvânt, după mine, nu voi face asta. Căci nu mă cred întru nimic câștigat, dacă voi lua otrava câteva clipe mai târziu, afară doar că mă 117a voi batjocori pe mine însumi, arătându-mă așa de iubitor de viață încât vreau s-o cruț chiar când nu mai există. De aceea du-te, repetă el, ascultă-mă și nu mai zăbovi degeaba. Și Criton îl ascultă. Făcu semn unui slujitor care ședea în picioare mpreajma lor. Și slujitorul se duse, și după ce trecu oarecare timp, se

235

c

PLATON
FEDON

întoarse cu cel ce avea să-i dea otrava¹; o aducea pisată într-un pahar. Socrate, privind către aducător, zise:

— Bine, preabunule, dar ce trebuie să fac acum? Tu trebuie să știi asta.

— Nimic altceva, zise omul, decât s-o bei și-apoi să te plimbi, până ce ți se va lăsa în picioare o greutate; atunci să te culci în pat; astfel va lucra ea².

Și îndată îi întinse lui Socrate paharul. El îl luă cu multă liniște, Ehekrate, fără să tremure, fără să-și schimbe culoarea, fără să arate un semn pe față, ci, aruncând ca de obicei niște ochi mari și pătrunzători spre om, zise:

— Spune-mi, este voie să fac o mică libație din această băutură sau nu?

— Socrate, răspunse slujitorul, noi pisăm numai cât credem că-i măsura să se bea o dată.

— Înțeleg, zise Socrate... dar atunci ne e îngăduit măcar să facem o rugăciune către zei; chiar trebuie să facem spre a ne hărăzi o fericită călătorie de la pământ în cer. Eu am să mă rog pentru aceasta... fie ca ei să mi-o îplinească!

Și zicând acestea tăcu o clioă. Apoi bău tot paharul în cea mai mare liniște și voie bună.

Până atunci cei mai mulți dintre noi putuseră să-și țină plânsul, dar când îl văzurăm bând otrava și după ce-a băut-o nu ne-am mai putut stăpâni. Mie, cu toată silința de a mă stăpâni, lacrimile îmi curgeau șiroaie; așa că-mi ascunsei fața și-am plâns singur... m-am plâns pe mine însumi. Doar nu pe dânsul îl plângeam, ci propria-mi soartă, gândim cum aveam să fiu lipsit de un așa prieten. Criton, care încă dinaintea mea nu-și putuse ține lacrimile, ieșise. Iar Apolodor, care nu contenise nici el din plâns toată vremea de mai înainte, plânga acum cu hohote și gema așa de adânc, că nu era nimeni din cei de față căruia să nu i se rupă inima de durere.

¹ Nu se spune ce anume otravă; după tradiție ar fi vorba de cucută; în *Fedon* însă nu se pomenește nicăieri cuvântul *niivaov*, cucută, *cigue*.

² Cucuta — se pare — produce în alt chip moartea; oricum, nu se poate ști sigur în ce constă acest <ϗ>dpnaico, obișnuit la eleni a se da condamnaților. Cf. Plinius, XXV, 13 și Guibourt, *Hist. des dmgues simples*. N., p. 219.

236

Numai Socrate sta liniștit.

— Ce lucruri sunt astea, zise el, minunații mei prieteni? Doar tocmai de-aceea am depărtat de-aici femeile, ca să nu se producă asemenea priveriști urâte. Și-am auzit că omul când își dă sfârșitul se cuvine să fie însoțit de vorbe bune. Păstrați-vă deci liniștea sufletului și stăpâniți-vă.

Noi, auzind acestea, ne simțirăm rușinați și ne sileam să ne e înăbușim plânsul. El însă, după ce se plimbă puțin de jur-împrejurul odăii, ne spuse că simte o greutate în picioare și se întinse în pat, pe spate, cum îl învățase omul. Totodată, apropiindu-se de el cel ce-i dase otrava, îi pipăia din vreme în vreme picioarele și genunchii, și i le observa; la sfârșit, îi strânse un picior cât pentru și—î întrebă dacă simte...

— Nu, răspunse Socrate.

Și după asta îi strânse pulpele. Tot astfel, pipăindu-l din ce în ce 118a mai sus, ne arăta cum se răcește trupul lui și cum înțepenește. Apoi, cu mâna pe dânsul, ne spuse că atunci când răceala va înainta până în dreptul inimii Socrate va fi plecat dintre noi.

Și acum întreg pântecul i se răcise cu totul. Socrate se descoperi deodată, căci fusese acoperit¹, și zise cu glasul morții:

— O, Criton, lui Asclepios² îi suntem datori un cocoș³. Să i-l dați, să nu uitați...

— Vom face, răspunse Criton, dar vezi dacă n-ai să ne mai spui ceva.

La această întrebare Socrate n-a mai răspuns și după câteva clipe se cutremură. Omul atunci îl descoperi. Ochiul îi erau înțepeniți. Criton, cum îl văzu, îi închise gura și ochii.

Acesta a fost, Ehekrate, sfârșitul prietenului nostru, bărbatul de bună seamă cel mai cumsecade, cel mai înțelept și cel mai drept din câți am cunoscut vreodată.

¹ Potrivit obiceiului se acoperea capul celui ce intra în agonie.

² Asclepios, zeul medicinei. O ultimă jertfă de mulțumire pentru zeul care prin moarte l-a tămăduit de boala vieții de aici.

³ De ce un cocoș și nu un alt animal de jertfă? După unii cocoșul era jertfă ce se aducea obișnuit lui Asclepios; după alții, în sfârșit, aici ar fi o ultimă ironie socratică; după alții, cocoșul este prin cântecele sale un simbol al speranței (*gallo canente spes redit*). Cum se vede, o explicație

peremptorie lipsește.

237

GORGAS

sau

DESPRE RETORICĂ (dialog etic)

Kallikles, Socrate, Cherefon, Gorgias, Polos (Convorbirea se petrece în casa lui Kallikles)

Socrate și Cherefon vin la Kallikles

KALLIKLES: Numai la război și la luptă se zice că trebuie să venim în felul acesta, Socrate.
447a

SOCRATE: Ce, am ajuns, cum spune o vorbă, la spartul târgului?¹ Suntem întârziați?

KALLIKLES: Da; și încă după ce frumos târg! Ce de lucruri, ce frumuseți a spus Gorgias până mai adineauri!

SOCRATE: Numai Cherefon e vinovat de întârzierea noastră, Kallikles; el ne-a făcut să zăbovim atât de mult în agora.

CHEREFON: Nici o nenorocire, Socrate, că eu am leacul. Gorgias b mi-e prieten, așa că ne va face și nouă o astfel de expunere. De vreți, chiar acum; de nu, o lăsăm pe altă dată.

KALLIKLES: Da ce, Cherefon? Dorește² Socrate s-audă pe Gorgias?

CHEREFON: Doar pentru asta suntem aici.

¹ Această scurtă introducere are loc în fața casei lui Kallikles. După câteva cuvinte schimbate cu Socrate și cu Cherefon, Kallikles îi conduce în casă, unde-i prezintă lui Gorgias.

² Surprinderea arată că Socrate nu era considerat doritor să-l audă pe sofist.

239

PLATON

448a

KALLIKLES: Dacă-i așa, veniți mai bine acasă la mine, veniți oricând vreți. Gorgias e găzduit la mine și are să vă facă expunerea dorită.

SOCRATE: Bună propunere, Kallikles. Vorba e: va vrea să intre și în discuție cu noi? În adevăr, eu doresc să aflu de la dânsul care-i puterea artei sale; în ce stă, anume, făgăduiala ce face, și ce învățături predă. Cât privește cealaltă parte — înțeleg expunerea însăși — putem s-o lăsăm pe altă dată.

KALLIKLES: Nimic mai nimerit, Socrate, decât să-1 întrebăm pe dânsul; că și era interogația una din formele expunerii sale; mai adineauri invita pe cei care erau înăuntru: cine ce vrea să-1 întrebe și se arăta gata să răspundă la orice.

SOCRATE: Frumoasă vorbă! Ia întreabă-1 tu, Cherefon.

CHEREFON: Ce pot să-1 întreb?

SOCRATE: Să spună, de pildă, cine este?

CHEREFON: Cum cine este?

SOCRATE: Uite cum: presupune că lucrează încălțăminte, de exemplu; ți-ar răspunde cu siguranță că-i cizmar. Acum înțelegi ce spun?

Cherefon pune întrebări lui Gorgias

CHEREFON: Înțeleg și-1 voi întreba. Ia spune-mi, Gorgias, să fie adevărat ce zice Kallikles, că tu te declari în stare să răspunzi la orice întrebare ți s-ar pune de către cineva?

GORGAS: Adevărat, Cherefon; chiar și acum am spus asta și susțin că de mulți ani nimeni, întrebându-mă, nu m-a prins cu ceva necunoscut.

CHEREFON: Fără îndoială, Gorgias: în acest caz vei da ușor răspunsurile.

GORGAS: Ești la largul tău, Cherefon, să faci o astfel de probă.

K Intervine Polos

*

POLOS: Pe Zeus, Cherefon, fă-o cu mine, dacă vrei! Mi se pare că Gorgias este obosit; a vorbit atât de mult adineauri...

240

GORGAS

CHEREFON: Ce, Polos? Nu cumva crezi că tu ai să răspunzi mai bine decât Gorgias?

POLOS: Ce-ți pasă ție de asta, dacă răspunsurile mele sunt mulțumitoare?

CHEREFON: Nu-i nimic. Dar fiindcă vrei, fie, răspunde tu.

POLOS: Întreabă.

CHEREFON: Să întreb. Dacă ar fi ca Gorgias să cunoască arta fratelui său Herodikos, ce nume exact i-am pune? Nu ca acestuia?

POLOS: Desigur.

CHEREFON: Numindu-1 medic, i-am zice bine?

POLOS: Desigur.

CHEREFON: Dar dacă ar fi mai priceput în arta lui Aristofan, fiul lui Aglaofon, sau în arta fratelui

aceluia¹, cum i-am zice pe drept?

POLOS: Pictor, firește.

CHEREFON: Bine, în care artă se pricepe Gorgias și ce nume exact i-am putea da?

POLOS: Multe sunt, Cherefon, îndeletnicirile omenești; aflarea lor este rodul practicii și al experienței. Aceasta din urmă duce viața noastră către progres după rânduierile artei, pe când lipsa de experiență ne lasă în voia soartei. Din toate acestea unii se ocupă cu unele, alții cu altele; unii lucrează într-un fel, alții în altfel; și, firește, cei care sunt mai capabili îmbrățișează cele mai înalte ocupații. Poate dintre aceștia face parte și Gorgias. Artă lui este cea mai frumoasă din câte există.

Socrate intră în vorbă cu Gorgias

SOCRATE: Ce bine pregătit se arată Polos pentru discuții, Gorgias! Decât, nu face cum a făgăduit lui Cherefon.

GORGIAS: Ce anume, Socrate?

SOCRATE: Mi se pare că nu răspunde deloc la întrebare.

GORGIAS: Dar n-ai decât să-1 întrebi tu, dacă vrei.

SOCRATE: Nu. Ci dacă aș ști că primești tu să răspunzi, eu pe tine te-aș chestiona mult mai bucuros. Cât pentru Polos, din cele rostite e limpede că s-a ocupat mai mult de artă ce se numește retorică decât de dialectică.

E vorba de pictorul Polygnot.

241

PLATON

e POLOS: Cum asta, Socrate?

SOCRATE: Foarte simplu, Polos. Când Cherefon te-a întrebat ce artă cunoaște Gorgias, tu i-ai răspuns cu o laudă închinată artei sale, ca și cum i-ar fi criticat-o cineva; însă n-ai răspuns în ce constă ea.

POLOS: Bine, dar n-am răspuns că-i cea mai frumoasă?

SOCRATE: Ba da. Însă nimeni n-a întrebat ce fel este artă lui Gorgias, ci în ce constă ea și ce nume s-ar cădea să-i dăm lui Gorgias. Și cum Cherefon te-a făcut să înțelegi ce vrea în propunerile anterioare, 449a iar tu i-ai răspuns frumos și scurt, tot astfel și acum: spune în ce anume constă artă lui și cum trebuie să-1 numim pe dânsul... Ori, mai degrabă, de ce nu ne-ai spune tu singur: Gorgias cum trebuie să te numim? Și pe care dintre arte ești stăpân?

GORGIAS: Pe retorică, Socrate.

SOCRATE: Retor deci trebuie să-ți zicem?

GORGIAS: Retor, și încă retor bun, Socrate, de vrei să-mi zici tocmai cum „mă laud a fi”¹, ca să vorbesc în felul lui Homer.

SOCRATE: Se înțelege că vreau.

GORGIAS: Numește-mă.

SOCRATE: S-adăugăm că ești în măsură să-i faci și pe alții așa? b
această râvnă și o arăt nu numai aici, dar și
pe aiurea.

GORGIAS: Da, am și

SOCRATE: N-ai vrea mai bine, Gorgias, să continui așa cum vorbim acum, prin întrebări și răspunsuri, și să lăsăm pe altă dată dezvoltarea conferinței, în felul cum o începuse Polos? Numai să nu uiți făgăduiala! Binevoiește atunci și răspunde pe scurt la ce te întreb.

GORGIAS: Există răspunsuri, Socrate, ce nu se pot da decât prin expuneri largi; eu voi încerca totuși să fiu cât mai scurt cu putință. Ei bine, declar și asta: nimeni nu poate spune aceleași lucruri în mai puține c vorbe ca mine.

SOCRATE: Așa și trebuie, Gorgias. Decât, fă acum dovada faptului afirmat; dovedește concis... căci expunerea cea lungă o lăsăm pe altă dată.

GORGIAS: Am s-o fac, și vei recunoaște că n-ai auzit pe altul exprimându-se mai scurt.

¹ Expresia revine des la Homer; de pildă, vezi *Iliada*, V, 211, 1.

242

GORGIAS

Retorica este artă discursurilor

SOCRATE: Haide! Fiindcă te declari stăpân pe artă retorică, ba în stare să pregătești și pe alții la fel, spune-mi: din câte subiecte sunt, în jurul cărui subiect se învârtă ea? Să-mi răspunzi așa cum ai spune de d pildă: țesătoria se ocupă de facerea hainelor, nu-i așa?

GORGIAS: Da.

SOCRATE: Și tot astfel: nu-i muzica artă ce se preocupă cu crearea melodiilor?

GORGIAS: Da.

SOCRATE: Pe Hera, Gorgias, nu pot decât să-ți admir răspunsurile! Nici că se poate ceva mai scurt.

GORGIAS: Da, Socrate, sunt încredințat și eu că le dau după cuviință.

SOCRATE: Ai dreptate. Răspunde-mi acum și despre retorică. Din câte sunt pe lume, cu ce se ocupă ea? A cui știință este?

GORGIAS: Cu discursurile.

SOCRATE: Cu ce fel de discursuri, Gorgias? Poate cu cele ce e ținesc să învețe pe bolnavi care regim le readuce sănătatea?

GORGIAS: Nu.

SOCRATE: Atunci retorică nu-i arta care se ocupă cu orice fel de discursuri?

GORGIAS: Se înțelege că nu.

SOCRATE: Oricum însă, e de netăgăduit că-i face pe oameni capabili să vorbească.

GORGIAS: Da.

SOCRATE: Și nu cumva îi pune să cugete asupra lucrurilor de care-i învață să vorbească?

GORGIAS: Cum de nu?

Retorică se ocupă de artele în care discursul este lucrul esențial

SOCRATE: Oare medicina, de care am vorbit chiar acum, nu pregătește și ea pe oameni să cugete și să se exprime cu pricepere asupra celor în suferință?

GORGIAS: Vezi bine.

SOCRATE: Pe cât se pare și medicina se ocupă deci de discursuri.

243

PLATON

GORGIAS: Da.

SOCRATE: Măcar de cele referitoare la boli, nu?

GORGIAS: Desigur.

SOCRATE: Dar atunci și gimnastica; n-are ea drept obiect expunerile privitoare la buna și reaua dispoziție a corpurilor?

GORGIAS: Exact.

SOCRATE: La fel și cu celelalte arte, Gorgias. Fiecare din ele n-are ca obiect discursurile referitoare la materia ce formează propriul ei domeniu?

GORGIAS: Așa se arată.

SOCRATE: De ce nu le numești atunci retorice și pe celelalte, din moment ce și ele se ocupă de discursuri, dacă e adevărat că arta care se ocupă cu alcătuirea lor se numește retorică?

GORGIAS: Foarte simplu, Socrate! Fiindcă în celelalte arte toată știința se reduce, ca să spun astfel, la lucrări manuale sau așa ceva, pe când la retorică nu-i nimic de felul lucrărilor de mână. Dimpotrivă, toată acțiunea, chiar miezul ei, stă în discursuri. Iată de ce declar retorică o artă ce are ca țință cuvântările: și cred că-i exact ce susțin.

Dintre artele unde cuvântul este esențial, retorică se ocupă îndeosebi cu discursurile politice

SOCRATE: Mă întreb dacă pricep în ce chip vrei s-o numești, îndată însă voi ști-o cât se poate de limpede. Tu dă-mi numai răspunsurile. Există sau nu artă? Avem noi arte cu adevărat?

GORGIAS: Avem.

SOCRATE: Din toate artele, esențialul la unele este, după părerea mea, acțiunea, și n-au nevoie de discursuri lungi. Altele n-au deloc nevoie de cuvânt, ci se pot desfășura în tăcere; așa e, de pildă, pictura, sculptura și alte multe. Nu cumva la ele te-ai gândit când ai spus că n-au nici în clin nici în mână cu retorică? Nu?

GORGIAS: Ba da, Socrate, ai prins exact gândul meu.

SOCRATE: Dar există și arte al căror lucru se înfăptuiește prin cuvânt. În ce privește însă acțiunea, ele, ca să spun așa, ori n-au deloc nevoie, ori au într-o foarte mică măsură. Astfel e de pildă numărătoarea, calculul, geometria, jocurile cu numere și încă multe altele. Din acestea, materialul verbal este la unele egal cu activitățile depuse; la cele mai

244

GORGIAS

multe însă e mai mare. Luate una cu alta, întreaga lor acțiune și miez se mărginește la exprimare prin cuvinte. Am credința că tu pui retorică în rândul artelor de acest gen.

GORGIAS: Adevărat.

SOCRATE: Și totuși eu nu cred că te gândești să poreclești retorică pe nici una din acestea cel puțin.

Cu toate că vorba cu care te-ai exprimat suna astfel, cum că tot ce are succes prin cuvânt este retorică și că deci oricine ți-ar putea răspunde, dacă ar vrea să-ți pună bețe în roate: „Va să zică, Gorgias, tu chiar numărătoarea o numești retorică”, totuși eu nu cred că te gândești a numi retorică nici numărătoarea, nici geometria.

GORGIAS: Este exact ce crezi, Socrate, și-i dreaptă interpretarea ce faci.

Ce obiect au cuvântările pregătite de retorică?

SOCRATE: Acum, haide, completează și tu răspunsul pe care ți l-am cerut. În adevăr, fiindcă se întâmplă că retorica este una din artele ce se folosesc în cea mai largă măsură de cuvânt și întrucât și altele sunt la fel, încearcă să spui ce tratează esențial această artă a cuvântului, care este retorica. E cum m-ar întreba cineva asupra te-miri-căreia din artele de care am vorbit acum și mi-ar zice: „Socrate, ce artă-i numărătoare?”¹, iar eu i-aș răspunde ca tine adineauri, că-i una din artele ce-și atinge scopul esențial grație numai cuvântului. Și dacă m-ar întreba iarăși: „Bine, dar cu ce conținut?”, eu i-aș răspunde că-i una din acele arte al căror conținut îl formează cunoașterea numerelor pereche și nepereche, oricât de mari s-ar întâmpla să fie ele de-o parte și de alta. Și de m-ar mai întreba: „Dar ce artă zici tu că e calculul?”, eu i-aș răspunde că și asta-i dintre artele al căror scop esențial se atinge prin cuvânt. Și dacă m-ar întreba din nou: „Cu ce cuprins?”, eu i-aș răspunde întocmai cum se ocolește repetiția în decretalele adresate poporului: „Calculul este *în toate celelalte privințe întocmai ca numărătoare*; ca

451a

¹ în limba greacă știința numerelor se numea *arithmetike technē*, calculului i se zicea *logistike technē*.

² în adunările poporului, când se citeau decretalele sau legile, crainicul vestea mai întâi numele propunătorului, pe urmă pe al tatălui aceluia și în al treilea rând numele

245

452a

PLATON

și aceasta, se aplică numerelor perechi și neperechi, însă diferă de ea întru atâta că observă raporturile dintre numerele perechi și neperechi atât între sine cât și în raport cu multiplii lor”. Și dacă unul mi-ar pune întrebarea pentru astronomie, iar eu i-aș spune că și ea își urmărește prin cuvânt toate rezultatele, și dac-ar adăuga: „Socrate, dar expunerile astronomiei ce conținut au?”, eu i-aș răspunde că-i vorba de mersul stelelor, al soarelui și al lunii și de iuțea comparativă a mișcărilor ce fac.

GORGAS: Ai da un răspuns exact, Socrate.

SOCRATE: Haide, Gorgias, acum tu ești la rând. Retorica, prin urmare, se întâmplă să fie una din artele care-și execută și-și atinge toate țelurile sale prin cuvânt; nu-i așa?

GORGAS: Este.

SOCRATE: Spune și ce conținut au acele arte? Care-i acel ce, la care se referă cuvântările de care se folosește retorica?

GORGAS: Sunt cele mai mari probleme omenești, Socrate, și cele mai înalte.

SOCRATE: Și aici spui ceva cu două înțelesuri, Gorgias; ceva care nu-i deloc limpede. Cred că ai auzit oameni intonând pe la banchete versurile celui skoliu¹, unde se enumera cântând „să fii sănătos e cel mai de preț; în rândul al doilea este bine să fii frumos”; în al treilea — cum zice autorul skoliului — e „să fii bogat fără să fi înșelat pe nimeni”.

GORGAS: Da, am auzit; dar cu ce gând spui asta?

SOCRATE: Fiindcă numaidecât te-ai putea pomeni în față cu făuritorii lucrurilor lăudate de poetul care a compus skoliu, spunându-ți: și medicul și maestrul de gimnastică și zaraful... Medicul, mai întâi, ți-ar putea spune: „Gorgias te înșală, Socrate! Că doar nu arta lui se ocupă de cel mai mare bine al oamenilor, ci a mea”. Și dacă l-aș întreba: „Dar tu cine ești de vorbești așa?”, el mi-ar răspunde că-i doctor. „Ei, ce

tribului din care făcea parte. De pildă: „Demostene al lui Demostene, din tribul Peania, propune următoarele”. Când după aceea crainicul trebuia să vestească altă propunere, făcută de același cetățean, pentru a se înlătura repetarea formulei inițiale, el zicea doar atât: „De asemenea, el mai propune”. (Stallbaum și Thurot.)

¹ *Skolion-ul* (subînțeles *melos*, cântare) se intona la mese pe la sfârșit, întovărit de liră. Skoliiul de care e vorba aici este atribuit lui Simonide sau Epiharm. Din strofă lipsește versul al IV-lea, cu următorul cuprins: „Al patrulea lucru foarte bun este să fii tânăr împreună cu cei pe care-i iubești”.

246

GORGAS

zici? Oare opera silințelor tale să fie înfăptuirea celui mai mare bine?” Iar dânsul: „Cum, Socrate, nu-i sănătatea? Dar ce alt bun este mai de preț pentru oameni ca sănătatea?” Și dacă după el s-ar înfățișa la rândul-i maestrul de gimnastică și ți-ar spune: „M-aș mira și eu, Socrate, dac-ar fi în stare Gorgias să-ți arate prin arta sa un bun mai mare decât mine prin arta mea!” Iar eu aș grăi atunci către dânsul: „Dar tu cine ești, omule? Și care-i lucrul tău?” El: „Sunt maestrul de gimnastică, mi-ar răspunde, și opera artei mele e să fac pe oameni să aibă corpuri frumoase și puternice”. Și după maestrul de gimnastică, să presupunem că zaraful, cu un aer — cred — disprețuitor față de toți, ar zice: „la cercetează, Socrate, de este — fie la Gorgias, fie la oricare altul — un bun mai mare decât avuția?” Noi am grăi către dânsul: „Dar de ce? Nu cumva tu ești făuritorul ei?” Și când el ar răspunde afirmativ, noi: „Cine ești?” El: „Sunt zaraf. Noi: „Și ce gândești tu, îi vom spune, că avuția-i pentru oameni cel mai mare bun?” „Cum nu-i?”, va zice el. Noi: „Dar uite, Gorgias de aici tăgăduiește; el zice că arta pe care o predă dânsul pricinuieste un bun mai mare decât al artei tale”. Așa i-am spune; atunci e

Învederat că el m-ar întreba după asta: „Și care-i acest bun? Să răspundă Gorgias”.

Haide, Gorgias, închipuindu-ți că ești întrebat de unii ca aceștia și de mine, răspunde: ce-i în sine arta de care zici că este cel mai mare bun al omenirii și că tu ești în stare să-1 înfăptuiești.

GORGAS: Ei da, Socrate, susțin că există în adevăr ceva din care poate izvorî cel mai mare bine: și pentru întreg neamul omenesc, că-i procură libertatea, și pentru fiecare cetățean în parte, că-i poate da în propriul său stat conducerea celorlalți.

SOCRATE: Tocmai: în ce constă acest ceva de care vorbești?

Retorica poate făuri convingeri?

GORGAS: Stă, după părerea mea, în puterea de a convinge prin cuvânt; fie pe judecători la tribunal, fie pe senatori în consiliu, fie pe cei întruniți în adunări populare, fie pe toți care se strâng în te miri ce întrunire politică s-ar face. Cu această putere vei avea subjugat și pe medic, și pe maestrul de gimnastică..., iar cât despre zaraful acesta, el va apărea ca un îmbogățit pentru altul, nu pentru sine: îmbogățit pentru tine, de pildă, care știi să vorbești și să insuflă mulțimilor convingeri.

247

PLATON

SOCRATE: Abia acum, Gorgias, pare că-mi arăți foarte aproape 453a de realitate în ce constă după a ta părere arta retoricii. Și dacă eu sunt în măsură să înțeleg ceva, tu susții că retorica-i făuritoare de convingeri și că întreaga ei străduință, scopul ei din urmă, se oprește aici. Ori vrei să spui că retorica are o putere și mai mare decât că produce convingeri în sufletul celor ce ascultă?

GORGAS: Nicidecum, Socrate; am impresia că i-ai dat o definiție multumitoare. Țasta-i scopul ei esențial.

Ce fel de convingere făurește retorica?

SOCRATE: Ascultă, Gorgias! Află de la mine un lucru, de care eu b sunt profund convins; de este în lume cineva care vrea să scarmene bine o chestiune într-o discuție cu altul, unul dintre aceia sunt și eu. Îmi place să cred că ești și tu.

GORGAS: Ce urmărești cu asta, Socrate?

SOCRATE: Îți voi spune îndată. Află că eu unul nu prea-s lămurit asupra convingerii pe care zici că o produce retorica; nu știu adică nici ce este, nici la care anume lucruri se referă convingerea făurită de ea. E adevărat că bănuiesc cam cum vei s-o arăți că este și la ce se referă, dar asta nu mă împiedică să te mai întreb: în ce constă convingerea c izvorâtă din retorică și ce materii privește? Atunci de ce te mai întreb pe tine — vei zice — dacă eu singur bănuiesc? De ce n-o spun eu? Fiindcă nu-i în joc persoana ta, ci discuția în sine: ea trebuie doar să înainteze, ca să devină cât mai limpede în privința conținutului, pentru care se face discuția. Cercetează, de pildă, de nu-ți pare dreaptă următoarea întrebare. Presupune că-ți spun: ce fel de pictor este Zeuxis? Dacă mi-ai răspunde că-i pictor de ființe, n-aș fi eu în drept să te întreb ce fel de ființe pictează. Nu?

GORGAS: Ba da.

d SOCRATE: Și de ce asta? Nu cumva fiindcă există și alți pictori care zugrăvesc multe alte viețuitoare?

GEORGAS: Da.

SOCRATE: De n-ar mai picta nici unul în lume în afară de Zeuxis, n-ar fi bun răspunsul tău?

GORGAS: Cum de nu?

248

GORGAS

SOCRATE: Haide, spune-mi acum și în privința retoricii: este ea singura disciplină care-ți pare că făurește convingeri sau mai sunt și altele? Uite ce vreau să spun. Când unul predă o învățătură, din orice materie ar fi ea, oare convinge el sau nu?

GORGAS: Nu pot spune „nu”, Socrate; dimpotrivă, convinge mai bine ca toți.

SOCRATE: Să ne întoarcem iar la artele de care am vorbit puțin e mai înainte: aritmetica și omul care se ocupă cu ea nu ne învață ce proprietăți are numărul?

GORGAS: Negreșit.

SOCRATE: Atunci ne și convinge?

GORGAS: Da.

SOCRATE: Vasăzică și aritmetica este făuritoare de convingeri?

GORGAS: Se vede.

SOCRATE: Și dacă va întreba unul: „De ce fel de convingere e vorba și cu ce conținut”? îi vom răspunde: „O convingere de conținut didactic, referitoare la numerele perechi și neperechi, precum și la mărimea lor”. La fel vom putea arăta și despre celelalte discipline, de care vorbeam adineauri, cum că și ele sunt făuritoare de convingere și 454a despre ce fel de convingere și cu ce conținut. Sau nu?

GORGAS: Da.

SOCRATE: Prin urmare nu-i numai retorica făuritoare de convingeri.

GORGAS: Adevărat.

SOCRATE: Și fiindcă ea nu-i singura care săvârșește acest lucru, ci există și altele, suntem în drept să întrebăm din nou, după acest caz, ca și al pictorului: Ce fel de convingere și cu ce conținut este aceea pe care o produce arta retoricii? Ori nu ți se pare dreaptă această repetată întrebare?

GORGAS: Mie, da.

SOCRATE: Fiindcă și tu crezi ca mine, răspunde-mi atunci, Gorgias.

Convingerea prin retorică se săvârșește în adunări; obiectul retoricii e justi(ia). Deosebirea dintre credință și știință

GORGAS: Socrate! Eu vorbesc despre convingerea ce se operează în tribunale și în celelalte adunări (cum vorbeam și puțin mai înainte), convingere ce se referă la lucrurile drepte și nedrepte.

249

PLATON

GORGAS

SOCRATE: Și eu am bănuț, Gorgias, că vorbești de această convingere, având un astfel de conținut; dacă totuși te-am întreat, e pentru că nu vreau să te prindă mirarea, când în curând am să te mai întreb poate un lucru ce-mi pare a fi clar. Cum am mai spus, îți voi pune asemenea întrebări nu de hațărul tău, ci fiindcă doresc să fac ca discuția să înainteze către țintă și ca să nu ne deprindem de a anticipa cu mintea întâmpinările sau răspunsurile reciproce. Dimpotrivă, eu doresc ca tu să-ți dezvălui până la urmă cugetarea potrivit principiilor ce te călăuzesc.

GORGAS: Procedul mi se pare corect, Socrate.

SOCRATE: Haide să examinăm și lucrul următor. Există ceva care poartă numele de învățatură?

GORGAS: Există.

SOCRATE: Dar ce zici, există și faptul de a produce încredințarea?

GORGAS: Da.

SOCRATE: Găsești oare că-i același lucru să zici „am dobândit o cunoștință și mi-am făcut o părere?”, adică știința îți pare că-i totuna cu părerea sau e altceva?

GORGAS: Întrucât mă privește, Socrate, cred că e altceva.

SOCRATE: Crezi bine; și iată de unde o poți ști. Închipuiește-ți că unul te-ar întreba: „Gorgias, există oare o credință falsă și una adevărată?” Cred că ai răspunde afirmativ.

GORGAS: Da.

SOCRATE: Dar ce zici despre știință? Există și aici una falsă și alta adevărată?

GORGAS: Asta cu nici un chip.

SOCRATE: Vasăzică e clar că nu-s tot una.

GORGAS: Adevărat spui.

SOCRATE: Și totuși, și cei care au învățat, și ei și-au făcut convingeri la fel cu cei care au primit o încredințare.

GORGAS: Și asta-i exact.

SOCRATE: Ai fi de acord atunci să admitem două feluri de convingeri, și anume: una care procură spiritului o părere, fără de știință; alta, pe care o dă știința?

GORGAS: Neîndoios.

250

Prin retorică se dobândește o convingere de opinie, nu una de știință

SOCRATE: Pe care din cele două convingeri o făurește retorică la tribunale și la celelalte adunări în privința lucrurilor drepte și nedrepte? Pe aceea din care izvorăște credința fără amestecul științei, sau pe aceea din care izvorăște știința?

GORGAS: Învădat, Socrate: pe aceea din care izvorăște credința.

SOCRATE: Vasăzică retorică este, după toată aparența, făuritoarea unei convingeri de credință, nu a uneia didactic-științifice cu conținut 455a referitor la drept și nedrept.

GORGAS: Da.

SOCRATE: Atunci oratorul nu-i un învățător, în tribunale și adunări populare, tratând asupra lucrurilor drepte și nedrepte, ci-i numai un făuritor de păreri. Că, de altfel, nici n-ar fi cu puțință să predea cineva unei adunări așa de mari, într-un timp așa de scurt, știința unor lucruri așa de însemnate!

GORGAS: Nu, desigur.

În ce chestiuni **retorică** exercită puterea sa universală?

SOCRATE: Toate bune, dar să vedem, în sfârșit, noi ce susținem despre retorică? Căci până acum eu singur nu mă pot dumiri ce să spun. Presupunem că într-un stat se face adunare pentru alegerea unor

medici sau a unor constructori de corăbii, sau a te-miri-cărei alte bresle de meseriași. Ce, trebuie neapărat ca oratorul să-și spună în această privință părerea? Nu văd de ce, fiindcă-i clar că în fiecare alegere trebuie să preferăm pe cel mai specializat în meșteșugul său. Tot așa, când s-ar ține sfat în vederea înălțării unor ziduri ori așezării unor porturi sau arsenale, nu văd necesară decât părerea arhitecților. De asemenea, dacă ar fi de ales niște generali sau de orânduit linia de bătaie în fața dușmanilor, ori de ocupat niște poziții, și s-ar face pentru asta o consfătuire, eu cred că acolo generalii trebuie să se rostească, nicidecum oratorii! Sau cum gândești, Gorgias, despre acest gen de lucruri? Căci din moment ce singur te declari orator, și încă în stare să faci și pe alții la fel, este nimerit să cer de la tine știre asupra însușirilor artei tale. Pe mine trebuie să mă socotești acum un apărător al poziției tale, în sensul

251

456a

PLATON

că poate fi cineva între cei de-aici care vrea să devină școlarul tău; pe unii îi și simt că vor; sunt chiar mulți, dar poate se sfiesc să-ți pună întrebări. Astfel, cercetat de mine, tu consideră-te întrebant și de dâșii: „Ce folos vom avea noi, Gorgias, de vom fi cu tine? În ce probleme vom fi capabili să povățuim statul? Oare numai în privința dreptului și nedreptului, sau și în chestiunile de care vorbea Socrate mai adineauri?” Încearcă deci a le răspunde.

GORGAS: Bine, Socrate, voi încerca să-ți descopăr clar întreaga putere ce stă la îndemâna retoricii; că și m-ai călăuzit tu până aici frumos. Și desigur că aceste arsenale și ziduri ale Atenei, ca și înființarea porturilor, au pornit pentru o parte din ele din povața lui Temistocle — pentru celelalte din a lui Pericle, nu după povețele meșterilor de specialitate.

SOCRATE: Da, Gorgias, acestea se afirmă despre Temistocle. Cât despre Pericle, eu însumi l-am auzit când ne povățuia în privința zidului din mijloc.

GORGAS: Și când ar fi de făcut o alegere ca aceea de care vorbeai adineauri, Socrate, vezi că și atunci tot oratorii sunt cu sfatul, tot ei biruiesc în povățuiri asupra unor astfel de chestiuni.

SOCRATE: Asta mă pune în mirare și pe mine, Gorgias; pentru aceea și întreb eu de atâta vreme: în ce-o fi constând puterea retoricii? În adevăr, pentru unul ca mine, care observă astfel lucrurile, măreția ei s-arată dumnezeiască.

GORGAS: Și încă, Socrate, de le-ai ști tu pe toate, ai vedea și cum ea adună, ca să zic așa, toate puterile la sine și cum le domină. Și-ți voi aduce și pentru asta o mare dovadă. Nu o dată mi s-a întâmplat să intru cu fratele meu sau cu alți doctori la câte un bolnav care nu voia să ia o doctorie, ori să se ducă la medic pentru a fi tăiat sau ars; și medicul nu l-a putut îndupleca; atunci îl convingeam eu, și nu cu vreo altă artă, ci prin retorică. Eu mai afirm că, mergând împreună într-un oraș — în oricare vrei — un bărbat cu educație retorică și un medic, dacă ar trebui să se dea între ei o luptă de cuvânt în fața adunării poporului sau în orice alt fel de întrunire pe chestiunea care din doi să fie preferat, retorul sau doctorul, ei bine, nu medicul va ieși deasupra, ci în orice caz va fi preferat cel capabil să vorbească — numai să vrea! Tot așa, dacă oratorul ar da lupta cu un alt specialist, oricare vrei, tot oratorul va fi cel ce va convinge să fie dânsul ales mai degrabă ca oricare altul. Căci

GORGAS

nu există problemă în care un orator să nu fie mai convingător în vorbire decât orice specialist, în fața mulțimii. Asta-i puterea artei retorice; atât de mare este și cu aceste însușiri ni se înfățișează!

Retorica și dreptatea

Cu toate acestea, Socrate, și de retorică trebuie să ne folosim tocmai ca de orice altă armă. E doar de la sine înțeles că nu se cade să desfășoare cineva contra oricărei categorii de oameni orice fel de luptă. Și asta numai pentru că a învățat arta pugilatului și a pancrațiului, nici d să mănuiască armele cu atâta îndemânare încât să biruie și pe prieteni și pe dușmani. Nu se cuvine pentru un astfel de motiv să-ți bați amicii, să-i rănești, ori să-i ucizi. Pe Zeus! e tocmai cum, dacă unul, după ce a urmat exercițiile de palestră, făcându-și astfel un corp puternic (sau a devenit chiar atlet), se apucă să bată pe tată-său, pe mama-sa, pe o rudă sau prieten. Și nu trebuie pentru asta nici să urâm, nici să izgonim de prin orașe pe maeștrii de gimnastică sau pe cei care dau lecții de lupta cu armele. Doar aceștia își predau știința lor spre a fi folosită cu dreptate de elevi, adică împotriva inamicilor sau a celor ce i-au nedreptățit; cu alte cuvinte, pentru a se apăra nu spre a începe atacul ei înșiși! Dar iată ca, răsturnând rolurile, ei dau o întrebuintare nedreaptă puterii și artei de care dispun. Cei care i-au

instruit nu poartă pe suflet 457a nici un păcat; știința lor, în sine, n-are pentru asta nici o vină, nici o răutate; vina stă, cred, numai de partea celor care nu se folosesc cum trebuie de cele învățate. Aceeași judecată și asupra retoricii. Este drept că oratorul are puterea de a vorbi față de oricine, despre orice, în așa mod încât ce spune el în fața mulțimilor să fie într-un cuvânt mai convingător decât oricine asupra oricărei chestiuni ar vrea să vorbească. Dar nu-i deloc îndrituit pentru acest motiv să despoaie de renumele lor — b nici pe medici — pe temeiul că ar fi și el în stare să practice medicina —, nici pe ceilalți specialiști, ci datorită lui este să se folosească de retorică numai în vederea dreptății, tocmai ca în lupta fizică. Cred că dacă devine cineva orator și îndată după aceea se servește de puterea și de tehnica acestei arte pentru a face nedreptăți, nu se cuvine a urî și a surghiuni de prin orașe pe cel care 1-a învățat retorica! Doar acela i-a c predat o știință în vederea unei folosințe drepte, iar el se folosește de dânsa tocmai pe dos. Prin urmare cine dă artei sale o folosire necorectă

252

253

PLATON

GORGIAS

458a

acela merită să fie urât, surghiunit sau omorât, nu însă cel care 1-a învățat.

Prevenitor, Socrate își întreabă adversarul dacă nu-1 supără discuția contradictorie

SOCRATE: Sunt încredințat, Gorgias, că și tu trebuie să ai experiența multor discuții, că ai văzut desigur în asemenea prilejuri cum oamenii nu se pot înțelege ușor, printr-o definire de mai înainte a celor ce au discutat, predând sau primind reciproc învățături, pentru ca numai după aceea să se despartă unii de alții. Dimpotrivă, de se stârnește între ei dezbinare asupra te-miri-cărui lucru, și dacă unul sau altul susține despre celălalt sau că nu judecă drept, sau că nu judecă limpede, se supără amândoi și fiecare își închipuie că celălalt vorbește cu pizmă contra sa, adică pentru a-1 batjocori, ci nu spre a face prin discuție o cercetare a subiectului propus. Până la urmă, unii ajung că se despart foarte urât: își aruncă în obraz ocări, rostesc și aud vorbe de care cei ce sunt de față rămân revoltați chiar pe ei înșiși că le-a fost dat să stea alături cu astfel de oameni și să-i asculte. Dar de ce spun eu acestea? Fiindcă mi se pare că nu vorbești acum tocmai așa cum te-ai rostit la început, că, prin urmare, nu mai ești în acord cu tine însuși în privința retoricii. Mă tem totuși să te contrazic, fiindcă nu voiesc să socotesc răvna ce pun în discuții ca având în vedere nu atât obiectul însuși — spre a se face lumină, cât persoana ta. Dacă ești deci în felul oamenilor din care fac eu parte, se înțelege, te-aș întreba mai departe cu drag; dar dacă nu, prefer să te las în pace. Și acum, poate vrei să știi din ce categorie fac parte eu? Sunt dintre cei care se-nvoiesc cu plăcere să fie contraziși când spun ceva neadevărat; dar resping cu plăcere pe cel care ar spune neadevărul. Cum vezi, fac parte din categoria celor ce nu-s mai puțin bucuroși de a fi respinși ca de a respinge. Aceasta, fiindcă socot mai mare bine pentru cineva să fie el însuși pus la adăpost de săvârșirea celui mai mare rău, decât el să păzească pe altul. În adevăr, nu-i păcat mai mare pentru un om, după credința mea, decât o falsă părere asupra unui lucru cum e, de pildă, cel la care s-a oprit acum discuția noastră. Deci, dacă zici că ești și tu ca mine, putem duce mai departe convorbirea noastră; dacă nu, ori dacă ți se pare c-ar trebui să ne oprim aici, atunci s-o lăsăm în pace și să punem capăt discuției.

Auditorii sunt dornici să audă discuția

GORGIAS: Bine, Socrate, dar și eu mă declar a fi în felul oamenilor de care ne vorbești. Pe de altă parte, poate n-ar fi rău să ne gândim puțin și la ce zic cei de față. Încă înainte de a veni voi, eu le-am vorbit îndelung celor de aici, și-mi închipui că, de vom începe iar discuția, să n-o întindem poate prea departe. Se cuvine deci să ne ocupăm și de părerea lor, pentru a nu reține pe vreunul care ar vrea să-și întrebuințeze altfel acest timp.

CHEREFON: Din murmurul pe care-1 auziți voi înșivă, Gorgias și tu Socrate, înțelegeți că acești oameni nu vor altceva decât să asculte orice discuție vreți să începeți. Cât mă privește, ce bine ar fi să nu mi se ivească o ocupație așa de prețioasă, încât un interes grabnic să mă silească a părăsi convorbiri așa de bine susținute și de o parte și de alta!

KALLIKLES: În numele zeilor, Cherefon, am luat și eu parte la multe discuții, dar nu știu să-mi fi făcut vreuna o plăcere mai mare ca asta de acum. Cât pentru mine, de-ați vrea să vorbiți și ziua întreagă, nu-mi veți pricinui decât bucurie.

SOCRATE: Și-n ce mă privește, Kallikles, nu văd vreo piedică; numai Gorgias să vrea.

GORGIAS: Ar fi pentru mine lucru rușinos, Socrate, să nu vreau, tocmai eu, care am îndemnat pe alții să mă întrebe cine ce vrea. Cu voia lor să începem deci discuția. Întreabă-mă ce vrei.

Convingerea dobândită prin retorică lucrează neatârnat de orice știință reală

SOCRATE: Ascultă, Gorgias, ce admir eu în cele rostite de tine. Se poate să ai dreptate, iar eu să nu te fi înțeles bine. Nu susții tu că ești în măsură să faci orator și pe altul, pe oricine ar vrea să ia lecții de la tine?

GORGIAS: Ba da.

SOCRATE: Pasămite, de a vorbi despre orice problemă așa de bine, încât să fie convingător în fața mulțimii: nu instruind-o, ci înduplecând-o?

GORGIAS: Nu mai încape îndoială.

459a

254

255

PLATON

GORGIAS

SOCRATE: Spuneai adineauri că oratorul va fi mai convingător și decât medicul în chestiunea sănătății.

GORGIAS: Da, ziceam că va fi astfel în fața mulțimii.

SOCRATE: Cum în fața mulțimii? Vrei să spui că în fața celor agramați? Că doar n-o să fie mai convingător decât medicul în fața cunoscătorilor!

GORGIAS: Adevăr grăiești.

SOCRATE: Și dacă-i mai convingător decât medicul, nu înseamnă că este mai convingător decât omul competent?

GORGIAS: Desigur.

SOCRATE: Fără să fie medic, nu-i așa?

GORGIAS: Da.

SOCRATE: Nefiind însă deloc medic, este un agramat în materia pe care o cunoaște medicul.

GORGIAS: Evident că da.

SOCRATE: Deci un agramat, în fața altora ca el, va fi mai convingător decât omul competent... dacă admitem că retorul e mai convingător ca medicul! Urmează sau nu aceasta?

GORGIAS: Urmează, cel puțin în cazul de față.

SOCRATE: Și în celelalte arte, în toate, nu-i la fel cum e cu retorica și cu retorul? Aceștia n-au nevoie să știe cum stau lucrurile de-adevărat. E de ajuns oratorului să afle doar un mijloc de convingere — oricare ar fi — de natură să le facă agramaiților impresia că-i mai competent decât competenții!

GORGIAS: Nu-i așa că se face o mare înlesnire, Socrate, omului care, fără să fi studiat celelalte discipline, ci s-a ocupat numai de acest mijloc al aparenței, nu rămâne totuși întru nimic mai prejos decât cei cu adevărat competenți?

Retorica nu se poate lipsi de știința dreptului și nedreptului

SOCRATE: De rămâne oratorul ori nu mai prejos ca alții din pricina situației ce are, vom cerceta-o îndată, când nevoia discuției ne va duce acolo; acum să vedem, întâi, dacă în privința dreptului și nedreptului, frumosului și urâtului, binelui și răului își păstrează sau nu oratorul aceeași situație ca în privința sănătății și a celorlalte specialități. Să ne dăm seama dacă îi este lui cu puțință ca, fără să cunoască

realitatea, deci fără să știe ce-i bun și rău, frumos și urât, drept și nedrept, să facă totuși unui auditor agramat impresia că, neștiind nimic, este totuși mai bine pregătit decât unul competent. Ori este poate o necesitate ca omul ce și-a pus de gând să studieze retorica să fi căpătat aceste cunoștințe înainte să ajungă la tine, în vederea retoricii? Dacă e nu-i necesar, atunci tu, profesor de retorică, nu-ți vei mai bate capul cu cel care a venit la tine să-1 înveți de toate — nu-i doar asta sarcina ta — ci-1 vei face să apară în ochii celor mulți ca și cum ar ști astfel de lucruri, deși nu le știe deloc; să se înfățișeze adică ca om corect, deși nu este. Sau vrei să spui că în genere nu-1 vei putea învăța retorica, dacă nu vine de mai înainte pregătit în cercetarea adevărului asupra acestei materii? Care-i, Gorgias, realitatea? În numele lui Zeus, fă-ne să pricepem mai limpede, destăinuiește-ne, cum ziceai adineauri, în ce stă puterea 460a retoricii?

GORGIAS: Cred, Socrate, că de n-avu norocul să le învețe pe toate de mai înainte, le va afla el și pe acestea de la mine.

SOCRATE: Mi-e de ajuns: vorbești frumos. Vorba e: dacă faci pe cineva orator, e nevoie în orice caz să știe cele drepte și nedrepte, fie că le-a învățat înainte, fie că le va studia cu tine în urmă.

GORGIAS: Nici vorbă.

SOCRATE: Dar ce? Cine a studiat arhitectura nu-i arhitect?

b

GORGIAS: Da.

SOCRATE: Cine a învățat muzica, nu-i muzician?

GORGIAS: Da.

SOCRATE: Cine medicina, nu-i doctor? Și tot așa cu fiecare la fel: cine s-a specializat în câte o ramură nu va fi așa cum 1-a pregătit știința ce-a învățat?

GORGIAS: Nici vorbă.

SOCRATE: Și cine a învățat cele drepte nu va fi, după aceeași normă, un om drept?

GORGIAS: Va fi, se-nțelege.

SOCRATE: Și dreptul săvârșește cele drepte.

GORGIAS: Da.

SOCRATE: Nu-i deci necesar ca omul pregătit în retorică să fie drept, iar dreptul să răvnească a săvârși cele drepte?

GORGIAS: Da, așa s-arată cel puțin.

256

257

PLATON

SOCRATE: Niciodată, prin urmare, dreptul nu va vrea să nedreptățească.

GORGIAS: Cu necesitate.

SOCRATE: Urmează, din aceeași rațiune, că omul pregătit în retorică este drept.

GORGIAS: Da.

SOCRATE: Într-un cuvânt, niciodată cel pregătit în retorică nu va voi să facă nedreptatea.

GORGIAS: Nu, nu văd cum.

d SOCRATE: Ți amintești acum ce-ai spus puțin mai înainte?¹

Ziceai că nu trebuie să învinuim pe maeștrii de gimnastică, nici să-i surghiunim din oraș când se întâmplă că te-miri-ce saltimbanc a dat artei sale o nedreaptă întrebuintare. Nu-i tot așa întâmplarea când un retor se folosește în chip nedrept de arta lui? Nu-i așa că nu trebuie să învinuim pe cel care 1-a pregătit, și ca nu se cuvine nici să-1 alungăm din oraș pe acela, ci numai pe cine a săvârșit nedreptatea, pe cine nu s-a folosit corect de retorică? S-au zis sau nu acestea?

GORGIAS: S-au zis.

SOCRATE: Acum iată că același om, pregătit în retorică, este e arătat incapabil să săvârșească o nedreptate. Ori nu?

GORGIAS: Pare-se.

SOCRATE: La începutul convorbirii, Gorgias, ne-ai spus că retorica are ca material cuvântările — nu cele referitoare la numerele perechi și neperechi, ci cele care ne vorbesc despre drept și nedrept. Nu-i așa?

GORGIAS: Așa e.

SOCRATE: Eu, când tu spuneai acestea, presupuneam că retorica nu poate fi lucru nedrept ca una ce-i pururea ocupată cu făurirea cuvântărilor despre dreptate. Când însă, îndată după aceea, mi-ai adăugat că retorul se poate folosi și nedrept de arta sa, eu am rămas uimit și mi-am dat seama atunci că diferitele tale susțineri nu se potrivesc între ele. Și numai de câțiva ani te-am întâmpinat și ți-am arătat — dacă și tu ai fi fost de părerea mea — că-i un câștig să respingi pe adversar când o faci pe temeiul dreptății și că făcea să ne dăm osteneala să ducem mai departe convorbirea; altminteri, ziceam s-o fi lăsat în

¹ La456d-e.

258

GORGIAS

pace. Tu însă ai preferat atunci să continuăm discuția și ai ajuns să vezi singur cum un om pregătit în retorică este incapabil să folosească nedrept arta lui și să aibă cu tot dinadinsul voința de a săvârși nedreptatea. Cum stau acestea împreună? Eu jur pe câine, Gorgias, că așa ceva nu se poate lămuri într-o singură întâlnire.

Intervine Polos

POLOS: Ce, Socrate, aceasta-i cu adevărat părerea ta despre retorică? Tocmai cum ai exprimat-o acum? Și n-ai băgat de seamă că Gorgias n-a cutezat să te înfrunte, când susțineai că oratorul trebuie să cunoască tot ce-i drept, frumos și bun sau când spuneai că dacă nu le-ar cunoaște încă poate să le studieze de la el, când va veni să-i dea învățături, mai târziu? Poate din acea; t tel de „a consimți” ați ajuns în convorbirea voastră la acel rezultat contrariu... Desigur, ție ți face plăcere așa ceva, căci tu ai dus discuția la acele întrebări. În adevăr, cine crezi că va tăgădui vreodată, în ce-1 privește, cunoașterea celor drepte? Ți va spune chiar că-i în stare să învețe și pe alții! Eu găsesc că-i prea multă grosolănie să cobori discuția la acest nivel.

SOCRATE: Minunate Polos, iată de ce noi căutăm să ne facem prieteni, ba să avem și copii. Când vom fi mai bătrâni și vom începe să ne înșelăm în păreri, voi, cei mai tineri, să veniți alături de noi și să ne îndreptați viața, în fapte și în cuvinte. Și acum, dacă eu și Gorgias am făcut vreo greșală în discuție, vino tu lângă noi, vino și îndreaptă-ne. Vei face un act de dreptate. Cât despre mine, dacă vreunul din lucrurile convenite cu Gorgias ți pare să fi fost convenit fără temei, eu sunt gata să iau discuția din nou, s-o reiau de oriunde vrei, cu paza unei singure condiții.

POLOS: Ce condiție?

SOCRATE: De a mai schimba forma neîntreruptă a expunerii tale, Polos, acea formă pe care ai vrut s-o întrebuintezi și la început.

POLOS: Cum? Nu-mi va fi mie îngăduit să vorbesc cât vreau mai pe larg?

SOCRATE: Preabunule, ai trece prin momente grele dacă, venind în Atena, localitatea celei mai largi îngăduințe de vorbire din toată Grecia, tu singur ai avea nenorocul de a fi oprit de la cuvânt. Dai pune te rog și contrariul. Dacă tu vorbești în cuvântări prea lungi, în loc să-mi

259

PLATON

răspunzi numai la întrebări, n-aș trece și eu prin clipe tot așa de grele, 462a nefiindu-mi îngăduit să te părăsesc fără a te mai asculta? Ci dacă porți vreun interes discuției avute cu Gorgias și vrei să-i aduci vreo îndreptare, cum ți-am mai spus, readu în dialog orice vrei, întreabă pe rând și lasă-te întrebat, cum am făcut cu Gorgias; respinge, în sfârșit, sau dă-te bătut. Zici că știi și tu câte știe Gorgias? Sau nu?

POLOS: Da.

SOCRATE: Prin urmare și tu spui lumii să ți se pună întrebări, cine ce vrea, ca unul ce știi să ții piept și să răspunzi tuturor?

POLOS: Și eu, nici vorbă.

b SOCRATE: Acum iată: alege cum vrei. Sau întrebi tu, sau tu răspunzi.

POLOS: Bine, voi face cum zici. Să-mi răspunzi tu, Socrate. Fiindcă ți s-a părut că Gorgias s-a încurcat când ați discutat asupra retoricii, spune tu: ce zici că este?

Definiția lui Socrate. Retorica este un empirism

SOCRATE: Întrebi ce fel de artă zic eu că este?

POLOS: Da.

SOCRATE: În credința mea, Polos, ca să-ți spun tot adevărul, eu zic că nu-i deloc artă.

POLOS: Ce spui atunci că este?

c SOCRATE: Un lucru de felul aceluia pe care tu l-ai declarat artă în scrierea ta¹, pe care am citit-o de curând.

POLOS: De ce lucru-i vorba?

SOCRATE: De experiență.

POLOS: Experiență îți pare deci a fi retorica?

SOCRATE: Mie, da.

POLOS: Experiență, în privința cărui lucru?

SOCRATE: În scopul de a produce o mulțumire, o plăcere oarecare.

POLOS: Dacă retorica este în stare să producă oamenilor mulțumiri, nu găsești că-i lucru frumos?

¹ *Tratat de retorică*, sau *Ti*

260

GORGAS

SOCRATE: Ce, Polos, nici n-ai aflat bine de la mine ce-i retorica și ai și ajuns la întrebarea a doua, aceea dacă nu cumva o găsesc chiar frumoasă?

POLOS: Dar nu mi-ai spus că-i zici experiență?

SOCRATE: Fiindcă prețuiești plăcerea, n-ai vrea să-mi faci și mie una cât de mică?

POLOS: Ba da.

SOCRATE: Întreabă-mă tu acum ce fel de artă găsesc eu că este pregătirea bucatelor.

POLOS: Să te-ntreb: Ce fel de artă este pregătirea bucatelor?

SOCRATE: Nu-i deloc artă, Polos.

POLOS: Atunci ce-i? Spune tu.

SOCRATE: Zic că-i o experiență.

POLOS: Experiență a cărui lucru? Spune tu.

SOCRATE: Îți spun: experiența procurării unei mulțumiri, a unei plăceri, Polos.

POLOS: Cum văd, retorica este una și aceeași cu gătitul bucatelor!

SOCRATE: Ba deloc. Fiecare din ele este numai o parte din aceeași îndeletnicire.

POLOS: Cum îi zice îndeletnicirii?

SOCRATE: Mi-e teamă să spun un adevăr așa de grosolan; preget să-mi rostesc părerea din cauza prezenței lui Gorgias, nu cumva să creadă că-i batjocoresc meseria! Întrucât mă privește, nu-s de altfel prea 463a dumirit dacă îndeletnicirea lui Gorgias este retorica. În adevăr, discuția ce am avut împreună n-a fost prea lămuritoare despre ceea ce gândește dânsul în această privință. Dar știu ce numesc eu retorică; este numai o parte dintr-un lucru care nu-i deloc frumos.

GORGAS: Ce lucru, Socrate? Spune, nu te sfii de mine.

Teoria lui Socrate despre lingușire

SOCRATE: Retorica este o îndeletnicire, Gorgias, după părerea mea. Lucrul ăsta n-are nimic de-a face cu arta. Ea cere un suflet bogat în imaginație, cu îndrăzneală și cu o înclinare naturală pentru relațiile cu oamenii. Iată, înțelesul general al acestui fel de îndeletniciri eu îl numesc lingușire. După

socotința mea, ea are mai multe părți, dintre care una este pregătirea bucatelor. E adevărat că și asta trece drept artă,

261

464a

PLATON

eu însă n-o socotesc așa, ci numai ca o deprindere. După mine, retorica nu-i decât o altă parte a lingușirii, după care vin sulemenirea și sofistica. Acestea-s cele patru părți ale lingușirii cu patru subiecte deosebite. Dacă Polos vrea să se și documenteze, n-are decât să mă întrebe. În adevăr, el n-a dobândit până acum o convingere sigură asupra întrebării, cum zic eu, că retorica este o parte a lingușirii. A scăpat din vedere că nu i-am dat încă acest răspuns; de aceea, se vede, mă întreabă dacă n-o găsesc cumva și frumoasă. Ci eu nu-i spun de-o cred frumoasă sau urâtă, până ce nu-i arăt întâi ce este. N-ar fi nici metodic, Polos! Dacă vrei deci să cunoști părerea mea, trebuie să știi întâi ce **fel** de parte a lingușirii zic că este retorica.

POLOS: Să te întreb și asta. Spune: ce fel de parte?

SOCRATE: Și dacă-ți răspund, putea-vei tu înțelege? După părerea mea, retorica este înfățișarea doar a uneia din părțile ce alcătuiesc politica.

POLOS: Ce-i asta? Vrei să spui că-i frumoasă ori urâtă?

SOCRATE: Urâtă, cred. Așa numesc eu lucrurile rele..., dacă-i vorba să-ți dau un răspuns ca unuia care știe acum ce vreau să spun.

GORGAS: Socrate, mă jur pe Zeus, eu unul nu înțeleg ce zici.

SOCRATE: Lucru natural, Gorgias, că nici n-am apucat încă a mă exprima destul de limpede! De vină-i însă Polos ăsta; cum îl vezi, tânăr și nerăbdător.

GORGAS: Lasă-1 pe el în pace! Explică-mi mie: ce-ai vrut să spui în susținerea că retorica este icoana unei părți din politică?

SOCRATE: Voi încerca să-ți arăt ce este în ochii mei retorica. Că de nu va fi așa, iată, Polos este aici și mă va contrazice. Există corp și suflet?

GORGAS: Cum de nu?

SOCRATE: Și nu crezi ca fiecare din acestea au și starea ce se cheamă sănătate?

GORGAS: Cred.

SOCRATE: Dar ce? Sănătatea de care vorbim nu poate fi și numai aparentă, reală nu? Iată ce vreau să zic: că mulți oameni se înfățișează cu trupuri sănătoase; dar nu oricine este în stare să-și dea cu ușurință seama despre realitate. De fapt, numai doctorul sau maestrul de gimnastică ar putea cunoaște adevărul în această privință.

GORGAS: Bine zici.

GORGAS

SOCRATE: Vreau să spun că atât în corp cât și în suflet există ceva care dă aparența sănătății, pe care însă nici unul n-o are de fapt. b

GORGAS: Și aceasta este.

SOCRATE: Haide, să te lămuresc mai bine ce vreau să spun... de voi fi în stare. Cred că există două lucruri deosebite și respectiv două tehnici corespunzătoare. Una se referă la suflet și eu o numesc politică; pe cea referitoare la corp n-o pot indica prin o singură vorbă, deși corpul este și el o unitate: în îngrijirea trupului voi deosebi două părți, de o parte gimnastica, de alta medicina. În politică, legislația corespunde gimnasticii, justiția, medicinei. În fiecare din grupe, tehnicile respective c se aseamănă prin identitatea obiectului urmărit: pentru corp medicina și gimnastica, pentru spirit justiția și legislația. Aceste patru tehnici fiind astfel constituite, cu năzuințele îndreptate către cel mai înalt bine, al corpului sau al sufletului, iată că lingușirea, mai mult prin instinct decât prin o cunoaștere rațională, a băgat de seamă faptul și, împărțindu-se în patru părți, s-a strecurat în fiecare din acestea sub tehnica corespunzătoare, dându-se drept acea artă, a cărei mască o luase. Și nu d se gândește nicidecum să cășuneze cel mai mare bine, nu, ci caută prin momelile plăcerii să întindă curse prostiei, s-o înșele și să câștige astfel prețuirea. În același mod se furișează și bucătăria, luând nobila înfățișare a

medicinii, și se face a ști care sunt pentru corp alimentele cele mai potrivite. Astfel, dacă un bucătar ar trebui să se ia la întrecere cu un medic în fața unor copii, sau chiar a unor bărbați, tot așa de lipsiți de experiență cum sunt copiii, și dacă aceștia ar fi cherru.ii să judece între doctor și bucătar, spunând cine cunoaște mai bine calitatea bună sau rea a alimentelor, s-ar putea ca medicul să moară de foame în fața bucătarului. Numesc lingușire această rutină și o socotesc lucru urât. Polos (ție doar ți se adresează acest cuvânt), fiindcă ea urmărește numai 465a plăcerea, fără preocuparea binelui. Și nu zic că-i artă, ci pur și simplu o rutină, pentru că nu se oferă nici o rațiune cauzală celor ce rezultă dintr-însa: cum rezultă? câte? de ce natură sunt? și, nu mai puțin din care pricină purced? Și eu nu pot numi artă o rutină, la temelia căreia nu stă rațiunea. Dacă te îndoiești de ceea ce susțin, sunt gata să dau orice b lămuriri. Când lingușirea se aplică la bucătărie, atunci ea se ascunde — cum spuneam — sub masca medicinei. Urmând aceeași cale, dichisirea ia înfățișarea gimnasticii: procedeul desigur răufăcător, înșelător, lipsit de noblețe, nedemn de un spirit liber și generos. Împrumutând prestigiul

262

263

PLATON
GORGIAS

forme, culorilor, sclivisirii, îmbrăcămînții, dichisirea vrea să stârnească iluzii în așa grad, încât nesocotind frumusețea reală și naturală, care se dobândește prin gimnastică, strălucește cu un luciul împrumutat și mincinos. Ca să nu lungesc vorba, să spun mai bine pe limba c geometrilor (poate așa mă urmărești mai bine): ce-i gătirea față de gimnastică, este bucătăria față de medicină. Mai bine altfel: sofistica este față de legiferare ca împodobirea față de gimnastică; retorica față de justiție ca bucătăria față de medicină. Repet totuși că aceste lucruri se deosebesc prin natura lor, dar din pricina punctelor de asemănare ce există între sofisti și retori se întâmplă că lumea-i confundă cu legiuitorii și judecătorii; ei se ocupă de aceleași materii și nu pot hotărî marginile ce deosebesc ocupațiile lor, lucru pe care de altfel îl săvârșesc și ceilalți oameni. Dacă în adevăr în loc ca sufletul să poruncească

d trupului acesta se conduce singur, dacă sufletul n-ar cerceta cu privirile lui și n-ar face deosebirea ce este între bucătărie și medicină, dacă corpul este arbitru și el judecă totul după plăcerile pe care dânsul le prețuiește, n-ar fi nimic mai firesc, iubite Polos, decât cuvintele lui Anaxagora (tu cunoști aceste teorii): „toate lucrurile ar fi confundate într-un singur loc”. Cu alte cuvinte, noi n-am putea deosebi mâncărurile mântuitoare și povățuite de doctori de cele pregătite de bucătari. Știi acum ce zic eu despre retorică: ea este față de suflet ce este bucătăria

e față de corp. Dar iată că, vorbind eu însumi mult, după ce te-am oprit pe tine de la o expunere mai largă, poate am făcut o abatere nelalocul ei. Dar eu sunt vrednic de iertare. Când mă exprimam în propoziții scurte, nu mă înțelegeai, nici nu erai în stare să scoți tot folosul ce trebuia să-1 tragi din răspunsuri: aveai mereu nevoie de explicații. Dacă acum nici eu nu găsesc îndestulătoare răspunsurile tale, ești liber și tu să te întinzi

466a la vorbă; dacă însă mă pot folosi bine de ele, lasă-mă s-o fac: e cu toată dreptatea. Și acum, dacă răspunsul meu îți dă prilejul să tragi vreun folos, fă-o.

Iarăși de vorbă cu Polos

POLOS: Ei ce zici? Nu-ți pare retorica o lingușire? SOCRATE: Am spus că-i numai o parte din lingușire. Ce, Polos? La vârsta asta nici atât nu-ti aduci aminte? Ce vei face mai târziu?

POLOS: Crezi că oratorii cei buni, în statele lor, pot fi socotiți drept lingușitori ordinari?

SOCRATE: Faci numai o întrebare sau începi a rosti o expunere mai largă?

POLOS: Nu, te întreb numai.

SOCRATE: Credința mea e că acești oratori nu sunt luați în considerare în nici un fel.

POLOS: Cum nu sunt luați în considerare? Nu-s ei cei mai puternici oameni în state?

SOCRATE: Deloc... Dacă socotești că „a fi puternic” este un bine pentru cel cu puterea.

POLOS: Dar asta-i și părerea mea.

SOCRATE: Mie oratorii îmi par a fi cei mai puțin puternici din stat.

POLOS: Și ce? Nu-s ca tiranii, n-au și ei puterea să ucidă pe cine vor, să-i despoaie de avere, să-i izgonească din cetăți pe cine găsesc de cuviință?

SOCRATE: Pe câine, Polos! După orice vorbă rostită de tine eu mă întreb dacă în adevăr spui gândirea ta, sau îmi pui doar o întrebare.

POLOS: Pe tine te întreb.

SOCRATE: Fie, prietene! Atunci îmi pui două întrebări deodată.

POLOS: Cum două?

SOCRATE: Nu mi-ai spus chiar adineauri că oratorii omoară pe cine vor și că — tocmai ca tiranii — jupoaie de avere sau surghiunesc de prin orașe pe oricare găsesc de cuviință?

POLOS: Da, am spus.

SOCRATE: Ei bine, eu declar că prin aceasta se pun două întrebări deosebite și-ți voi răspunde la

fiecare. Zic deci, Polos, că și oratorii și tiranii au în statele lor cea mai mică putere, așa cum am spus adineauri. Ei nu săvârșesc, ca să zic așa, nimic din ce ar vrea; totuși fac orice li se pare că-i foarte bine.

POLOS: Dar nu-i tocmai aceasta marea lor putere?

SOCRATE: Nu, cel puțin după părerea lui Polos.

POLOS: După părerea mea? Nu zic deloc așa.

SOCRATE: Iar eu îți jur..., tăgăduiești, ca unul care crezi că marea putere aduce folos celui ce o are.

POLOS: Da, cred.

264

265

PLATON

CORCIAS

SOCRATE: Și crezi în adevăr că-i un bine pentru omul lipsit de rațiune să facă ce crede el de cuviință? Și asta numești tu „o mare putere”?

POLOS: Eu? Nu.

SOCRATE: Putea-vei atunci să mă combați și să-mi faci dovada că oratorii sunt oameni cu scaun la cap, că retorica lor nu este lingușire, 467a ci artă? Și dacă mă vei putea respinge, va rămâne lucru adevărat că nici oratorii, care fac ce vor în statele lor, nici tiranii, nu sunt stăpânii unui bun superior. Puterea în sine este, cum zici, un bine, dar a săvârși fără rațiune orice-ți trece prin minte, asta mărturisești singur că-i lucru rău. Sau nu?

POLOS: Ba da.

SOCRATE: Mă-ntreb însă cum pot avea oratorii sau tiranii o mare putere în state, dacă Polos nu va produce lui Socrate dovada că fac ce vor? b

POLOS: Ce om și ăsta...

SOCRATE: Eu mențin că nu-s în stare să lucreze după bunul lor plac. Tu dovedește-mi contrariul.

POLOS: Bine, dar n-am convenit chiar adineauri că săvârșesc lucrurile ce li se par cele mai bune?

SOCRATE: Convin și acum.

POLOS: Deci nu lucrează după voia lor?

SOCRATE: Asta nu.

POLOS: ... când fac ce găsesc de cuviință?

SOCRATE: Asta da.

POLOS: Astea-s curate prostii, Socrate, sunt ciudățeniile de-ale tale. c

SOCRATE: Nu mă

învinui, prea nobile Polos — ca să-ți grăiesc

și eu în felul tău — mai bine, dacă ești în stare să mă conduci cu întrebările, arată-mi că mint; de nu, răspunde tu întrebărilor mele.

POLOS: Ba nu, prefer să dau eu răspunsurile; în acest mod voi ști și eu ce părere ai.

SOCRATE: Găsești că oamenii fac pururea ce vor, ori de câte ori săvârșesc o faptă? Sau se poate să nu dorească lucrul ce-1 fac? Când ia cineva, de pildă, doctorii după povața medicilor, socoti că voința lor este să facă ceea ce fac, cu tot dinadinsul? Voiesc adică să ia leacuri și să îndure suferința? Sau fac asta în vederea scopului pentru care iau leacul, adică în vederea sănătății?

POLOS: Se-nțelege, în vederea sănătății.

SOCRATE: Dar cei care plutesc pe mări sau cei care se dedau la vreo altă îndeletnicire negustorească, dacă săvârșesc una sau alta din acestea, nu fac în fiecare caz ceea ce vor? Altminteri, cine-i omul care să-și bată capul cu tot dinadinsul plutind pe mări și înfruntând primejdiile numai ca să se afle în treabă? Nu, eu cred că fiecare urmărește de fapt scopul în vederea căruia face plutirea; doresc îmbogățirea și plutesc în vederea bogăției.

POLOS: Da, așa e.

SOCRATE: Nu-i la fel în toate celelalte? Dacă unul săvârșește o faptă în vederea unui scop, nu cumva fapta pe care o săvârșește nu-i chiar ceea ce vrea dânsul, ci deasupra ei este scopul în vederea căruia face lucrul?

POLOS: Da.

Lucrurile bune și rele

SOCRATE: Există pe lume lucru care să nu fie ori bun ori rău, ori la mijlocul acestora, adică nici bun nici rău?

POLOS: Nu există, Socrate.

SOCRATE: Nu zici lucruri bune înțelepciunii, sănătății, bogăției și celorlalte de acest fel? Nu zici rele potrivnicilor acestora?

POLOS: Ba le zic.

SOCRATE: Și desigur numești „nici bune nici rele” pe cele ce dau naștere câteodată, de pildă, binelui, alteori răului. Există însă și cazuri când nu dau naștere nici uneia din aceste categorii; așa-i de pildă faptul de a șede, de a umbla, de a fugi, de a pluti. Așa sunt și pietrele și lemnele și câte alte lucruri

de felul lor! Nu te gândești la acestea? Sau ai alți termeni cu care să numești pe cele ce nu sunt nici bune nici rele?

POLOS: Nu, ci tocmai pe aceștia.

SOCRATE: Spune-mi acum: când oamenii săvârșesc cele mijlocii, le fac în vederea lucrurilor bune sau pe acestea din urmă le fac în vederea celor mijlocii?

POLOS: Cele mijlocii în vederea celor bune.

SOCRATE: Deci și când umblăm nu urmărim decât binele, încredințați că-l înfăptuim; când ne oprim, o facem pentru același motiv, în vederea binelui. Ori nu?

d

468a

266

267

PLATON

POLOS: Da.

SOCRATE: Atunci și când ucidem, dacă ucidem pe cineva, și când surghiunim și când jefuim pe cineva de bani, le facem fiind încredințați că așa-i mai bine pentru noi. Ori nu?

POLOS: Fără îndoială.

SOCRATE: Vasăzică în vederea binelui fac cei ce fac toate acestea?

POLOS: Așa e.

SOCRATE: Bine, dar n-am convenit noi că ori de câte ori săvârșim un lucru în vederea unui scop nu dorim de fapt acel lucru, ci pe acela în vederea căruia îl săvârșim?

POLOS: Foarte bine.

SOCRATE: Atunci dorința noastră nu este să omoram, să surghiunim din state, să jefuim de averi, pur și simplu așa..., ci dorim să le facem numai dacă acestea sunt folositoare; dacă sunt păgubitoare, nu dorim. Este adevărat că urmărim cele bune, cum zici tu, dar nu le dorim pe cele rele, nici pe cele ce se arată nici bune nici rele. Ori nu? Ți fac impresia că spun adevărul, Polos, sau nu? De ce nu răspunzi?

POLOS: Adevărul.

SOCRATE: Dacă am convenit asupra celor de mai sus, să presupunem că cineva, tiran sau orator, omoară un om, îl izgonește din stat sau îl despoaie de averi, încredințat că așa-i mai corect pentru dânsul; iată însă că fapta lui s-a întâmplat să fie rea, cu toate că omul a făcut așa cum a găsit cu cale. Ori nu?

POLOS: Ba da.

SOCRATE: Bine, dar dacă cele săvârșite s-au întâmplat să fie rele, putem presupune că așa a vrut el să le facă? De ce nu răspunzi?

POLOS: Dar eu nu găsesc că atunci a săvârșit lucrul voit.

SOCRATE: Mai spunem că un asemenea om are în statul acela o mare putere, dacă atotputernicia lui — cum tu însuși o recunoști — este ceva bun?

POLOS: Nu mai putem spune.

SOCRATE: Am grăit deci adevărul, când am susținut că cineva poate săvârși în stat ceea ce el găsește de cuviință, fără ca pentru asta să se vorbească de marea lui putere, nici de o acțiune pe care a făcut-o fiindcă așa a vrut s-o facă.

GORGIAS

Nedreptatea-i cel mai mare dintre rele

POLOS: Socrate, tu vorbești ca și cum, dacă ți s-ar hărăzi prilejul, n-ai primi să faci în stat orice ai găsi de cuviință; ca și cum n-ai pizmui pe unul pe care l-ai vedea omorând pe cine ar vrea și ar despuia de avere sau ar pune în lanțuri pe cineva.

SOCRATE: Vrei să spui, dacă ar face-o pe drept sau pe nedrept?

POLOS: Oricum ar face, nici într-un caz nici în celălalt nu-i de pizmuț?

469a

SOCRATE: Vorbește frumos, Polos.

POLOS: Ce vrei să spui cu asta?

SOCRATE: Că nu trebuie să pizmuim nici pe cei de nepizmuț, nici pe cei nefericiți, ci să-i miluim mai degrabă.

POLOS: Și de ce? De soarta asta îi crezi tu vrednici pe oamenii de care-ți vorbesc?

SOCRATE: Cum de nu?

POLOS: Cel ce omoară — pe oricare ar crede el de cuviință — o dată ce-1 omoară pe drept, tu-1 crezi nefericit și de miluit?

SOCRATE: Nu-1 cred astfel, totuși nu-i nici de invidiat.

POLOS: N-ai spus acum că-i nefericit?

SOCRATE: Da, prietene, pe cel ce omoară fără dreptate; și-am adăugat că-i de miluit; dar despre cel ce a omorât pe drept am zis doar b că nu-i de pizmut.

POLOS: Desigur nefericit și vrednic de milă este cel ce moare pe nedrept.

SOCRATE: Mai puțin decât omorâtrul, Polos, mai puțin și decât omorâtul pe drept.

POLOS: Cum vine asta, Socrate?

SOCRATE: Așa cum am spus: că cel mai mare dintre rele se-ntâmplă a fi săvârșirea nedreptății.

POLOS: Ți s-a părut că cel mai mare rău? Nu-i cumva mai mare îndurarea nedreptății?

SOCRATE: Nicidecum.

POLOS: Din partea ta, ai vrea mai degrabă să înduri nedreptatea decât s-o săvârșești?

SOCRATE: Din partea mea, n-aș vrea nici una; dar dacă aș fi silit c s-o fac ori s-o îndur, mi-aș alege mai degrabă s-o îndur decât s-o fac.

268

269

PLATON

GORGIAS

470a

POLOS: Tu n-ai primi nici să devii tiran?

SOCRATE: Nu, dacă numești tiranie ce numesc eu.

POLOS: Eu numesc tiranie ce am spus și adineauri: îngăduința cuiva de a săvârși orice găsește de cuviință: adică să omoare, să surghiunească și să facă totul după părerea sa.

SOCRATE: O, fericite, ascultă cuvântul meu și slăpânește-ți întreruperile. Închipuiește-ți că intru în agora într-un moment când gema de lume și, cu pumnalul ascuns în sân, mă adresez ție astfel:

„Polos, știi că de câteva clipe sunt dăruit cu putere, că autoritatea tiraniei a ajuns ca prin minune în mâinile mele. Dacă aș găsi cu cale ca un om din mulțimea ce-ți stă în față să fie mort chiar acum, el va fi îndată mort. Lucrul atârână numai de mine. Și dacă aș găsi nimerit ca unul din ei să fie acum cu capul spart, el va fi astfel numaidecât. De asemenea, dacă aș crede că-i bine să i se sfâșie hainele, sfâșiată va fi îmbrăcămintea lui... așa de mare e puterea mea în acest stat". Dacă însă te-ai arăta neîncredător, eu îndată ți-aș arăta pumnalul. Văzându-1, tu ai putea spune: „O, Socrate, în felul acesta oricine poate orice: să dai foc acestei case în orice chip vrei, să arzi arsenalul atenienilor, triremele și toate vasele statului sau pe cele particulare", dar asta nu înseamnă deloc că avem de-a face cu o mare putere, ci numai că tu faci ce găsești cu cale. Nu crezi așa?

POLOS: Nu, desigur, în felul acesta.

SOCRATE: Ai putea să-mi spui ce neajuns găsești unei puteri de felul acesta?

POLOS: Pot.

SOCRATE: Ce neajuns, spune!

POLOS: Că cine a făcut așa ceva ar trebui neapărat pedepsit.

SOCRATE: Dar a fi pedepsit nu-i un rău?

POLOS: Negreșit.

SOCRATE: Prin urmare vezi și tu acum, minunatul, vezi pentru a doua oară că, după toate aparențele, nu se poate numi mare putere decât dacă din ce săvârșește cineva după bunul său plac rezultă și ceva de folos, ceva bun! Altminteri — fapta-i rea, puterea mică. Și să mai băgăm de seamă ceva: de convenim ori nu că, făcând cele amintite înainte, adică ucigând, surghiunind oamenii și despuindu-i de avere, nu cumva săvârșim câteodată un lucru superior, altă dată nu?

POLOS: Recunoaștem.

SOCRATE: În sfârșit, iată, pe cât se pare, un punct câștigat pentru amândoi.

POLOS: Da.

SOCRATE: Când zici că, făcând acestea, e un lucru superior? Spune ce definiție dai problemei?

POLOS: Iată o întrebare, Socrate, al cărei răspuns eu îl aștept de la tine.

SOCRATE: Dacă-ți face plăcere s-auzi răspunsul meu, ți-1 dau îndată, Polos. Va fi un lucru superior când va săvârși cu dreptate cele pomenite; urât, când le va face pe nedrept.

Arhelau

POLOS: Greu se mai discută cu tine, Socrate. Că de altfel chiar un copil e în stare a-ți respinge argumentația, deoarece susținerile tale nu conțin adevărul.

SOCRATE: Ce recunoștință n-aș păstra acelui copil, poate și ție, dacă mi-arăți că sunt greșit și mă eliberezi de flecărire. Ci nu pregeta să faci bine unui prieten și fă-mi această dovadă.

POLOS: Bine, Socrate, dar pentru a te dovedi astfel, nici nu va mai fi nevoie de pilde vechi; cele întâmplare ieri și alaltăieri sunt de ajuns pentru a-ți respinge părerea și a-ți arăta că mulți oameni, deși

fac nedreptăți, sunt totuși fericiți.

SOCRATE: De care întâmplări vorbești?

POLOS: Îl vezi pe Arhelau al lui Perdikas, care domnește în Macedonia?

SOCRATE: Și de nu-1 văd, știu din auzite de dânsul.

POLOS: Îți pare fericit sau nenorocit?

SOCRATE: Nu pot ști, Polos, căci nu l-am cunoscut până acum.

POLOS: Și ce? Nu-1 poți cunoaște decât numai dacă trăiești cu el? Altfel, de aici, nu ești în stare să știi că-i fericit?

SOCRATE: Pe Zeus, nu sunt.

POLOS: Se înțelege, Socrate; tu, chiar de Marele Rege ai să-mi spui acum că nu știi de este fericit.

SOCRATE: Și totuși nu-ți spun decât adevărul, deoarece n-am nici o știință despre educația, nici despre simțul de dreptate ce-1 are.

POLOS: Si ce, în asta constă toată fericirea unui om?

270

271

PLATON

GORGIAS

f

SOCRATE: După părerea mea, da, Polos. Eu zic că bărbatul și femeia sunt fericiți când au fost bine educați, nefericiți când sunt oameni nedrepti și răi. 471a POLOS: Atunci Arhelau este un nefericit după socotința ta?

SOCRATE: Da, prietene, este nefericit dacă-i nedrept.

POLOS: Dar bine, cum să nu fie astfel un om ca el, care n-avea nici un drept la domnia ce ține, fiind născut dintr-o femeie ce era sclava lui Alketas, fratele lui Perdikas, fiind deci sclav de drept al celui dintâi. Dacă ar fi vrut să săvârșească numai cele drepte, trebuia să rămână sclav la Alketas și astfel după socotința ta ar fi fost fericit. Dar iată că acum, făcând cele mai mari nedreptăți, a devenit grozav de nefericit! Sub pretextul de a reda lui Alketas domnia pe care i-o luase Perdikas, el și-a chemat stăpânul, care îi era unchi, și, după ce l-a ospătat și îmbătat pe el și pe fiu-său Alexandru, văr și aproape de o etate cu dânsul, i-a urcat într-un car și, scoțându-i noaptea din oraș, i-a omorât, măcelărindu-i pe amândoi. După săvârșirea omuciderii, n-a băgat de seamă că devenise cel mai nefericit dintre oameni; nici o remușcare nu l-a hărțuit; dimpotrivă, puțin după asta, punând mâna pe propriul său c frate — fiul lui Perdikas — copil de șapte ani, căruia i se cădea de drept domnia, n-a vrut să se facă fericit crescându-l cum cerea dreptatea și înapoiindu-i regatul; el l-a aruncat într-un puț și l-a înecat, spunând mamei sale Cleopatra că, în fugă după o găscă, micuțul a căzut în puț și a murit. Se înțelege, fiind cel mai mare criminal din toți macedonenii, departe de a fi cel mai fericit, el este cel mai nenorocit. Și nici o-îndoială că mulți atenieni, începând chiar cu tine, ar dori mai degrabă starea d oricărui din ceilalți macedoneni decât să fie Arhelau.

Cum se pune problema? Metoda

SOCRATE: Încă de la primele cuvinte, Polos, eu te-am lăudat ca pe unul ce-mi păreai bine pregătit în retorică. Găseam însă că nu ești destul de exercitat în dialectică. Dar acum mă întreb: ăsta e raționamentul cu care voiai chiar un copil să mă poată respinge? Cu un astfel de discurs tu te ții că m-ai dat gata, fiindcă am spus că omul nedrept nu poate fi fericit? De unde urmează, bunule Polos, că m-ai biruit, câtă vreme eu nu recunosc nimic din cele ce tu susții? ^e POLOS: Fiindcă nu vrei, altminteri și tu crezi ca mine.

272

SOCRATE: Fericitule, te-apuci să mă respingi cu mijloace de retori. Așa fac și avocații care-și combat adversarii la judecătoria. Acolo, ei cred că-i înving pe ceilalți, dacă cheamă în sprijin un cât mai mare număr de martori, dintre cei mai cu vază, în vreme ce avocatul părții adverse n-are decât unul singur, sau chiar nici unul. Dă-mi voie să-ți spun că eu nu pun vreun preț pe acest fel de luptă, când e vorba să stabilim adevărul. De câte ori nu s-a întâmplat să fie cineva osândit pe temeiul mărturiilor mincinoase a atâtor oameni socotiți ca având mare 472a trecere în lume! Și acum, ca să ne întoarcem la vorba ta, recunosc că toți atenienii și străinii — sau mai toți — r putea fi de părerea ta. Dacă ai vrea să aduci martori împotriva mea cum că nu spun adevărul, iată, de-ți dă mâna: sunt gata să depună

pentru tine Nikias al lui Nikerat, împreună cu frații săi, ale căror tripoduri sunt înșirate în templul lui Dionysos; sau, de vrei, și Aristocrat al lui Skellios, cel care aduse cel mai de b valoare prinos la Delfi. Și dacă mai vrei, cheamă din Atena și întreaga familie a lui Pericle, sau pe oricare alta ce vei binevoi s-o alegi. Cât mă privește, chiar singur, nu pot fi de părerea ta, întrucât tu nu mă constrângi la acestea cu argumente; tu doar cu mulțimea martorilor mincinoși aduși să depună împotrivă mă :>coți de pe tărâmul realității și adevărului. Eu, nu! De nu te voi putea aduce martor în sprijinul celor ce susțin, pe tine unul singur, voi socoti că n-am dat nici o încheiere celor discutate, nu mai mult decât tine, în cazul că n-ai dobândi sprijinul mărturiei mele — măcar acesta —, lăsând la o parte mulțimea celorlalți c martori. Iată deci două feluri de dovezi: cel dintâi, în care crezi și tu ca atâția alții; celălalt, în care cred numai eu. Să le cercetăm comparativ și să vedem în ce se deosebesc. Nu trebuie să uităm că obiectul discuției dintre noi nu este un fapt mărunț, ci o problemă a cărei esență pe cât e de frumos s-o cunoaștem, pe atât e de urât s-o ignorăm. Miezul ei stă în faptul de a ști sau de a nu ști cine-i fericit și cine nu. Pentru a reaminti acest conținut, tu crezi că cineva poate fi fericit făcând rău și trăind ca un nedrept, de vreme ce recunoști nedreptatea acțiunii lui Arhelau și d totuși îl declari fericit. Ne îngădui să socotim această părere ca fiind a ta.

POLOS: Negreșit.

SOCRATE: Ei bine, eu susțin că aceasta e cu neputință. Iată primul punct deosebitor. Acum, este pentru omul nedrept o fericire dacă-și ispășește vina?

273

PLATON

POLOS: Nicidecum. Cât pentru asta, el n-ar fi decât foarte nenorocit.

e SOCRATE: Prin urmare, dacă un vinovat nu-și ispășește păcatul, el va fi fericit după părerea ta.

POLOS: Desigur.

SOCRATE: După mine, Polos, un vinovat și în genere un om nedrept este nefericit, oricum l-am judeca. De nu-și ispășește greșelile, primind pedeapsa cuvenită, eu îl socotesc mai nefericit; și numai dacă va fi pedepsit, fie de zei fie de oameni, numai astfel devine mai nefericit. 273a POLOS:

Văd, Socrate, ca te apuci acum să vorbești din imaginație.

SOCRATE: Totuși, prietene, eu sper să te fac a spune aceleași lucruri ca mine. De aceea doar te socotesc prieten. Pentru acum deosebirea stabilită între noi este următoarea — te rog s-o examinezi tu însuși. Am spus mai înainte că a săvârși nedreptatea este mai rău decât a o suferi.

POLOS: Da, așa e.

SOCRATE: Iar tu — că răul cel mai mare este a o suferi.

POLOS: Exact.

SOCRATE: Și-am mai spus că oamenii vinovați sunt nefericiți, lucru pe care tu l-ai respins.

POLOS: Pe Zeus, așa e. b SOCRATE: Oricum, asta e părerea ta.

POLOS: Părerea care conține, cred, adevărul.

SOCRATE: Se poate. Tu, dimpotrivă, socotești fericiți pe vinovații care scapă de pedeapsă.

POLOS: Fără îndoială.

SOCRATE: Iar eu zic că ei sunt cei mai nefericiți, față de cei care-și ispășesc vina și pentru care sunt ceva mai puțin nefericiți. Vrei să supui unui examen critic această părere?

POLOS: Socrate, teza ta este mai greu de respins decât cealaltă.

SOCRATE: Nu „greu de respins”, Polos! Zi „cu neputință”, întrucât adevărul nu poate li învins niciodată.

POLOS: Cum asta? Dacă un om, purtând în sine nedreptatea, este

prins că vrea să răstoarne o cârmuire tiranică, dacă odată prins i se ard

c ochii, este chinuit și stâlcit, dacă după ce a suferit felurite și nenumărate alte schingiuri, nu numai el dar și soția și copiii lui, dacă în cele din

274

GORGIAS

urmă este și răstignit pe cruce sau ars de viu, apoi unul ca acesta va fi mai fericit decât dacă ar izbuti să scape și ar deveni pe urmă monarh și își trăiește viața făcând ce vrea în propria lui țară, ba chiar fiind invidiat, socotit fericit de concetățeni și străini? Asemenea fapte tu le socotești cu neputință de combătut?

d SOCRATE: Iarăși mă înspăimântă, nobile Polos, și iarăși fără dovezi, ca și adineauri, când cu martorii. Oricum ar fi, te rog amintește-mi un amănunt; ai zis adineau i: „dacă este prins că vrea să răstoarne cârmuirea tiranică”.

POLOS: Da, am zis.

SOCRATE: Bine, dar în această ipoteză nici unul dintre ei nu va fi niciodată mai fericit: nici cel ce s-a făcut stăpân pe nedrept, nici cel ce ispășește pedeapsa. În adevăr, dintre doi oameni nefericiți nici

unul nu poate fi mai fericit decât celălalt. Mai nefericit totuși, după mine, este e cel ce a putut scăpa din închisoare și a devenit tiran. De ce râzi, Polos? De ce? Nu cumva și aceasta este o dovadă, un nou mod de respingere a adversarului, bătându-ți joc de el și fără să-i aduci nici o dovadă?

POLOS: Îți închipui, Socrate, că este nevoie de dovezi față de modul tău de a vorbi, pe care nu l-ar putea avea nimeni dintre oameni? Iată, întreabă pe oricare dintre aceștia.

SOCRATE: Polos. nu-s dintre oamenii politici; mai anul trecut am fost ales consilier, prin sortii, când tribul meu a fost chemat la președinție și eu am fost obligat să votez; n-am știut măcar atâta și am stârnit râsul adunării. Nu mă pune deci să cer votul celor de față, ci, cum 474a rosteam adineauri, dacă nu-mi poți argumenta mai bine, lasă-mă să-ți arăt cu cum cred că ar trebui să se facă o argumentare. În adevăr, eu nu pot s-aduc în apărarea părerilor mele decât o singură mărturie și las de o parte pe toți ceilalți martori. Eu nu mă îndrept decât spre adversarul meu, nu cer decât votul unui singur martor, pe al adversarului, nu stau de vorbă cu nici unul dintre cei mulți ce mi se oferă. Bagă de seamă deci, dacă vrei și ești în stare, suportă la rândul tău examenul ce-ți voi b face: răspunde la întrebările mele. Cred că nu numai eu, dar și tu, dar și ceilalți oameni sunt de acord că a săvârși nedreptatea e rău mai mare decât a o suferi; a nu fi pedepsit pentru o nedreptate răul e mai mare decât a fi pedepsit.

275

J

PLATON

POLOS: La rândul meu și eu, poate și altul, poate oricare, vom respinge o astfel de părere. Dacă te întreb: preferi tu să suferi mai degrabă decât să săvârșești o nedreptate?

SOCRATE: Prefer, și sunt sigur că așa ai face și tu și toată lumea.

POLOS: Suntem departe de adevăr: că nici eu, nici tu, nici altul... nimeni n-o va face.

SOCRATE: Toate bune, dar primești să-mi dai acum câteva răspunsuri?

POLOS: Primesc, nici vorbă; chiar doresc să știu ce vei mai spune.

O cercetare dialectică: a săvârși nedreptatea e mai rău decât a o îndura

SOCRATE: De vrei să afli cum stă lucrul, răspunde-mi punct cu punct, așa cum ar fi dacă am lua discuția dintru început. Ce lucru-ți pare a fi mai rău, Polos? Să săvârșești, sau să înduri o nedreptate?

POLOS: S-o înduri, cred.

SOCRATE: Și ce-i mai urât? S-o înduri sau s-o săvârșești? Ce răspunzi aici?

POLOS: S-o săvârșești.

SOCRATE: Dacă ăsta-i cel mai urât lucru, atunci nu este el și cel mai rău?

POLOS: Deloc

SOCRATE: Înțeleg. Pe cât văd, tu nu socoti una și aceeași frumosul, binele, urâtul și răul. ^

POLOS: Sigur că nu.

SOCRATE: Dar ce ai de răspuns la următoarea întrebare: toate lucrurile care sunt frumoase, fie, de pildă, corpuri, culori, figuri, sunete, fie deprinderi ale vieții, le numești frumoase pe fiecare, fără a mai lua în vedere o anumită calitate? De pildă, ca să începem cu corpurile frumoase: nu le consideri astfel fie pentru folosul ce-1 aduc, fie pentru plăcerea ce ne-o procură când le privim? Dacă lăsăm la o parte acest punct de vedere, ai la îndemână vreo altă pricină, care te îndeamnă să susții despre un corp că este frumos?

POLOS: N-am.

276

GORGIAS

SOCRATE: Nu-i la fel și cu toate celelalte, că sunt figuri sau culori? Nu le poreclești frumoase, fie pentru plăcerea, fie pentru utilitatea ce ne-o procurăm, fie pentru amândouă împreună?

POLOS: Da.

SOCRATE: Nu-i la fel și pentru sunete și în genere pentru muzică?

POLOS: Da!

SOCRATE: Dar acum, cele privitoare la legi sau la deprinderile vieții stau ele în afară din legea aceasta, când sunt frumoase? Că sau sunt folositoare, sau plăcute, sau și una și alta.

POLOS: Nu cred că stau.

SOCRATE: Nu-i la fel și cu frumusețea științelor?

POLOS: Nici vorbă. Iată, Socrate, și o frumoasă definiție a frumosului, zicând despre el că-i o întovărășire a plăcutului cu utilul¹.

SOCRATE: Dar atunci urâtul nu se va defini prin însușirile contrarii? Prin neplăcere și vătămare?²

POLOS: Cu necesitate.

SOCRATE: Și când din două lucruri frumoase unul se întâmplă să fie mai frumos decât altul, nu-i astfel fie prin prisosul uneia din aceste două însușiri, fie prin a amândorura? E adică mai frumos grație plăcerii, grație utilității sau grație ambelor?

POLOS: Fără îndoială.

SOCRATE: Și când din două lucruri urâte unul e mai urât decât altul, n-a devenit astfel acesta din urmă fie printr-un prisos de neplăcere, fie printr-unul de pagubă; nu urmează cu necesitate și aceasta?
POLOS: Urmează.

SOCRATE: Să vedem acum ce s-a spus puțin mai înainte despre săvârșirea sau îndurarea nedreptății? Nu ziceai că-i mai rău a îndura nedreptatea, dar că a o săvârși este un lucru mai urât?

POLOS: Ziceam.

SOCRATE: Dar dacă admitem că-i lucru mai urât a săvârși nedreptatea decât a o îndura, atunci sau e din pricina neplăcerii, adică din prisosința acesteia, sau e din paguba ce ea cășunează, sau, în sfârșit, din amândouă. Nu-i și aici o urmare necesară? POLOS: Cum de nu.

475a

¹ Traducem așa (3 ca și cum ar fi (<t>e</t>liu.ty.

² Traducem KUKU ca și cum ar fi pXapepw, urmând interpretarea lui Alfr. Croiset-Bixlin.

277

PLATON

GORG1AS

c

SOCRATE: Să cercetăm întâi de nu cumva săvârșirea nedreptății întrece îndurarea ei, din cauza suferinței pricinuite. Nu cumva cei care săvârșesc nedreptatea suferă mai mult decât cei care o îndură? POLOS: Nicidecum, Socrate, asta nu! SOCRATE: Zici că n-o întrece prin suferință? POLOS: Firește că nu.

SOCRATE: Dar dacă n-o întrece din pricina suferinței, desigur, atunci n-o mai întrece nici din pricina amândorura. POLOS: Nu se vede în ce chip.

SOCRATE: Atunci rămâne că o întrece din pricina celeilalte? POLOS: Da.

SOCRATE: Adică din pricina păgubirii? POLOS: S-ar părea.

SOCRATE: A săvârși o nedreptate este deci un rău mai mare decât a o suferi — aceasta datorită prisosului de răutate, d

POLOS: Învederat că da.

SOCRATE: Dar ce altceva s-a convenit înainte, de majoritate, ca și de tine, decât că a săvârși nedreptatea e mai urât ca îndurarea ei? POLOS: Da.

SOCRATE: Și iată acum că-i mai rău. POLOS: Probabil.

SOCRATE: Și cum? Ai prefera un lucru mai de pagubă și mai urât altuia mai puțin astfel? Nu pregeta, ci răspunde, Polos, că nu vei pierde nimic. Supune-te în chip nobil judecății, tocmai cum te supui unui medic și răspunde, da sau ba, la întrebările puse. POLOS: Eu unul n-aș prefera, Socrate.

SOCRATE: Dar crezi că există un om să prefere? POLOS: N-aș crede, cel puțin pe temeiul acestui raționament. SOCRATE: Spus-am deci lucru adevărat când am susținut că nici eu, nici tu, nici oricare altul nu vom prefera a săvârși mai degrabă decât a îndura nedreptatea? În adevăr, așa ceva-i lucru mai rău. POLOS: Vezi bine.

SOCRATE: Bagi seamă, Polos, că argumentările noastre, puse alături și comparate, nu seamănă deloc una cu alta? Căci iată: tu ai cu

476a tine lumea întreagă, în afară de mine. Eu nu doresc la rândul meu nici aprobarea sau mărturia nici unui altuia, decât a ta. Mie mi-e de ajuns

278

votul tău, mă mulțumesc numai cu mărturia ta și las la o parte pe toți ceilalți.

Cel mai mare rău este să nu-ți ispășești greșeala

Atât despre această chestiune. Acum să ne apropiem de a doua problemă a dezbaterii noastre. Oare ispășirea nedreptăților săvârșite să fie unul din cele mai mari rele, cum socoteai tu? Sau există un rău mai mare: acela de a nu le mai ispăși — cum socoteam eu? Să cercetăm lucrul în felul următor: admiti că a ispăși prin pedepsire o faptă rea e tot una cu a fi pedepsit pe drept, pentru că ai săvârșit o nedreptate?

POLOS: Admit.

SOCRATE: Poți să-mi spui că nu toate lucrurile drepte sunt și frumoase? Bineînțeles, vorbesc în măsura în care sunt drepte. Gândește-te bine și răspunde.

POLOS: Da, Socrate, așa le găsesc și eu.

SOCRATE: Bagă de seamă acum ce-am să-ți spun: dacă săvârșește cineva o faptă, nu-i așa că trebuie să existe și cineva care să îndure acțiunea făptuitorului?

POLOS: Cred că da.

SOCRATE: Oare acesta nu suferă ceea ce săvârșește făptuitorul? Și suferința nu-i la fel cu acțiunea celui care o face? Vreau să spun, de pildă: dacă dă cineva o lovitură nu trebuie neapărat să existe și unul care s-o sufere?

POLOS: Trebuie.

SOCRATE: Și dacă cel ce a dat-o o dă tare sau iute, cel ce a primit-o nu o primește la fel cum i-a dat-o celălalt?

POLOS: Da.

SOCRATE: Așa-i deci și suferința celui care o primește, cum e lovitura celui care o dă?
POLOS: Se-nțelege.
SOCRATE: Și dacă face cineva un foc nu trebuie să existe o materie care să ardă?
POLOS: Cum de nu?
SOCRATE: Și dacă felul arderii este violent și dureros, nu îndură și obiectul o arsură de același fel?
POLOS: Nici vorbă.
279

PLATON
GORGIAS

SOCRATE: Nu facem aceeași judecată și când operează cineva o tăietură? Că doar se taie ceva.
POLOS: Da.
SOCRATE: Și dacă tăietura operată e mare, adâncă sau dureroasă, d tot așa se taie obiectul ce suferă tăietura cum o face tăietorul?
POLOS: Se vede.
SOCRATE: Iată acum, într-un cuvânt: ești de acord cu ce am spus adineauri despre toate, că după cum este acțiunea celui care o săvârșește tot așa-i și suferința celui ce o îndură?
POLOS: Sunt de acord.
SOCRATE: Dacă ne înțelegem asupra acestora, ce este atunci ispășirea? O suferință sau o acțiune suferitoare pe care o face cineva?
POLOS: O suferință, Socrate, neîndoios.
SOCRATE: Nu-i una din partea celui care o face?
POLOS: Cum de nu? Din partea celui care dă pedeapsa.
SOCRATE: Și dacă cel care pedepsește o face drept, nu e pedepsește cu dreptate?
POLOS: Da.
SOCRATE: Săvârșește el lucruri drepte sau nu?
POLOS: Drepte.
SOCRATE: Prin urmare pedepsitul care ispășește nu suferă pe drept?
POLOS: Se vede.
SOCRATE: Și n-am numit cumva frumoase lucrurile drepte, nu ne-am înțeles?
POLOS: Nici vorbă.
SOCRATE: Dintre aceștia deci unul săvârșește fapte frumoase, celălalt, pedepsitul, le suferă.
POLOS: Da.
SOCRATE: Bine, dar dacă-i vorba de fapte frumoase, atunci nu-s 477a și bune? Căci una din două: ori sunt plăcute, ori sunt folositoare.
POLOS: Cu necesitate.
SOCRATE: Atunci putem spune că ispășitorul nu întâmpină lucruri bune?
POLOS: Se pare.
SOCRATE: Este deci folosit?
POLOS: Da.
280
SOCRATE: Nu cumva-i vorba de folosul la care mă gândesc eu? Nu cumva sufletul lui devine mai bun, dacă în adevăr este pedepsit pe drept?
POLOS: Firește.
SOCRATE: Ispășitorul, prin urmare, nu se leapădă el de un suflet vinovat?
POLOS: Da.
SOCRATE: Prin asta el scapă de cel mai mare rău? Cercetează astfel: presupunând că este vorba de starea materială a unui om, vezi o stare mai rea decât sărăcia?
POLOS: Nu, chiar sărăcia.
SOCRATE: Dar ce zici când e vorba de starea corpului? În ce constă aici răul? Nu în slăbiciune, în boală, în urâtenie și alte neajunsuri de acestea?
POLOS: Ba da.
SOCRATE: Și nu găsești asemenea neajunsuri și la suflet?
POLOS: Cum de nu?
SOCRATE: Nu le numești pe acestea nedreptate, neștiință, lașitate și atâtea altele la fel?
POLOS: Ba da. (
SOCRATE: Astfel, cât privește bogăția, trupul și sufletul, nu recunoști tu și cele trei feluri de neajunsuri: sărăcia, boala și nedreptatea?
POLOS: Ba da.
SOCRATE: Și care din aceste neajunsuri e cel mai urât? Nu nedreptatea și nu în genere orice pată a sufletului?

POLOS: Ba tocmai aceasta.

SOCRATE: Și dacă-i cea mai urâtă, nu-i totodată și cea mai rea?

POLOS: Ce vrei să spui cu asta, Socrate?

SOCRATE: Că lucrul cel mai urât se înfățișează totdeauna urât, pentru că poartă cu sine fie necazul cel mai mare, fie paguba, fie și una și alta, așa cum ne-am înțeles mai înainte.

POLOS: Așa e.

SOCRATE: Și n-am convenit chiar acum să recunoaștem că urâtenia cea mai mare e atributul nedreptății, ca și în genere toate neajunsurile referitoare la suflet?

POLOS: Da, am convenit.

281

PLATON

478a

SOCRATE: Nedreptatea deci nu este decât sau lucrul cel mai producător de durere (devenind și cea mai urâtă, din cauza prisosului suferinței ce cășunează), sau cea mai păgubitoare, sau și una și alta?

POLOS: Așa trebuie să fie.

SOCRATE: Și nu cumva a fi nedrept, a rămâne nepedepsit, a fi laș și fără știință sunt lucruri mai producătoare de durere decât sărăcia și boala?

POLOS: Așa ceva, Socrate, nu pare să reiasă din discuția noastră.

SOCRATE: Dacă e adevărat cum zici tu că sufletul păcătos nu le întrece prin durere, atunci pentru alt motiv este cel mai urât între rele: pentru că le întrece prin marea pagubă pe care o cășunează și, nu mai puțin, prin nemăsuratul rău pe care-l săvârșește.

POLOS: Se vede.

SOCRATE: Și sigur că orice produce cea mai mare pagubă constituie și cel mai mare rău.

POLOS: Da.

SOCRATE: Deci nedreptatea, neînfrânarea, ca și celelalte neajunsuri sufletești, nu-s cele mai mari rele?

POLOS: Se pare.

SOCRATE: Dar care-i meșteșugul în stare să scape pe un om de sărăcie? Nu priceperea în afaceri?

POLOS: Da.

SOCRATE: Și ce ne scapă de boală? Nu medicina?

POLOS: Neîndoios.

SOCRATE: Cine de răutate? Cine de nedreptate? Dacă-ți vine mai greu să răspunzi la întrebări puse așa, să le punem altminteri. Unde ducem noi, spre cine călăuzim pe cei care au trupurile bolnave?

POLOS: Spre doctori, Socrate.

SOCRATE: Dar unde pe cei care săvârșesc nedreptăți, pe cei care trăiesc în nestăpânire de sine?

POLOS: Desigur, vrei să spui că-i ducem la judecători?

SOCRATE: Nu spre a fi pedepsiți?

POLOS: Se-nțelege.

SOCRATE: Fie. Dar cei ce pedepsesc, bineînțeles, când pedepsesc pe drept, nu se folosesc de unealta dreptății?

POLOS: Învădat.

GORGIAS

SOCRATE: Astfel dar: meșteșugul afacerilor ne mântuie de sărăcie, medicina de boală, dreptatea de neînfrânare și de viciu.

POLOS: Se vede.

SOCRATE: Și care-i cea mai frumoasă din toate cele pomenite?

POLOS: De care anume vorbești?

SOCRATE: De afaceri, medicină și dreptate.

POLOS: Dreptatea se deosebește mult de celelalte, Socrate.

SOCRATE: Dacă-i în adevăr frumoasă, atunci nu ne procură ea sau cea mai mare plăcere, sau cel mai mare folos, sau și una și alta?

POLOS: Da.

SOCRATE: Tratamentul doctorilor ne este plăcut? Se bucură cei care sunt la un tratament?

POLOS: Nu prea-mi vine să cred.

SOCRATE: Vorba e: folosește sau nu?

POLOS: Folosește.

SOCRATE: Scapă bolnavul de un mare rău? Îi este de un folos răbdarea durerii, dacă se face sănătos?

POLOS: Cum de nu?

SOCRATE: Dar omul cu cea mai prosperă stare sanitară a corpului este cel tratat de medic, sau cel care dintru început n-a avut nici o suferință?

POLOS: Învădat că cel ce n-a îndurat dintru început nici o suferință.

SOCRATE: Că doar, pare-se, nu-i atât o fericire să scapi de rău, cât este să nu capeți dintru început vreunul.

POLOS: Așa este.

SOCRATE: Dar ce zici, dacă avem înaintea doi bolnavi egal de loviți în trupul sau sufletul lor, care crezi că-i cel mai nefericit? Cel ce se lecuiește prin îngrijiri, sau cel ce rămâne cu boala fiindcă nu s-a căutat?

POLOS: Cel ce nu s-a îngrijit, cred.

SOCRATE: Și ce? Ispășirea nu era tot o scăpare de cel mai mare dintre vicii; am numit răutatea?

POLOS: Da, era.

SOCRATE: Astfel dar, dreptatea, făcând pe om mai înțelept, îl face mai drept. Ea este în privința răutății ca tratamentul pentru boală.

POLOS: Da.

b

282

283

PLATON

e

SOCRATE: Și tot astfel cel mai fericit este omul al cărui suflet n-a avut răutatea în sine, întrucât acest neajuns este pentru suflet, cum am spus, cel mai mare viciu.

POLOS: Nici o îndoială.

SOCRATE: Al doilea fericit vine la rând omul pe care l-am scăpat de viciu.

POLOS: Așa se pare.

SOCRATE: Este întâmplarea celui care a învățat minte, celui muștrat și pedepsit.

POLOS: Da.

SOCRATE: Pe când cel ce trăiește cea mai urâtă dintre vieți este omul care poartă în suflet viciul nedreptății, cel ce nu s-a putut descotorosi de ea.

POLOS: Se vede.

Din nou la Arhclau. Încheiere

SOCRATE: Nu-i tocmai asta întâmplarea omului care, săvârșind 479a cele mai urâte fapte, trăind în cea mai neagră nedreptate, izbutește totuși să scape de sancțiuni, de pedepse, de ispășirea păcatelor, așa cum ziceai că a izbutit și Arhelau și toți tiranii și oratorii, și cei mai puternici oameni de stat?

POLOS: Se prea poate.

SOCRATE: Când bag de seamă sfârșitul la care au ajuns asemenea oameni, îmi vine să-i pun alături de bolnavul care suferind nenumărate boli serioase ajunge de nu mai putea da seamă medicilor asupra suferințelor proprii și înlătură astfel orice putință de lecuire, temându-se b ca un copil fie de fierul, fie de focul curei impuse, fiindcă acestea îi produc durere. Nu găsești că-i așa?

POLOS: Găsesc.

SOCRATE: Este desigur la mijloc necunoașterea faptului cât e de prețioasă sănătatea și prosperitatea corpului. În adevăr, din ce am convenit împreună, mi-e teamă că ai omă fac și cei ce fug de dreptate, cei ce se uită numai la aspectul dureros al pedepsei. Ei sunt orbi față de folosul ce rezultă dintr-însa și nu știu că-i mai mare nenorocire să n-ai sufletul sănătos, ci șubred, nedrept și păcătos, decât să trăiești cu un c corp bolnav. Din această pricină recur, bieții, la toate mijloacele,

284

GORGAS

numai și numai să nu îndure pedepsele, numai să scape de „cel mai rău”. Și-și adună bani, își fac prieteni și-și dau osteneala să se exprime într-o vorbire cât mai convingătoare. Polos, dacă am convenit asupra acestui adevăr, îți dai tu acum seama ce urmează din discuția noastră? Sau vrei să ne socotim împreună?

POLOS: Dacă găsești de cuviință...

SOCRATE: Urmează mai întâi că nedreptatea și săvârșirea ei sunt cele mai mari dintre nefericiri.

POLOS: Cel puțin asta se vede.

SOCRATE: S-a mai văzut și că pedeapsa este singura scăpare de d o asemenea nenorocire.

POLOS: Mi-i teama că și aici ai dreptate!

SOCRATE: Și ce-i alta ispășirea, decât o stăruință în rău?

POLOS: Așa e.

SOCRATE: A săvârși nedreptatea nu-i decât al doilea rău în ordinea mărimii. A stăruii însă într-însa, a stăruii fără ispășire, iată cel dintâi și cel mai mare dintre păcate.

POLOS: Așa caută să fie.

SOCRATE: Și acum, care era neînțelegerea iscată în discuția dintre noi? A fost vorba de Arhelau. Tu-1 fereceai zicând că, deși săvârșise cele mai mari păcate, a putut scăpa de orice pedeapsă. Eu, dimpotrivă, e credeam că Arhelau, ca orice alt muritor, de nu-i supus la ispășirea păcatelor, prin chiar acest fapt a primit osânda celui mai nefericit dintre oameni. În sfârșit, că vinovatul este pururea mai nefericit decât victima sa, iar vinovatul nepedepsit e și mai nefericit decât vinovatul ce-și ispășește păcatul. N-au fost astea părerile susținute de mine?

POLOS: Da.

SOCRATE: Și nu s-a făcut dovada adevărului susținut de mine?

POLOS: Pare că da.

Care-i adevăratul folos al retoricii?

SOCRATE: Toate bune, Polos, dar dacă astea sunt adevărate, 480a atunci unde-i nevoia cea mare de retorică? Că dacă ne ținem de cele convenite ar trebui fiecare să se ferească singur și cât mai mult de săvârșirea nedreptății, băgând de seamă să nu-și atragă din asta destul rău. Nu-i așa?

285

PLATON

POLOS: Tocmai.

SOCRATE: Iar dacă face unul din întâmplare o nedreptate — el sau cineva dintre cei la care ține — trebuie de bunăvoie, el singur, să se ducă la judecător spre a-și ispăși acolo pedeapsa; și să meargă cât mai repede, pentru a nu se învechi într-însul boala nedreptății și a nu pricinui b sufletului său o rană fără vindecare. Ce spunem, Polos, dacă rămân bune cele convenite mai înainte? Nu crezi că și acestea trebuie să fie astfel de acord cu celelalte? Nu crezi că în alt chip nu pot sta alături unele de altele?

POLOS: În adevăr, Socrate, ce putem spune altceva?

SOCRATE: Ca să sărim în apărarea nedreptății, oricine ar face-o — tu, părinții, prietenii, copiii, patria nevinovată —, retorica nu poate fi de nici un folos. Doar dacă am pune cazul potrivit, Polos, că cineva ar trebui, de pildă, să se învinuiască singur, sau pe o rudă sau pe alții apropiați, pe măsură ce cade fiecare în greșală, și, departe a-și ascunde c păcatul, îl dă în vileag, îl ispășește și devine astfel sănătos! Sau dacă ar trebui poate să se constrângă pe sine sau pe alții spre a nu se înfricoșa înaintea judecătorului, ci să se înfățișeze cu îndrăzneală, cu ochii închiși, ca în fața unui doctor, spre a fi tăiat sau ars și urmărind numai binele și frumosul, fără a ține seama de durere! Și astfel, dacă a săvârșit fapte vrednice de bătaie, să se lase lovit: dacă de lanțuri, să se lase legat; dacă d de amendă, să plătească; dacă de surghiun, să plece; iar dacă de moarte, să moară și să se facă astfel judecătorul său propriu sau alor săi. Numai în asemenea împrejurări se poate folosi retorica, în scopul ca, odată faptele rele date pe față, făptașul să poată scăpa de nedreptatea săvârșită, care este cel mai mare rău. Susținem, Polos, această părere? Ori nu?

POLOS: Ciudate mi se par lucrurile ce spui, Socrate! Se potrivesc e totuși cu ce convenisem mai înainte.

SOCRATE: Recunoști prin urmare că sau le înlăturăm și pe acelea sau le admitem pe acestea?

POLOS: Da, așa stau lucrurile.

SOCRATE: Dimpotrivă, trebuie să schimbăm rolurile, dacă-i vorba să facem cuiva — vrăjmaș sau altul — un rău. O singură grijă vom avea: să nu-1 faci victima unui dușman. Trebuie să ne dăm toată 481a osteneala în acest caz, cu fapta și cuvântul, ca el să n-ajungă pentru ispășire în fața judecătorului, iar dacă ajunge să i se facă toate înlesnirile spre a scăpa de pedeapsă. Astfel, dacă el a furat, de pildă, cine știe ce

286

GORGIAS

sume mari de bani, să nu le înapoieze, ci să le păstreze și să le cheltuiască pentru sine și ai săi, în mod nedrept și fără de lege. Tot așa, dacă prin fapte criminale ar merita moartea, ar trebui, pe cât cu putință, să nu moară, ci să trăiască mereu cu păcatele sale, sau cel puțin să trăiască cât mai mult în aceeași stare.

Iată, Polos, singura cale pe care retorica ne poate fi cu adevărat de folos. Cât privește însă pe omul căruia nu-i e aminte la nedreptăți, eu unul nu văd, chiar dacă ar fi cazul, unde-i marea lui nevoie de retorică. De altminteri, cum ne-am înțeles mai înainte, acest interes nu apare în nici un caz.

Între iubitorul demosului și cel al filosofiei

KALLIKLES: Spune-mi, Cherefon, vorbește Socrate serios ori numai în glumă?

CHEREFON: Mie-mi pare că-i foarte serios, Kallikles. De altfel, nu-i nimic mai simplu decât să-1 întreb pe dânsul.

KALLIKLES: Doar asta-i, pe zei, și dorința mea! Spune-mi ce să credem de tine, Socrate? Vorbești serios ori glumești? De ești serios și-s adevărate cele ce-ai rostit, viața noastră, a omenirii, nu-i întoarsă pe dos? Nu facem noi toate, pe cât se pare, altcum decât trebuie?

SOCRATE: Kallikles, dacă simțămintele noastre n-ar avea, în varietatea lor, nimic comun între ele, și dacă fiecare dintre noi ar veni cu păreri originale și fără nici o asemănare cu ale celorlalți, n-ar fi ușor ca cineva să dea altuia a înțelege ce se petrece în propriu-i suflet. Bag de seamă însă și afirm că atât eu cât și tu trecem din întâmplare prin aceleași stări sufletești: amândoi suntem înamorați, dar fiecare de altceva: eu de Alcibiade al lui Clinias și de filosofic; tu de demosul atenienilor și de Demos, fiul lui Pyrilamp. Și simt cu fiecare clipă că orice ți-ar spune acești favoriți și oricum ți le-ar dezvolta, **cât** ești tu de tare, nu vei putea să te împotrivești; din contră, te lași purtat de dânsii în sus și în jos. În adevăr, dacă-ți spui părerea într-o adunare, iar demosul atenian nu zice ca tine, tu îndată te schimbi și începi a susține ce vrea el. Același lucru ți se întâmplă și cu acest frumos tânăr, cu Demos al lui Pyrilamp. De ce? Fiindcă n-ai tăria să te împotrivești dorințelor și susținerilor ce-ți vin de la favoriți. Astfel, dacă cineva s-ar minuna de tine și ar socoti năzbâtii cele ce vorbești, câte vorbești din pricina lor. tu.

287

P,

PLATON
GORGIAS

de vrei să-i spui în față adevărul, îi poți răspunde că atâta vreme cât 482a nimeni nu va împiedica pe favoriții tăi să vorbească așa nici tu nu vei înceta să vorbești cum vorbești. Închipuiește-ți acum că și din partea mea trebuie să auzi un răspuns analog, bineînțeles însă cu alt conținut, în felul următor: nu te mai mira că vorbesc așa, ci mai degrabă du-te la favorita mea, care este filosofia, și fa-o să nu mai vorbească așa. Căci află, scumpe prietene, că ea este cea care-mi spune neconținut ce mă auzi vorbind; și ea-i mult mai statornică decât celălalt favorit al meu. Da, această odraslă cliniană spune azi una, mâine alta, pe când filosofia păstrează totdeauna aceleași convingeri. Ei bine, ea, nu eu, susține lucrurile care te-au pus atât de mult pe gânduri; ea a făcut în realitate și b acele expuneri la care tu însuși ai luat parte. Prin urmare, sau o respingi cu dovezi, cum ziceam mai înainte, arătându-i că *nu* faptul de a fi săvârșit nedreptatea este cel mai mare dintre toate păcatele, nici acela de a trăi fără cuvenita ispășire, atunci când ai săvârșit-o. Sau, dacă nu faci aceasta, eu jur, Kallikles, pe zeul-câine al egiptenilor: Kallikles nu se va putea pune în acord cu tine, ci va fi față de tine toată viața în dezbinare! Cât mă privește, preabunule, prefer să cânt cu o liră dezacordată care să dea tonuri false: prefer să conduc un cor tot așa de c fals; prefer ca toată omenirea nu numai să nu fie de aceleași păreri cu mine, dar chiar să ducă război împotriva mea: prefer toate acestea decât eu, om fiind, să nu fiu consecvent cu mine și să susțin păreri care se bat cap în cap.

Teza sofistă: legea supremă este puterea. Între Natură și lege

KALLIKLES: Bag de seamă, Socrate, că te avânți ca un tânăr în cuvântări, nu altfel de cum este un adevărat orator popular. Îi dai și acum cu vorba înainte, în vreme ce Polos trece prin aceeași suferință pe care i-o imputa el însuși lui Gorgias că ar fi încercat-o față de tine. Ziceam că, întrebând de tine dacă ar fi dispus să învețe dreptul pe unul care, doritor să studieze retorica, vine la el fără să cunoască ce-i dreptatea, Gorgias s-a sfiit să spună „nu”, și a declarat că-1 învață. Aceasta din pricina obiceiului pe care îl au oamenii că se supără când îi refuză cineva. Și s-a văzut astfel silit, din hatâr, să se contrazică, lucru care-ți face o deosebită plăcere. A râs de tine, cred, și cu bună dreptate atunci. Dar acum a căzut și dânsul în aceeași greșală ca Gorgias; iar

Polos tocmai pentru aceeași cauză nu-mi place: că s-a învoit să treacă de partea ta și să admită că-i mai rușinos a face nedreptatea decât a o suferi. Din această consimțire a urmat apoi că a fost pus în încurcătură de tine, împiedicat în discuție și redus la tăcere, o dată ce a fost intimidat să-și e spună

gândul întreg. Căci în realitate tu ce faci, Socrate? Spunând mereu că ești în căutarea adevărului, aduci discuția la probleme greoaie, probleme de tribună; și vorbești, de pildă, asupra lucrurilor care prin natură nu sunt frumoase, iar după lege sunt. Se știe însă că de cele mai multe ori acestea două, natura și legea, se bat cap în cap. Și dacă se mai întâmplă că unul se sfiește și n-are îndrăzneală să-și spună neted gândul, iată-1 silit la contradicție. Tu, prinzând această subtilitate, te servești de ea în discuții cu rea-credință: când îți vorbește omul după lege, tu îi pui 483a întrebări ca după natură și când îți vorbește după natură tu-i răspunzi ca după lege. Așa a fost cazul de adineauri: a face ori a suferi nedreptatea? Și când Polos vorbea de ceea ce-i urât după lege, tu găseai legii cusururi după natură. Să privim și natura. Cel mai urât după lege e să faci nedreptatea; cel mai rușinos după natură e să o suferi. Îndurarea b nedreptăților nici nu e demnă de un bărbat. Se potrivește doar unui sclav, pentru care-i lucru mai bun să fie mort decât în viață, trăind așa, înfrățit cu nedreptatea, stălcit în băți și fără a se putea apăra, nici pe sine însuși nici pe cel de care poartă grija. Ba să-ți spun: făcătorii legilor sunt după credința mea tocmai oamenii slabi, cei mulți. Pentru sine și în vederea intereselor proprii își întocmesc ei legile și-și orânduiesc răsplățile: laude și dojeni. Spre a înfricoșa pe oamenii care sunt mai puternici și în măsură să aibă mai mult, spre a-i face și pe aceștia să nu c stăpânească mai mult decât dâșii, iată de ce spun că râvna pentru îmbogățire e lucru rușinos și nedrept. Pasămite, le-ar plăcea să fie puși la parte dreaptă cu aceia, deși-s niște netrebnici. Aceasta-i pricina că în legi se tratează ca nedreaptă și imorală orice străduință de agonisire care întrece măsura obișnuită a gloatelor, zicându-i-se nedreptățire. Cât privește natura, ea învederează — cred — de la sine că-i dreptul celui mai destoinic să aibă mai mult decât nevolnicul, a celui mai puternic, d mai mult ca bicisnicul. Ea arată că-i așa pretutindeni: la celelalte viețuitoare ca și la oameni, în toate statele și familiile acestora. Așa e după însăși temelia dreptului: superiorul să cârmuiască pe inferior, el să capete mai mult. Pe ce fel de drept s-a pus Xerxe, când a oștit împotriva Eladei? Pe ce fel, tatăl acestuia când a năvălit în contra

288

289

PLATON

e sciților? Și câte și câte alte pilde s-ar mai putea da! Ci eu zic că dâșii au purces la fapte călăuziți fiind de natură — natura dreptului — și zău, dacă vrei, de lege chiar: legea naturii! În orice caz, nu după legea făurită de noi oamenii, care pe cei mai aleși și mai puternici fii ai noștri îi deprindem ca pe niște pui de lei. Luându-i de mici, noi îi încântăm, îi

484a vrăjim și-i prefacem în robi, adormindu-i cu vorbe cum că partea lor trebuie să fie deopotrivă cu a tuturor, că asta-i și frumos și drept. Iar când se întâmplă de se naște vreun bărbat de-o natură puternică, el îndată scutură de pe dânsul asemenea legături, sfarmă toate lanțurile și scapă, călcând în picioare și scriptele noastre, și încântările și vrăjile și legile... toate câte se depărtează de natură. Atunci el, sclavul nostru, se răzvrătește și se înalță. Înfățișându-se ca un despot, el face să scapere b de lumină dreptul naturii! Mi se pare că și Pindar a exprimat într-o odă același gând ca și mine acum. El zice:

„Legea-i a lumii regină: Nemuritorii i se-nchină Și muritorii...”

Legea, zice el mai departe,

„îndreptățește puterea Care le duce pe toate Cu suverana ei mână, Martor îmi este Heracies, Care, cu muncile sale. Fără vreo plată și...”

Cam așa zice; nu știu bine versurile, dar spune în tot cazul că Heracies, fără plată și fără să le fi primit în dar, i-a luat lui Gerion vacile, ca lucru drept după natură; că deci și vacile și toate bunurile celor slabi și c bicisnici aparțin celui puternic și valoros.

Filosofia și afacerile după sofisti

Astfel este adevărul; ci tu nu-1 vei cunoaște decât când vei ajunge la cercetări mai înalte, lăsând acum la o parte filosofia. E adevărat, Socrate, că filosofia este plăcută când omul se apucă de ea până la o anumită etate și dacă se ocupă cu măsură. Dar dacă cineva întârzie într-însa peste trebuință, filosofia devine pentru oameni o nenorocire.

290

Chiar dacă este cineva excepțional înzestrat de natură, din moment ce se ocupă cu filosofia până dincolo de vârsta proprie ei, va rămâne în mod necesar un om lipsit de acea bogată experiență, pe care ar trebui s-o aibă orice bărbat care vrea să devină distins, corect și cu bun renume. d Filosofii, se știe, n-au habar de legi, nici de cele prin care se cârmuiesc statele, cum n-au de cuvântările folosite spre a se pune cineva în contact cu adunările cetățenești pentru treburi particulare și publice; sunt străini de plăcerile și pasiunile omenești; străini, într-un cuvânt, și fără experiența moravurilor în genere. Când dau peste o acțiune particulară ori publică, ei se fac de râs, cum cred că se întâmplă cu oamenii politici care, și ei, când vin la disputele voastre și la expuneri raționale, devin e ridicoli. Se întâmplă ce zice Euripide: „*strălucit este fiecare într-o direcție, dar lucrul pentru care se dă în vânt Mai toată vremea din zi risipindu-și-o pentru aceasta, Emeseria, în care el singur se-ntrepepe sine...*” De îndeletnicirea în care-i nepriceput fuge și chiar o ponegrește; laudă în schimb pe cealaltă, în care se pricepe; și face asta din iubire de sine, 485a gândindu-se astfel că se laudă pe el însuși. După mine, calea cea potrivită este să ne împărțăm din ambele: din filosofie e frumos să cunoaștem cât trebuie pentru știință — și nu-i rușine pentru cineva, cât este încă tânăr, să filosofeze. Dar când a ajuns om în etate și tot se mai ocupă cu filosofia, atunci lucrul devine ridicol, Socrate. Față de unii ca aceștia, când îi ascult filosofând, eu încerc un sentiment foarte asemănător celui ce mă stăpânește când se întâmplă s-aud un om în toată firea gângurind și jucându-se copilărește. Când văd un copil, căruia îi sade bine să vorbească astfel, adică să se joace ori să b gângurească, mă bucur, găsesc lucrul încântător: este în aceasta ceva liber, ceva din podoaba vârstei unui băiețel. Dimpotrivă, când îl ascult că discută cu discernământ, nu știu ce picuri de amărăciune mi se furișează în suflet, o lovitură pare că-mi rănește urechile, în sfârșit, ceva care aduce a sclavie îmi răsare înaintea. Iar când întâlnește cineva un bărbat în toată firea jucându-se și gângurind, atunci lucrul devine comic, e nedemn de un om, și bun... doar de bătut. Același sentiment mă c stăpânește și când stau lângă cei ce filosofează. Dacă constat filosofia la un tânăr, eu îl admir, găsesc că-i sade bine, în tot cazul mă gândesc că

291

']

PLATON

am de-a face cu un om liber; dimpotrivă, când nu-1 văd filosofând, îl socot lipsit de sentimentul libertății și incapabil de a realiza cândva, într-o direcție, un lucru frumos și nobil; dar iarăși, când văd pe unul mai

d în vârstă că încă filosofează și că nu se dezbată de această preocupare, mi se pare că numai bătaia l-ar lecui pe un bărbat ca acela, Socrate! Cum spuneam adineauri, este ceva nebărbătesc pentru un om, fie el un geniu, să fugă de miezul orașului și de adunări de unde, cum zice poetul, bărbatul își trag un renume; e nebărbătesc ca, în loc de aceasta, să se afunde pentru restul vieții într-un ungher spre a șopti cu trei-patru

e copilandri nu știu ce discuții și a nu rosti niciodată un cuvânt liber, tare și mulțumitor. Cât despre mine, Socrate, n-am decât o bună prietenie pentru tine; dar, uite, aproape că trec și eu prin aceleași clipe acum, prin care trece Zethos față de Amfion în autorul pomenit, Euripide. Îmi vine și mie să-ți spun ce zice acela (Zethos) către fratele său: nesocotești, Socrate, tocmai lucrurile de care ar trebui să te ocupi, umbli să dai un lustru copilăros firii așa de nobile a sufletului tău, când nu ești în stare 486a nici să faci o susținere mai acătării într-o chestiune de drept, nici să alegi calea naturală și convingătoare și nici măcar să dai pentru altul un sfat viguros. Și totuși, scumpe Socrate, să nu te superi deloc pe mine că îți voi vorbi cu cel mai bun gând; nu-ți pare că-i lucru rușinos să fii astfel - cum cred că ești și tu și alții ca tine, care împingeți prea departe preocuparea cu filosofia? În adevăr, să punem acum că te-ar înfrunta cineva, pe tine sau pe altul dintre cei ca tine; că te-ar țări la închisoare și ar susține întruna că tu, cel ce nu faci nici o nedreptate, ai săvârșit totuși una..., ei bine, sunt încredințat că nu te vei putea descurca prin

b mijloace proprii, că vei rămâne uluit și cu gura căscată, neputând spune un singur cuvânt de apărare; apoi, urcat până la scaunul de judecată și pus față în față cu un pârător păcătos și lipsit de conștiință, ai fi în stare să-ți pierzi și viața; dacă el va binevoi să ceară osândirea ta la moarte. Și atunci, Socrate, sunt în drept să te întreb: ce înțelepciune e aceasta, că o disciplină primește pe om mai bine înzestrat de natură, iar dânsa-1 face mai slab și mai fără putere de a se ajutara singur, ori de a se mântui din cele mai mari pericole, nici pe sine nici pe altul? O disciplină după care omul se lasă pradat de dușmani în toată averea sa

c și-i silit să trăiască în statul său pur și simplu fără onoare? Unui astfel de om, fie-mi îngăduit să rostesc și-o vorbă mai grosolană, ar trebui să i se tragă chiar palme pe obraz fără a fi chemat la răspundere. Iată, prietene,

„f

de ce-ți zic: ascultă-mă și pune odată capăt argumentației abstracte: dă-ți osteneala pentru o mai bună administrare a afacerilor; pune-te pe lucru să descoperi din care parte îți va veni faima de om cuminte și lasă altora strălucirile acestea — fie că trebuie să le zicem nebunii, fie că flecarii — de pe urma cărora însă vei locui în case goale; imită nu pe bărbații ce se pierd în discutarea nimicurilor și mărunțișurilor, ci pe d aceia cărora le aparține și viața și renumele și nenumărate alte bunuri.

Socrate îl felicită pe Kallikles

SOCRATE: De m-aș fi născut cu o inimă de aur, îți închipui tu, Kallikles, ce bucuros m-aș simți acum, că am dat peste una din acele pietre cu care oamenii încearcă aurul? S-o găsesc pe cea mai prețioasă și să știu de-acum înainte cu siguranță că, dacă-mi apropii sufletul de ea și-mi spune că-i frumos dezvoltat și instruit, eu am destul și nu mai este nevoie de nici o altă probă!

KALLIKLES: Unde vrei s-ajungi cu această vorbă, Socrate? e

SOCRATE: Să-ți spun unde. Sunt încredințat că întâlnindu-te pe tine am și găsit o astfel de piatră tălmăcitoare.

KALLIKLES: Cum asta?

SOCRATE: Că pot ști bine un lucru: orice-mi vei încuviința tu, din cele ce sufletul meu gândește și exprimă, acela este adevărul adevărat. Și mă gândesc că oricine vrea să pună la încercare un suflet și să izbutească a afla dacă trăiește corect ori ba, are nevoie de trei însușiri: 487a știință, gândire aleasă și sinceritate în vorbire; tu le ai pe toate trei. Este adevărat că eu mă întâlnesc cu multă lume care nu se simte în stare a mă supune cercetării, unii pentru că nu sunt învățați ca tine; alții, e adevărat că nu-s lipsiți de învățătură, însă nu vor să-mi spună adevărul, fiindcă nu-și bat capul cu mine așa cum îți bați tu; cât privește, în fine, pe acești doi străini de aici, pe Gorgias și Polos, ei sunt și învățați și prieteni cu mine, sunt însă lipsiți de o anumită libertate a limbii și se b rușinează ceva mai mult decât trebuie. De ce n-aș spune-o? Au ajuns la așa grad de sfială, că din cauza acestui sentiment fiecare dintre ei își ia curajul să vorbească, de față cu lume multă, tocmai contrariul de ce gândește — și asta în problemele cele mai mari. Dar tu... tu ai toate însușirile pe care nu le au ceilalți! De învățat, ești destul de învățat; jnulți dintre atenieni ar putea-o mărturisi; apoi față de mine ești

293

PLATON
GORGIAS

binevoitor. De care dovadă să mă folosesc întâi? Să-ți spun una. Eu știu că voi sunteți patru, care studiați împreună filosofia: tu, Tisandru din

c Afidna, Andron al lui Androtion și Nausikide Colargeianul. Și v-am auzit o dată discutând întrebarea: până unde trebuie împinse exercițiile filosofice? Știu că a biruit atunci între voi părerea de a nu intra prea adânc în studiul filosofiei; știu că v-ați îndemnat unii pe alții să vă feriți

d de a deveni peste măsură de învățați, nu cumva să cădeți în greșeala de a vă perverti. Și, întrucât acum te aud dându-mi aceleași sfaturi ca și celor mai buni prieteni ai tăi, am dovada mulțumitoare că-mi ești binevoitor cu adevărat. Cât despre faptul că poți vorbi cu toată sinceritatea și fără nici o sfială, asta o spui și tu, dar o arată mai ales discuția ce-ai susținut tu însuși, puțin mai înainte. Deocamdată s-a făcut

e lumină asupra valorii judecăților ce formulez; când una din părerile mele este întărită de tine, nu va mai fi nevoie să ne ducem la o altă cercetare: ea va fi îndeajuns de probată și de mine și de tine. Că doar n-o să fii de părerea mea din neștiință, nici din prea multă delicatețe!. Cum, iarăși, nu pot crede că ai s-o faci cu intenția de a mă înșela, îmi ești prieten și singur o spui. În realitate, deci, potrivirea mea cu tine asupra unui punct va însemna atingerea adevărului asupra acelui punct. Cea mai frumoasă din toate cercetările, Kallikles, se întâmplă că e

488a tocmai cea pentru care m-ați ținut de rău: cum trebuie să fie omul, cu ce să se îndeletnicească, până la ce grad când e bătrân, până la care cât este tânăr. Eu, de fac o greșeală în viața personală, poți fi sigur că nu păcătuiesc cu voie, ci numai din propria mea neștiință. Tu, fiindcă ai început să-mi dai sfaturi, n-ar trebui să mă lași în drum, ci să mă călăuzești mai departe spunându-mi ce îndeletnicire mi s-ar potrivi și în ce chip să mi-o însușesc. Și dacă mă prinzi acum de acord cu tine, mai pe urmă lucrând împotriva acordului nostru, socotește-mă fricosul b fricoșilor și nu-mi mai da nici o îndrumare, ca unuia ce nu-s vrednic de nimic.

„A fi puternic” înseamnă a fi superior și capabil după natură

la-o acum de la capăt și spune-mi cum zici tu și Pindar că este dreptul natural? Poate cel puternic să despoaie cu forța pe cei mai slabi ca dânsul, cel capabil să domine pe cei mai puțin nepricepuți și cel

294
destoinic să aibă mai mult decât bicisnicul? Este exactă amintirea mea, ori alta-i cumva concepția ta despre dreptate?

KALLIKLES: Ba eu asta am spus-o atunci, asta o spun și-acum. SOCRATE: Pe cine numești tu mai priceput și pe cine superior în putere? Nu cumva pe unul și același? Căci eu nici înainte nu m-am putut cîm dumiri de la tine ce voiai să spui. Pe cei puternici i-am numit superiori și se cuvine deci ca slabi să fie supuși celor tari, după cum ai arătat, dacă nu mă înșel, tu însuși atunci când spuneai că statele mari se năpustesc asupra celor mici pe temeiul dreptului natural, fiindcă le sunt superioare și au mai multă putere. Aceasta — întrucît „a fi superior”, „mai puternic” și „mai capabil” — este una și aceeași. Sau este cuiva cu puțință să fie mai capabil, însă inferior și fără putere, ori să fie superior, însă bicisnic? Sau nu cumva „a fi capabil” este una și aceeași cu „a fi bun”? Definește-mi clar cum e în sine acest fapt? „A fi superior”, „a fi capabil” și „a fi puternic” este una și aceeași sau fiecare este altceva?

KALLIKLES: Îți spun neted: e una și aceeași. SOCRATE: Sunt deci mulțimile superioare individului prin natură, ele care-și alcătuiesc legile menite, de altfel, a sta deasupra fiecăruia din noi, așa cum tu însuși ai spus-o adineauri? KALLIKLES: De ce n-ar fi?

SOCRATE: Prin urmare măsurile luate prin legile făurite de cei mulți sunt în realitate ale unor superiori? KALLIKLES: Se-nțelege.

SOCRATE: Atunci și ale celor capabili? Căci, după socoteala ta, e cei numiți superiori sunt capabili într-o măsură mult mai largă. KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Și orânduirile legale făurite de aceștia sunt deci frumoase după natură? KALLIKLES: Sunt.

SOCRATE: Dar atunci, nu cumva mulțimile socotesc, cum ziceai înainte, că dreptatea stă în păstrarea egalității și că-i mai mare necinste să săvârșești decât să suferi nedreptatea? Este sau nu adevărat? Aici nu 489a te da prins în lațul sentimentului de rușine. Este sau nu marea mulțime aceea care crede că dreptatea stă în a nu avea nimic mai mult decât ceilalți și în păstrarea egalității și în faptul că-i mai mare necinstea de a săvârși decât de a suferi nedreptatea? Nu pregeta, Kallikles, să-mi dai

295

PLATON
GORGIAS

un răspuns; că de vei fi în acest punct la un gând cu mine voi avea întărirea ce-o aștept din parte-ți, ca de la un bărbat capabil să pătrundă adevărul când și-a spus cuvântul.

KALLIKLES: Da, așa gândesc mulțimile.

SOCRATE: Nu numai legea, prin urmare, ci și natura se rostește în sensul că-i mai multă necinste să săvârșești decât să-nduri o nedreptate. Judecând astfel, se pare că nu spuneai adevărul mai adineauri: că n-ai avut dreptate să mă învinuiești și sa spui că legea și natura se bat cap în cap, nici că eu mă slujesc cu știință de această opoziție pentru a susține o discuție cu rea-credință, punându-mă în punctul de vedere al legii când se vorbește de natură și în al naturii când se vorbește de lege.

KALLIKLES: Omul ăsta nu se mai poate opri din flecărie! Ia spune-mi, Socrate, nu-ți este rușine la etatea ta să faci o adevărată vânătoare de vorbe, pentru ca, de greșește unul un cuvânt, tu să-ți socotești îndată câștigul? Nu cumva crezi că prin „superiori” înțeleg altceva decât pe cei capabili? Nu-ți spun eu de atâta vreme că „superior” este una și aceeași cu capabil? Sau crezi să fi zis că, de s-ar aduna pleava sclavilor și a oamenilor de tot soiul, adică fără vreo valoare, afară poate de valoarea puterii trupului lor, și de ar pune o regulă, aceasta-i legea, după părerea mea?

SOCRATE: Bine, preaînțeleptule Kallikles, așa grăiești?

KALLIKLES: Negreșit.

SOCRATE: Ci eu, divinule prieten, de mult am bănuir că așa ceva înțelegi prin cuvântul „superior”. Și fiindcă doresc să știu clar ce spui, reiau întrebările. Nu-i așa că tu nu socotești mai capabili niște oameni fiindcă sunt doi la număr, decât este unul singur? Nici că sclavii tăi sunt mai capabili decât tine, fiindcă sunt mai puternici? Ia-o dar dintru început și spune-mi: pe cine-i numești „capabili” dacă nu-i vorba de cei puternici? Și fii mai îngăduitor când mă înveți, minunate prieten, ca să nu fiu silit să plec.

KALLIKLES: Îți bați joc de mine, Socrate.

SOCRATE: Deloc, Kallikles, și îți jur pe Zethos, de care te-ai folosit mai înainte pentru a-ți bate joc de mine așa de tare! Mai bine spune-mi care-s „capabili” tăi?

KALLIKLES: Ai mei? Sunt cei destoinici.

296

SOCRATE: Vezi că și tu acum bați câmpii și nu arăți nimic? De ce nu spui dacă socoti capabili și

superiori pe cei inteligenți, ori vreo altă categorie de oameni?

KALLIKLES: Ei da, pe Zeus, de aceștia: nici o îndoială că de ei vorbesc!

„Mai bun” e una și aceeași cu „mai inteligent”?

SOCRATE: Și de multe ori un singur om care gândește bine este superior, după părerea ta, față de zeci de mii, care nu gândesc; și i se 490a cuvine să stăpânească, iar ceilalți să fie supuși; ca stăpân, apoi, el trebuie să aibă mai mult decât supușii săi. Parcă asta ai vrea să înțelegi, și nu-i cazul să mă ții de rău că vânez cuvântul dacă zic, de pildă, că un singur om este mai capabil ca zeci de mii!

KALLIKLES: E tocmai ce susțin eu; cred că asta-i dreptatea după natură: capabilul și cel inteligent să conducă și să aibă mai mult decât bicisnicii.

SOCRATE: Stai puțin aici și spune-mi deocamdată altceva; presupune că suntem toți adunați, ca acum, în același loc; că avem b împreună multe merinde și băuturi; că am fi niște oameni de adunătură — puternici alături de slăbănogi; și numai unul dintre noi să fie mai capabil, spre exemplu, în știința medicală. Ca putere fizică, firește, el va fi mai tare ca unii; desigur, mai slab decât alții. Dar, fiind mai învățat ca noi, nu cumva doctorul nostru va fi superior și mai priceput ca noi, măcar în această privință?

KALLIKLES: Negreșit.

SOCRATE: I se cuvine oare lui, ca mai priceput, să aibă o grămadă mai mare din acele merinde? Ori sarcina sa de conducător se c oprește la împărțire numai, iar în ce privește mâncarea și folosirea, n-are dreptul să ia pentru propriul său corp nimic mai mult decât alții, dacă nu vrea să fie pedepsit, ci să aibă în raport doar cu puterea sa fizică: mai mult decât cei slabi, mai puțin decât cei mai tari? Și dacă s-ar întâmpla ca tocmai dânsul să fie mai firav-ca toți, s-ar putea oare, Kallikles, ca omul cel mai capabil din adunare să aibă cea mai mică parte?

KALLIKLES: Vorbești de merinde, băuturi, doctori și de ... atâtea fleacuri; eu nu mă gândesc la astea.

d

297

PLATON
GORGIAS

SOCRATE: Spune-mi atunci, pe cine numești capabili? Pe cei inteligenți, ori pe cine?

KALLIKLES: Pe aceia-i numesc.

SOCRATE: Și nu se cuvine celui capabil să aibă o parte mai mare?

KALLIKLES: Da, însă nu merinde și băutură.

SOCRATE: Pricep. Atunci poate îmbrăcămintă? Trebuie, de pildă, ca țesătorul cel mai destoinic să aibă și cea mai cuprinzătoare haină, sa se plimbe în cele mai numeroase și mai arătoase veșminte?

KALLIKLES: Ce veșminte?

SOCRATE: Și ca încălțăminte: e învederat că meșterul cel mai iscusit în facerea lor trebuie să aibă mai multe, că de aceea doar este cel e mai priceput! Poate că unui asemenea cizmar nu i-ar sta rău să se plimbe încălțat cu cele mai încăpătoare ghete, cu cele mai numeroase!

KALLIKLES: Ce tot bați capul cu ghetele?

SOCRATE: De nu vorbești de ghete, te gândești poate la alte cazuri. Închipuiește-ți, de pildă, un om care, ocupându-se cu agricultura, este bun cunoscător al pământului; că e pe deasupra om cumsecade, om corect. Poate că i s-ar cuveni mai multă sămânță, poate că ar merita să aibă, pentru ogorul propriu, cel mai mare hambar de cereale.

KALLIKLES: Iară și iară aceleași pilde, Socrate.

SOCRATE: Și nu-s numai pildele aceleași, Kallikles, dar stau tot în preajma acelorași subiecte chiar.

KALLIKLES: Pe Zeus, îi dai mereu înainte cu cizmari, postăvari, 491 a bucătari, doctori..., parcă de ei ar fi acum vorba noastră!

SOCRATE: Dacă-i așa, spune tu: pe ce țărâm caută să fie cineva mai capabil și mai cunoscător, pentru a avea pe drept o parte mai mare decât a celorlalți? Cum văd, tu nici pe mine nu mă rabzi când arunc presupuneri, nici tu însuși nu vrei să spui.

Capabili sunt numai cei înțelepți și îndrăzneți în politică

KALLIKLES: Dar eu ți-o spun de-atâta vreme! Întâi de toate, când vorbesc de oamenii capabili, eu nu înțeleg nici pe cizmari, nici pe b bucătari, ci înțeleg pe cei pricepuți în treburile statului, adică pe cei care știu cum să le administreze, în sensul că nu-s numai pricepuți, dar și îndrăzneți, având destulă energie să ducă la bun sfârșit cele proiectate și să nu dea îndărăt din slăbiciune de suflet.

298

SOCRATE: Vezi, preabunule Kallikles, că nu sunt aceleași pricini pentru care tu mă învinuiești pe mine și eu pe tine? Tu zici că eu susțin mereu una și aceeași și mă ții de rău pentru asta. Dimpotrivă, învinuirea mea este că tu nu menții niciodată aceeași convingere despre aceleași lucruri. Astfel, uneori numai cei puternici sunt pentru tine capabili și superiori, alteori numai cei înțelepți; acum ai venit cu

alta: numai pe cei c îndrăzneți îi numești superiori și capabili. Pe Zeus, desfă-te odată de vorbărie și spune care-s capabilii tăi? Care-s superiorii? Și-n ce le stă superioritatea?

KALLIKLES: Dar am mai spus-o: cei care dispun de înțelepciunea trebuitoare pentru afacerile de stat, când sunt și îndrăzneți. După mine, acestora li s-ar cădea să cârmuiască statele: în plus, este și drept " ca dânșii să aibă mai multe foloase decât ceilalți: firește, cârmuitorii mai mult decât cei cârmuiți.

SOCRATE: Cum vine asta? Cârmuitori ai cui? Ai lor înșile? Sau în ce altă privință „cârmuitori și cârmuiți?”

KALLIKLES: Cam în ce altă privință?

SOCRATE: Înțeleg că fiecare este stăpân pe sine însuși. Ce? După tine așa ceva nu trebuie? Numai pe alții să-i cârmuiești?

KALLIKLES: Ce sens dai vorbelor stăpân pe sine însuși?

SOCRATE: Nu-i alt sens aici; e cel care-1 dau toți oamenii: „de a fi cumpătat și stăpân pe sine însuși”. Cu alte cuvinte, de a-și domina dorințele și poftele care sunt într-însul.

e

KALLIKLES: Ce, glumești? Proștii sunt cumpătați tăi!

SOCRATE: Da de unde! Nu-i unul aici care să nu vadă că nu vorbesc de proști.

Trăiește viața după natură cine lasă liber frâul plăcerilor

KALLIKLES: Ba de ei vorbești, Socrate, și încă cum! Căci care alt om se poate socoti fericit când este robul oricui? Vrei să știi cum e după natură frumos și drept? Îți spun îndată cu toată sinceritatea:

trăiește viața bine cine lasă frâu liber celor mai mari poftă ce sunt în el, cine nu le zăgăzuiește și cine este în stare, prin îndrăzneală și pricepere, să le 492a pună neîncetat la îndemână tot ce cere dorința poftitoare mereu de altele. Dar așa ceva, cred, nu-i cu puțință marii mulțimi. Pentru aceea gloatele țin de rău pe asemenea oameni; ele își ascund astfel propria

299

PLATON
GORGIAS

incapacitate, de care le e rușine, și declară necumpătarea lucru urât, întrucât — cum spuneam și mai înainte — aduce în stare de robie și pe oamenii de o natură superioară: nefiind capabili să-și agonisească cele trebuitoare pentru saturarea poftelor, mulțimile laudă cumpătarea și dreptatea, o fac din lașitate. Presupune că avem de-a face cu feciori de regi sau cu oameni în care natura a pus destul pentru ca ei să ajungă la conducere — la tiranie sau alt gen de supremație; ce-i mai urât pentru dânșii, ce-i mai bicisnic decât cumpătarea? Ei, căroră le stă la îndemână să guste fără nici o stingherire din bunurile vieții, să vină singuri la stăpân, să treacă de partea celor mulți și să-și însușească și legea și rațiunea și critica la care pot fi supuși aceia! Și cum nu i-ar face nefericiți o astfel de „frumusețe”, pricinuită de cumpătare și dreptate, câtă vreme ei nu sunt în stare să dea nimic mai mult prietenilor decât dușmanilor — deși puterea supremă în propriul lor stat este în mâinile lor? Ci iată, Socrate, adevărul adevărat, acela pe care tu zici că-1 urmărești: virtutea și fericirea — nu-s decât mijloace cu ajutorul căroră omul își poate mări plăcerea, neînfrânarea și orice libertate. Celelalte sunt înfrumusețări înșelătoare, convenții de-ale oamenilor, întocmite contra naturii, sunt vorbe goale, praf și fum.

SOCRATE: Nu fără avânt, Kallikles, și cu destulă sinceritate ai făcut expunerea. În adevăr, vorbești răspicat lucruri pe care și ceilalți oameni le gândesc. Însă nu vor să le rostească. De aceea, te rog să nu dai îndărăt cu nici un preț; doar s-o face în mod real lumină asupra întrebării cum trebuie să trăim! Să-mi spui: dacă unul vrea să fie în viață așa cum se cuvine, zici că nu trebuie să pună nici un frâu poftelor, ci, lăsându-le să devină cât mai mari, să alerge după mijloacele de satisfacere, de oriunde și le-ar agonisi, și zici că asta-i virtutea?

KALLIKLES: Da, acestea le spun eu.

SOCRATE: Deci pe drept sunt numiți fericiți cei care n-au trebuință de nimic.

KALLIKLES: În felul acesta numai pietrele sunt fericite, și morții.

Viața omului datat poftelor este cea mai bună?

SOCRATE: Dar și cum zici tu, grozavă viață! Nu m-aș mira să aibă dreptate Euripide când spune versurile:

„Cine mai știe de nu e viața o moarte aieva, Moartea la rândul-i de nu e viață?”

Și poate că în realitate suntem morți. Am auzit-o din gura unui înțelept. Spunea că noi acum suntem morți, că trupul nu-i pentru noi 493a decât un mormânt și că partea din suflet unde s-au sălășluit poftele este prin natura ei supusă schimbărilor și celor mai contrarii înrăuriri. Un spiritual povestitor de mituri, pasămite din bărbat din Sicilia sau din Italia, voind să se-joace cu vorbele, a numit această parte a sufletului *pithos*, adică butoi, din pricina asemănării cu vorbele *pithanon* și *peistikon*, care arată

„credulitate”. Și le-a zis *anoetous*, adică lipsiți de minte, celor pe care îi numim *amoetous*, adică neinițiați; iar partea b sufletului unde la cei lipsiți de minte se sălășluiesc patimile, parte ce nu se poate constrânge și care nici nu-i în stare să rețină ceva, dânsul a asemănat-o unui butoi fără fund, din cauză că nu se umple niciodată. Cu totul altfel decât tine, Kallikles, el arată că dintre toți cei coborâți în Hades — căruia el îi zice *Aeides*, adică „nevăzutul” — cei mai nenorociți sunt neinițiații, pe care îi numește și *amuetoî*, adică rău închiși: ei sunt nevoiți să toarne într-un butoi găurit apă cu un ciur nu mai puțin găurit. După cât îmi spunea cel care mi-a destăinuit acestea, ciurul este sufletul; și asemenea sufletul celor lipsiți de minte cu un ciur, fiindcă și el e pătruns de găuri și-i incapabil să rețină ceva din pricina c orbirii și a uitării. Se înțelege, asemenea icoane au și câte o ciudățenie în ele, dar, oricum, au darul că lămuresc bine ceea ce vreau să dovedesc; aceasta, bineînțeles, dacă eu sunt în stare să-ți schimb convingerile, să te fac adică a prețui mai mult viața rânduie, viața mulțumită pururea cu ce are și care nu cere mai mult, aceleia neconținut chinuite de pofte nesăturate și neînfrânate. Izbutit-am oare să te conving și să-ți schimb părerile, în sensul că oamenii sunt mai fericiți prin cumpătare decât prin desfrâu, sau nu clatin nimic, chiar de ți-aș spune și alte multe povești din acestea?

KALLIKLES: Ba, partea din urmă, Socrate, spune adevărul.

SOCRATE: Dacă-i așa, atunci să-ți mai arăt o icoană, pe care o scot din atmosfera aceleiași școli, de care am vorbit acum. Ia caută să-ți dai seamă, nu cumva cele două moduri de viață — a omului înțelept și a celui desfrânat — se pot asemăna cu împrejurarea a doi oameni care ar avea, fiecare, nenumărate butoaie? Ale celui dintâi, fiind în bună

d

300

301

PLATON

stare, sunt pline: unul cu vin, altul cu miere, altul cu lapte, și celelalte b multe, pline cu de toate, esențe rare, grele și pentru a căror agonisire e nevoie de multe și chinuitoare osteneli; dar odată pline, stăpânul lor nu mai toarnă nimic și nu se mai ocupă de ele; din partea aceasta omul se simte liniștit. Al doilea ar avea și dânsul puțința să-și adune, tocmai ca primul, nu fără osteneli, felurite băuturi; închipuie-ți însă că vasele lui sunt în stare rea, sunt găurite. Pentru a le umple ar fi silit mai întâi să 494a muncească zi și noapte și să îndure cele mai mari necazuri. Iată, aceste două moduri de viață sunt aidoma celor trăite de omul înțelept și de cel neînfrânat: care din doi îți apare mai fericit? Oare am izbutit să-ți aduc prin cele spuse o cât de mică schimbare în convingeri? Te lași bătut că o viață bine rânduie este superioară uneia dezordonată? Ori tot nu ești convins?

KALLIKLES: Nu mă-ndupleci, Socrate, că doar omul cu butoaiele pline nu se mai bucură de nici o plăcere. Și, dacă nu se mai poate bucura de ceva și nu-i pus la încercare nici de necazuri, o dată ce butoaiele îi sunt pline, viața lui se scurge — cum ziceam și înainte — tocmai ca a unei pietre. Ci fericirea vieții stă în aceasta mai ales: să curgă cât mai b mult în butoi!

SOCRATE: Bine, dar ca să curgă mult nu-i cumva necesar ca pierderea să fie din belșug și găurile de scurgere cât mai mari?

KALLIKLES: Fără îndoială.

SOCRATE: Atunci e vorba mai degrabă de viața unei ploi decât a unui mort sau a unei pietre. Dar spune-mi, sensul celor vorbite e ca împrejurarea înfometării, când omul fiind flămând s-apucă de mănâncă?

KALLIKLES: Acesta este. c

SOCRATE: La fel și cu însetarea, când omul căruia i-e sete bea?

KALLIKLES: O spun și adaug că-i așa cu toate celelalte dorințe: să le aibă, să și le poată satisface și să se bucure! Astfel se trăiește fericit.

SOCRATE: Ura, preabunule! Urmează cum ai început și nu te lăsa cuprins de vreo sfială. Cât mă privește, îmi dau seama că n-ar trebui nici eu să șovăi de rușine. Și mai întâi spune: este cu puțință ca unul cu răie pe el, dar cu toată înlesnirea de a se scărpinga, să trăiască fericit, deși ar duce-o toată viața într-un scărpinat?

d KALLIKLES: Ciudat mai ești, Socrate, și ce vorbă de bâlci în

gura ta!

GORG1AS

SOCRATE: Ei da, Kallikles; cu asta am speriat eu pe Polos și pe Gorgias; i-am făcut de s-au rușinat. Dar tu, sunt sigur, n-ai să te sperii, nici n-ai să te rușinezi: ești un om de curaj. Fii numai gata la răspunsuri.

KALLIKLES: Prin urmare susțin că și unul care ar trăi scărpînându-se poate trăi cu plăcere.

SOCRATE: Dacă poate trăi cu plăcere, de ce n-ar fi și fericit?

KALLIKLES: Negreșit.

SOCRATE: Și numai la cap dacă se scarpină, ori să te-ntreb și mai departe? Vezi, ce-ai să răspunzi, Kallikles, când te-ar lua cineva cu e întrebările și pentru celelalte părți, pe rând, așa cum vine fiecare una după alta. Dar, ca să pun cap unui șir de întrebări de felul acesta, spune-mi într-un cuvânt, oare viața stricaților nu este ea grozavă, respingătoare și nefericită? Sau vei avea curajul să spui că sunt fericiți, din moment ce au din belșug ceea ce le trebuie?

KALLIKLES: Nu ți-e rușine, Socrate, să cobori convorbirea noastră la astfel de lucruri?

SOCRATE: Eu am coborât-o aici, nobile Kallikles, sau cel care a vorbit fără înconjur că oricine se bucură de ceva, în orice mod s-ar bucura de acel lucru, este fericit? Eu, sau acela ce n-a făcut deosebirea care dintre plăceri sunt bune și care-s rele? Dar spune-mi acum: zici că 495a a fi plăcut și a fi bun e una și aceeași, sau poate fi una între plăceri care nu este bună?

KALLIKLES: Ca să nu-mi contrazic părerea proprie, spunând că-i altceva, iată, îți spun că e una și aceeași.

SOCRATE: Tu desființezi acum, Kallikles, primele noastre temeuri de discuție, și n-ai putea cerceta mulțumitor realitatea împreună cu mine, dacă vorbești împotriva adevăratelor tale păreri.

KALLIKLES: E tocmai ce faci tu, Socrate.

b

SOCRATE: Nu-nseamnă că fac bine, dacă fac așa ceva: nici eu, nici tu. Dar fericitul, bagă de seamă: nu cumva binele nu-i egal cu orice fel de a te bucura; altminteri, toate urmările urâte, de care abia am început să pomenesc acum, ies cu grămada înainte, dacă lucrul e așa; ba mai ies și multe altele...

KALLIKLES: Socrate, asta-i părerea ta.

SOCRATE: Dar tu, Kallikles, susții părerea de adineauri cu tot dinadinsul?

KALLIKLES: Eu, da.

302

303

PLATON

c

SOCRATE: Să ne-apucăm, atunci, s-o discutăm, considerând-o ca a ta în mod serios?

KALLIKLES: Cu totul serios.

SOCRATE: Fie; fiindcă așa găsești cu cale, lămurește-mi următoarele: există o preocupare pe care tu o numești știință?

KALLIKLES: Există.

SOCRATE: N-ai pomenit cumva adineauri și de-o anumită cutezanță, de care ziceai că merge împreună cu știința?

KALLIKLES: Ba da, am pomenit.

SOCRATE: Și, când ai vorbit de acestea două, n-ai făcut cumva și o deosebire între cutezanță și știință?

KALLIKLES: Ba încă cum!

SOCRATE: Da ce zici: plăcerea și știința sunt una și aceeași, sau două lucruri deosebite? d

KALLIKLES: Negreșit că-s deosebite, preaînțeleptule!

SOCRATE: Dar cutezanța e altceva decât plăcerea?

KALLIKLES: Ba bine că nu!

SOCRATE: Foarte frumos. Să ne însemnăm în minte acestea; Kallikles arharneianul a spus că plăcerea și binele sunt una și aceeași, iar știința și cutezanța se deosebesc și între ele și amândouă împreună fațade bine.

KALLIKLES: Dar Socrate alopekianul nu-i și dânsul de această părere? Este ori nu?

e

SOCRATE: Nu este, și cred că nici Kallikles nu va fi, dacă își va cerceta conștiincios cugetul. Spune-mi numai, nu crezi că dispozițiile sufletești ale celor ce se află în propășire sunt opuse celor ale oamenilor în nenorocire?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Și dacă dispozițiile unora față de ceilalți sunt opuse, atunci nu-i o necesitate să se aibă între sine ca sănătatea față de boală; căci nu-i cu puțință ca un om să fie în același timp sănătos și

bolnav, după cum el nu poate scăpa deodată de boală și sănătate.

KALLIKLES: Cum vine asta?

SOCRATE: Ia de pildă fiecare parte a corpului și cercetează una, 496a ori pe care o vrei. Pune că un om suferă de ochi, boala pe care o numim oftalmie.

KALLIKLES: Cum să nu?

304

GORGAS

SOCRATE: Nu-i așa că el nu se poate numi sănătos în ce privește ochii?

KALLIKLES: În nici un caz.

SOCRATE: Dar ce zici? Când scapă de oftalmie, se poate spune că tot atunci scapă și de sănătatea ochilor? Se poate spune că scapă de ambele în același timp?

KALLIKLES: Deloc.

SOCRATE: Așa ceva ar fi, cred, un miracol; în tot cazul ceva lipsit de sens.

KALLIKLES: Negreșit.

SOCRATE: Dimpotrivă, eu cred că și o stare și cealaltă vin pe rând și tot astfel dispar.

KALLIKLES: Și eu zic.

SOCRATE: Dar asta nu se aplică la fel în privința puterii și a slăbiciunii?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Nu și în privința iuțelii sau încetinelii?

KALLIKLES: Fără îndoială.

SOCRATE: Și nu-i tot așa în ce privește de o parte binele și fericirea, de alta potrivnicele lor: răul și nenorocirea? Acestea, nu vin și ele pe rând și tot astfel dispar?

KALLIKLES: Negreșit.

SOCRATE: Dacă, prin urmare, s-ar întâmpla să găsim unele lucruri pe care omul le pierde și le are în același timp, e învederat că acestea nu pot fi niciodată binele și răul. Suntem înțeleși? Cercetează cât poți mai sigur și răspunde-mi.

KALLIKLES: Înțeleși de minune.

SOCRATE: Foarte bine! Să ne întoarcem la cele susținute înainte. Ce-ai spus de foame? Că e un lucru plăcut sau nesuferit? Vorbesc de foamea în sine.

KALLIKLES: Nesuferit, cred. Totuși, faptul că omul mănâncă atunci când îi e foame, este lucru plăcut.

SOCRATE: Înțeleg, dar foamea în sine este nesuferită ori nu?

KALLIKLES: Nesuferită, zic.

SOCRATE: Nu se poate spune la fel cu setea?

KALLIKLES: Da, cum de nu?

305

PLATON

SOCRATE: Să-ntreb și mai departe așa? Ori ne-am înțeles că lipsa este și ea ca orice dorință, de nesuferit?

KALLIKLES: Ne-am înțeles, poți să nu mă mai întrebi.

SOCRATE: Bine. Când un om însetat bea, ce zici că este? Altceva sau un lucru plăcut?

KALLIKLES: Plăcut.

SOCRATE: Din ce spui, eu înțeleg că-i ceva supărător să-i fie cuiva sete. e

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Dar „a bea” este împlinirea unei lipse, o plăcere, nu?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Și faptul că bei nu se poate spune că-i o plăcere?

KALLIKLES: Desigur.

SOCRATE: Cel puțin când bei fiind însetat!

KALLIKLES: Așa zic.

SOCRATE: Și când ești în suferință?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Atunci bagi de seamă unde s-ajunge? Din moment ce zici că un om, fiind însetat, bea, tu susții în realitate că el, în vreme ce se găsește în suferință, se și bucură! Ori nu-i poate adevărat că acest îndoit rezultat se atinge deodată în una și aceeași parte — fie a corpului, fie a sufletului, dacă vrei, căci nu-i aici după mine nici o deosebire. Sunt ori nu acestea?

KALLIKLES: Sunt.

SOCRATE: Dar bine, ai spus că nu-i cu puțință să fie cineva în același timp și fericit și nefericit.

KALLIKLES: Și-o spun.

SOCRATE: Dar cum rămâne cu recunoașterea că și când e în 497a suferință omul se poate bucura?

KALLIKLES: Probabil.

SOCRATE: Prin urmare a se bucura nu înseamnă a fi fericit; a se întrista nu este a fi nefericit; plăcerea este deci altceva decât binele.

KALLIKLES: Nu înțeleg nimic, Socrate, din sofismele tale.

SOCRATE: Ba înțelegi, Kallikles, dar faci pe prostul. Mergi acum mai departe, haide înaintea!

KALLIKLES: Ce, aiurezi?

306

GORGAS

SOCRATE: Vreau să vezi cât ești de inteligent, când mă înveți. Prin faptul că bem, nu încetează de a fi însetat fiecare dintre noi și în același timp de a simți plăcerea?

KALLIKLES: Nu știu ce vrei să spui.

GORGAS: Nu poți vorbi așa, Kallikles! Ci răspunde, măcar de hatârul nostru, ca s-ajungem la un capăt cu această discuție.

KALLIKLES: Așa-i Socrate totdeauna, Gorgias! Vine cu mărunțișuri, cu lucruri de mică valoare, pe temeiul lor te întreabă și te respinge!

GORGAS: Ce-ți pasă ție? La urma urmei, Kallikles, nu-i în sarcina ta să cântărești mărunțișurile.

Lasă-1 pe Socrate să te respingă cum îi place.

KALLIKLES: Atunci întreabă mai departe mărunțișuri și subtilități cât vrei, dacă așa-i place lui Gorgias.

SOCRATE: Fericit muritor, Kallikles, dacă te-ai inițiat în „Marile Mistere” mai înainte de a fi fost introdus în „Cele mici”. Eu unul credeam că așa ceva nu-i legiuit. Reia răspunsul de la punctul unde l-ai lăsat. Spune-mi dacă plăcerea de a bea nu încetează pentru fiecare dintre noi o dată cu setea.

KALLIKLES: Da, încetează.

SOCRATE: La fel și cu foamea, și cu celelalte dorințe? Încetează și plăcerea o dată cu ele?

KALLIKLES: La fel.

SOCRATE: Cu alte cuvinte, suferințele și plăcerile dispar amândouă odată?

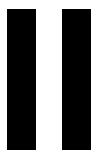
KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Dimpotrivă, binele și răul nu încetează odată amândouă, parcă așa ai recunoscut. Ori n-o mai recunoști acum?

KALLIKLES: Ba da, însă ce vrei să spui cu asta?

SOCRATE: Că binele nu-i una și aceeași cu plăcerea. De asemenea, prietene, că răul nu-i una și aceeași cu cele greu de suferit. Într-un caz cele două contrarii dispar odată împreună; în celălalt, întrucât sunt de natură deosebită, nu dispar odată amândouă. Cum poți asemui atunci plăcutul cu binele, neplăcutul cu răul? De vrei, cercetează și altfel problema, deși sunt încredințat căci nici așa nu vei fi consecvent cu tine însuși. Vezi, de pildă, cei pe care îi numești buni nu sunt numiți

307



PLATON

așa din pricina bunătății împlântate într-înșii cum frumoșii nu-s frumoși e din pricina frumuseții?

KALLIKLES: Așa e.

SOCRATE: Dar ce? Numești buni pe oamenii răi și lași? Nu astfel vorbeai adineauri, ci numeai așa pe îndrăzneți și cuminiți. Ce, acum nu-i numești așa pe cei buni?

KALLIKLES: Nici vorbă că-i numesc.

SOCRATE: Dar ce? Nu ți s-a întâmplat să vezi un copil lipsit de minte care să fie și vesel în același timp?

KALLIKLES: Ba da.

498a SOCRATE: Și n-ai văzut până acum fiind vesel un om lipsit de minte?

KALLIKLES: Se poate să fi văzut; dar ce vrei cu asta?

SOCRATE: Nu vreau nimic, ci doar te întreb și vreau să-mi dai un răspuns.

KALLIKLES: Am văzut.

SOCRATE: Da ce, tu n-ai văzut un om cu minte, care să fie în același timp și în suferință și bucuros?

KALLIKLES: Am văzut.

SOCRATE: Care din cele două rânduri de oameni suferă și se bucură mai mult: cei cu minte ori cei fără?

KALLIKLES: Nu văd aici o deosebire prea însemnată.

SOCRATE: În tot cazul, pentru cât am nevoie mi-i de ajuns și asta. Și apoi, văzut-ai până astăzi om fricos în război?

KALLIKLES: Cum de nu?

SOCRATE: În fața unor dușmani ce bat în retragere, care din cele două categorii ți-au părut că se bucură mai mult: fricoșii ori îndrăzneții?

KALLIKLES: Cred că și unii și alții. În tot cazul, și de n-ar fi chiar așa, stau foarte aproape unii de ceilalți.

SOCRATE: Deosebirea interesează puțin: vorba e — se bucură și fricoșii?

KALLIKLES: Ba bine că nu!

SOCRATE: Pe cât se pare, și cei fără de minte?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Dar când înaintează inamicul, se întristează numai fricoșii, ori și vitejii?

KALLIKLES: Si unii si alții.

308

GORGAS

SOCRATE: Deopotrivă?

KALLIKLES: Poate mai degrabă fricoșii.

SOCRATE: Dar când dușmanii se retrag, nu se bucură mai mult?

KALLIKLES: Tot ce se poate.

SOCRATE: Prin urmare se mâhnesc și se bucură cam deopotrivă, după spusa ta, și cei fără de minte și cei cu minte și cei fricoși și cei îndrăzneți, dar nu chiar ceva mai mult fricoșii decât cei îndrăzneți?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Bine, bine: dar cei cu minte și cei îndrăzneți nu-s oare buni? Cei fricoși și cei lipsiți de minte nu sunt răi?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Prin urmare aproape în mod egal se bucură și se întristează cei buni ca și cei răi?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Prin urmare aproape în mod egal sunt buni și răi cei buni ca și cei răi? Sau cei răi sunt ceva mai buni decât cei buni?

KALLIKLES: Pe toți zeii, nu știu ce spui!

SOCRATE: Nu știu că ai spus despre cei buni că sunt buni prin prezența în ei a celor bune, despre cei răi că sunt răi prin prezența celor rele? Că lucrările bune sunt plăcerile, cele rele supărările?

KALLIKLES: Da, am spus.

SOCRATE: Și nu cumva cei ce se bucură încearcă acest sentiment tocmai fiindcă au cele bune, plăcerile? De vreme ce se bucură?

KALLIKLES: Cum de nu?

SOCRATE: Prin urmare nu din pricina prezenței celor bune sunt buni cei care se bucură?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Dar ce? Când este cineva mâhnit nu rezultă tocmai invers, că are pe cele rele; am numit mâhnirea?

KALLIKLES: Le are.

SOCRATE: Și nu zici că numai prin prezența relelor sunt răi cei răi? Ori nu mai spui?

KALLIKLES: Ba da.

SOCRATE: Prin urmare sunt buni cei ce se bucură, răi cei ce se mâhnesc.

KALLIKLES: Negreșit.

309

PLATON

GORGAS

SOCRATE: Și, natural, fiecare dintre ei nu-s oare fie buni fie răi într-un grad superior, dacă acele simțiri de bucurie și de mâhnire sunt mai puternice? În grad inferior, dacă acelea-s mai slabe? Și nu-s aproape deopotrivă dacă acelea-s aproape egale?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Bine, dar nu spui că se bucură și se mâhnesc aproape deopotrivă cei cu minte ca și cei

fără de minte, cei fricoși ca și cei îndrăzneți, sau chiar ceva mai mult încă cei fricoși?

KALLIKLES: Ba spun.

SOCRATE: Să rezumăm împreună și să vedem ce iese din tot ce am afirmat amândoi; nu-i rău să repetăm și să examinăm chiar de două-trei ori lucrurile frumoase. Spunem că-i bun cel cu minte și cel 499a îndrăzneț? Ce zici?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: De cel fără de minte și de fricos zicem că-s răi?

KALLIKLES: Negreșit.

SOCRATE: Dar este bun cel care se bucură?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Și-i rău cel mâhnit?

KALLIKLES: Cu necesitate.

SOCRATE: Dar putem spune că atât cel bun cât și cel rău se b bucură și se mâhnește la fel? Ori poate într-un grad superior cel rău?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Prin urmare prin bine nu se face cineva la fel de rău și de bun, sau cel rău se face bun chiar într-un grad superior? Dacă susține cineva că cele plăcute sunt una și aceeași cu cele bune, nu urmează și ce-am spus acum și cele ce-am spus mai înainte? Nu se impun cu necesitate, Kallikles?

Să deosebim plăcerile de suferințe, după cum sunt sau nu folositoare

KALLIKLES: Este vreme de când te ascult, Socrate. Încuviințez orice-mi ceri, gândindu-mă că dacă-ți face cineva, din glumă, cea mai ușoară concesie, tu te agăți de ea cu o bucurie de copil; parcă n-ai ști că nici eu, nici oricare alt om nu scăpăm din vedere că există plăceri superioare și plăceri inferioare.

310

t

SOCRATE: Ehe, Kallikles! Ce șiret ești și cum te porți cu mine, c de pare c-aș fi un copil! Spui ba că lucrurile stau așa, ba că altminteri, doar să mă poți înșela! N-aș fi crezut totuși, la început, că ți-ar face plăcere să mă înșeli; doar te credeam prieten. Acum văd că greșeam și nu-mi rămâne, desigur, decât, cum zice o vorbă veche, s-o înghit și pe asta, făcând pe veselul și s-o iau ca dar din parte-ți. Pe cât se pare, există, cum zici acum, plăceri bune și plăceri rele? Ori cum?

KALLIKLES: Da, există.

SOCRATE: Oare sunt bune cele folositoare, rele cele păgubitoare? d

KALLIKLES: Negreșit.

SOCRATE: Și cele folositoare nu sunt astfel, fiindcă fac cumva un bine, cele rele întrucât fac un rău oarecare?

KALLIKLES: Așa zic.

SOCRATE: Nu vorbești de plăceri în felul celor ce se țin de corp, cum am spus și adineauri, adică de mâncare și de băutură? Oare între ele numești bune pe cele ce întrețin sănătatea trupului, care-i dau fie puterea fie celelalte însușiri fizice, și rele pe cele ce-i aduc însușirile contrarii acestora?

KALLIKLES: Negreșit.

SOCRATE: Atunci și suferințele sunt de același fel: unele bune, altele rele?

e

KALLIKLES: Cum de nu?

SOCRATE: Să nu facem deci o alegere, să nu preferăm a practica pe cele bune, plăceri ori suferințe?

KALLIKLES: Negreșit.

SOCRATE: Și să nu ocolim pe cele rele?

KALLIKLES: Învăderat.

SOCRATE: Dacă ți-amintești, am recunoscut la un moment dat, Polos și eu, că în orice împrejurări trebuie să lucrăm în vederea binelui. Crezi la fel cu noi, că ținta tuturor faptelor este binele și că în vederea binelui trebuie să facem toate celelalte acțiuni, ci nu binele în vederea celorlalte? Ne dai și tu în acest sens votul al treilea la cele două ale 500a noastre?

KALLIKLES: Vi-1 dau.

SOCRATE: Datoria noastră e ca atât celelalte cât și cele plăcute să le facem în vederea celor bune, nu cele rele în vederea celor plăcute.

KALLIKLES: Negreșit.

311

PLATON

SOCRATE: Bine, este în stare orice om să deosebească între lucrurile plăcute care-s bune și care rele? Sau este nevoie de un specialist pentru fiecare caz în parte?

KALLIKLES: De un specialist.

SOCRATE: Să ne amintim acum ce-am spus lui Polos și Gorgias. Ziceam, dacă-ți mai aduci aminte,

că între diferitele îndeletniciri unele ajung până la plăcere numai, și nu pot agonisi omului altceva decât aceasta; nu cunosc însă nici binele nici răul, pe când altele știu ce-i bine și ce-i rău. Și printre preocupările ce se referă la plăceri puneam atunci arta bucătăriei, care nu-i decât o practică, nicidecum o artă; printre cele ce privesc binele am pus știința vindecării. În numele zeului prieteniei, Kallikles, nu te socoti îndrituit să faci glume cu mine, nici să-mi răspunzi la întâmplare, contra părerilor tale, și nu lua cele spuse de mine drept glume. În adevăr, tu vezi că discuțiile noastre se fac în jurul unei probleme, decât care eu nu văd ce poate fi mai serios, când omul are un dram de cugetare. Astfel este de pildă întrebarea: în ce mod să ducem viața? Oare să ne-o îndreptăm în direcția către care mă îndemni? Să urmăresc adică toate datoriile unui cetățean: să țin cuvântări poporului, să mă pregătesc în retorică și să mă ocup cu politica, așa cum faceți voi acum? Sau să rămân la această viață de filosofie? Și, în sfârșit, ce deosebire este între una și alta? Poate cel mai bun lucru e să facem ceea ce am încercat eu adineauri: o analiză. Și, după ce vom fi făcut-o și vom fi căzut la înțelegere unul cu altul că există aceste două feluri de viață, să cercetăm și în ce stă deosebirea dintre ele și pe care din două trebuie să ne-o însușim. Dar poate că încă nu înțelegi ce vreau să spun.

KALLIKLES: Nu, deloc.

SOCRATE: Să-ți spun și mai limpede. Fiindcă eu și cu tine am căzut la înțelegere asupra faptului că există ceva care este bun și ceva care este plăcut și că plăcutul e altceva decât binele și că pentru dobândirea fiecăruia din ele este și o preocupare, o pregătire aparte: în vederea plăcerii, o adevărată goană, în vederea binelui...; dar spune-mi întâi dacă ești de acord sau nu cu mine asupra lucrului. Cum zici? Ești de acord?

KALLIKLES: Așa zic.

SOCRATE: Haide, spune ceva și de cele rostite de mine către acești oaspeți. Mărturisește dacă, după părerea ta, am spus atunci adevărul. Le ziceam cam așa: mie nu-mi pare bucătăria știință, ci numai

312

GORGIAS

o practică. Și făceam între ea și medicină deosebirea că aceasta, când îngrijește un bolnav, se ocupă și de natura suferindului; când face un 501a tratament, știe de ce-1 face și-i gata să ne dea seama despre orice măsură ia. Cealaltă, dimpotrivă. Cum toată silința ce-și dă este numai în vederea plăcerii, ea merge de-a dreptul într-acolo fără o pregătire științifică. Nu cercetează nici natura plăcerii, nici cauza ei. Lăsată în voia întâmplării, ea nu calculează nimic, ca să zic așa; ci, păstrând printr-o practică oarbă numai amintirea deprinderii, își dă osteneala să procure plăcerea. Prin b urmare tu examinează în primul rând dacă cele de mai înainte îți par rostite cum se cuvine și dacă nu cumva există și pentru suflet, la fel, două preocupări: unele cu caracter științific, cu previziunea binelui; altele, nesocotind binele, atente numai la plăcerile sufletului — ca și dincolo —, căutând doar mijlocul cum îi pot fi create. Cât despre faptul de a se ști care plăcere-i mai bună și care mai rea, acele preocupări n-ajung până la așa ceva: gândul lor nu trece dincolo de crearea plăcerii și rămâne indiferent asupra binelui și răului. Întrucât mă privește, Kallikles, găsesc că există astfel de îndeletniciri; dar eu le numesc c „lingușiri”, fie că se raportează la corp, fie la suflet, fie la orice — numai să poată procura plăcerea, fără considerare pentru bine și rău. În această chestiune ești și tu de părerea noastră sau o respingi?

KALLIKLES: Nu-s de alta. Și pentru a lăsa drum liber expunerii tale și pentru a face plăcere acestui Gorgias, o împărtășesc cu tine.

SOCRATE: Oare lingușirea de care spun se poate săvârși numai d asupra unui suflet sau și asupra a două, sau chiar mai multe?

KALLIKLES: Nu numai asupra unuia, ci și asupra a două sau mai multe chiar.

SOCRATE: Putem deci să lingușim o lume întreagă deodată fără considerarea binelui?

KALLIKLES: Cred.

SOCRATE: Ești în măsură să-mi spui ce îndeletniciri au în vedere acest interes? Sau, dacă vrei, să te întreb mai bine eu. Tu, la întrebările mele, când vei găsi că am dat peste vreuna dintr-însele, să-mi spui, iar când nu e cazul, păstrează mai departe tăcerea. Să privim mai întâi e *auhtica*. Nu găsești tu, Kallikles, că-i tocmai cazul de care vorbim? Că nu urmărește decât să ne producă plăcere și că nu se mai îngrijește de nimic alta?

KALLIKLES: Ba găsesc.

313

I

PLATON

SOCRATE: Și nu-s cumva la fel toate celelalte îndeletniciri, cum este de pildă *citharistica*, vorbesc de cea care ia parte la concursuri?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Dar ce? Nu s-arată la fel și evoluția corurilor și poezia ditirambică? Crezi că Kinesias al lui

Meles își bate capul să spună numai lucruri în stare de a face mai buni pe cei care-1 ascultă sau se 502a gândește mai degrabă să facă pe plac mulțimii privitorilor?

KALLIKLES: Se înțelege, Socrate, că acesta-i cazul, cel puțin cât privește pe Kinesias.

SOCRATE: Dar ce să spun de tată-său Meles? Când cânta din cithară, îți părea și de el că are în vedere realizarea celui mai mare bine? Ori acela nu se gândea nici măcar la plăcere, de vreme ce chiar plictisea pe auditori când cânta? Ci bagă numai de seamă: nu ți se pare cumva că și toată citharedica și alcătuirea ditirambilor s-au născocit în vederea plăcerii?

KALLIKLES: Mi se pare.

b SOCRATE: Dar ce zici de acea serioasă și minunată poezie care este tragedia? Ce țintă urmărește? Unde merge strădania ei? Să fie silința ce pune ea, cum mi se pare, numai o satisfacere a plăcerii privitorilor, sau este într-însa și acea tendință de luptă, că dacă un lucru este rău, chiar de-i plăcut și distractiv, să fie trecut sub tăcere? Și de se întâmplă să fie de folos, deși neplăcut, să se spună, să se cânte: fie că s-ar bucura privitorii, fie că nu. Pentru care din aceste două atitudini crezi că este alcătuită poezia tragică?

c KALLIKLES: E limpede, Socrate, că pentru plăcere mai degrabă s-a pus ea în mișcare și ca să înveselească privitorii.

SOCRATE: Dar așa ceva, Kallikles, n-am zis puțin mai înainte că este lingușire?

KALLIKLES: Desigur.

SOCRATE: Să vedem acum: de ia cineva întregii opere și cântecul și ritmul și măsura, ceea ce rămâne nu-s doar cuvintele? KALLIKLES: Cu necesitate.

SOCRATE: Prin urmare nu se poate spune că aceste expuneri sunt niște cuvântări către marea mulțime și către popor?

KALLIKLES: Se poate.

j SOCRATE: Deci poezia nu-i decât o cuvântare în fața poporului.

KALLIKLES: Așa se pare.

314

GORGIAS

SOCRATE: Și o cuvântare în fața poporului este retorică curată. Ce, nu găsești că poeții în teatre fac retorică?

KALLIKLES: Găsesc.

SOCRATE: Acum iată-ne în fața unei retorici pe care am inventat-o ca să fie întrebuințată într-o adunare unde, pe lângă bărbați, se adună la un loc copii și femei; unde vin și robi alături de oameni liberi; o retorică, pe care n-o prețuim foarte, de vreme ce-i zicem „lingușitoare”.

KALLIKLES: Se-nțelege.

SOCRATE: Bine. Dar ce-i atunci în ochii noștri retorica întrebuințată către poporul Atenei sau către celelalte adunări ale cetățenilor? (Se-nțelege, mă gândesc numai la adunări de oameni liberi.) Ești de părere că acești oratori vorbesc în vederea lucrului care este cel mai bun, că au ca țintă statornică să facă pe cetățeni mai buni prin cuvântările lor? Sau crezi că gonesc după simpatia poporului și că jertfesc interesul public celui particular și că tratează adunările poporului ca pe niște copii, cărora doresc înainte de orice să le fie pe plac și nu se îngrijesc dacă prin astfel de mijloace îi fac mai buni ori 503a mai răi?

KALLIKLES: Ceea ce-ntrebi nu mai e lucru simplu. În adevăr, există oratori în ochii cărora, când ei vorbesc ce vorbesc, precumpănește interesul cetățenilor; dar există și dintre aceia cum zici tu.

SOCRATE: Ajunge. De sunt cu adevărat în viața publică două feluri de elocință, una este lingușire și vorbire demagogică; cealaltă însă e lucru frumos. De ce? Fiindcă pregătește sufletele cetățenilor să devină cât mai bune, fiindcă se luptă neconștient să rostească numai ce este b foarte bun, fie că place, fie că nu place auditorilor. Dar nu cred că ai văzut până acum această retorică. Sau, de-mi poți cita o pildă de asemenea oratori, de ce nu mi l-ai spune și mie? Cine este?

KALLIKLES: Îți jur pe Zeus că nu-s în măsură, cel puțin eu, să-ți arăt, ca fiind astfel, pe nici unul dintre oratorii zilelor noastre.

SOCRATE: Dar ce? Dintre cei vechi nu-mi poți spune unul datorită căruia, după ce a început să vorbească poporului, atenienii au început să devină tot mai buni, dintre mai puțin buni cum erau mai înainte? Eu unul nu știu cine-i acesta.

c

315

PLATON

KALLIKLES: Cum nu? De Temistocle n-auzi vorbindu-se că de un bărbat ales? De Cimon, de Miltiade și de acest Pericle, mort de curând, pe care zici că l-ai și ascultat?

SOCRATE: Kallikles, dacă este o adevărată virtute să faci ce ziceai la început, adică să mulțumești

pasiunile proprii și pe-ale celorlalți, n-am nimic a-ți răspunde. De este însă altcum, de-i adevărat — cum am fost nevoiți pe urmă a recunoaște — că este bine să mulțumim doar acele dintre dorințele noastre care ne fac, prin însuși d acest fapt, mai buni, și nu pe cele ce ne fac mai răi — și asta-i arta cea adevărată — ești în măsură să declari ca fiind astfel de bărbat pe vreunul dintre aceștia?

KALLIKLES: Nu mai știu cum să-ți răspund.

SOCRATE: Dacă cercetezi bine, vei găsi cum. Noi să ne vedem liniștit de cercetare, așa cum o facem; să vedem dacă vreunul dintre ei a fost în adevăr cum zic eu. Haide dar: un bărbat distins, unul care când vorbește — orice-ar spune — urmărește înfăptuirea celui mai mare bine, vorbește el vreodată la întâmplare sau are în vedere și o țință? Va proceda, cred, ca toți ceilalți meșteri: urmărind fiecare desăvârșirea operei proprii, nu iau la întâmplare materialul trebuincios pentru e înfăptuire, ci îl aleg astfel, încât să fie adecvat ideii pe care au conceput-o mai înainte. De pildă, urmărește dacă vrei pe pictori, pe arhitecți, pe constructorii de corăbii și în genere pe toți artiștii. Ia dintr-înșii pe care vrei și vei vedea cu ce precisă orânduială așază fiecare feluritele materiale din care își întruchiează opera; cum se silește să le armonizeze unele cu altele, până ce se alcătuiește în sfârșit întregul și 504a se dezvoltă frumos. La fel și ceilalți artiști, de care am pomenit mai înainte — cei ce se ocupă de corp —, medici și gimnastici: toți își dau osteneala să pună în opera lor, care e corpul, frumusețea proporțiilor și-a organizării. Recunoaștem împreună sau nu acest punct?

KALLIKLES: Fie, să-1 recunoaștem.

SOCRATE: Rânduiala încăperilor și proporția nu-s la o casă însușirea de seamă? Neorânduiala nu-i urâtenia ei? KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Nu-i la fel și cu un vas plutitor? b KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Și nu spuneam același lucru de corpurile noastre? KALLIKLES: Negreșit.

316

GORGIAS

SOCRATE: Și sufletul? Fiind și el în dezordine, va fi valoros sau, dimpotrivă, numai fiind în rânduiala și într-o oarecare proporție?

KALLIKLES: Este nevoie să conchid din cele de mai sus că și lucrul acesta se petrece la fel.

SOCRATE: Și ce nume poartă însușirea ce rezultă pentru trup din orânduială și măsură?

KALLIKLES: Poate vrei să vorbești de sănătate și de putere? SOCRATE: Chiar de ele. Și ce nume să dăm însușirii ce rezultă pentru suflet, când se înfățișează orânduit și proporționat? Încearcă de-1 afla și rostește-mi acest nume, așa cum ai făcut cu celălalt. KALLIKLES: De ce nu-1 spui tu singur, Socrate? SOCRATE: Ți-l spun dacă-ți este mai plăcut. Tu spune-mi de găsești că vorbesc corect. De nu, respinge-mă și nu mă cruța. Susțin prin urmare că orânduială în privința corpului se cheamă însușirea de a fi sănătos, adică însușirea din care purcede și sănătatea și orice altă virtute trupească. Este sau nu adevărat acest lucru? KALLIKLES: Este.

SOCRATE: Și în privința sufletului, orânduială și armonia se numesc deprindere regulată și lege; e adică ceea ce pregătește pe cetățenii ordonați, pe oamenii de treabă; ceea ce se numește dreptate și înțelepciune. Recunoașteți sau nu? KALLIKLES: Fie.

SOCRATE: Iată de ce un orator ca acela, fiind și artist și om corect, nu pierde din vedere astfel de țeluri, ci referă sufletelor și cuvântările ce rostește și toate acțiunile lui. Va da, când ar fi cazul să facă un dar, și va lua, când ar fi vorba să ia te-miri-ce, având spiritul mereu ațintit spre următorul scop: în ce chip dreptatea poate să ia naștere în sufletele concetățenilor săi, în ce chip nedreptatea poate fi izgonită din ele; în ce chip să se sădească cumpătarea, în ce chip să dispară neorânduiala; în ce chip, în sfârșit, să poată naște într-înșii orice altă virtute și să depărteze de la dânșii orice răutate?

Recunoști ori nu asta?

KALLIKLES: Recunosc.

SOCRATE: Care-i atunci folosul, Kallikles, să dai unui corp în suferință și-n rea dispoziție mâncăruri multe și cât mai plăcute? Sau băuturi, sau altele, tot lucruri care nu-i folosesc mai mult decât îi

317

PLATON

505a

folosește uneori abstenința, sau - ca să vorbim cu o dreaptă judecată — care îl ajută mai puțin? Sunt acestea?

PLATON

KALLIKLES: Fie.

SOCRATE: Nu-i, cred, de nici un folos omului să trăiască cu un trup pângărit, căci viața va fi și ea, în același caz, tot așa de pângărită. Ce, nu-i așa?

KĂLLIKLES: Da.

SOCRATE: Și medicii fac așa când îngăduie omului sănătos să-și mulțumească poftele cât mai mult: de pildă, înfometatului să mănânce, însetatului să bea. Și, dimpotrivă, suferindului, ca să spun așa, nu-i dau voie niciodată să-și îndeustuleze simțurile cu orice ar pofti. Ești și tu aici de părerea mea?

KĂLLIKLES: Da, sunt.

SOCRATE: În privința sufletului, nu-i același drum, preabunule? Câtă vreme el este vicios, adică lipsit de minte, neînfrânat, nedrept, nelegiuit, trebuie să-1 împiedicăm de a-și îndeustula poftele, trebuie să nu-1 lăsăm a face altceva — oricare ar fi lucrul acela — decât cele prin care el însuși ar deveni mai bun. Încuviințezi asta ori nu?

KĂLLIKLES: Încuviințez.

SOCRATE: În adevăr, și pentru suflet e mai bine așa.

KĂLLIKLES: Fără îndoială.

SOCRATE: A-1 împiedica de la pofte înseamnă prin urmare a-1 înfrâna?

KĂLLIKLES: Da.

SOCRATE: Atunci înfrânarea prin constrângere este pentru suflet mai bună decât e, cum gândeai puțin mai înainte, absența înfrânării.

KĂLLIKLES: Nu pricep ce vrei să spui, Socrate. Asemenea întrebări pune-le mai bine altuia.

SOCRATE: Omul ăsta nu suferă nici să-i dai o mână de ajutor; nu primește măcar lucrul de care-i acum vorba — să se înfrâneze.

KĂLLIKLES: Cât mă privește, află că nimic din ce spui nu mă interesează; n-am răspuns așa decât spre a face plăcere lui Gorgias.

SOCRATE: Fie, dar atunci ce-i de făcut? Să întrerupem convorbirea?

KĂLLIKLES: Fă cum vrei.

SOCRATE: Se spune că-i foarte rău să lași pe jumătate chiar basmele; că totdeauna trebuie spuse în întregime, să nu rămână fără cap,

318

GORGAS

să umble așa... Răspunde prin urmare și celorlalte întrebări, pentru ca discuția ce facem să aibă și cap.

KĂLLIKLES: Ce pisălog ești, Socrate! Ascultă-mă și lasă la o parte această convorbire, ori ia-ți pe altul în locul meu.

SOCRATE: Dar care altul va consimți acum, la mijlocul ei? Ci noi, care am început-o, nu trebuie s-o lăsăm baltă.

KĂLLIKLES: Și ce? N-ai putea s-o duci singur la capăt: fie printr-o expunere neîntreruptă, fie chiar punându-ți întrebări și răspunzând singur?

SOCRATE: N-aș vrea să se întâmple cu mine după cuvântul lui Epiharm: „ceea ce mai înainte cerea să fie spus de doi oameni, acum fac aceasta eu, unul singur”. Teamă mi-e însă că nu-i chip să fie altfel. Dacă totuși o voi face, sunt de părere că toți avem datoria să căutăm pe întrecutele ce-i adevăr în lucrurile pe care le discutăm și ce nu. Doar e un bine comun tuturor să scoatem la lumină adevărul. Voi face, prin 506a urmare, o expunere cum cred eu că stă lucrul; iar dacă unuia dintre voi i se pare că mă înfățișez cu susțineri ce nu conțin realități, trebuie să mă contrazică și să mă respingă. Că nici eu nu prezint cele ce spun ca știute în mod absolut, ci caut împreună cu voi astfel, încât, dacă potrivitul spune ceva cu miez, eu sunt cel dintâi care s-o recunosc. Fac așadar această expunere numai dacă vi se pare că e necesar să sfârșim discuția; dacă însă nu țineți la așa ceva, atunci s-o lăsăm baltă și să ne despărțim.

Kallikles nu mai discută. Socrate face singur o expunere liberă. Răspunsurile lui Kallikles sunt numai de formă

GORGAS: Nu-s de părere, Socrate, că trebuie să ne despărțim, ci să continui cuvântarea. Pe cât văd și părerea celorlalți este la fel cu a mea. Eu vreau să te aud până la urmă cum tratezi problema.

SOCRATE: Dar și eu, Gorgias, și eu aș mai fi vorbit bucuros cu acest Kallikles, până ce-i dădeam răspunsul lui Amfion la cele rostite de Zethos. Ci fiindcă tu nu vrei, Kallikles, să ducem împreună vorba. Până la sfârșit, ascultă-mă încălțe și întrerupe-mă oricând îți par că nu vorbesc cum se cuvine. Și dacă mă dovedești slab, eu nu mă voi supăra pe tine cum faci tu față de mine, ci am să te înscriu în caietul meu ca fiindu-mi cel mai mare binefăcător.

319

PLATON

GORGAS

KALLIKLES: Atunci vorbește singur, prietene, și mergi până la capătul problemei.

SOCRATE: Ascultă-mă dar să reiau dintru început discuția. Să fie , oare plăcerea și binele una și

aceeași? Eu zic că nu. Doar noi așa ne-am înțeles, eu și Kallikles.

— Și ce-ar trebui să facem întâi: plăcutul în vederea binelui ori binele în vederea plăcutului? Plăcutul în vederea binelui.

— Dar ce-i plăcutul? Nu ceea ce, când apare, pricinuieste plăcerea? Și ce-i binele? Nu ceea ce, când apare, ne face buni? Nici

d vorbă.

— În adevăr, că suntem buni, noi și toate celelalte câte mai sunt bune, n-o datorăm ființării în noi a unei virtuți? Lucru necesar, Kallikles. ■

— Iar virtutea care ființează în toate: într-un lucru, în corp, în suflet și în orice vietate, nu-i urmarea unei întâmplări, ci apare ca după o anumită rânduială, exactitate și artă, ce țin de fiecăruia lucru și se repartizează în toate. Este sau nu? Este.

— Prin urmare numai grație unei anumite orânduiei fiecare lucru e s-a hotărât și s-a împodobit într-o calitate proprie? Aș putea s-o afirm.

— Există deci înăscută în fiecare lucru o armonie care se arată proprie fiecăruia. Această armonie nu-i ea cea care face ca fiecare din existențe să fie bună? Mie cel puțin așa mi se pare.

— La fel e și cu sufletul. Cel ce are în sine o virtute care-i este proprie, nu se înfățișează ca fiind superior celui ce n-o are? Cu

507a necesitate.

— Și sufletul, care are această virtute, nu este alcătuit armonic? Cum de nu.

— Și sufletul care e armonic nu-i și cumpătat? Cu multă necesitate.

— Dar un suflet cumpătat nu poate fi decât virtuos; cel puțin eu, iubite Kallikles, nu pot spune altceva decât acestea. Dacă tu poți altfel, învață-mă.

KALLIKLES: Ba urmează înainte tu, bunele.

SOCRATE: Zic că, dacă un suflet cumpătat este virtuos, cel cu păcatul contrariu este vicios. În adevăr, acesta din urmă e lipsit de cumpăt, e neînfrânat. Foarte adevărat.

— Și acum: cumpătatul este desigur în măsură să păstreze cuviința față de zei și oameni. Că nici n-ar fi cumpătat de n-ar respecta cuviința. E necesar s?. fie astfel.

— Păstrând cuviința față de oameni, el săvârșește dreptatea: păstrând-o față de zei, săvârșește sfințenia. Și-i necesar ca săvârșitorul b celor drepte și sfinte să fie drept și sfânt. Și aceasta-i adevărat.

— Vezi însă că-i necesar să fie și cutezător. Datoria înțeleptului este: nici să urmărească, nici să se lase urmărit în cele ce nu se cuvin, înțeleptul, de sunt în joc lucruri, oameni, plăceri, mahniri... nu urmărește și nu se ferește de ceea ce nu se cuvine. El știe să-ndure cu tărie orice-i impune datoria sa suferi. Astfel, Kallikles, este o mare necesitate ca înțeleptul, fiind cum 1-am arătat: drept, îndrăzneț, evlavios, c să fie și om cu desăvârșire bun. Fiind astfel, orice face este bine și frumos; cine lucrează așa, este fericit și bine inspirat, pe când păcătosul

— cel ce lucrează rău — este nefericit. Acesta din urmă e tocmai potrivnicul cumpătatului, e neînfrânatul pe care tu-1 laudai. Iată părerile pe care eu le susțin drept adevăruri. Dacă și sunt așa, pasămite cine dorește să fie fericit trebuie să gonească după înțelepciune, să se exercite în ea; trebuie să fugă de neînfrânare — fiecare cât îl țin d picioarele mai repede — și trebuie mai cu seamă să-și pregătească o purtare de așa natură, încât niciodată să n-aibă nevoie de constrângere. Dacă s-ar întâmpla totuși să aibă nevoie și de așa ceva, fie el personal, fie altul dintre apropiații săi, particular ori stat, atunci trebuie să primească sancțiunea justiției și să fie pedepsit, bineînțeles dacă dorește să fie fericit. Iată, așa-mi pare să fie scopul către care trebuie să ținem privirile încordate cât trăim. Într-acolo fiecare să-și îndrepte și cele personale și cele publice, către înfăptuirea dreptății și înțelepciunii, e oricine vrea să devină fericit. În tot ce face omul. să nu lase frâu liber pitimilor, să n-apele a le da satisfacție — nemărginit rău! — pentru a nu trăi viață de tâlhar. Că nu poate fi drag unul ca acesta, nici semenului său, nici zeilor, de vreme ce nu-i în stare să trăiască în obște. Și cine nu trăiește în obște, cum poate să lege prietenii?

Spun filosofii, o, Kallikles, că apropierea dintre oameni, prietenia, 508a orânduiala, cumpătarea și dreptatea, iată ceea ce leagă împreună cerul, pământul, pe zei și pe oameni; din această pricină, amice, numesc „podoabă” întregul acestei firi, iar nu haos, nici dezlănțuire nestăpânită. În ce te privește, nu-mi pari a da cuvenita băgare de seamă acestor

320

321

PLATON

lucruri, cu toate că ești un cunoscător al lor. Ți scapă din vedere că numai egalitatea geometrică este atotputernică între zei și oameni. Tu Ți închipui că grija noastră trebuie să fie cum să dobândim în viață mai mult, și scoți geometria din preocuparea ta. Dar fie! Sau această judecată trebuie să-mi fie respinsă, dovedindu-mi-se că eu suni greșit și arătându-mi-se că nici dreptatea nici cumpătarea nu hărăzesc fericirea, cum nici răutatea nu le aduce păcătoșilor nefericirea, sau — dacă este adevărată

părerea mea — atunci e nevoie să-i cercetăm și urmările. Acestea nu sunt altele, Kallikles, decât tocmai cele susținute de mine mai înainte, atunci când mă întrebai de vorbesc serios sau nu, iar eu susțineam cu tot dinadinsul că omul trebuie să-și ridice învinuiri și sie însuși și copilului și prietenului său, de îndată ce săvârșește o nedreptate și că în acest scop trebuie să se folosească și de retorică. Iar ceea ce credeai despre Polos, când îl învinuiam că n-a aprobat dintr-un sentiment de sfială rău înțeleasă, nu era decât adevărul. Așadar a săvârși nedreptatea nu numai că este mai rău decât a o îndura, dar lucrul e cu atât mai urât, cu cât este mai păgubitor! Pentru a deveni cineva orator bun, trebuie să înceapă prin a fi un om drept și destoinic în această știință — adică tocmai întâmpinarea pe care Polos o făcea lui Gorgias, eând acesta îmi dăduse aprobarea din aceeași sfială.

Așa stând lucrurile, să cercetăm pentru ce mă ții tu de rău. Este bine să spui sau nu că eu nu-s în stare să mă apăr și să mă descurc singur, pe mine, un prieten sau o rudă... dacă s-ar întâmpla să trecem prin cele mai mari primejdii? Mă arăți aruncat la bunul plac al oricui mi-ar ieși în cale, cum sunt cei pătați de te-miri-ce nelegiuire (ca să mă folosesc și eu de tinereasca ta expresie), și gata să fie palmuiți, despuiați de avere, surghiuniți din stat și chiar osândiți la moarte. Înfațișezi o astfel de stare drept cea mai rușinoasă din câte există! Părerea mea, pe care de altfel am arătat-o adeseori, nu văd de ce n-aș mai spune-o și acum.

Tăgăduiesc, Kallikles, că cel mai rușinos dintre lucruri este să fii cu nedreptate pălmuit pe obraz; tăgăduiesc aceasta chiar dacă mi s-ar tăia capul sau o altă parte a corpului. Dimpotrivă, este mai urât și mai rău de acela care mă lovește pe nedrept, pe mine sau pe unul dintre ai mei, de acela care mă fură, dacă mă aduce în stare de robie, dacă-mi sparge casa, sau, într-un cuvânt, dacă mă nedreptățește pe mine sau pe unul din ai mei; este mai rău și mai urât pentru făptașul nedreptății decât pentru mine, nedreptățitul. Arătate și într-o expunere anterioară, acestea

GORGAS

se înlănțuie și se mențin — ca să întrebuițez o comparație mai tare — prin raționamente de fier și de diamant, așa cât pot până aici să-mi dau seama. De nu izbutești a rupe aceste legături, fie tu, fie unul mai tare ca tine, e cu neputință să găsesc un mod de a vorbi mai drept. Cât mă privește, rămân mereu la aceeași părere: deși nu-mi dau lămurit seama cum sunt acestea, știu totuși că nici unul dintre convorbitorii pe care i-am întâlnit — ca în cazul de față — nu s-a putut feri de ridicol, când a vorbit altfel decât mine.

Presupun acum că lucrurile stau așa. De este adevărat cum zic eu, că nedreptatea este pentru făptașul ei cel mai mare dintre rele, și că de e cu puțință să fie un rău mai mare decât acesta e ca făptașul să nu-și ispășească greșeala, atunci care-i ajutorarea pe care cineva ar fi în adevăr ridicol să nu și-o poată aduce sie însuși? Nu cumva-i tocmai aceea care depărtează de la noi paguba cea mai mare? Dar se impune ca puternică necesitate să admitem că cea mai rușinoasă din situații este să nu te poți ajuta nici tu singur, nici pe prietenii, nici pe intimii tăi. În al doilea rând al rușinii, vine ajutorarea față de răul al doilea, în al treilea vine cea împotriva răului al treilea, și așa mai departe, lucrul măsurându-se după mărimea răului, după frumusețea puterii cu care ne apărăm și după rușinea slăbiciunii noastre în această direcție. Oare altcumva ți se înfațișează lucrul acesta, Kallikles, sau așa cum zic eu?

KALLIKLES: Nu-i altcumva.

SOCRATE: Dacă, prin urmare, ni se înfațișează aceste două rele: de a nedreptăți sau de a îndura nedreptatea, noi zicem că-i mai mare rău cel de a nedreptăți, mai mic cel de a fi nedreptățit. Dar ce-și poate făuri omul spre a se ajuta și apăra de aceste două: săvârșirea și îndurarea nedreptății? Ce armă să ia: puterea, voința? Să spun altfel: pentru a nu șuieri nedreptatea este de ajuns să n-o vrei sau este nevoie să-ți aduni toate puterile pentru a o înlătura.

KALLIKLES: Învederat că trebuie să intervină și puterea.

SOCRATE: Și ce zici despre săvârșirea nedreptății? Poate spune cineva că-i de ajuns voința de a n-o săvârși, pentru a n-o săvârși? Sau trebuie pentru asta să-și agonisească o anumită putere și o artă, pe care, dacă nu le învață și exercită, va săvârși nedreptatea? Kallikles, răspunde cel puțin atât, dacă e drept sau nu, după tine, că am fost constrânși de mai înainte, eu și Polos, să convenim că nimeni nu-i nedrept cu voință și că oricine, când face nedreptatea, o face fără voie.

509a

322

323

PLATON

GORGAS

KALLIKLES: Presupun că-i așa, Socrate; fie cum zici, numai să te 510a văd odată ajuns la capătul expunerii.

SOCRATE: Pasămite, trebuie să ne agonisim o anumită putere și chiar o artă spre a nu săvârși nedreptatea.

KALLIKLES: Nici vorbă.

SOCRATE: Dar care este arta unei agonisiri ce s-ar face în scopul de a nu suferi nici o nedreptate sau, în tot cazul, de a suferi pe cea mai mică posibil? Vezi, nu ești de părerea mea? Eu gândesc că-i următoarea: sau ar trebui să aibă cineva stăpânirea statului, sau tirania asupra lui, sau este un prieten al cârmuirii în ființă.

KALLIKLES: Vezi, Socrate, cât sunt eu de bucuros să te laud b când spui ceva frumos! De data asta găsesc că ai vorbit foarte bine.

SOCRATE: Bagă de seamă acum și mai departe, poate găsești că vorbesc tot așa de bine. Cred că cel mai bun prieten al cuiva este mai ales acela cu care el seamănă cel mai mult; o spun și bătrânii și înțelepții. Nu găsești?

KALLIKLES: Ba da.

SOCRATE: Ei bine, dacă în țara unde domnește un tiran grosolan și lipsit de învățătură s-ar găsi un om cu mult mai bun ca dânsul, nu cumva tiranului i-ar fi frică de acela și nu-i va putea fi niciodată un ° prieten, pe care să-1 iubească din tot sufletul?

KALLIKLES: Este adevărat.

SOCRATE: Și dacă ar exista unul cu mult mai păcătos ca dânsul, nici acesta nu i-ar fi prieten, căci tiranul l-ar disprețui pe acesta și nu s-ar purta față de el niciodată cu sinceritatea pe care o dă cineva unui prieten.

KALLIKLES: Și astea-s adevărate.

SOCRATE: Nu-i rămâne tiranului prieten prețios decât unul care, fiind de același caracter ca dânsul, se potrivește să dojenească și să laude aceleași lucruri ca acela; unul căruia îi place să fie dus de nas și d să se supună unui stăpân. Iată, unul ca acesta va avea o mare putere în statul său. Lui nu-i va face nimeni bucuros o nedreptate. Nu-i așa?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Și dacă vreunul dintre tinerii acestui stat s-ar gândi așa: „În ce chip să ajung la o putere atât de mare, încât nimeni să nu-mi facă nici o nedreptate?” ar trebui, după părerea mea, să urmeze cam aceeași cale. Să se deprindă deci încă de tânăr a se bucura și mâhni de aceleași lucruri ca despotul său; să se pregătească, cu alte cuvinte; a deveni cât mai asemenea cu putință aceluia. Nu-i așa?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: În acest chip, desigur, el va ajunge să nu îndure nici o nedreptate, să devină — cum zici tu — un om puternic în statul său, e dobândind orice vrea.

KALLIKLES: Fără îndoială.

SOCRATE: Izbuti-va oare și să nu facă nedreptăți? Sau nu va fi departe de așa ceva, ca unul ce s-a făcut asemenea nedreptului său stăpân, pe lângă care de altfel va păstra aceeași mare înrăurire? Întrucât mă privește, cred tocmai contrariul. Eu socotesc că pregătirea lui va fi de așa natură, încât va săvârși cele mai multe rele; și, făcându-le, nici nu se va gândi măcar să le ispășească. Ori nu?

KALLIKLES: E limpede.

SOCRATE: În cazul acesta puterea i se va întoarce împotriva-i și 51 la va fi pentru el cel mai mare rău. El va rămâne cu un suflet pervers și pângărit, fie din pricina imitării despotului său, fie din aceea a puterii de care dispune.

KALLIKLES: Nu știu, Socrate, cum învățești de fiecă dată vorbele în sus și în jos... Ce, nu-ți dai seama că imitatorul unui tiran, la rândul său, va căuta și dânsul să ucidă pe cel care nu-1 imită și de va vrea îi va răpi și averea?

SOCRATE: Ba știu, bunule Kallikles, de vreme ce nu-s surd; afară b de asta eu chiar adineauri te-am auzit și pe tine și pe Polos, de atâtea ori, și pe mai toți ceilalți din țara noastră. Acum află din partea-mi că va ucide, desigur, pe oricine va vrea; însă o va face ca om rău față de unul bun și drept.

KALLIKLES: Bine, dar tocmai această împrejurare nu-i mai vrednică de indignarea voastră ca orice?

SOCRATE: Nu, cel puțin omul cuminte nu se înfurie; așa povățuiește judecata. Nu cumva crezi că pregătirea noastră trebuie să se îndrepte numai în sensul de a trăi o cât mai îndelungată viață? Nu cumva întreaga noastră grijă trebuie să se concentreze la găsirea mijloacelor cum să scăpăm întotdeauna de primejdii, cum e, de pildă, c retorica, de care mă îndemn să mă ocup mai de aproape — pentru a scăpa teafăr din tribunale?

KALLIKLES: Pe Zeus, cred că nu-i rău îndemnul meu.

324

325

FLATON

GORGAS

SOCRATE: Spune-mi, preabunule, îți pare preațioasă tehnica înotului?

KALLIKLES: Îți spun, pe Zeus, mie unuia nu-mi pare. SOCRATE: Și totuși ea scapă pe oameni de la moarte sigură, când se întâmplă să cadă într-o astfel de nenorocire, încât au nevoie de ea. De-ți pare

Însă fără valoare să trec la una mai însemnată. Să vorbesc de plutire. Vei recunoaște că arta navigării mântuie pe oameni de cele mai însemnate primejdii; și nu numai sufletele, dar și trupurile, dar și averile

d lor. La fel cu retorica. Și cu toate acestea, ce modest, ce la locul ei ni se înfățișează! Nu se trufește, nu-și ia aere, ca și cum ar face cine știe ce ispravă. Dimpotrivă, căpitanul unui vas, după ce-și dă osteneala să ducă la bun sfârșit lucruri tot așa de însemnate ca și cele ce se tratează la tribunale, când mântuie călătoria și aduce la noi pe le-miri-cine din Egina, nu cred că cere o răsplată mai mare ca doi oboli. Dacă transportă pe cineva tocmai din Egipt ori din Pont, cel mai mare câștig ce poate să-i iasă pentru o binefacere așa de însemnată, aducând teferi — cum

e ziceam înainte — și debarcându-i în port și pe tatăl unei familii, și pe copii, și avutul și pe femeia lui — este suma de două drahme. Cât privește pe mănuiitorul acestei arte, cel care a dus toate la bun capăt, pe dânsul, o dată ce se coboară de pe vas, îl poți vedea plimbându-se lângă malul mării, în preajma corăbiei, într-o ținută modestă. Cred că este în stare să judece atât, că nu se poate ști căruia dintre călătorii săi i-a făcut un serviciu nelăsându-1 să se înece și căruia o pagubă — el care-și dă 512a seamă că nu i-a dat jos din corabie mai buni (la suflet și la corp) decât erau când îi îmbarcase. Știe doar că, și când unul e stăpânit de boli mari și fără vindecare, ale corpului, încă este un nenorocit dacă nu s-a înecat și n-a murit pe drum. Și căpitanul se gândește că un astfel de om n-a putut fi întru nimic ajutat de dânsul în acest sens. Cu atât mai vătos va fi când are cineva boli multe și fără lecuire la acea parte a ființei noastre care e mai de preț ca trupul — am numit sufletul — și când omul astfel bolnav va trebui totuși să continue a trăi, chiar dânsul ajutându-1 în

b această direcție și scăpându-1 fie de valurile mării, fie de tribunal, fie de orice altă primejdie, bine știind că nu-i nici un câștig pentru pervers să trăiască, traiul lui rămânând cu necesitate un lanț de păcate. Așa se face că nu-i în datina unui căpitan de vas să se fălească, deși ne mântuie de pieirc. Dar, minunatul, nu se mândrește nici constructorul mașinilor de război, care nu se lasă mai prejos în privința serviciilor nici decât

căpitanul de corabie, nici decât un general, nici decât oricare altul, el care scapă câteodată orașe întregi de la pieire. Și ce? Nu stă el alături de un avocat? Mai mult decât atât, Kallikles! Dacă acest constructor ar vrea și el, după pilda noastră, să-și laude meseria, ar putea să vă acopere într-o ploaie de argumente, să vă spună și să vă îndemne a vă face c constructori de mașini de război, ca dânsul, și să vă facă dovada că toate celelalte meserii nu sunt nimic pe lângă a sa. Și ar avea destule fapte de chemat în ajutor. Cu toate acestea, tu nu încetezi de a-1 disprețui pe el și tehnica lui; îi rostești în batjocură meseria și n-ai încuviința, de pildă, să-ți dai fata după băiatul lui, nici s-o iei pe a lui pentru copilul tău. Și dacă ne-am uita mai bine la faptele din care-ți faci merite, dă-mi voie să te întreb: cu ce drept disprețuiești tu pe constructorul de mașini și pe cei de care ți-am vorbit adineauri? Știu ce-ai să-mi spui; că le ești d superior și că te tragi din oameni superiori. Dar dacă superioritatea nu stă în ceea ce arăt eu că este, dacă ăsta-i în adevăr meritul cel mare: de a te mântui și pe tine însuși și ale tale, orice valoare ar avea, atunci ești ridicol când disprețuiești pe meseriaș, pe medic și celelalte meșteșuguri care se săvârșesc în vederea mântuirii. Dar, o, fericitul, ești măcar sigur că toată noblețea și binele stau în a mântui și a fi mântuit? Nu cred că trebuie îngăduit omului, care e cu adevărat un om, să nu-1 preocupe alt e gând decât acela de a trăi o viață cât mai îndelungată, și să fie așa de iubitor al ei; ci să se încreadă în această privință zeului, să mai creadă și pe acele femei care spun că nimeni nu scapă de soarta ce-i este scnsă. Cred că trebui să cercetăm asupra acestui lucru: în ce chip poate trăi cineva cel mai corect vremea ce-i este dat s-o trăiască. Oare să se potrivească cineva cerințelor politice, sub regimul cărora trăiește și după care tu ar trebui, de pildă, să devii cât mai asemenea demosului atenian, 513a de vrei să i te faci plăcut și să capeți o mare putere în stat? Ce folos vine de aici pentru tine și pentru mine, minunatul, iată la ce trebuie să bagi de seamă. Nu cumva să pățim¹ și noi ca acele femei din Tesalia de care se spune că dau luna jos prin farmece. Goana după o asemenea putere în stat ne poate primejdui și nouă tot ce avem mai scump în viață. Te înșeli amar, Kallikles — sunt încredințat de asta —, dacă-ți închipui că există cineva în stare să te poată învăța un meșteșug prin care să câștigi

Se spunea că aceste vrăjitoare își puneau în primejdie vederea ochilor și picioarele prin practicile lor.

326

327

PLATON

b în stat o mare putere, fără să te adaptezi în totul - în cele bune sau în cele rele — constituției sale politice. Că nu e numai vorba să devii un imitator al lor, ci să te asemeni cu ei chiar prin firea ta, de vrei să-ți făurești o amiciție sinceră cu demosul atenienilor, și zău, chiar cu Demos al lui Pyrilamp. Cel ce te va asemui acestora întocmai, acela te c va face un om politic după cum îi e dorința, și în același timp un orator, în adevăr, fiecare se bucură când i se vorbește potrivit cu caracterul propriu și se supără, iubite amice, de orice vorbire străină felului său de a fi. Ce întâmpinăm acestor susțineri, Kallikles?

KALLIKLES: Nu știu cum se face, Socrate, dar mi se pare că vorbești bine. Eu trec totuși prin aceleași stări sufletești ca mulțimea: nu mă pot convinge.

SOCRATE: Împotriva mea lucrează dragostea pentru demos, care a străbătut în sufletul tău. Dar dacă privim mai des și mai adânc aceste două chestiuni, vei fi convins. Acum adu-ți aminte ce-am spus: că două sunt căile de pregătire în ce privește trupul și sufletul. Una vrea să mulțumească dorințele, cealaltă să facă binele. Aceasta nu numai că nu face pe plac dorințelor, dar li se și împotrivesc. Nu-s acestea cele caracterizate de noi înainte?¹

KALLIKLES: Tocmai.

SOCRATE: Și-am spus de una că n-are altă țință decât plăcerea. Nu-i în realitate decât o lingușire lipsită de orice demnitate. Ori nu? e

KALLIKLES: Fie — de vrei cu tot dinadinsul așa.

SOCRATE: Cealaltă, dimpotrivă, nu urmărește decât să ducă la desăvârșire lucrul de care se ocupă, fie că-i vorba de un corp, fie că-i de suflet.

KALLIKLES: Se-nțelege.

SOCRATE: În grija ce se cuvine să purtăm statului și cetățenilor, n-ar trebui să ne ocupăm de a face pe concetățenii noștri oameni cât mai buni? Am descoperit lucrul încă de mai înainte. Fără asta orice altă binefacere pe care le-am aduce-o ar fi zadarnică, o dată ce le lipsește de la temelie gândul cel bun și cinstit al celor chemați fie să facă mari averi, fie să ajungă la conducerea unora, fie la cine știe ce altă putere. Să spunem că lucrurile sunt așa?

¹ E vorba de conducerea în viață: nu față de sine, ci față de ceilalți. Discuția readuce chestiunea lăsată în suspensie la 503 c, privitoare la judecata formulată asupra oamenilor de stat.

328

GORGIAS

L

KALLIKLES: Fără îndoială, dacă găsești mai plăcut așa.

SOCRATE: Kallikles, dacă am pune la cale o mare întreprindere cu caracter public, vreo construcție, niște monumente de proporție, de pildă, temple, arsenale, ziduri, n-ar trebui să începem a ne cerceta întâi pe noi înșine dacă ne pricepem sau nu în tehnica construcției și să vedem de la cine am învățat-o? Ar trebui ori nu?

KALLIKLES: Sigur că ar trebui.

SOCRATE: Trebuie să cercetăm, în al doilea rând, dacă am mai construit vreodată o clădire, fie una particulară — pentru un prieten — fie una personală. Să vedem, de asemenea, dacă această construcție e frumoasă ori urâtă. Să presupunem că din cercetarea noastră aflăm că maeștrii pe care i-am avut învățători au fost capabili și renumiți, că am mai înălțat multe alte clădiri originale: mai întâi împreună cu aceia, pe urmă, părăsindu-i și lucrând absolut singuri. Că, în sfârșit, am construit și lucrări cu caracter public. Presupunem însă ca nu putem arăta cine a fost maestrul nostru, nici ce construcție am mai făcut — bineînțeles, lăsând la o parte pe cele lipsite de orice valoare. N-ar fi o curată nebunie să ne gândim la lucrări publice și să ne îndemnăm unii pe alții în această direcție? Să socotim exacte ori nu asemenea lucruri?

KALLIKLES: Desigur.

SOCRATE: La fel și cu toate celelalte. Dacă, de pildă, ne-am apuca să aducem și noi foloase publice ca medici și ne-am îndemna la aceasta unul pe altul, ca unii ce am fi destul de pregătiți în această direcție, nu ne-am supune reciproc unui examen: eu cercetându-te pe tine, tu pe mine? „În numele zeilor!” — mi-ai putea spune atunci — „să vedem întâi cum este Socrate însuși în privința sănătății corpului; să ne dăm seama dacă vreun om — liber sau sclav — a fost vindecă de te-miri-ce boală prin îngrijirile lui Socrate”. La fel te-aș cerceta și eu pe tine. Și, dac-am afla că n-am redat sănătatea nici unuia, străin, concetățean, bărbat ori femeie, pe Zeus, Kallikles, nu-i în adevăr un lucru ridicol să ajungă acești oameni la un grad de rătăcire așa de mare, încât se apucă să-nvețe — cum zice proverbul — olăria la dogar? Se apucă ei de-o slujbă publică, ba-i îndeamnă și pe alții în aceeași direcție, înainte să fi săvârșit măcar o lucrare cu caracter particular, înainte să-și fi făcut ucenicia încercărilor, înainte să-și fi agonisit un număr de succese, înainte de a-și fi exercitat îndeajuns meseria? Nu ți se pare lucru nebunesc să procedeze cineva astfel?

PLATON

KALLIKLES: Ba da.

515a SOCRATE: Dar acum, tu, cel mai bun dintre oameni! Fiindcă intri în viața politică, ba mă sfătuiești la asta și pe mine și mă ții de rău că nu fac la fel, nu e cazul să ne supunem unul pe altul cercetării în următorul mod? „Haide să vedem: fost-a Kallikles în stare să facă mai bun pe careva dintre cetățeni? Există cineva, care să fi fost înainte pervers, nedrept, neînfrânat, fără socoteală, iar prin Kallikles s-a făcut cumsecade? Citează-mi unul străin, cetățean, sclav sau liber. Rogu-te spune-mi, Kallikles, dacă cineva te-ar lua la o astfel de cercetare, ce vei spune? Despre cine vei afirma că s-a făcut mai bun grație conviețuirii cu tine? Ce? Pregeți să-mi răspunzi dacă există în adevăr o astfel de operă a ta încă din timpul când trăiai ca simplu particular și nu te apucase și încă de politică?

KALLIKLES: Ești iubitor de gâlceava, Socrate.

SOCRATE: Dar eu nu din iubire de gâlceava te întreb, ci dintr-o dorință curată de a ști în ce fel înțelegi că trebuie să faci politică în statul nostru. Dacă ai ajunge în capul trebilor statului, grija ta n-ar fi să faci c din noi cei mai buni cetățeni? N-am convenit de atâtea ori că asta-i datoria bărbatului politic?

Răspunde. Ne-am înțeles ori ba? Iată, să răspund eu și pentru tine. Dacă asta-i datoria unui om de treabă și pregătirea ce el trebuie s-o dea propriului său stat, adu-ți aminte acum de bărbatii pe care mi i-ai citat puțin înainte: Pericle, Cimon, Miltiade și Temistocle... și spune-mi: mai crezi că au fost niște cetățeni de toată isprava? d

KALLIKLES: Eu - da.

SOCRATE: Dacă în adevăr ar fi fost — nu-i limpede că fiecare ar fi trebuit să facă pe cetățeni mai buni decât erau înainte? Trebuia ori nu să-i facă?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Așadar, când Pericle era pe la începutul cuvântărilor sale către demosul atenian, erau concetățenii noștri mai răi decât în vremea ultimelor sale discursuri?

KALLIKLES: Poate.

SOCRATE: Nu „poate”, preabunule, ci „cu necesitate” i-a făcut astfel, dacă în adevăr a fost superior acest cetățean. Doar așa ne-am înțeles.

KALLIKLES: Și ce urmează de-aici?

330

GORGIAS

SOCRATE: Nimic. Mai spune-mi și următorul lucru în această privință. Se zice despre atenieni că s-au făcut mai buni datorită lui Pericle? Ori, dimpotrivă, că au fost stricați de el? Întrucât mă privește, aud că Pericle i-a făcut pe atenieni leneși, fricoși, flecari și iubitori de argint; că el a dat cel dintâi lefuri pentru slujbele publice.

KALLIKLES: Astea le-ai auzit de la amicii spartanilor, de la cei cu urechile stricate.

SOCRATE: Dar iată altele, pe care nu le spun din auzite, ci le cunoaștem bine și eu și tu. Știi că Pericle și-a câștigat un frumos renume la început, pe când atenienii erau mai răi. Totuși ei nu i-au dat lui Pericle nici o pedeapsă rușinoasă. Dar pe la sfârșitul vieții, când aceia deveniseră mai buni și mai virtuoși grație lui, dâșii l-au osândit pentru furt și puțin a lipsit să nu ia chiar pedeapsa cu moartea, bineînțeles fiindcă a fost socotit om rău.

KALLIKLES: Dar ce? Pentru asta-i Pericle om rău?

SOCRATE: Dar presupune că un astfel de bărbat ar fi numai îngrijitor de măgari, de cai sau boi. N-ar părea el un om rău dacă, primind animalele fără să zvârle cu copita, fără să împungă sau să muște, le-ar face să ia toate năravurile și le-ar sălbătici. Nu crezi că-i un îngrijitor rău, oricare ar fi el, de vreme ce a primit niște viețuitoare blânde și le predă mai sălbatic decât le primise? Nu crezi așa?

KALLIKLES: Foarte mult — ca să-ți fac și o plăcere.

SOCRATE: Mai fă-mi o plăcere și spune-mi: este omul sau nu una din viețuitoare?

KALLIKLES: Cum de nu?

SOCRATE: Și grija lui Pericle nu se îndrepta către oameni?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: În acest caz, nu suntem înțeleși că ar fi trebuit să-i facă pe atenieni din nedrepti mai drepti, dacă a fost în adevăr priceput în cele politice?

KALLIKLES: Desigur.

SOCRATE: Dar dreptii sunt blânzi, cum zice Homer¹. Tu ce zici? Nu-i așa?

KALLIKLES: Da.

¹ *Odiseea*, VI, 120.

PLATON

SOCRATE: Totuși i-a făcut mai sălbatici decât îi primise; și asta chiar față de el, lucru la care se aștepta cel mai puțin.

KALLIKLES: Vrei să fiu de aceeași părere?

SOCRATE: Dacă-ți pare că spun adevărul.

KALLIKLES: Bine. Fie și acestea așa cum zici.

SOCRATE: Și dacă i-a făcut în adevăr mai sălbatici, atunci i-a făcut și mai nedrepti și chiar mai răi. d

KALLIKLES: Fie.

SOCRATE: Încheiem dar această judecată că Pericle n-a fost bărbat bun în politică.

KALLIKLES: Tu zici că *nu*, Socrate.

SOCRATE: Pe Zeus, din cele recunoscute împreună la fel zici și tu. Dar spune-mi și de Cimon. Nu l-au alungat prin ostracizare tocmai aceia pe care el îi ocrotea mai mult? Și asta pentru a nu-i mai auzi glasul vreme de zece ani? Și n-au făcut același lucru și cu Temistocle, pe care l-au mai osândit și la surghiun? Apoi pe Miltiade, eroul de la Maraton, nu l-au condamnat prin vot să fie aruncat în prăpastie? De nu era pritanul, n-ar fi fost și prăbușit acolo? Toți aceștia, dacă nu erau — cum e zici — bărbați capabili, nu păteau așa ceva niciodată. Nu văd de ce niște vizitii buni n-ar cădea din trăsura mai degrabă la începutul carierei decât mai târziu, când și caii li s-au mai îmblânzit, când și dâșii au devenit mai destoinici! Cum vezi, lucrul nu se întâmplă nici în meșteșugul conducerii cailor, nici în alte împrejurări. Găsești?

KALLIKLES: Da, nu se întâmplă.

SOCRATE: Era deci curatul adevăr ce-am spus înainte: că nu știm 517a să fi fost în statul nostru un om politic de treabă. La rândul tău ai mărturisit că în vremea noastră nu sunt, însă că altădată au existat. Și ai pomenit îndeosebi pe câțiva — cei de care am vorbit. Dar iată că nici aceia nu-s mai presus decât cei din vremea noastră. Desigur, dacă au fost oratori de meserie, n-au întrebuințat adevărata oratorie (că nu mai cădeau de la putere), nici pe aceea lingușitoare¹.

KALLIKLES: Cu toate acestea, Socrate, suntem departe de situația ca vreunul din cei de acum să poată sta alături de oricare vrei b din aceia în privința faptelor săvârșite.

¹ Dacă erau oratori superiori nu cădeau, fiindcă chiar ei i-ar fi făcut pe atenieni oameni superiori; astfel că nu i-ar mai fi răsturnat de la putere. Dar n-au întrebuințat nici oratoria lingușitoare, deoarece cu aceasta nu ajungeau să fie niciodată urâți de popor.

332

GORG1AS

L

SOCRATE: Nici eu, minunatele, nu le aflu vină ca slujitori ai statului. Mai mult. îi găsesc chiar mai buni decât cei de azi; mi se pare c-au arătat mai multă pricepere să agonisească statului ceea ce dorea de la dâșii. Cât privește însă pentru schimbarea înclinărilor manifestate de cetățeni sau pentru puterea lor de a-i împiedica fie prin convingere, fie prin forță, din calea de unde, întorcându-i, cetățenii trebuiau să se facă oameni mai de treabă, nu văd — ca să zic vorba — nici o deosebire între ei și cei de acum. Și doar asta-i marea sarcină a unui bun cetățean. Că au fost mai capabili decât aceștia să agonisească corăbii, să facă c ziduri, arsenale, precum și multe altele de i.cest fel, sunt gata s-o mărturisesc împreună cu tine. Bag de seamă însă că și eu și tu facem ceva comic în discuție. De când discutăm, noi nu încetăm de a ne învărti în jurul aceluiași punct, dar fără măcar să ne înțelegem unul cu altul. Și totuși mie-mi pare că de mai multe ori tu ai recunoscut și înțeles că în ce privește trupul și sufletul sunt la îndemână două mijloace de a d le purta de grijă. Mijlocul întâi e o slujbă de rând, care-și propune să agonisească, prin toate căile cu putință, corpurilor noastre: când ne e foame merinde, când ne e sete băuturi, când ne e frig veșminte, așternuturi, încălțăminte și orice poate pofți un corp. Înadins vorbesc mereu cu aceleași pilde, ca să mă pricepi ușor. Înțeleg ca un om să fie în stare a procura cele necesare pentru trebuințele de acest fel, având calitatea de cârciumar, negustor sau meserieș; de pildă, brutar, bucătar, e țesător, cizmar sau tăbăcar. Nu-i de mirare că, având această meserie, el însuși se simte legat să poarte grija corpului; nici să fie socotit ca atare de cine nu știe că, în afară de aceste meșteșuguri, mai e unul, ale cărei părți sunt gimnastica și medicina; în sarcina acestora cade cu adevărat întreținerea corpului. Că numai ea are dreptul să poruncească tuturor celorlalte și să se folosească de serviciile lor, ca una care știe: ce-i folositor la băut și mâncat și ce-i păgubitor sănătății; pe când celelalte meșteșuguri n-o știu. Iată de ce în chestiunea corpului se zice 518a de celelalte meșteșuguri că sunt slugarnice și josnice, pe când gimnastica și medicina joacă pe drept cuvânt rol de stăpânitoare. La fel se petrec lucrurile cu sufletul. Am credința că-mi pricepi

gândul, deoarece îmi aprobi unele susțineri tocmai ca un om care înțelege foarte bine ce zic. Dar iată că îndată după aceea îmi ieși înaintea cu vorba că statul nostru a născut oameni politici buni și capabili. Când te-ntreb de nume, tu-mi înfățișezi niște oameni care în politică seamănă cu b

333

PLATON

următorul caz. Închipuiește-ți că, întrebându-te într-o chestiune de gimnastică asupra celor ce au fost ori sunt dibaci să dezvolte corpul, tu mi-ai răspunde și ai cita în mod serios pe Thearion bucătarul, ori pe Mithaicos, cel ce a scris despre bucătăria siciliană, ori pe negustorul de vin Sârambos, vorbind de dâșii ca de niște minunați îngrijitori ai

c corpurilor, întrucât primul face pâini minunate, al doilea bucate, celălalt vin.

Te-ai supăra poate, dacă ți-aș vorbi în modul următor: „Omule, nu te pricepi deloc în gimnastică, îmi vorbești de slugi și de indivizi al căror rost se mărginește să procure altora satisfacerea poftelor; tot oameni care nu înțeleg nimic din ceea ce-i bun și superior pentru semenii lor. Astfel de slugi nu fac decât să îmbuibe de hrană și să

d îngroașe trupurile oamenilor. Pentru asta ei sunt și lăudați de cei tratați așa. Nu mai puțin însă aceștia din urmă s-aleg cu pierderea vechii lor bunăstări. Afundați cum sunt în neștiință, nu învinuiesc pe hrănitorii lor pricinuitori fie ai bolilor, fie ai pierderii vechii lor prosperități fizice, învinuirile lor cad însă asupra celor ce se întâmplă să fie de față în momentul când le vine suferința — moment care sosește adeseori mult mai târziu decât acela când au înfrânt regulile igienei, îmbuibându-se de hrană. Așa se întâmplă ca tocmai pe aceștia care veniseră poate să dea vreun sfat bun cade sorțiul acuzației. Pe aceștia — dacă mai sunt în stare s-o facă — îi țin de rău, pe când față de cei mai vechi, care sunt adevărații vinovați ai relelor de care suferă acum, ei n-au decât laude!

e Iată, Kallikles, tocmai așa ni se înfățișează și purtarea ta; căci proslăvești pe cei ce ospătează pe atenieni, punându-le la dispoziție tot ce poftesc. Lumea zice pe de o parte că ei au mărit Atena. Nu simt însă că o astfel de creștere nu-i decât o umflătură nesănătoasă. Marii noștri oameni de stat de odinioară, fără să se ocupe de înțelepciune și dreptate,

519a au umplut orașul de porturi, arsenale și ziduri; l-au încărcat de biruri și de atâtea alte fleacuri de acest fel. Dar când va veni criza prăbușirii, desigur ei vor arunca vina pe cei care din întâmplare vor avea situația în momentul acela, povățuindu-i de bine. Dimpotrivă, vor fi sărbătoriți oameni ca Temistocle, Cimon și Penele, adică tocmai vinovații păcatelor noastre. Poate că atunci se vor repezi și împotriva ta, de nu

b vei lua seama bine; poate și împotriva prietenului meu Alcibiade, când vor vedea că o dată cu bunurile dobândite acum pierd și pe cele de altădată. Bineînțeles, aceasta li se va întâmpla fără să fie vinovați de

334

GORGIAS

L

relele noastre, ci fiind cel mult tovarăși la vină. Totuși există un lucru destul de lipsit de judecată, pe care eu însumi îl pot vedea și de care aud vorbindu-se la fel ca despre oamenii de altădată. Când chiar statul învinuiește de te-miri-ce nedreptate pe vreunul dintre oamenii politici, bag de seamă că învinuiții se supără foc, se revoltă contra nedreptății ce li se aduce și strigă că după ce au adus cetății atâtea servicii este o c nelegiuire să li se dorească pieirea. Totul e o minciună. În adevăr, capul unui stat nu poate fi lovit niciodată pe nedrept de însuși statul pe care-l conduce. Același lucru se petrece și cu cei ce se consideră oameni politici. Întocmai ca și cu sofiștii. În adevăr, aceștia, oricât sunt de pricepuți în atâtea direcții, fac totuși greșeala următoare: declarându-se învățători de virtute, ei își ponegresc destul de des școlarii, deoarece — zic ei — aceia îi nedreptătesc, fie pentru că nu-i plătesc, fie pentru alte atitudini de recunoștință față de modul superior cum i-au tratat ei, d simțindu-se maltratați din partea acelorora. Ce-ar putea fi mai lipsit de judecată ca asta? Cum e cu puțință ca niște oameni deveniți buni și drepti grație unui învățător care i-a dezbărat de nedreptate să săvârșească nedreptatea chiar față de învățătorul lor, tocmai când nici nu mai au nedreptatea în suflet? În adevăr, când n-o au, cum ar putea-o întrebuința față de cineva? Nu găsești, prietene, că așa ceva-i fără loc? Ca un adevărat orator politic, astfel m-ai silit să vorbesc acum, Kallikles, prin refuzul tău de a-mi răspunde.

KALLIKLES: Adică tu nu poți vorbi dacă cineva nu-ți răspunde?

SOCRATE: Poate că da, de vreme ce mă întind și eu la vorbă mai ales acum, când tu nu mai vrei să-mi răspunzi. Dar, bunule, în numele zeului prieteniei, tu nu găsești că-i fără rațiune ca omul ce se tot laudă că face pe alții virtuoși, tocmai el să se plângă ca de niște păcătoși de cei pe care el însuși i-a pregătit să fie virtuoși și chiar sunt astfel?

KALLIKLES: Ba găsesc.

SOCRATE: Așa, nu-i auzi și tu pe cei ce spun mereu că formează oameni în vederea virtuții?

KALLIKLES: Cum de nu? Dar ce te aștepti de la unii ca aceștia, 520^a oameni vrednici de tot disprețul?

SOCRATE: Dar eu zic ce să spunem de ceilalți, care, dându-se drept cărmuitorii unui stat pe care-și iau sarcina să-1 facă desăvârșit, se apucă ei înșiși să-1 bârfească la cel dintâi prilej și să-1 declare drept cel mai păcătos? Crezi că este vreo deosebire între aceștia și cei de care

335

PLATON
GOROIAS

vorbeam înainte? Nu este, ferici tute! A fi sofist e una și aceeași cu a fi retor; în tot cazul ceva foarte aproape, cum spuneam lui Polos¹. Dar tu, din neștiință desigur, ai spus despre una — de retorică — că-i lucru desăvârșit, pe când față de cealaltă n-ai arătat decât dispreț. La drept vorbind, sofistica întrece așa de mult retorica în frumusețe, pe cât stă legiferarea deasupra procedurii judecătorești, gimnastica deasupra medicinei. În ce mă privește, am socotit că vorbitorii politici și sofistii sunt singurii oameni care n-au dreptul să se plângă de opera pe care ei înșiși au săvârșit-o, spunând că ea se întoarce cu răutate împotriva lor. Nu — fiindcă această plângere s-ar îndrepta în contra lor: e vina lor că n-au adus școlarilor folosul pe care îl făgăduiau. Ce, nu-i așa?

KALLIKLES: Așa e.

SOCRATE: De asemenea, ei sunt singurii care, cât se pare, pot hărăzi binefaceri numai pe încredere, dacă cele ce făgăduiesc sunt adevărate. E altceva când ar fi în discuție o binefacere de natură deosebită. Să pregătești, de pildă, pe cineva să alerge bine la o întrecere prin tehnica pedotribului.

Aici s-ar mai putea înțelege ca un elev să-și înșele învățătorul, lăsându-1 fără recunoștința cuvenită și neplătindu-i salariul în cazul că maestrul a lăsat lucrul la voia aceluia, neînțele-gându-se de mai înainte asupra prețului și neridicându-și banii îndată după întrecere. Dar nu încetineala alergării a pricinuit nedreptatea, ci însăși nedreptatea. Ce, nu-i așa?

KALLIKLES: Ba da.

SOCRATE: Și astfel, o dată ce maestrul înlătură tocmai acest lucru, nedreptatea, el n-are să se mai teamă că va fi nedreptățit și rămâne singurul în măsură să săvârșească binefacerea fără vreo garanție, dacă în adevăr este în stare să-i facă pe oameni dreți. Nu-i așa? . KALLIKLES: Este.

SOCRATE: Pasămite, asta-i pricina că nu e rușine pentru cineva să ia plată în schimbul celorlalte îndrumări ce ar da, cum e de pildă la construirea unei case sau la alte specialități tehnice de felul acesta.

KALLIKLES: Firește.

SOCRATE: Dar când este vorba de vreo acțiune de unde urmează să știm care-i cel mai bun mijloc să facem pe cineva virtuos, sau cum să-și călăuzească un om cel mai bine casa proprie ori țara sa, lumea

¹La 465 c.

336

veștejește pe cel ce nu-și dă sfatul decât în schimbul unei sume de bani. Sau nu?

KALLIKLES: Da.

SOCRATE: Se înțelege, pricina stă în faptul că acest gen de 521^a binefaceri este singurul care trezește în sufletul celui folosit dorința să i-o întoarcă cu recunoștință. Și apare astfel ca semn bun, dacă cel ce a făcut binele îl va și primi la rândul său. Și se înțelege, semnul nu-i bun dacă aceasta nu se întâmplă. Este sau nu așa cum spun?

KALLIKLES: Este.

SOCRATE: Ce fel de grijă *rrZ* ndemni, prin urmare, să port b orașului nostru? Lămurește-mă. Să mă lupt cu atenienii ca un doctor, spre a-i face cât mai buni? Să păstrez față de ei ascultare, vorbindu-le numai pe plac? Spune-mi adevărul, Kallikles. Este drept din parte-ți să urmezi a vorbi tot așa de sincer cum ai fost la început. Acum iată, găiește frumos și nobil.

KALLIKLES: Răspunsul meu e că trebuie să-ți slujești poporul.

SOCRATE: Cu alte cuvinte, prea nobile prieten, tu mă îndemni să-i lingușesc?

KALLIKLES: Slujba unui mysian¹ de ești în căutarea unui cuvânt mai plăcut, Socrate! De nu vei face așa...

SOCRATE: Nu mai repeta ce mi-ai spus de atâtea ori, cum că mă va ucide oricine va vrea, ca să nu-ți răspund și eu la fel, că numai un om rău omoară pe unul bun. Nici că voi fi jefuit de tot ce am, pentru a nu-ți repeta răspunsul că jefuitorul nu va avea cum să se folosească de acest avut, deoarece așa, pe

nedrept cum le-a luat, așa le va și folosi. Și c ceea ce-i nedrept este și rușinos, ce-i rușinos este și rău. KALLIKLES: Cum văd, Socrate, tu ești încredințat că nu ți se poate întâmpla nici un rău din acestea, ca și cum ți-ai ales locuința dincolo de linia oricărei primejdii; ca și cum ar fi cu neputință să te tragă cineva în judecată: vreun pervers sau un păcătos oarecare.

SOCRATE: Kallikles, ar trebui să fii cu adevărat nebun de n-aș crede că într-un stat ca al nostru oricine poate păți orice. Știu totuși foarte bine că, dacă voi intra prin tribunale și voi fi expus la cine știe ce primejdii, de pildă, de felul celei de care vorbești, fără îndoială, cel ce

^

¹ Mysienii erau socotiți oameni fără prestigiu; în altă parte Platon zice despre un mysian cu același dispreț: Mvoui' eoxaTO?.

337

PLATON

GORGIAS

mă va târî acolo va fi un nerușinat. Căci nici un om de treabă n-ar duce acolo pe unul ce n-a făcut nimănui o nedreptate. Și n-ar fi de mirare să mi se tragă și moartea de aici. Vrei să-ți spun de ce mă aștept la orice? KALLIKLES: Foarte mult.

Politica lui Socrate

SOCRATE: Cred că sunt între puținii atenieni, ca să nu zic singurul, care m-am apucat de adevărata politică; în tot cazul sunt singurul astăzi care pun în aplicare o astfel de activitate. Dar întrucât, când vorbesc, eu nu iau cuvântul pentru a face cuiva plăcere, și numai în vederea binelui superior și, întrucât prin modul cum vorbesc, eu nu caut desfătarea și nu voi să mă folosesc de mijloacele care încântă și

e către care tu mă îmbii, recunosc că nu voi fi în stare să mă apăr la un tribunal. Este însă locul să repet cuvântul pe care l-am spus lui Polos: voi fi judecat întocmai ca doctorul pe care l-ar învinui bucătarul în fața unor copii. Și te las să cercetezi dacă poate un astfel de om să se apere, când ar fi târât înaintea acelor judecători față de care prigonitorul său ar spune: „Iată copii, acesta-i bărbatul care v-a făcut nenumărate neajunsuri. Pe cei mai mici dintre voi îi slujește, îi taie, îi arde, îi face să 522a slăbească, să se înăbușe... într-un cuvânt, vă aduce la disperare; tot el vă dă cele mai amare băuturi, vă oprește de la mâncare și de la băut. Nu este ca mine, care vă ospătez din belșug cu tot felul de mâncăruri plăcute!... „Ei, strâns de această nenorocire, ce crezi că ar putea spune doctorul? De-ar vrea să dea glas adevărului și ar spune: „Copii, eu făceam toate acestea pentru sănătatea voastră”, ce ți pete gândești că nu s-ar ridica din pieptul unor astfel de judecători? Ori poate crezi că strigătul lor nu va fi destul de mare?

KALLIKLES: Tot ce se poate; e foarte de crezut!

b SOCRATE: Și socotești că ar fi pus în cea mai mare încurcătură

și că n-ar ști ce să spună? KALLIKLES: Desigur.

SOCRATE: Tocmai așa ceva cred că mi s-ar întâmpla și mie, dacă aș intra vreodată într-un tribunal, căci eu nu voi putea să le amintesc plăcerile pe care le-aș fi pricinuit judecătorilor — considerate de aceștia binefaceri și servicii. Pe de altă parte eu nu râvnesc poziția nici a celor ce fac, nici a celor ce primesc așa ceva. Ci, dacă va susține cineva că

338

stric pe tineri, împlântând îndoiala în sufletele lor, ori că vorbesc de rău pe cei în vârstă, rostind în cerc intim sau în public cuvinte amare împotriva lor, recunosc că nu voi fi în stare să le răspund nici adevărul c că pe bună dreptate spun toate acestea și că ce fac e numai în folosul vostru, judecătorilor, nici altceva nimic. Așa că va trebui să îndur orice-mi va fi hotărât de soartă.

KALLIKLES: Găsești, Socrate, CP are o frumoasă situație omul care în orașul său se vede fără putința >e a se apăra singur?

SOCRATE: Dacă ar fi în el măcar cealaltă apărare, Kallikles, pe care mi-ai recunoscut-o și tu de atâtea ori! Să fie adică ajutat prin aceea că n-a rostit niciodată, nici n-a săvârșit ceva nedrept, nici față de d oameni, nici față de zei. Căci, după cum adesea ne-am înțeles, cea mai puternică ajutorare a sa însuși — asta este. Dacă îmi dovedește cineva că nu mă pot apăra singur nici pe mine, nici pe altul, în felul acum pomenit, mi-ar fi în adevăr rușine, fie că mi-ar dovedi-o față de mulți, fie față de puțini, fie față de mine singur; iar dacă ar fi să mor din această neputință de a mă apăra, recunosc că m-aș mâhni foarte. Dimpotrivă, dacă mi-aș termina viața din pricină că am fost total lipsit de lingușirile retorice, știu bine că m-ai vedea îndurând moartea cu toată liniștea. Că doar însuși faptul de a muri n-are în sine pentru nimeni e nimic înspăimântător, pentru nimeni care nu-i total lipsit de judecată și bărbăție; ce ne înfricoșează e săvârșirea nedreptății; să ajungi în lumea lui Hades cu sufletul împovărat de nenumărate păcate, iată care este cea din urmă nenorocire. Dacă vrei, sunt gata să-ți povestesc cum stă și lucrul acesta.

KALLIKLES: Întrucât ai sfârșit cu celelalte, de ce n-ai duce-o și pe asta la capăt?

Judecata din urmă. Imperiul lui Hades

SOCRATE: Ascultă dar, reluă dânsul, o foarte frumoasă expunere, 523a pe care sunt sigur că o vei

lua drept basm, dar eu ți-o dau ca pe o realitate. În adevăr, cele ce am de gând a-ți spune ți le voi prezenta ca adevăruri. Zeus, Poseidon și Pluton, zice Homer, îndată ce au primit de la tatăl stăpânirea lumii, și-au împărțit-o între ei. Și era în vremea lui Cronos o lege în privința muritorilor - lege care a ființat de altfel în toate timpurile și este și acum în vigoare între zei — că, dintre oameni,

I

PLATON
GORGIAS

b cine își trăiește viața după dreptate și cu evlavie, acela când moare se duce să locuiască în Insulele Fericiților, departe de necazuri, în mijlocul a toată fericirea. Dimpotrivă, cel nedrept și nelegiuit se duce la închisoarea ispășirii și-a dreptății, închisoare pe care o numesc Tartar. Judecătorii acestora în vremea lui Cronos și chiar mai târziu, pe la începutul domniei lui Zeus, judecau fiind în viață încă; și judecau pe oameni ca vii, chiar în ziua când aceștia trebuiau să-și dea sfârșitul. Se înțelege, judecățile lor nu erau bine făcute; de aceea, atât Pluton cât și supraveghetorii Insulelor Ferice au adus faptul la cunoștința lui Zeus, spunându-i că veneau neîncetat, fie într-o parte fie în cealaltă, oameni c nevrednici să intre acolo. Atunci Zeus zise: „Dacă-i așa. voi pune eu capăt acestei stări; că nu se mai poate să las a se judeca rău; și cum era să fie altfel, zise dânsul, când cei ce se înfățișează înaintea Scaunului vin îmbrăcați și sunt judecați încă în viață fiind? Apoi se mai întâmplă, adăugă el, că mulți care au sufletele încărcate de păcat se bucură de trupuri frumoase, de noblețea neamului și de bogăție; iar când a sosit ziua judecății, ei târăsc după sine o mulțime de martori, care depun că d aceia au trăit după dreptate; și, negreșit, judecătorii sunt impresionați de mărturiile lor, în afară de faptul că ei înșiși sunt vii în clipa când trebuie să se rostească; că, prin urmare, și ochii și urechile lor, precum și celelalte simțuri ale corpului se interpun în fața spiritului lor și le acoperă vederea. Toate acestea, și nu mai puțin îmbrăcămintea, atât a lor cât și a celor ce sunt judecați, li se așază înaintea vederii. Pentru aceea, zise el, cel dintâi lucru este ca oamenii să înceteze pe viitor de a mai cunoaște dinainte clipa când moartea îl va ajunge pe fiecare, lucru pe care ei acum îl știu. Porunca, de altfel, este dată lui Prometeu, în sensul ca să se isprăvească cu starea aceasta. În al doilea rând, oamenii ° trebuie să fie judecați dezbrăcați de toate astea; să fie, prin urmare, aduși în fața Scaunului numai după ce au murit. Pe de altă parte și judecătorul trebuie să fie gol; tot după moarte să fie și el, atunci când judecă, pentru a putea privi nemijlocit, cu sufletul său, sufletul fiecărui justițiabil mort, care vine acolo desfăcut la rândul său de toate neamurile, după ce și-a lăsat pe pământ toată podoaba de acolo. Numai astfel poate fi dreapta judecată! Eu, ca unul ce știu acestea înaintea voastră, am și orânduit ca judecători pe chiar copiii mei: doi din Asia, pe Minos și Radamante, iar 524a din Europa pe Aiakos. Lui Minos îi voi da precăderea în judecăți, pentru cazul când unul sau altul dintre ceilalți ar avea o nedumerire în vreun

340

punct: în acest chip se va orândui cea mai dreaptă hotărâre asupra drumului ce trebuie să apuce oamenii dincolo". Iată, Kallikles, ce-am auzit povestindu-se, lucruri pe care eu le cred adevărate. Iată și ce poate b urma după a mea socotință, din cele spuse mai sus.

Ce este moartea?

Eu cred că moartea nu-i nimic alta decât despărțirea a două lucruri deosebite: sufletul și corpul. Și când s-au desfăcut unul de altul, nu mai puțin fiecare dintr-însele își păstrează starea proprie, pe care omul o avea când era în viață. Așa, corpul își ține propria lui natură și arată semnele tratamentelor și a suferințelor ce va fi îndurat. Dacă, de pildă, c un om a avut în viață corpul mare, fie în mod natural, fie ca urmare a modului de a se fi hrănit, fie din ambele pricini, el și mort va fi mare; dacă a fost gras, va fi și după moarte gras; la fel și cu toate celelalte: dacă de pildă a avut grijă în viață să-și păstreze părul, el va fi pletos și mort; dacă purta pe corp, când trăia, te-miri-ce urmă de biciuire ori altfel de răni — nu numai de bici, ci și din alte pricini — și pe acestea le poți vedea pe trupul său neînsuflețit; de asemenea, dacă ar fi avut mădularele frânte sau stâlcite când era viu, frânte sau stâlcite pot fi văzute și după moarte. Într-un cuvânt, în orice chip își va fi pregătit în d viață corpul, în același chip va rămâne și mort: va avea. adică, vizibile câtăva vreme toate sau cea mai mare parte din particularitățile lui. Și lucrul îmi pare că se întâmplă la fel și cu sufletul, Kallikles. Dezbrăcat de corp, se va putea cunoaște urmele pasiunilor ce-i străbătuseră viața: fie ale celor din natură, fie ale celor pe care omul și le va fi întipărit în suflet, datorită unei deprinderi repetate asupra fiecărui lucru. Iar când sufletele lor se vor înfățișa judecătorului, când de pildă cele din Asia vor veni la Radamante, acesta, după ce le va așeza în față, le va examina e pe fiecare, fără să știe ale cui sunt. Și nu rareori judecătorul are înaintea sa pe însuși Marele Rege, ori sufletul vreunui alt rege, ori pe al unui puternic, cu deosebire

când vede că are de-a face cu unul lipsit total de sănătate, sfâșiat de biciul patimilor sau de ridurile ce i-au întipărit adânc jurămintele strâmbe, nedreptatea și faptele vieții de toate zilele. Nimic 525a drept în el; toate strâmbate de trufie, de minciună, de-o creștere din care a lipsit adevărul. Vede în sfârșit un suflet pângărit de neorânduială și de

341

PLATON

toate fărădelegile pe care i le-a pricinuit în viață puterea nemărginită, moliciunea, cutezanța cea pătimasă și lipsa de măsură în fapte. Iar după ce judecătorul a examinat un suflet păcătos ca acesta, îl trimite numaidecât cu rușine într-o închisoare, în care, dacă ajunge, începe să-și ispășească în suferințe pedepsele ce i se cuvin. Și ce i se cuvine unei ființe supuse astfel ispășirii? Ce se cade omului pe care-1 pedepsește cineva pe bună dreptate? Una din două: sau să se facă om de treabă, trăgând un folos din suferință, sau să fie pildă altora, pentru ca, oricine-1 vede îndurând cele ce îndură, să se înfricoșeze și să se facă mai bun. Dar și cei care se aleg cu un folos și cei care-și ispășesc în pedepse greșelile — fie c-ar fi osândiți astfel de zei sau de oameni — ei fac parte oricum din categoria celor ce s-au făcut vinovați de păcate ce se pot ierta. Dar și așa, folosul cu care ei se aleg, aici ori în infern, e dobândit nu mai puțin prin dureri și suferințe... că nu-i alt chip a se elibera de păcatul nedreptății. Cât pentru vinovații cei mari, cei pe care deprinderea și nărvirea în rele îi osândește fără leac, de la unii ca dâșii nu rămâne decât pilda pentru alții. Folos ei nu trag din pedeapsa proprie, ca unii ce n-au iertare. Se folosesc însă alții: toți câți, fiind nedrepti, îi văd pe aceștia supuși din cauza păcatelor la cele mai mari, mai dureroase și mai înfricoșătoare suferințe — eternă priveriște și înștiințare pentru cei ce se tot coboară în închisoarea infernului. Și eu unul nu mă îndoiesc că și Arhelau va sta în rândul lor, fără de alta, dacă-i adevărat ce Polos mi-a spus despre dânsul. Ba adaug și pe toți tiranii, câți vor mai fi fost... De altminteri, eu sunt încredințat că cea mai mare parte dintre cei sortiți a rămâne pilde sunt aleși dintre tirani, dintre regi, dintre puternicii zilei și în genere dintre cei care s-au îndeletnicit cu cârmuirea statelor. De obicei aceștia sunt oameni care, fiindcă dispun de-o putere suverană, săvârșesc cele mai mari crime și cele mai blestemate fapte. Părerea mea se întărește și de mărturia lui Homer, în ale cărei opere ne sunt înfățișați regi și potențați, care în împărăția lui Hades erau osândiți la chinuri veșnice; așa e cazul lui Tantal, Sisif și Tityos. În schimb, nu cunosc poet care să fi menționat pe Tersit care, deși renumit ca păcătos pentru răutatea lui fără de iertare, totuși, fiindcă a fost un simplu particular, nimeni nu l-a pus să sufere pedepse înfricoșate.

342

GORGIAS

Păcătoșii cei mari sunt cu deosebire cei puternici. O excepție: Aristide al lui Lisimah

Pricina? Nici nu i-ar fi fost lui cu putință, ca particular, să se coboare la o astfel de treaptă a păcătoșeniei; pentru asta a și fost el mai fericit decât unul dintre cei cu mare putere. Cum vezi, Kallikles, cu deosebire între oamenii înzestrați cu autoritate vei găsi pe cei care devin criminali adevărați. Trebuie să adaug totuși că nimic nu te împiedică să 526a întâlnești și dintre cei puternici în rândurile cetățenilor virtuoși. Sunt cu totul vrednice de admirat asemenea cazuri, când apar. Căci să recunoaștem, Kallikles: când ai la îndemână toate mijloacele de a fi nedrept, nu-i ușor să trăiești după dreptate. Și cât de puțini sunt muritorii care intră în această categorie! S-au ivit în adevăr și la noi și pe aiurea — și sper că s-or mai ivi — dintre cei virtuoși și buni, având însușirile trebuitoare pentru a duce la îndeplinire cu dreptate sarcinile pe care le încredințează cineva. Eu știu numai unul, a cărui faimă s-a lățit pe tot b cuprinsul locuit de greci: este Aristide al lui Lisimah. Dar, preabunule, cea mai mare parte dintre cei puternici sunt păcătoși. Și acum, întorcându-ne la ce ziceam adineauri, când acel Radamante, de care a fost vorba, primește un astfel de suflet, el nu vrea să știe de dânsul nimic, nici cine este, nici din cine se trage, ci doar dacă e un păcătos. Și, după ce se încredințează că-i așa, îl trimite în Tartar, adăugând doar atât: dacă-1 socotește om rău, dacă-i cu iertare sau dacă e rău fără de leac. Acela, odată intrat acolo, începe să îndure suferințele meritate. Alteori, când judecătorul bagă de seamă că are înaintea un suflet care a străbătut prin viață fiind însoțit de evlavie și adevăr, sufletul unui c oarecare, fie particular fie altcineva (cu deosebire, Kallikles, pot vorbi aici de cazul când are în față sufletul unui filosof, care și-a îndeplinit în viață ale sale și nu s-a încurcat în intrigi), atunci judecătorul, după ce-1 admiră, îl trimite în Insulele Fericirilor. Aceleași lucruri, exact la fel, face Aiaikos. Și unul și celălalt judecă ținând în mână o varga. Iar Minos, fiind supraveghetor, sade jos. Numai dânsul ține în mână sceptrul de aur, cum zice că l-a văzut și Odiseu al lui Homer¹: „*Stând și d pe morți judecându-i cu schiptrul de aur în mână...*”

¹ Odiseea, XI, 569.

343

U

Cât mă privește, Kallikles, eu sunt încredințat de adevărul acestor susțineri și studiez în ce chip mă voi înfățișa judecătorului având sufletul cel mai sănătos. Lăsând la o parte onorurile cu care sunt deprinși cei mai mulți dintre oameni și urmărind numai adevărul, îmi voi da osteneala în fapt, cât pot, să fiu cel mai virtuos atât în viață cât și — când va fi să mor — în moarte. Și sfătuiesc cu întreaga mea putere pe toți oamenii — se înțelege, te îndemn în rândul întâi pe tine, contrar ideilor ce împărtășești — să vă îndreptați către acest fel de viață și să râvniți premiul unei astfel de lupte, pe care o declar mai prețioasă decât toate celelalte întreceri de aici. Și te țin de rău, pentru vremea când nu vei mai fi în stare să-ți ajuți ție însuși, atunci când va veni și pentru tine ziua dreptății și vei fi supus judecății de care am vorbit puțin mai

527a înainte. Ajuns în fața judecătorului, la fiul Aiginei, când va pune mâna pe tine ca se te ducă acolo jos, vei rămâne și tu cu gura căscată și cu capul amețit, nu altfel decât sunt eu aici. Ba s-ar putea să te și palmuiască cineva pe obraz și să te acopere de ocări în chip și fel. Poate că acestea îți par un basm din cele ce spun babele și le disprețuiești; n-ar

b fi nici o mirare să le nesocotești, dacă am fi în măsură să căutăm dezlegarea problemei în altă direcție și să găsim alte soluții, mai bune și mai aproape de adevăr. Dar, așa stând lucrurile, tu vezi singur că voi trei, fiind cei mai capabili dintre toți grecii de astăzi — tu, Polos și Gorgias —, nu vă văd în stare să faceți dovada că altul e felul de viață ce ar trebui să ni-1 însușim și nu acesta, care are superioritatea că-i folositor și în lumea de dincolo. Nu numai atât, dar lungile noastre discuții, deși au izbutit să zdruncine toate teoriile, pe una singură n-au clintit-o din liniștea ei. Anume, că mai degrabă trebuie să ne ferim de a săvârși decât de a suferi nedreptatea și că, dacă e o preocupare vrednică de dat în grijă omului, este să nu căutăm mai mult a părea decât a fi drept; aceasta și în viața particulară și în cea publică. Și, dacă cineva

c se face rău într-o parte, el trebuie să fie pedepsit, întrucât al doilea bun după cel de a fi drept este ca, dacă te-ai făcut netrebnic, să-ți ispășești prin pedepse greșelile. De asemenea, trebuie să fugim de toată lingușirea: și de cea față de sine, și de cea față de alții, și de cea față de câțiva, și de cea față de mulțime. Iar de retorică să ne folosim ca de oricare altă faptă, punând-o pururea în slujba dreptății. Ascultându-mă deci pe mine, însoțește-mă acolo unde, dacă ajungi, vei fi fericit și în cursul vieții și după ce mori: mi-o arată rațiunea însăși.

Practică virtutea chiar suferind palme, zice Socrate

Și lasă pe oarecine să te disprețuiască, să te trateze ca pe un om fără minte, să te acopere de ocări, dacă-i place așa. Pe Zeus! **tu** prinde atunci cutezanță și fii gata să primești chiar palma cea rușinoasă, de care vorbeam... că nu-i nimic grozav în această suferință dacă, practicând virtutea, rămâi de fapt un om superior și corect. Și numai după ce vom fi străbătut împreună drumul virtuții, ne vom apuca și de treburile politice; de-abia atunci vom pune la cale ceea ce vom găsi că-i nimerit a orândui, ca unii care vom fi atunci mai în stare să hotărâm decât suntem acum. E în adevăr lucru rușinos ca noi, fiind în halul în care ne arătăm că suntem, să ne mai și fălim, lăsând a crede că este ceva de capul nostru, când noi ne schimbăm părerile asupra aceluiași lucruri în fiecare clipă; aceasta chiar în marile probleme! La câtă neștiință ne-am coborât! Să ne folosim, prin urmare, de călăuza rațiunii, care ni s-a descoperit acum. Este rațiunea care ne învață că cel mai bun chip de a trăi viața e să practicăm dreptatea, și în general virtutea, în vederea vieții și a morții. Să urmărim acestei învățături și s-o propovăduim și celorlalți. Ci nu pe aceea, în care crezi tu, și spre care mă împingi și pe mine, că nu-i bună de nimic, Kallikles.

MENON

sau DESPRE VIRTUTE

Menon, Socrate, sclavul lui Menon, Anytos¹

Virtutea se învață?

MENON: Poți să-mi spui, Socrate, virtutea se învață, ori nu se 70a capătă decât prin exercițiu și nicidecum prin învăț? Sau poate n-o dobândim nici prin exercițiu, nici prin învățare, ci se naște în sufletul oamenilor fie de la natură, fie din vreo altă pricină?

SOCRATE: Menon, între greci până acum tesalienii erau renumiți și admirați pentru călărie și bogății; astăzi, cred că sunt și pentru știință. b Cu deosebire cei din Larissa, concetățenii prietenului tău Aristip². Negreșit, lui Gorgias îi datorați acest renume; venind în orașul vostru, el a stârnit și a strâns în jurul său un număr de pasionați ai științei: pe fruntașii familiei Aleuazilor — între ei și scumpul tău Aristip — și pe alți tesalieni de frunte. De la dânsul ai luat și deprinderea de a da răspunsuri neînfricate, cu eleganță chiar, când vă întreabă cineva. Pentru cunoscători ca Gorgias, care se oferea să răspundă oricărui grec ce ar fi dorit să-i pună întrebări în orice direcție — și nimeni nu rămânea fără c răspuns —, lucrul este natural. Dar aici la noi, iubite Menon, s-a întâmplat pe dos. Un vânt de secăciune a suflat peste știință, din locurile noastre înspre voi, și mi-e teamă că a dus într-acolo toată înțelepciunea.

¹ Unul dintre cei trei acuzaatori ai lui Socrate.

² Nu-i vorba de filosoful din Cirenaica, discipolul lui Socrate, ci de un tesalian, discipol ca și Menon al lui Gorgias.

347

PLATON

MENON

71a Că de vrei să întrebi așa ceva pe vreunul de prin pățile noastre, n-ai să găsești pe nimeni să nu rădă și să nu-ți spună: „Se vede, străine, că mă iei drept un om fericit, drept unul care știe dacă virtutea se dobândește prin învăț ori prin vreun alt mijloc, pe când în realitate eu sunt așa de departe de a ști dacă virtutea se învață ori nu, că nu-mi dau seama nici măcar ce este, ce poate fi”. Eu însumi sunt, Menon, în această situație; b sufăr și eu de aceeași lipsă ca și concetățenii mei și singur mă plâng de mine că n-am nici o știință despre virtute. Apoi de nu știu ce este, cum voi ști de ce fel este ea? Crezi cu puțință că cine nu cunoaște deloc pe Menon poate ști dacă-i frumos, bogat ori nobil, sau dacă are însușiri contrarii acestora? Crezi așa ceva cu puțință?

c MENON: Nu cred. Dar să fie adevărat, Socrate, că tu nu știi nici ce-i virtutea? Și putem lăți pe la noi despre tine o astfel de știre?

SOCRATE: Nu numai asta, prietene, dar că până acum n-am întâlnit nici măcar pe vreun altul care, după credința mea, să fi știut acest lucru.

MENON: Da ce, când a fost pe aici Gorgias, nu te-ai întâlnit cu dânsul?

SOCRATE: Ba da.

MENON: Ei? Și ai găsit că nu știe?

SOCRATE: Exact nu-mi aduc aminte, Menon, și nu-ți pot spune pe dată ce mi s-a părut atunci. Se poate că acela să fi știut. Ți-oi fi d aducând chiar tu aminte ce-a zis. Amintește-mi numai cum a vorbit, sau, dacă vrei, vorbește tu... că, de nu mă înșel, ai aceleași păreri ca dânsul.

MENON: Așa e.

SOCRATE: Să-l lăsăm atunci pe el la o parte, mai ales că lipsește. Tu, Menon, spune-mi, pe zei, părerea ta asupra întrebării ce e virtutea. Spune, și nu pregeta... pentru a avea și eu mulțumirea să fiu dat 6p minciună cu cea mai fericită greșeală... dacă-mi arăți că și tu și Gorgias cunoașteți problema, în vreme ce eu am declarat că nici n-am întâlnit măcar pe altul care s-o cunoască.

Părerea lui Menon despre virtuți

e MENON: Nu-i greu să-ți spun, Socrate. Înainte de toate, dacă vrei să vorbesc, de pildă, despre virtutea la bărbat, e de ajuns a-ți spune în ce constă ea. Pentru un bărbat virtutea stă în capacitatea de a conduce bine

348

I

treburile statului și, călăuzindu-le, de a face bine prietenilor, prigonind pe dușmani și, bineînțeles, veghind asupra sa, spre a nu suferi nimic. Dacă vrei acum să-ți vorbesc de virtutea la femeie, nu-i greu să-ți arăt că datoria ei este să-și administreze bine casa, păstrându-i avutul interior; al doilea, ea

trebuie să fie ascultătoare bărbatului. Și tot așa: alta-i virtutea unui copil — fată sau băiat —, alta-i de-o privim la omul mai în etate: om liber dacă vrei, ori, de preferi altfel, un sclav. Și există încă atâtea feluri de virtuți că nu ești deloc stingherit când e vorba să spui de virtute ce este. Că doar există câte o virtute pentru fiecare categorie de fapte și de vârste, și în vederea fiecărui lucru în parte. Și nu ;>Ilfel cred că stă lucrul cu viciul, Socrate.

SOCRATE: Pe cât se pare, Menon, am dat de mare noroc, de vreme ce, căutând numai o virtute, am găsit zăcând în tine un roi de virtuți. Dar, Menon, continuând puțin comparația cu roiul și întrebându-te ce este în esență o albină, dacă am presupune că-mi răspunzi: „Sunt multe, sunt fel de fel de albine”, ce-ai zice tu dacă ți-aș pune următoarea întrebare: „Spunând de albine că-s multe, felurite și între sine deosebite, nu faci asta considerându-le în calitatea lor de albine? Ceea ce le deosebește nu-i, spre exemplu, nici frumusețea, nici mărimea, nici vreo altă însușire de felul acestora?” Întrebat așa, spune ce vei răspunde?

MENON: Aș răspunde că, întrucât sunt albine și întrucât sunt privite ca atare, nu se deosebesc întru nimic una de alta.

SOCRATE: Și dacă după asta ți-aș spune: „Menon, arată-mi acum în ce constă faptul că albinele, luate toate împreună, nu se deosebesc între dânsese deloc, ci sunt identice?” Mi-ai putea da un răspuns și la această întrebare?

MENON: Aș putea.

SOCRATE: Tocmai așa-i și cu virtuțile: cât de multe ar fi, și cât de felurite, toate au o însușire, una și aceeași: „numai printr-însa virtuțile sunt virtuți. Este nota pe care trebuie s-o avem în vedere pentru a da un răspuns corect și lămurit celui care întreabă ce poate fi virtutea, înțelegi ori nu ce spun?

MENON: Cred că înțeleg, deși nu-s stăpân cum aș vrea pe sensul întrebării.

SOCRATE: Deosebirea ce faci, Menon, este privitoare numai la virtute? Că una-i virtutea bărbatului, alta a femeii, și așa mai departe?

349

72a

PLATON

Sau se poate referi și la sănătate și la mărime și la puterea trupului? Sănătatea unui bărbat este după tine altceva decât a femeii sau e una și aceeași oriunde-i vorba de sănătate și indiferent dacă avem de-a face cu e un bărbat sau cu altcineva?

MENON: Aceeași mi se pare sănătatea și a bărbatului și a femeii.

SOCRATE: Nu-i la fel și în privința mărimii, în a puterii corpului? Dacă, de pildă, o femeie este voinică, nu va fi astfel prin aceeași însușire și prin aceeași putere prin care este voinic un bărbat? Căci prin cuvântul „aceeași” înțeleg că puterea nu-i mai puțin putere când aparține bărbatului decât când aparține femeii. Ori găsești pe ale vreo deosebire? 73a

MENON: Eu, nu.

SOCRATE: Și virtutea, în însușirea ei de virtute, se va deosebi când o aflăm la copil, la bătrân, la femeie ori la bărbat?

MENON: Mi se pare, Socrate, că în toate acestea nu-i unul și același caz.

SOCRATE: De ce? N-ai spus tu că virtutea bărbatului e să conducă bine treburile statului, a femeii să administreze casa?

MENON: Am spus.

SOCRATE: Bine, dar a fi în stare să conducă bine statul, casa ori b altceva nu înseamnă să le călăuzești cu înțelepciune și dreptate?

MENON: Se-nțelege.

SOCRATE: Dar a administra drept și înțelept nu-i în realitate a picura dreptate și înțelepciune în fiecare act de conducere?

MENON: Firește.

SOCRATE: Atunci și unul și celălalt, când vor să dobândească virtutea, au nevoie de aceleași lucruri. Și femeia și bărbatul trebuie să picure dreptatea și înțelepciunea în administrațiile ce fac.

MENON: Se vede.

SOCRATE: Dar ce, copilul și bătrânul, dacă sunt dezordonați și nedrepți, ar mai putea fi virtuoși?

MENON: Nu, desigur.

SOCRATE: Dar dacă sunt înțelepți și drepți? c

MENON: Atunci da.

SOCRATE: Prin urmare toți oamenii sunt în același chip virtuoși, fiindcă devin astfel prin aceleași însușiri.

MENON: Probabil.

SOCRATE: Că, desigur, n-ar fi virtuoși în același chip, de n-ar fi într-însii aceeași virtute.

350

MENON

MENON: Nu, desigur.

SOCRATE: Întrucât virtutea este în toate una și aceeași, caută de spune, adu-ți aminte ce-a zis

Gorgias că este, și ce zici tu — după dânsul?

Virtutea privită în general. O definiție a virtuții

MENON: Ce alta decât puterea de a conduce oamenii? Iată o definiție, dacă umbli după una atotcuprinzătoare.

SOCRATE: E tocmai după ce umblu. Dar crezi tu, Menon, ca aceeași virtute poate însufleți și pe copil și pe sclav... pentru a-i face în stare să poruncească stăpânului lor? Și găsești că cel ce conduce mai rămâne sclav?

MENON: Deloc, Socrate.

SOCRATE: Nici nu-i firesc, preabunule. Acum bagă de seamă următoarele: când zici „e în stare să poruncească”, nu-i bine să mai adăugăm „cu dreptate” și nu „pe nedrept”?

MENON: Este bine, Socrate, că doar dreptatea-i virtute.

SOCRATE: Vorbești de *virtute*, Menon, ori de virtuți?

MENON: Ce vrei să-nțelegi cu asta?

SOCRATE: Ce-nțeleg și cu oricare lucru. Luăm, de pildă, rotunjimea, pe care aș putea-o numi o *figură*, nu însă *figura*, fiindcă există și alte figuri afară de rotunjime.

MENON: Și-i corect să spui așa, că și eu, când vorbesc de dreptate, recunosc că în afară de ea există și alte virtuți.

SOCRATE: Care-s acestea? Spune-mi și tu așa cum, de pildă, dacă mi-ai cere, ți-aș înșira un număr de figuri. Citează-mi deci și alte virtuți.

MENON: Îndrăzneala, de pildă, mi se pare a fi virtute; apoi cumpătarea, înțelepciunea, generozitatea și alte multe.

SOCRATE: Iar căzurăm, Menon, în eroarea de adineauri; iar am dat de multe virtuți, căutând numai una. Decât modul cum am ajuns aici a fost acum altul decât adineauri. Dar virtutea unică, virtutea care trece ca un fir prin toate, n-o putem afla.

MENON: Nu pot pretinde, Socrate, ca în celelalte expuneri ale tale, care-i virtutea unică pe care o ceri acum; aceea care se opune, ca virtute, tuturor celorlalte.

74a

351

PLATON

SOCRATE: Este și firesc. Dar eu îmi voi da osteneala cât pot să facem totuși un pas mai departe. Ți dai seama că în toate-i așa? Dacă unul te-ar întreba — cum ziceam mai înainte — „Ce-i o figură, Menon”? și i-ai răspunde: „Rotunjimea”; și dacă el te-ar întreba, ca și mine: „Rotunjimea-i figura însăși sau numai una din figuri?” Neîndoios, răspunsul tău ar fi: „Numai una din figuri”.

MENON: Desigur.

SOCRATE: Și n-ai spune asta tocmai fiindcă există și alte figuri?

MENON : Da.

SOCRATE: Și dacă ar adăuga întrebarea: „Ce fel sunt?” i-ai putea răspunde?

MENON: I-aș putea.

SOCRATE: Presupun iarăși că te-ar întreba în același fel și despre culoare: „Ce anume este?”

Răspunzându-i „albul” cel ce te-a întrebat ți-ar putea întoarce vorba astfel: „Albul este culoarea însăși, sau numai una din culori?”, iar răspunsul tău ar fi: „E numai una”, fiindcă există și alte culori.

MENON: Așa e.

SOCRATE: Și dacă te-ar îndemna să rostești și alte culori, nu i-ai spune și altele, care nu-s mai puțin culori decât albul?

MENON: Așa e.

SOCRATE: Și dacă cineva ar duce mai departe firul gândirii (la fel cu mine acum) și ar spune: „Noi pururea ajungem la pluralitate, dar mie nu-mi trebuie asta, ci, fiindcă dai tuturor un singur nume și susții că nu-i unul care să nu fie totuși o figură — chiar când sunt opuse una alteia — spune-mi care-i esențialul, care-i lucrul ce cuprinde în mod egal suprafața rotundă, ca și pe cea dreaptă, pe care o numești figură și zici că rotundul nu-i întru nimic mai puțin figură ca dreptul?” Ce, nu spui asta?

MENON: Ba da.

SOCRATE: Toate bune, dar afirmând așa ceva nu-i cum ai zice, de pildă: „Rotundul nu-i întru nimic mai rotund ca dreptul și dreptul nu-i întru nimic mai drept ca rotundul?”

MENON: Deloc, Socrate!

SOCRATE: Cum, nu spui tu de forma rotundă că-i o figură cum e cea dreaptă și despre aceasta că-i o figură la fel cu cea dintâi?

MENON: Adevăr grăiești.

352

MENON

SOCRATE: Atunci ce-i aceea al cărei nume este „figură”? Încearcă de-mi spune. Vezi însă dacă și

mie, care te întreb astfel, despre figură sau culoare, mi-ai răspunde: „Omule, nici nu înțeleg ce dorești de la mine, nici nu știu ce vorbești”, mi-e teamă că i-ai da prilejul să se mire și să-ți spună: „Nu pricepi ca eu umblu după ce-i comun în toate astea?” Cum, n-ai putea da răspuns la o întrebare, de pildă, formulată așa: „Ce conținut comun este în suprafața rotundă, în cea dreaptă, și-n toate celelalte, pe care le numești figuri?” Încearcă de-mi spune, căci ai să dobândești prin asta încă o experiență în vederea răspunsului ce mi-l vei da asupra virtuții.

MENON: Ba nu, asta spune-o mai bine tu, Socrate.

SOCRATE: Vrei să-ți fac o plăcere?

MENON: Nici vorbă.

SOCRATE: Vei binevoi atunci să-mi vorbești la rândul tău despre virtute?

MENON: Cum de nu?

SOCRATE: Să-mi dau deci osteneala... că face.

MENON: Se-nțelege că face.

Ce este o schemă?

SOCRATE: Dacă-i așa, să ne ostenim a spune ce-i o figură. Bagă mai întâi de seamă dacă primești pentru schemă următoarea definiție. Din toate lucrurile schema-i numai aceea însușire care însoțește pururea culoarea. Ți-i de ajuns asta ori umbli după alta? Cât mă privește, mi-ar plăcea să spui și tu despre virtute atât cât poți.

MENON: Bine, Socrate, dar definiția ta-i cam ieftină.

SOCRATE: Cum ieftină?

MENON : Că figura, după socotința ta, e ceva care însoțește pururea culoarea. Bine, dar dacă cineva îți spune că nu știe nimic de culoare, ci-i tot atât de necunoscător ca ?i asupra figurii, ce răspuns crezi că ai fi putut da?

SOCRATE: Unul care să conțină adevărul. Dacă aș avea înaintea mea un om de știință ori dacă cel ce mă întreabă ar fi un pasionat al disputelor, vreun polemist, de pildă, eu i-aș spune: „Ce-am zis e acum zis; de nu este exact, rămâne în sarcina ta să iei cuvântul și să mi-o dovedești”. Dacă însă doi oameni care ar fi prieteni — cum suntem noi

353

75a

İEM

PLATON

acuma — ar vrea să discute împreună, cred că s-ar cuveni să-și dea răspunsurile ceva mai blând, ceva mai dialectic. Că a vorbi „mai dialectic” poate nu-i numai să dai răspunsuri adevărate, ci să le întemeiezi și pe ce a recunoscut că știe însuși convorbitorul tău. Voi încerca deci să-ți vorbesc așa. Acum spune-mi: există ceva pe care-l e numești „sfârșit”? Vreau să zic „capăt”, „extremitate”..., căci toți acești termeni au după mine aceeași valoare. Singur Prodicos ar fi poate de altă părere; tu însă cred că rostești în mod egal: „s-a sfârșit” ori „s-a terminat” și-mi place să văd că nu-i nimic ciudat în astfel de expresii.

MENON: Da, așa rostesc și eu și am credința că pricep ce spui.

SOCRATE: Și alta: există ceva pe care-l numești „suprafață” și 76a altceva care poartă numele „solid”, termeni întrebuințați în geometrie?

MENON: Există, și eu așa-i numesc.

SOCRATE: Desigur, ai să poți acum pricepe, din aceste pilde, în ce constă „schema” de care vorbesc. Față de orice figură luată în parte, eu zic că figura privită în general este linia cu care se termină solidul; și, rezumându-mi într-un cuvânt definiția, aș putea spune: „figura este marginea corpului solid”.

MENON: Și culoarea ce zici că e, Socrate?

SOCRATE: Mă jignești, Menon: pui unui om în etate întrebări greu de răspuns și nu-ți bați capul să-ți aduci măcar aminte și să-mi spui b ce-a zis Gorgias despre virtute.

MENON: Răspunde tu întâi, Socrate, și îndată voi vorbi și eu.

SOCRATE: De-ar avea cineva un vâl pe ochi, tot și-ar da seama din discuția cu tine, Menon, că ești om frumos și că ai încă admiratori.

MENON: Cum asta?

SOCRATE: Că nu faci nimic, numai dai porunci ori de câte ori deschizi gura. Trufașii fac așa, numai ei se poartă astfel, ca tiranii, când este vremea lor. Poate m-ai cunoscut pe mine: ca frumusețe eu las de c dorit, dar îți voi face pe plac și-ți voi da îndată răspunsul.

MENON: Îmi faci o mare plăcere.

SOCRATE: Poate vrei să-ți răspund în felul lui Gorgias, ca să mă urmărești mai ușor?

MENON: Vreau, cum să nu?

Socrate definește ce este culoarea în felul lui Gorgias

SOCRATE: Ia să vedem, nu ziceți și voi, după Empedocle, că din ființe emană niște efluvii?

MENON

MENON: Ba foarte mult.

SOCRATE: Că ființele au pori prin care pătrund și ies acele efluvii?

MENON: Foarte adevărat.

SOCRATE: Că o parte din aceste efluvii sunt adaptate mărimii porilor, altele însă au dimensiuni mai mici sau mai mari?

MENON: Așa stau lucrurile.

SOCRATE: Și nu există ceva pe care-l numești vedere?

MENON: Există.

SOCRATE: Din acestea „înțelege ce-ți spun”, a zis Pindar: culoarea nu-i alta decât un efluviu de figuri adaptat vederii, efluviu sensibil.

MENON: Foarte bine alcătuit, Socrate, îmi pare răspunsul acesta.

SOCRATE: Și felul meu de exprimare a fost poate în sensul deprinderii tale. Totodată înțelegi, cred, că după o asemenea expunere vei fi și tu în stare să ne lămurești: ce-i vocea, ce-i mirosul, ce sunt atâtea altele din aceeași categorie.

MENON: Nici vorbă.

SOCRATE: Menon, răspunsul meu e în stil de tragedie; de aceea ți-e mai pe plac decât cel asupra figurii.

MENON: Așa e.

SOCRATE: Și totuși, o, fiu al lui Alexidemos, lucrul nu-i astfel. Cât pot fi eu de convins, răspunsul acesta e mai bun decât acela. Socotesc că nici tu n-ai mai crede altfel de n-ar trebui, cum ziceai ieri, să pleci înainte de ziua „misterelor”, ci ai mai rămâne până după ce te-ai iniția...

MENON: Aș rămâne, Socrate, de-aș ști că-mi vei mai spune multe din acestea.

77a

SOCRATE: Bunăvoința nu-mi va lipsi; și de dragul tău și-n interesul meu chiar, voi spune cât vrei din acestea. Mi-e teamă numai că nu voi fi în stare să vorbesc prea multe în direcția aceasta. Dar haide, încearcă să te ții și tu de făgăduiala ce mi-ai dat: vorbește de virtute în genere, spune ce este fără a face dintr-un lucru mai multe, cum se zice în glumă pe socoteala celor care sparg câte ceva; tu, lăsând vasul întreg și sănătos, spune ce-i virtutea. Cât privește pildele, ai luat destule de la b mine.

354

355

PLATON

Menon definește virtutea: „iubirea lucrurilor frumoase”

MENON: După mine, Socrate, virtutea este, cum zice poetul, „să te bucuri de cele frumoase și să fii tare”. Da, eu numesc asta virtute: când, dorind cele frumoase, poți să le și agonisești.

SOCRATE: Când vorbești de un om doritor al lucrurilor frumoase, nu numești în același timp pe doritorul celor bune?

MENON: Nici vorbă.

SOCRATE: Sunt și unii care doresc cele rele, cum alții caută pe cele bune? Ce, prietene, după părerea ta, nu-s toți oamenii doritori ai celor bune?

MENON: Nu găsesc.

SOCRATE: Cum, există doritori de rele?

MENON: Da.

SOCRATE: Desigur, încredințați că-s bune cele rele. Nu vrei să zici așa? Sau, cu toate că-și dau seama de cele rele ca atare, sunt totuși doritorii lor?

MENON: Cred că-i și un caz și celălalt.

SOCRATE: Să ne înțelegem, Menon, după tine cineva poate cunoaște cele rele ca atare și să fie totuși doritorul lor?

MENON: Nici o îndoială.

SOCRATE: Dar ce înțelegi tu prin „a dori”? Înțelegi prin asta o realizare pentru sine?

MENON: O realizare doresc, că ce alta?

SOCRATE: Socotind cumva că și relele pot fi de folos cui i se întâmplă, sau chiar știind că aduc vătămare cui îi ies în cale?

MENON: Sunt și unii care socotesc că relele aduc folos, sunt și dintre cei care știu că vatămă.

SOCRATE: Crezi că, dându-și seama că relele sunt rele, există oameni care socotesc totuși că și relele aduc folos?

MENON: Chiar asta n-aș putea-o crede.

SOCRATE: Este dar învederat că aceștia, de care vorbești, nu-s doritorii relilor, ca unii ce nici nu le cunosc; ei sunt doritori ai lucrurilor pe care le-au crezut bune și care de fapt sunt rele. Necunoscători ai relilor, ba fiind chiar în idee că au a face cu cele bune, ei sunt în realitate doritori ai celor bune. Sau

nu?

MENON: Sunt ceva sortți să aibă dreptate.

356

MENON

SOCRATE: Dar ce, doritorii relexor, adică cei care știu, cum zici tu, că relexe vatămă cui li se întâmplă, își dau seama cu siguranță că vor fi păgubiți de ele?

MENON: În mod necesar.

SOCRATE: Dar aceștia nu cred despre cei păgubiți că suferă în măsura în care au fost păgubiți?

MENON: În mod necesar și asta.

SOCRATE: Și că cei care suferă sunt niște nenorociți?

MENON: Cred.

SOCRATE: Dar este cineva care vrea să sufere și să fie un nenorocit?

MENON: Eu unul n-o cred, Socrate.

SOCRATE: Atunci, Menon, nimeni nu-i doritorul relexor, dacă este adevărat că nimeni nu vrea să fie astfel... Că ce-i alta a fi în suferință decât să fii doritorul relexor și să te faci stăpânul lor?

MENON: Poate să ai dreptate, Socrate; poate că nimeni nu vrea cele relexe.

Virtutea e puterea de a-și agonisi lucrurile frumoase

SOCRATE: Ziceai adineauri că virtutea este să vrei cele bune și să le poți agonisi?

MENON: Da, ziceam.

SOCRATE: Din aceste două, nu cumva una, a voi cele bune, este ceva care stă la îndemâna tuturor? Nu cumva cu nimic nu poate fi unul mai bun decât celălalt în această chestiune?

MENON: Se vede.

SOCRATE: Dar este vădit că dacă unul e mai bun decât altul, numai în privința puterii este astfel.

MENON: Nici o îndoială.

SOCRATE: Asta-i deci, după cât se pare, virtutea în cugetul tău: puterea de a-ți agonisi cele bune.

MENON: În totul, Socrate, cred și eu că lucrul stă așa cum îl privești tu acum.

SOCRATE: Să cercetăm de rostești și aici un adevăr: poate spui bine. Zici că virtutea-i să fii în stare a-ți agonisi cele bune?

MENON: Zic.

357

78a

PLATON

SOCRATE: Și nu numești lucruri bune, de pildă, sănătatea și bogăția?

MENON: Ba și aur de-ți agonisești, și argint, și onoruri, și înalte dregătorii în stat...

SOCRATE: Nu cumva te gândești și la alte bunuri în afară de cele din această categorie?

MENON: Nu. Dar în tot cazul mă gândesc la toate câte sunt din d această categorie.

SOCRATE: Bine. A-ți agonisi aur și argint este o virtute; așa sună părerea lui Menon, prietenul, prin părinți, al marelui rege. Dar n-adaugi acestei agonisiri, Menon, și vorbele „pe căi drepte și legiuite”, sau asta-i cu totul indiferent? Ba, deși le va agonisi cineva chiar pe nedrept, tu o numești tot virtute?

MENON: Deloc, Socrate.

SOCRATE: Atunci, viciu?

MENON: Negreșit.

SOCRATE: Pe cât se pare, trebuie să adăugăm acestei agonisiri dreptatea, cumpătarea, sfințenia ori vreo altă parte a virtuții; că de nu, virtute nu va fi, oricâte bunuri ar agonisi. ^e MENON: În adevăr, cum ar putea avea ființă virtutea fără acestea?

SOCRATE: Faptul de a nu mai umbla după aur și argint, nici pentru sine nici pentru altul, ori de câte ori n-avem la îndemână pentru aceasta calea cea dreaptă, nu-i și dezinteresarea asta tot o virtute?

MENON: Așa se pare.

SOCRATE: Prin urmare, agonisirea unor astfel de bunuri într-un nimic nu este mai mult virtute ca lipsa lor; dimpotrivă, pe cât se pare, numai ceea ce se face cu ajutorul dreptății este virtute și-i viciu ceea ce se săvârșește fără toate cele de felul acesta.

MENON: Găsesc că-i necesar să fie cum zici.

SOCRATE: Bine, dar n-am spus puțin mai înainte că fiecare din acestea: dreptatea, cumpătarea... și toate cele de felul lor sunt o părticică din virtute?

MENON: Da.

SOCRATE: Așa, Menon? Îți bați joc de mine?

MENON: De ce, Socrate?

SOCRATE: Că adineauri doar te-am rugat să nu fărâmițezi și îmbucătățești virtutea. Mai mult, ți-am dat și pilde cum ar trebui să

358

MENON

răspunzi; dar tu, nesocotindu-mi rugămintea, spui pe de o parte că virtutea-i puterea de a-ți agonisi cele bune cu dreptate; pe de altă parte b zici iar despre aceasta că-i o parte a virtuții, zici că-i o părticică din virtute?

MENON: Zic.

SOCRATE: Prin urmare, se poate încheia, din mărturisirile tale, că virtutea constă în a făptui, în orice direcție, cu participarea unei părți a virtuții, întrucât și despre dreptate și despre fiecare din acestea afirmi că sunt părticele de virtute. Și de ce spun asta? Fiindcă, rugându-te să-mi dai definiția virtuții luată în întregul ei, tu, departe de a-mi spune ce este, îmi vorbești despre orice acțiune ca fiind virtute, o dată ce este săvârșită cu participarea unei părți din virtute. Aceasta — ca și cum c mi-ai fi spus ce-i virtutea în întregul ei și ca și cum eu ar trebui s-o recunosc și în acele fărâmițe în care tu ai zdrumicat-o. Iată de ce găsesc de cuviință, iubite Menon, să iau lucrul iar de la început și să pun aceeași întrebare: „Ce este virtutea?” și dacă-i adevărat că orice lucrare poate fi o virtute când este însoțită de o părticică din virtute. Căci asta este când zice cineva că orice lucrare săvârșită cu ajutorul dreptății este virtute. Nu cumva găsești necesar să reluăm problema cu aceeași întrebare? Sau socoti că poate cunoaște cineva ce-i o parte a dreptății, dar nu știe ce-i dreptatea?

MENON: Nu găsesc asta.

SOCRATE: Dacă-ți aduci aminte, când ți-am dat un răspuns d asupra figurii, am lăsat la o parte o definiție de acest fel, întrucât se sprijinea pe o bază ce era încă în cercetare și întrucât presupunea admis un lucru ce nu era.

MENON: Și cu drept cuvânt am părăsit-o.

SOCRATE: Să nu-ți închipui, preabunule, că atâta vreme cât este în cercetare ce-i virtutea în întregul ei poți lămuri cuiva oricât de puțin asupra ei, punând în discuție prin răspunsul tău părți din virtute. De altfel, vorbind în chipul de mai sus nu vei lămuri nimic, ci va trebui să se pună dn nou aceeași întrebare: Ce-i virtutea de care vorbești cum e vorbești? Crezi că ce spun n-are nici o însemnătate?

MENON: Ba mie mi se pare că vorbești bine.

SOCRATE: Răspunde atunci iar de la început: Ce ziceți că-i virtutea — tu și prietenul tău?

359

PLATON

Socrate **este asemenea peștelui marin numit torpilă**

MENON: Socrate, știu din auzite, încă de când nu eram împreună, că tu nu faci altceva decât încurcături, și ție însuți și celorlalți. Acum 80a iată, găsesc că mă vrăjești, mă farmeci și nu știi cum să mă încânți, așa că mă simt împovărat de îndoială. De-mi este îngăduită o glumă, îmi pari foarte asemenea, și la înfățișare și la celelalte, cu acel lat pește marin ce se numește torpilă. Cum se apropie de el sau îl atinge vreo viețuitoare, aceasta încremenește pe loc; și tu m-ai făcut acum să trec b printr-o astfel de încremenire. În adevăr, am și rămas cu sufletul și gura înmărmurite, de nu mai sunt în stare să rostesc vreun răspuns. Și totuși am discutat de mii de ori în fața mulțimilor și am ținut nenumărate cuvântări asupra virtuții și cred că am ieșit foarte bine din toate împrejurările. Acum însă nu mă simt în stare să mai spun măcar un cuvânt despre ce este ea. Am credința c-ai hotărât bine când n-ai mai vrut să ieși din patria ta nici cu pluta nici cu piciorul. Căci dacă te-ar fi prins ca străin făcând așa ceva în alt stat, numaidecât te-ar fi închis ca pe un vrăjitor.

SOCRATE: Ești numai vicleșug, Menon; mai c-am căzut în lațul înșelăciunii tale. c " MENON: Prin ce, Socrate?

SOCRATE: Știu în ce scop m-ai asemănat cu torpila.

MENON: În ce scop crezi?

SOCRATE: Ca să fac și eu o comparație cu tine. Ei bine, știu de toți oamenii frumoși că le place să fie comparați; le convine, se înțelege, căci și icoanele de comparare ale celor frumoși tot frumoase sunt. Ci eu nu-ți voi pune înaintea o icoană asemenea chipului tău. Din parte-mi, dacă torpila însăși este încremenită, și astfel fiind, îi încremenește și pe ceilalți, recunosc că-i semăn; altfel nu. În adevăr, eu nu-s omul care, având toate mijloacele la dispoziție, pune piedici celorlalți; eu dacă pun în încurcătură pe alții pricina este că sunt eu însumi în cel mai greu d impas. Întorcându-mă acum la virtute, nu știu, prin urmare, ce este; se poate totuși ca tu s-o fi știut înaintea de a fi luat contact cu mine, dar în •. clipa de față semeni leit unuia care nu știe nimic. Ci eu vreau ca amândoi să luăm în cercetare și să căutăm împreună ce poate fi ea. •

Se poate afla un lucru despre care nu știm nimic?

MENON: În ce chip vei cerceta, Socrate, un lucru pe care nu-l știi deloc cum este? De la ce punct de reazem, între atâtea necunoscute, vei

MENON

porni când vei face cercetarea? Sau, chiar presupunând că te-ai întâlni cu soluția cea mai bună, cum vei ști că-i ea, dacă n-o cunoști deloc?

SOCRATE: Înțeleg, Menon, cum stă lucrul pe care vrei să mi-l spui. Vezi în ce discuție eristică mă bagi: în discuția după care omul nu poate cerceta nici ceea ce știe nici ceea ce nu știe. Nu cercetează ce știe, fiindcă dacă știe n-are nevoie de o cercetare a celor ce știe; nu cercetează ce nu știe, întrucât nu știe ce să cerceteze.

MENON: Nu-ți pare bine întocmit raționamentul acesta, Socrate?

SOCRATE: Nu mi se pare.

MENON: Poți să-mi spui prin ce este slab?

SOCRATE: Da. Am auzit în adevăr de la bărbați și femei înțelepți câte ceva asupra lucrurilor divine...

MENON: Ce i-ai auzit spunând?

SOCRATE: Cuvânt cuprinzător de adevăr și, după părerea mea, frumos chiar.

MENON: Ce cuvânt? Care-l spun?

Teoria amintirii

SOCRATE: Cei care-l spun sunt preoți și preotese, dintre aceia ce-au avut grija să dea socoteală — fiind și în stare a o da — asupra faptelor unde ei sunt întrebuințați. Dar și Pindar o spune, dar și mulți alții — poeți care sunt cu inspirație divină. Acum iată ce spun ei. Tu bagă numai de seamă de găsești adevărate susținerile lor. Zic de sufletul omului că-i nemuritor, dar că uneori el pune capăt vieții: asta-i ce numesc „a muri”; altelei însă el creează din nou viața; dar că niciodată nu dispăre. De aceea ni se și impune să trăim în cea mai mare sfințenie.

„Acelor ce au răscumpărat de la Persefona ispășirea păcatelor mai vechi zeița le trimite înapoi sufletele, în al nouălea an, acolo unde încă lucește deasupra soarele; și cresc dintr-însele: regi străluciți, bărbați deosebit de puternici și oamenii cei mai aleși prin știință; aceștia sunt proslăviți de-a pururea, ca eroi neprihăniți între oameni.”¹

Astfel, sufletului, nemuritor și neconținut creator de viață, după ce a văzut cele de-aici și pe cele din lăcașul lui Hades — toate lucrurile — nu-i scapă nimic pe care să nu-l fi învățat. Și nu-i nici o minune că

¹ Pindar, v. ed. Bude (Puech IV, p. 209).

361

81a

31

PLATON
MENON

are puterea de a-și aduce aminte de virtute și de atâtea altele, pe care d... le-a știut odată, mai înainte. Întrucât natura este toată înrudită și întrucât

și sufletul le-a învățat pe toate, nimic nu-l oprește ca, urmând făgașul unei singure amintiri (pe care oamenii o numesc știință), să afle pe toate celelalte. Aceasta, când omul este îndrăzneț și nu-și curmă cercetarea. Căci faptul cercetării și al învățării nu-i, în definitiv, decât o amintire.

Deci nu se cuvine să dăm ascultare acelei cunoscute formulă eristice.

Întâi, pentru că această filosofie ne-ar putea face oameni trândavi; apoi fiindcă chiar numai celor molâi le face plăcere s-o audă; pe când aceasta e... din urmă ne face harnici și cercetători. Eu în aceasta cred, pe aceasta o socot adevărată și de aceea vreau să fac împreună cu tine o cercetare asupra întrebării ce este virtutea.

MENON: Da, Socrate. Dar cum vine asta că noi nu învățăm, ci-i numai o amintire ceea ce numim învățare? Ești în stare să mă înveți și pe mine că așa stă lucrul?

Socrate face dovada teoriei sale despre amintire

82a SOCRATE: Ți-am spus mai adineauri, Menon, că ești plin de vicleșug și iată că acum mă și întrebi de pot să te învăț, tocmai eu care susțin că nu există învăț, ci aducere-aminte. Desigur, ca să arăt că mă contrazic de la mână până la gură.

MENON: Nu, pe Zeus, Socrate, n-am avut asta în vedere când am spus ce-am spus: am făcut-o din obișnuință. Dar dacă ești în stare să-mi arăți cumva că lucrul stă cum zici, arată-mi-o.

SOCRATE: Ușor nu-i, dar pentru tine o fac din tot sufletul. Iată, b strigă-mi pe unul din acești mulți slujitori ai casei tale, pe oricare vrei, ca să-ți fac dovada cu dânsul.

MENON: Foarte bine. *(Se adresează unui sclav.)* Vino încoace!

SOCRATE: Este grec? Vorbește grecește?

MENON: Nici vorbă; grec născut în casa mea.

SOCRATE: Acum bagă de seamă și vezi, când ți se va părea că-și aduce aminte și când că învață de la mine?

MENON: Voi fi atent.

SOCRATE: *(se adresează sclavului)* la spune-mi, băiete, ai cunoștință că o suprafață cu patru colțuri este așa? *(Socrate desenează un patrulater.)*

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: O suprafață în patru colțuri n-are toate aceste laturi egale, patru fiind?

SCLAVUL: Nici vorbă.

SOCRATE: Această figură n-are egale și diagonalele care trec prin mijloc?

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Și n-ar putea o astfel de suprafață să fie mai mare sau mai mică?

SCLAVUL: Nici vorbă.

SOCRATE: Și dacă am spune că latura aceasta este de două picioare și ceastălaltă de două, de câte picioare ar fi întregul? Cercetează astfel: dacă pe această latură e o lungime de două picioare, iar pe aceasta numai de unul; nu-i așa că întreaga suprafață nu poate fi altfel decât de unul înmulțit cu două?

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Dar dacă și la ceastălaltă latură facem lungimea de două picioare, nu devine și suprafața de două ori două?

SCLAVUL: Devine.

SOCRATE: Adică se face de două ori două picioare?

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Și câte picioare sunt de două ori câte două? Socotește și spune.

SCLAVUL: Patru, Socrate.

SOCRATE: Prin urmare s-ar putea dobândi și o altă suprafață, de două ori mai mare decât asta, și asemenea ei, care să aibă ca și aceasta toate laturile egale?

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: De câte picioare va fi?

SCLAVUL: De opt.

SOCRATE: Foarte bine; încercă să-mi spui ce lungime va avea fiecare dintre laturile acelei suprafețe? Dacă o latură a acesteia este de două picioare, de cât va fi a celeilalte, care-i îndoită?

SCLAVUL: Învederat, Socrate, că îndoită.

SOCRATE: Bagă seamă, Menon, că nu-l învăț deloc, că în toate eu numai îl întreb? Uite și acum omul ăsta crede a ști cu ce latură se poate construi o suprafață de opt picioare. Nu găsești?

362

363

PLATON

MENON: Bada.

SOCRATE: Va ști deci?

MENON: Asta, desigur, nu.

SOCRATE: Crede că cu o latură de două ori mai lungă?

MENON: Da.

SOCRATE: Privește-l cum își aduce aminte una câte una, așa cum trebuie să și le amintească. *(Se adresează sclavului.)* la spune-mi tu, cu o latură de două ori mai lungă zici că se face o suprafață îndoit de mare? 83a Vreau să zic lungă nu în partea asta numai, iar în ceastălaltă scurtă, ci să fie cum e asta, egală peste tot, însă îndoit mai mare, ca aceasta, de pildă, de opt picioare. la vezi, nu crezi că o asemenea suprafață ar rezulta tot dintr-o latură îndoit de lungă?

SCLAVUL: Da, cred.

SOCRATE: Prin urmare asta se face îndoit cât ceastălaltă, dacă-i adăugăm de aici înainte încă o lungime cât ea? *(Socrate arată pe figură.)*

SCLAVUL: Se-nțelege.

SOCRATE: Și cu aceasta, zici, va fi o suprafață de opt picioare de se vor trage patru drepte ca ele? b

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Să tragem patru drepte egale, ca aceasta; rezulta-va altă suprafață sau tocmai cea de opt picioare, de care ai pomenit?

SCLAVUL: Tocmai aceea.

SOCRATE: Așadar în această figură sunt cele patru laturi, din care fiecare este egală cu ale celei de patru picioare?

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Și cât de mare se face? Nu de patru ori atâta?

SCLAVUL: Cum de nu?

SOCRATE: Deci îndoitul este de patru ori atâta?

SCLAVUL: Pe Zeus, nu!

SOCRATE: Care-i atunci?

SOCRATE: Împătritul.

SOCRATE: Deci cu o dreaptă îndoită, copile, se face, nu o suprafață îndoită, ci una împătrită.

SCLAVUL: Adevăr grăiești.

SOCRATE: Și de patru ori patru sunt șaisprezece. Nu?

SCLAVUL: Da.

364

MENON

SOCRATE: Și o suprafață de opt picioare din ce latură rezultă? Nu din una împătrită acesteia?

SCLAVUL: Asta zic.

SOCRATE: Și o suprafață de patru picioare nu rezultă din jumătatea acesteia de aici? (*Arată Figura.*)

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Bun. Și suprafața de opt picioare nu-i îndoitul acesteia, jumătatea celeilalte?

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Nu va rezulta dintr-o dreaptă mai mare decât asta, dar mai scurtă ca astălaltă? Ori nu?

SCLAVUL: Așa mi se pare.

SOCRATE: Frumos. Ce crezi, aceea răspunde. Spune-mi, nu era latura asta de două, cealaltă de patru picioare?

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Trebuie deci ca latura suprafeței de opt picioare să fie mai mare decât a celei de două și mai scurtă decât a celei de patru.

SCLAVUL: Trebuie.

SOCRATE: Încearcă de-mi spune cât de lungă zici să fie?

SCLAVUL: De trei picioare.

SOCRATE: Ca să fie, prin urmare, de trei picioare, nu-i vom adăuga propria-i jumătate și va fi de trei? Căci uite: astea sunt două și încă unul. Și tot așa de dincoace: două sunt acestea, apoi încă unul. Așa dobândim suprafața de aici (*o arată desenată*), de care ai vorbit.

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Deci având aici o latură de trei, aici alta de trei, întreaga suprafață nu se face de trei ori trei picioare?

SCLAVUL: E lămurit.

SOCRATE: Și câte picioare sunt de trei ori trei?

SCLAVUL: Nouă.

SOCRATE: Și de câte picioare ar trebui să fie o suprafață îndoită acesteia?

SCLAVUL: De optsprezece].

SOCRATE: Deci nu cu o dreaptă de trei picioare se face o suprafață de opt picioare.

SCLAVUL: Nu, desigur.

365

PLATON

MENON

SOCRATE: Atunci cu de câte? Încearcă să-mi răspunzi precis; iar 84a de nu-ți place să faci socoteala, arată-mi-o pe figură de câte? SCLAVUL: Pe Zeus, Socrate, eu unul nu știu.

Socrate **conchide din răspunsurile sclavului**

SOCRATE: Ți dai seama, Menon, cât a înaintat până acum acest sclav pe calea amintirii? Că la început de știut nu știa care-i latura unei suprafețe de opt picioare, lucru pe care nu-l știe nici până acum, însă atunci el credea c-o știe și răspundea îndrăzneț, ca unul care o știe și nici nu gândește că nu poate ști. Dar acum se socotește incapabil și în măsura în care nu știe nici nu se crede știutor.

MENON: Adevăr grăiești.

SOCRATE: Nu stă el acum mai bine în privința lucrului pe care nu-l cunoștea?

MENON: Și eu cred așa.

SOCRATE: Făcându-l să se simtă neputincios și să rămână ■ înmărmurit ca în fața torpilei, l-am păgubit noi cu ceva?

MENON: Nu mi se pare.

SOCRATE: Ci eu zic că am făcut o ispravă și jumătate, dacă pe cât se pare l-am pus pe urmele propriei realități. Acuma, cu toate că nu c știe, el s-ar încumeta cu plăcere la cercetat; atunci însă, față de oricâtă lume și ori de câte ori era gata să spună de îndoitul unei suprafețe că se dobândește îndoind în lungime latura și credea că vorbește exact.

MENON: Așa se pare.

SOCRATE: Crezi că s-ar fi putut încumeta spre a cerceta sau învăța ceea ce, neștiind, nici n-ar fi crezut că știe, mai înainte de a fi simțit greutatea problemei, știind bine că nu știe, și crezi că ar fi fost cuprins de dorința de a ști?

MENON: Nu mi se pare, Socrate. . SOCRATE: Să-i fi fost deci de vreun folos că a înmărmurit?

MENON: Mi se pare.

d SOCRATE: Cercetează, ce va putea el căuta cu ajutorul meu și ce va afla pornit din această stare de incapacitate, fără însă a-l învăța, ci numai întrebându-l; veghează să nu mă prinzi învățându-l ori arătându-i calea, în loc de a-i descoperi păreri proprii.

366

Socrate reia întrebările

SOCRATE: (*adresându-se sclavului*) Spune-mi tu, nu-i această suprafață o figură cu laturile de patru picioare? O înțelegi?

SCLAVUL: Da, înțeleg.

SOCRATE: Am putea să-i adăugăm și ceasătaltă suprafață egală?

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Și pe asta de-a treia egală cu fiecare din astelalte?

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Să umplem partea aceasta din colț?

SCLAVUL: Nici vorbă.

SOCRATE: Ce rezultă de aici decât aceste patru suprafețe egale?

SCLAVUL: Acestea.

SOCRATE: Dar ce zici de întregul acesta? De câte ori s-a făcut mai mare?

SCLAVUL: De patru ori.

SOCRATE: Dar noi trebuia să dăm de o suprafață îndoită mai mare, nu-ți aduci aminte?

SCLAVUL: Mi-aduc foarte bine.

SOCRATE: Dreapta aceasta, pe care o tragem de la un colț la celălalt, nu taie ea în două părți pe fiecare din aceste suprafețe?

SCLAVUL: Ba da.

SOCRATE: Nu rezultă și aceste patru drepte egale, care cuprind aici o suprafață?

SCLAVUL: Rezultă.

SOCRATE: Bagă de seamă, cam cât e de mare această suprafață?

SCLAVUL: Nu înțeleg.

SOCRATE: Fiece dreaptă n-a tăiat în două și n-a lăsat înăuntrul fiecăreia din aceste patru suprafețe, de-o parte și de alta, câte o jumătate? Nu?

SCLAVUL: Ba da.

SOCRATE: Și câte sunt în acesta?

SCLAVUL: Patru.

SOCRATE: Dar într-ăsta?

SCLAVUL: Două.

SOCRATE: Și ce-i patru față de două?

SCLAVUL: Îndoită.

367

85a

PLATON

SOCRATE: De câte picioare se face această suprafață?

SCLAVUL: De opt picioare.

SOCRATE: Construită cu ce dreaptă?

SCLAVUL: Cu asta de aici.

SOCRATE: Cu asta care se întinde dintr-un colț la celălalt al suprafeței de patru picioare?

SCLAVUL: Da.

SOCRATE: Oamenii de știință¹ o numesc diagonală. Află acum, sclav al lui Menon, că dacă ăsta-i numele ei, atunci cu diagonala se dobândește, după părerea ta, o suprafață îndoită de mare.

SCLAVUL: Bun de tot, Socrate.

Continuarea convorbirii cu Menon

SOCRATE: Cum ți se pare, Menon? Datu-ne-a el drept răspuns vreo părere pe care n-a cugetat-o singur prin sine?

MENON: Nu; totul a fost al lui.

SOCRATE: Și totuși, cum am spus puțin mai înainte, el n-avea habar.

MENON: Adevăr grăiești.

SOCRATE: Erau deci într-însul părerile acestea ori nu?

MENON: Da.

SOCRATE: Așadar, într-unui care nu știe pot exista totuși păreri adevărate despre chiar lucrurile pe care nu le știe?

MENON: Vădit că da.

SOCRATE: Dar acum părerile acestea se răscolesc în el și-i apar ca un vis; ci dacă-l va întreba cineva aceleași lucruri, repetat și în chipuri deosebite, află că până la urmă el nu va fi cu nimic mai puțin sigur un cunoscător al lor.

MENON: Pare cu puțință.

SOCRATE: Nu devine astfel un cunoscător fără să-l fi învățat nimeni? Cineva care-și ia știința din sine însuși, numai prin întrebări?

MENON: Da.

MENON

¹ Termenul grec este aici *oofyiorai*, bineînțeles, cu sensul cel bun; îl puteam traduce tot așa de bine și cu *matematicieni*.

SOCRATE: Și când un om își află singur o asemenea agonisire a științei, ce-i decât o aducere-aminte?

MENON: Nici vorbă.

SOCRATE: Și știința pe care acesta o are acum, din două una: sau a primit-o cândva, sau a avut-o totdeauna.

MENON: Da.

SOCRATE: Și, dacă spunem că a avut-o de-a pururea, atunci el a fost mereu un știutor; iar dac-a primit-o cândva, desigur că n-a luat-o în viața de acum. Sau, nu cumva l-a pregătit careva în geometrie? Că, în adevăr, el va fi în stare să facă și mai departe aceleași calcule asupra întregii geometrii, ba și asupra celorlalte științe în toate direcțiile. Există deci unul care să-l fi învățat pe acesta toate științele? Ești întrucâtva îndreptățit s-o știi, cu deosebire că e un sclav care s-a născut și a fost crescut în casa ta.

MENON: Nimeni nu l-a pregătit până acum, cât știu e.

SOCRATE: Dar el, are sau nu aceste cunoștințe?

MENON: Fără doar și poate, Socrate; se vede doar.

SOCRATE: Dacă nu le-a luat din această viață, nu-i acum vădit că și le însușise într-o altă vreme? Și că le avea ca lucru învățat încă de atunci?

MENON: E limpede.

SOCRATE: Și nu-i asta vremea când nu era om?

MENON: Da.

SOCRATE: Dacă deci și în timpul când este și-n acela când nu-i om au ființat în sine părerile adevărate, am numit pe acelea care, trezite prin întrebări devin științe, nu cumva sufletul lui se va fi pregătit pentru știința din veșnicie? E doar lucru vădit că omul sau are o existență veșnică sau este în veșnicie fără existență.

MENON: Învederat.

SOCRATE: Dacă deci adevărul existenței este veșnic prezent în noi, atunci sufletul poate fi nemuritor; de aceea, când se întâmplă cuiva să nu aibă la un moment dat știința, ceea ce înseamnă că nu și-a evocat cunoștințele în amintire, nu-i așa că el nu trebuie să piardă curajul, ci să se apuce de cercetat pentru a-și aduce aminte?

MENON: Găsesc că vorbești bine, Socrate, deși nu-mi dau seama cum.

86a

368

369

87a

PLATON

SOCRATE: Așa-mi pare și mie, Menon. Când e vorba de te-miri-ce alte părți ale discuției, recunosc că nu le-aș putea susține cu tărie; în ce privește însă faptul dac-am crede că trebuie să cercetăm ce nu știm, și că prin asta ne-am face mai buni, mai băbrați și mai puțin trândavi, față de părerea că nu suntem în stare să găsim ce nu cunoaștem și că n-ar trebui să mai facem cercetări, eu m-aș încumeta

la aceasta cu mai hotărâtă susținere, cât sunt în stare s-o fac, prin cuvânt și faptă.

MENON: Și asta-mi pare bine spus, Socrate.

Socrate revine la virtute

SOCRATE: Întrucât am căzut la înțelegere că trebuie să facem cercetări asupra celor ce nu știm, vrei să ne încumetăm a căuta împreună ce-i virtutea?

MENON: Cum de nu? Dar plăcerea mea cea mare, Socrate, ar fi să cercetez și s-aud răspunsul la întrebarea ce-am pus-o la început asupra virtuții: trebuie oare să ne încumetăm la un lucru ce se învață ca unul ce vine oamenilor în dar din partea naturii, ori ca unul ce ne vine în alt chip?

SOCRATE: Menon, de-aș avea eu conducerea nu numai asupra mea dar și asupra ta, n-aș căuta să știu dacă virtutea se învață ori nu, înainte de a ne fi dat bine seama ce-i ea în esență. Dar cum nu te gândești să-ți iei conducerea ta proprie (ca să rămâi liber), cum în schimb cauți să mă călăuzești tu pe mine — și chiar mă călăuzești — iată: mă voi pleca ție; că ce pot să fac? Cât se pare, avem de cercetat ce fel este un lucru de care încă nu știm ce este. Ei bine, dacă nu mai mult, o picătură măcar lasă-mi și mie din atotputernicia ta. Încuviințează-mi să fac o cercetare „prin ipoteză” dacă se învață virtutea ori nu. Înțeleg „prin ipoteză” așa cum geometrii în cercetările lor înțeleg cuvântul acesta prea adesea. Când îi întreabă cineva, de pildă, asupra unei suprafețe dacă un triunghi se poate înscrie într-un cerc, geometrul răspunde: „Nu știu încă dacă se poate așa ceva cu această suprafață, dar socot nimerit, spre a o ști, să judec lucrul prin ipoteză în modul următor: dacă se înfățișează condițiile acestea, urmarea va fi astă”, dacă ne punem în alte condiții, urmarea va fi cealaltă’. În același chip, făcând adică

MENON

ipoteză, vreau să-ți spun ce va urma în privința triunghiului în cerc, dacă este sau nu cu putință”.

Condițiile ipotetice necesare pentru ca virtutea să se poată învăța

Așa-i și cu virtutea. Fiindcă nu știm nici ce-i în sine, nici ce însușiri are, să cercetăm pe cale de ipoteză dacă virtutea este ori nu-i cu putință să fie învățată. Judecând astfel: pentru a spune dacă se învață ori nu, trebuie să știm care-i, între deosebitele feluri de lucruri ce se referă la suflet, acela de care se ține virtutea. Și mai întâi e de văzut, dacă-i de altă esență ori de aceeași cu știința, poate sau nu să fie învățată? Ori se întâmplă ce ziceam mai înainte, că-i lăsată în seama memoriei. Că pentru noi nu trebuie să fie nici o deosebire de care cuvânt ne folosim; pe noi ne preocupă dacă ea se învață. Ori nu-i vădit pentru oricine că omul nu poate învăța nimic alta decât știința?

MENON: Așa-mi pare.

SOCRATE: Deci dacă virtutea-i o știință, este vădit că se învață.

MENON: Cum de nu?

SOCRATE: Acum să lăsăm de-o parte și asta, odată ce știm că dacă-i așa se învață, dacă-i altminteri, nu.

MENON: Se înțelege.

Este virtutea știință?

SOCRATE: Ceea ce vine după aceasta mi se pare că e, dacă trebuie să căutăm: virtutea-i știință ori e altceva decât știință?

MENON: Și eu găsesc că acum vine la rând această cercetare.

SOCRATE: Dar ce? Zicem de virtute că-i altceva decât un bine? Și stă-n picioare pentru noi ipoteza că-i un bine?

MENON: Nici vorbă.

¹ Am adoptat formula de simplificare a traducerii Alfr. Croiset și L. Bodin, care „nu alterează întru nimic raționamentul și rezumă o frază tehnică de interpretare grea”.

Iată cum ar fi, după A. Dies, traducerea textuală (partea cursivă): „De-i întreabă cineva, de pildă, asupra unei suprafețe, dacă un triunghi poate fi înscris în acest cerc, geometrul zice: *«nu știu deocamdată de este ori nu astfel. Spre a o ști, trebuie să judec prin ipoteză așa: dacă acest triunghi este astfel, încât figura aplicată unei drepte ce i s-ar atribui e mai mică cu o suprafață decât însăși figura aplicată, urmarea va fi asta, iar dacă nu poate satisface această condiție va fi altfel»*”. (Dies, apud Croiset et Bodin, HI, 2, p. 260 sq.)

b

370

371

PLATON

SOCRATE: Dacă cumva există și vreun alt bine, deosebit de știință, este cu putință să nu fie știință; dar dacă nu există bine pe care să nu-l cuprindă știința, presupunerea că virtutea este știință apare ca o ipoteză dreaptă?

MENON: Așa este.

SOCRATE: Și atunci, datorită virtuții noi suntem buni?

MENON: Da.

e SOCRATE: Fiind buni, suntem și folositori; că toate cele bune sunt folositoare. Nu?

MENON: Da.

SOCRATE: Și virtutea-i desigur ceva folositor?

MENON: În mod necesar, după cele recunoscute împreună.

SOCRATE: Să cercetăm lucrurile unul câte unul, luându-le pe rând, și să vedem de ce fel sunt cele ce n-aduc folos. Zicem și de sănătate și de putere și de frumusețe, desigur, și de avuție... și de altele în felul lor că sunt folositoare. Nu?

MENON: Da.

88a SOCRATE: Dar chiar despre acestea susținem câteodacă că ne-aduc vătămare; sau tu ai poate o altă părere decât asta?

MENON: Ba nu, pe asta o am.

SOCRATE: Cercetează dar în ce chip călăuzește fiecare din acelea, când ne-aduce folos, și-n ce chip când ne vatămă? Ce? Nu ne folosesc când le dăm o întrebuițare dreaptă? Și nu ne-aduc vătămare când nu le dăm?

MENON: Desigur.

SOCRATE: Să mai cercetăm acum și în privința sufletului. Există ceea ce numești cumpătare, dreptate, bărbăție, ușoară învățare, aducere-aminte, mărinimie și toate câte sunt de acest fel? b

MENON: Există.

SOCRATE: Bagă de seamă dacă o parte din ele — și anume cele ce nu-s știință, ci altceva decât știință — n-aduc câteodată vătămare, altelei folos. Să luăm de pildă bărbăția; dacă nu-i însoțită de judecată, bărbăția nu este un fel de temeritate? Nu păgubește omul când se întâmplă și cutează fără judecată? Și nu-i folosește când e cu minte?

MENON: Da.

372

MENON

SOCRATE: La fel cumpătarea, ușurința învățării. Întrebuițate cu judecată, și cele învățate, și cele bine orânduie sunt folositoare; fără judecată sunt păgubitoare.

MENON: Nici vorbă, așa este.

SOCRATE: Într-un cuvânt, toate realizările sufletului, toate greutățile la care este el expus, nu sfârșesc în fericire când călăuzește cumpătarea? Și în locul potrivit, când călăuza este lipsa judecății?

MENON: Așa se pare.

SOCRATE: Dacă deci virtutea este o componentă care intră în alcătuirea sufletului, și-i una în mod necesar folositoare, ea nu poate fi decât rațiunea, întrucât toate câte se referă la suflet nu-s în sine nici folositoare, nici păgubitoare. Numai când li se adaugă judecata ori lipsa de minte devin pagubă sau folos. Potrivit acestui raționament, virtutea, fiind ceva folositor, caută neapărat să fie și o rațiune.

MENON: Și eu cred asta.

SOCRATE: Dar și-n privința celorlalte, de care am pomenit puțin înainte, ca de pildă avuția și altele la fel — uneori bune, altelei păgubitoare — nu se întâmplă și cu ele ca-n orice parte răvătătoare la suflet? Când călăuzește judecata, ea face folositoare însușirile sufletului, când stăpânește lipsa de minte aceasta le face păgubitoare. Tot așa, când la rândul său sufletul călăuzește și le folosește corect, le face și pe dănsale folositoare; când nu, le face păgubitoare.

MENON: Greșit.

SOCRATE: Călăuzește cu dreptate numai sufletul cuminte, greșit numai cel fără de minte.

MENON: Așa este.

SOCRATE: Astfel dar, privind lucrurile în general, se poate spune că toate celelalte atârnă la om de suflet; ale sufletului însuși de judecată, dacă vrea să le aibă bune. Iată, asta-i rațiunea pentru care o judecată cuminte s-ar putea socoti folositoare. Și nu spunem, pe de altă parte, că virtutea-i o utilitate?

MENON: Nici vorbă.

SOCRATE: Spunem atunci de virtute că-i cuminenie fie în întregime, fie în parte?

MENON: Par frumos spuse, Socrate, cele rostite.

89a

373

PLATON

MENON

Virtutea nu-i un dar al naturii

SOCRATE: Dacă lucrurile stau așa, apoi cei buni n-ar putea fi astfel de la natură.

MENON: Nici eu nu cred.

SOCRATE: În adevăr, iată ce s-ar întâmpla. Dacă bunii s-ar naște buni de la natură, ar exista și oameni capabili să știe ce copii de-ai noștri sunt buni în mod natural; și luând pe cei declarați ca atare, i-am pune sub pază în acropolă, înclinându-i cu mult mai mare grijă decât aurul, atât pentru a nu-i strica nimeni, cât și pentru a deveni folositori statelor, de îndată ce vor ajunge în etate.

MENON: Tot ce se poate, Socrate.

Virtutea nu-i nici urmarea învățării

SOCRATE: Dacă bunii nu se nasc buni de la natură, se fac cumva prin învăț?

MENON: Am credința că aceasta-i o necesitate. Că-i lucru vădit, Socrate, potrivit ipotezei, că dacă în adevăr virtutea-i știință, atunci ea se învață.

SOCRATE: Pe Zeus, o fi! Dar nu cumva ipoteza recunoscută de noi n-a fost bună?

MENON: Nu; adineauri am găsit-o bine formulată.

SOCRATE: Da, decât eu zic că ar fi trebuit s-o găsim bună nu numai pentru adineauri, ci și pentru acum, și pentru viitor, dacă vrem să stăm pe o temelie sănătoasă.

MENON: De ce vorbești așa? De ce privești lucrul cu atâta greutate, și de ce nu mai crezi că virtutea-i știință?

SOCRATE: Să-ți spun, Menon. Cât privește faptul că virtutea se învață, dacă este în adevăr o știință, nu mă încapățânez în credința că nu-i bine zis; dar că nu-i știință..., iată ce te rog să bagi de seamă dacă nu mă îndoiesc pe bună dreptate. Spune-mi asta: dacă avem de-a face cu un lucru ce se învață, și mă gândesc la orice nu numai la virtute, nu-i necesar să existe pentru asta și profesori și școlari?

MENON: Cred că da.

374

SOCRATE: La rândul ei desigur și teza potrivnică e bună: dacă nu există nici profesori, nici elevi, nu-i o bună presupunere susținând că nu se învață?

MENON: Așa este, dar ce, găsești că nu există învățători ai virtuții?

SOCRATE: De multe ori am cercetat dacă există oameni care s-o predea; mi-am dat toată osteneala, dar nu i-am putut găsi. Și doar în această cercetare am fost însoțit de mulți; dintr-înșii am avut alături chiar dintre cei mai pricepuți în chestiune. Acum, Menon, iată și pe acest Anytos, venit tocmai la timp. Să stea aici, să ia și el parte cu noi la cercetare. Participarea lui este binevenită. În adevăr, acest Anytos se trage mai întâi dintr-un tată bogat și înțelept, din Anthemion. Acesta nu s-a îmbogățit nici din întâmplare, nici prin vreo danie, ca Ismenias Tebanul, cel care a moștenit de curând averile lui Polycrat. El s-a îmbogățit numai prin inteligența și munca lui. S-arată apoi și în celelalte privințe a fi un cetățean fără trulie; nu-i îngâmfat, nici greu de suferit, ci-i un bărbat măsurat și cu purtări frumoase. În sfârșit, și-a crescut bine feciorul și l-a pregătit pe placul majorității atenienilor, de vreme ce-l aleg în cele mai mari dregătorii. Cu astfel de oameni ai dreptul să pornești o cercetare în privința învățătorilor virtuții, să vezi dacă există ori nu, și, în cazul întâi, care sunt.

Socrate **cheamă în ajutor la discuție pe Anytos**

Ajută-ne tu, Anytos, pe mine și pe Menon, oaspetele tău; ajută-ne să aflăm cine ar putea fi învățători în privința acestui lucru? Iată ce-i de văzut: dac-am dori ca acest Menon de colea să se facă un bun doctor, la ce dascăli l-am trimite? Au nu la medici?

ANYTOS: Nici vorbă.

SOCRATE: Și unde, dac-am vrea să se facă cizmar? Au nu la cizmari?

ANYTOS: Da.

SOCRATE: Și în celelalte meserii, la fel?

ANYTOS: Nici vorbă.

SOCRATE: Mai spune-mi ceva în aceeași chestiune. Prin trimiterea lui la medici noi afirmăm că-l îndreptăm la loc bun, dac-am vrea să se facă doctor. Spunând însă așa ceva, nu afirmăm noi că facem

375

90a

PLATON

d operă de oameni cu minte dacă-l încredințăm unor oameni care-și fac și dâșii meseria, mai degrabă decât în a unora care nu și-o fac, a unora care-și agonisesc pentru asta un câștig și care ei înșiși se declară învățători cui vrea să meargă să învețe? Ce, n-avem noi în vedere acestea când vrem să nimerim bine unde-l trimitem? ANYTOS: Da. SOCRATE: Nu-i la fel și cu arta de a cânta din flaut și cu celelalte?

e Ar fi o mare lipsă de înțelegere ca pe omul pe care voiți să-l faceți flautist să nu vreți a-l trimite la cei care-și iau anume sarcina să-l învețe așa ceva, și care-și fac din asta un câștig. În schimb, să faceți altora încurcături și să căutați a învăța de la dâșii (care nici nu se declară învățători, nici n-au vreun elev în știința ce vrem s-o studiem) să dorim a învăța flautul de la unii ca aceia către care îndreptăm pe cineva. Nu-ți pare asta o mare lipsă de judecată?

ANYTOS: Da, pe Zeus, așa mi se pare; ba mai e și neștiință la mijloc.

91a

SOCRATE: Bine zici. Acum poți, prin urmare, să stai de vorbă cu mine să ne sfătuim în privința acestui oaspe, care e Menon. În adevăr, Anytos, dânsul mereu îmi spune că dorește să se facă stăpân într-un mod demn de un bărbat cumsecade pe acea știință și virtute grație căreia oamenii își cârmuiesc frumos fie gospodăriile, fie statele, își îngrijesc

b părinții, își primesc și-și petrec concetățenii și oaspeții. Cercetează deci la ce învățători să trimitem pe cineva care vrea să se pregătească în direcția acestei virtuți, pentru a-l trimite bine. Nu-i vădit — după vorba de pân-acum — că-l vom trimite la cei care-și iau singuri sarcina de învățători ai virtuții, care se declară în stare a pregăti fără alegere pe toți grecii, oricine vrea să învețe, și cere chiar plată pentru asta și agonisesc un câștig?

ANYTOS: Și cine zici că-s ăștia, Socrate?

SOCRATE: Desigur îi știi și tu: sunt cei pe care oamenii îi numesc c sofști.

ANYTOS: Heracles! Ceva mai domol, Socrate, cu acest cuvânt. Dar-ar zeii să n-apuce pe nimeni o astfel de nebunie: nici pe o rudă, nici pe oricare de-al casei, nici pe un prieten — concetățean ori străin... nimeni să nu se molipsească de la dâșii; doar toată lumea știe că ei sunt o adevărată ciumă, sur.t chiar nenorocirea oricui se atinge de ei.

376

MENON

SOCRATE: De ce vorbești așa, Antyos? Ce, din toată lumea asta care știe să devină folositoare și altora cât de cât, adică numai ei se deosebesc așa de mult de toți? Și nu numai că nu-s de nici un folos celor care le sunt încredințați, dar dimpotrivă le sunt chiar o primejdie de nimicire. Ceva mai mult, ei au îndrăzneala să le ceară și bani! Cât pentru mine, nu știu zău cum ți-aș putea da crezare. Cunosco și eu pe unul numit Protagora, care a agonisit din această înțelepciune mai multă avere decât Fidias (maestrul care a sculptat așa de frumoase opere) și decât alți zece sculptori împreună! Adevărate minunății sunt poveștile tale. Te-miri-ce cârpaci de ghete vechi, niscaiva croitori de straie proaste n-ar putea, cred, să înșele lumea treizeci de zile de piață, dac-ar înapoia hainele sau ghetetele mai proaste decât le primiseră. Ar muri de foame în scurtă vreme, de s-ar purta astfel. Protagora, dimpotrivă, a fost în stare să înșele Grecia întreagă și să strice pe toți cei ce s-au apropiat de dânsul, trimițându-i acasă mai răi decât îi primise — și aceasta vreme de peste patruzeci de ani! Că, după cât știu, a murit puțin înainte să fi împlinit șaptezeci de ani, adică după o activitate în meserie de patruzeci de ani! În tot acest timp, până în ziua de astăzi, n-a încetat să fie bine văzut. Și Protagora nu-i singurul. Mulți alții au făcut la fel, înainte sau după el, dintre care unii trăiesc încă. Putem spune că o făceau cu voință și știință, atunci când stricau sau, cum zici tu, când înșelau tineretul? Ori poate lucrau astfel fără să-și dea ei înșiși seama? Putem crede că au înnebunit în așa grad, ei, de care atâția spun că sunt cei mai înțelepți dintre oameni?

ANYTOS: Nu ei sunt nebuni, Socrate; departe de asta! Cred că nebuni erau mai degrabă tinerii care-i plăteau cu bani buni. Și, mai mult decât dâșii, erau desigur părinții lor, cei care aveau supravegherea copiilor lor și care îi încredințau acelora. Dar, mai mult decât toți, eu consider ca lipsite de minte înseși statele care-i lăsau să intre, în loc să izgonească fără milă pe oricine se îndeletnicea cu această meserie, străin sau concetățean.

SOCRATE: Se vede, Anytos, că vreun sofist ți-a făcut o nedreptate, că ești așa de supărat pe dâșii.

ANYTOS: Pe Zeus, eu n-am stat niciodată cu vrenul dintr-înșii! Și nu voi îngădui niciodată vreunui dintre ai mei să stea.

SOCRATE: Atunci ești cu totul străin de acești oameni?

ANYTOS: O, de nu i-aș cunoaște în veci!

377

92a

J

PLATON

93a

SOCRATE: Și cum poți ști, minunate prieten, dacă această meserie este sau nu lucru bun ori rău, câtă vreme ești cu totul străin de ea?

ANYTOS: Ușor. Pe aceștia îi cunosc acum cine sunt: fie că-s străin de dâșii, fie că nu.

SOCRATE: Ghicitor poate ești, Anytos; astfel, după spusele tale, mă mir cum i-ai putut cunoaște în această privință. Și apoi ce ne-a interesat pe noi nu este să știm care-s învățătorii ce strică pe Menon, dacă-i urmează. Pot ei să fie sofști, dacă tu vrei. Altceva interesează: să arăți pe aceia la care, dacă Menon se duce (și-i faci un bine acestui prieten al tău din părinți — spunându-i), poate deveni în privința virtuții un om vrednic de considerație într-un stat așa de mare.

ANYTOS: Și de ce nu i-ai spus tu?

SOCRATE: Dar eu i-am spus cine sunt cei pe care i-am socotit în stare să fie învățători în această direcție. Se pare numai că, după cuvântul tău, n-am grăit mare lucru; și poate că ai dreptate. Haide,

spune acum și din partea ta, către care atenieni să-și îndrepte el pașii: rostește un nume, al oricui vrei. ANYTOS: Dar ce trebuie să cităm un nume? N-are decât să întâmpine pe cel dintâi atenian, bineînțeles pe cel dintâi dintre oamenii distinși, sub raportul virtuții. Nu-i unul între dâșii care să nu-l facă mai bun decât-l ascultă, decât o fac sofiștii.

SOCRATE: Bine, dar acești oameni distinși ca virtute singuri s-au făcut astfel? N-au învățat nimic de la nimeni? Și sunt ei în măsură să învețe și pe alții lucruri pe care nu le-au învățat singuri?

ANYTOS: Cred că și ei au învățat de la cineva: de la acei înaintași ai lor care trebuie să fi fost virtuoși. Ce, nu găsești că în orașul acesta s-au născut destui oameni cumsecade?

SOCRATE: Eu găsesc, Anytos, că la noi sunt mulți oameni aleși sub raport politic, că și în trecut au existat tot așa de mulți și că există încă în vremea noastră. Întrebarea este: fost-au ei și pentru alții buni învățători ai virtuții lor? Aceasta-i problema, nicidecum dacă există sau nu la noi oameni de treabă, sau dacă au fost altădată. Pe noi ne interesează să știm (de aceea doar ne batem capul de atâta vreme) dacă se poate sau nu învăța virtutea. Ținta către care năzuim în cercetarea noastră este: oamenii aleși din punctul de vedere al virtuții, cei de acum ca și cei de altădată, avut-au puțină să împărtășească și altora virtutea

378

MENON

ce se sălășluia în ei? Sau, din contră, virtutea este un lucru pe care omul nu-l poate împărtăși altuia și n-o poate primi de la altul? Asta-i cercetarea ce vrem să facem de atâta vreme, eu și Menon.

Câteva pilde

Fii acum cu luare-aminte să te întreb ceva; dar să-mi dai un răspuns după propria-ți gândire.

Temistocle, după părerea ta, n-a fost sub raportul virtuții un om ales?

ANYTOS: Nici vorbă, și încă cum!

SOCRATE: Prin urmare, dacă a existat cineva în stare să împărtășească și altora virtutea sa proprie, nu se poate zice și de el așa ceva?

ANYTOS: De asta sunt încredințat, dacă ar fi dorit s-o facă.

SOCRATE: Și cum, crezi că n-ar fi vrut să-i pregătească și pe alții a fi virtuoși? De pildă, pe copilul său? Ce, poți bănuși că din gelozie a procedat față de el astfel, ca să nu-i împărtășească unui fiu al său marea însușire pe care el însuși o avusese? N-ai auzit că Temistocle a făcut din copilul său, Cleofant, un călăreț desăvârșit? Că stătea în picioare pe cal, că arunca sulita din această poziție și că săvârșea încă și alte minunății, pe care le învățase de la tată-său? Ca bunii profesori, Temistocle și-a dat osteneala să scoată din fiu-său un om desăvârșit? N-ai auzit asta de la bătrâni?

ANYTOS: Am auzit.

SOCRATE: Nimeni n-ar putea învinui, cred, de-o natură slabă pe fiul lui Temistocle.

AMYTOS: Poate că nu.

SOCRATE: Și care-i explicația altui fapt? Ai auzit de la vreun tânăr sau bătrân că acest Cleofant al lui Temistocle s-ar fi distins tocmai în virtutea și înțelepciunea prin care a fost strălucit tată-său?

ANYTOS: Desigur, nu.

SOCRATE: Și atunci, dacă virtutea s-ar fi putut învăța, să credem că și-ar fi bătut capul cu altele și că de-ar fi vrut n-ar fi putut să-și învețe copilul mai bine decât te-miri-ce vecin, tocmai în știința pe care el însuși a stăpânit-o așa de bine?

ANYTOS: Pe Zeus, poate că nu e cazul.

379

PLATON

SOCRATE: Și totuși avem în față un adevărat învățător al virtuții, 94a unul pe care singur îl pui între cei mai buni din câți i-am avut vreodată. Dar să cercetăm și pe altul. Să vedem ce-i cu Aristide al lui Lisimah. Poți mărturisi că n-a fost virtuos?

ANYTOS: Depart de mine.

SOCRATE: Ei bine, a avut și dânsul un fiu, pe Lisimah. În măsura în care un învățător putea s-o facă, Aristide și-a pregătit așa de bine copilul că n-a fost atenian mai pregătit ca dânsul. Cât privește însă virtutea, putem spune că Lisimah a fost cel mai bun dintre toți? Doar îl cunoști bine și singur vezi ce poate. Să privim acum, dacă vrei, și către b Pericle. Știi că omul acesta înțelept și cu totul superior a avut doi copii: pe Paralos și pe Xantip?

ANYTOS: Știu.

SOCRATE: Știi atunci că nici dâșii nu stau mai prejos de nici un atenian. Aceasta, datorită numai lecțiilor părințești de muzică, de luptă și în orice altă direcție ce înfățișa o artă. Și ce, putem spune că în privința pregătirii în virtute, dacă n-a făcut-o, este că n-a vrut? Eu sunt convins că ar fi vrut, dar mi-e teamă ca nu cumva materia în sine să fi fost din acelea ce nu se pot învăța. Și să nu crezi că numai un mic număr de atenieni — poate cei mai umili — se arată neputincioși în această direcție. Amintește-ți numai de Tucidide¹, care avea și dânsul doi copii: pe Melesias și pe Stephanos. I-a

pregătit el în toate ramurile, dar în lupte i-a îndrumat așa de bine că au devenit cei mai destoinici luptători ai Atenei. Pe unul îl încredințase lui Xantias, pe al doilea lui Eudor, oameni care treceau în vremea lor drept cei mai puternici luptători; nu li-i aduci aminte?

ANYTOS: Da, din auzite.

SOCRATE: Și cum putem atunci stăruî în ideea că omul acesta, care făcea pentru copiii săi și pentru educația lor cele mai însemnate d. sacrificii, ar fi pregetat, poate din economie, să-i formeze și în direcția virtuții, dacă virtutea s-ar fi învățat? Și ce, poți spune că Tucidide a fost un om cu o poziție socială umilă? El, care a avut mai mulți prieteni ca orice alt atenian și ca orice aliat? El, om de-o naștere atât de strălucită, atotputernic în Atena și în restul Greciei? Dacă virtutea se învăța, desigur că ar fi găsit printre concetățeni sau străini destui oameni

¹ Nu e vorba de marele istoric, ci de omul politic, adversar al lui Pericle.

380

MENON

capabili să-i pregătească feciorii asupra virtuții, presupunând că n-ar fi fost el însuși în stare sau n-ar fi avut — din cauza ocupațiilor politice — timpul necesar pentru aceasta. Teamă mi-e, prietene Anytos, că virtutea nu se poate învăța.

ANYTOS: Mi se pare, Socrate, că ești prea lesne în aruncarea ocării asupra oamenilor. Dacă este un sfat ce-ți pot da, și pe care te rog să-l ascuți, e să fii mai băgător de seamă. De obicei în orice țară este mai ușor să faci oamenilor rău decât bine. În a noastră, în calțe, lucrul este sigur; cred că și tu știi asta.

Socrate reia discuția cu Menon: virtutea nu se învață

SOCRATE: Vezi, Menon, că Anytos s-a supărat. Dar eu nu mă mir. Întâi, fiindcă el crede că am vorbit de rău pe vreunul din acești oameni; în al doilea rând, el se și vede între dâșii. Din parte-mi, sunt încredințat că în ziua când va afla ce înseamnă cu adevărat „a arunca oamenilor ocară”, în acea clipă va înceta de a mai fi supărat. Dar acum el nu știe ce-i asta. Spune-mi, rogu-te, nu-s și pe la voi oameni aleși sub raportul creșterii și al virtuții?

MENON: Câți vrei.

SOCRATE: Dar ce, își iau ei de bunăvoie sarcina să dea și copiilor lor lecții, recunoscându-se învățători ai virtuții? Că deci virtutea se învață?

MENON: Pe Zeus, nu-și iau această sarcină, Socrate. Câteodată îi auzi spunând că se învață, altă dată că nu.

SOCRATE: Să socotim învățători ai acestei discipline niște oameni care nici măcar nu s-au rostit asupra ei?

MENON: Nu cred, Socrate.

SOCRATE: Și cum? Acești sofști, singurii care se dau drept învățători de virtute, îți par a fi așa cum zic ei?

MENON: Socrate, ce-mi place la Gorgias mai mult este că, departe de a tot da în această privință făgăduieli, el îi batjocorește pe cei care le fac. După dânsul, singurul lucru ce trebuie cercetat este cum trebuie să pregătești pe oratorii temuți?

SOCRATE: Atunci tu nici pe sofști nu-i socoti învățătorii virtuții?

95a

381

J

96a

PLATON

MENON: Nu m-aș putea rosti, Socrate. Sunt și eu un om ca toți ceilalți: câteodată zic da, alteori ba.

SOCRATE: Și știi că nu numai voi — tu și oamenii politici — treceți de la o părere la alta asupra aceleiași chestiuni, câteodată zicând că virtutea se învață, altă dată că nu. Află că și poetul Theognis face la fel.

MENON: În ce poezii? SOCRATE: În elegii. Iată într-una ce zice: „*Bea și mănâncă cu-aceia și numai cu dâșii petrece; Fă-le când poți și pe plac; mari îs puterile lor. Numai cei buni sunt în stare să-ți dea cele bune, cu răii Dacă te-amesteci cumva, pierzi și mintea ce ai*”. Vezi cum vorbește în aceste versuri despre virtute, ca de ceva ce se învață.

MENON: Așa se pare.

SOCRATE: Dar și în alte versuri, de mergi puțin mai departe: „*Dac-ai putea făuri rațiunea — cam așa*

se rostește el — și dacă ai putea-o împlânta în om, ce mari, ce numeroase ar fi răsplățile pe care le-ar primi cei care ar avea puterea să facă o ispravă ca asta". Și cei care ar avea să facă o ispravă ca asta: „Nu poate naște un tată cinstit păcătoase odrasle, îndeosebi când copilul ascultă de bunele sfaturi; însă din omul cu naștere rea tu să nu tragi nădejde C-ai să formezi vreodată copil de o fire aleasă”¹. Ți dai seama cum se contrazice, vorbind în două feluri asupra aceluiași subiect?

MENON: Vezi bine.

SOCRATE: Oare mai există un caz în care să se poată spune, ca aici, că cei ce se declară profesori nu numai că nu sunt în stare să predea și altora, dar nici măcar n-au știința cuvenită în propria specialitate, ci sunt niște ignoranți? Și unde mai vedem în altă parte că oameni care mărturisesc competența într-o materie afirmă uneori că acea materie se învață, alteleori că nu? Poți susține că niște oameni șovăitori într-un grad

¹ Theognis, v. 33 — 36 și 434—438. În ultima grupă de versuri este o inversiune față de text.

382

MENON

așa de mare sunt în stare să fie profesori suverani asupra unui obiect, oricare ar fi el?

MENON: Pe Zeus, nu.

SOCRATE: Atunci, dacă nici sofistii, nici cei ce se socot virtuoși nu pot fi învățătorii specialității lor, nu-i învederat că nimeni altul n-ar putea fi?

MENON: Este învederat, cred.

SOCRATE: Și dacă nu există profesori, cum o să fie școlari?

MENON: Cred că ai dreptate.

SOCRATE: Prin urmare am mărturisit împreună că nu poate fi învățată o materie unde nu sunt nici profesori, nici școlari?

MENON: Am mărturisit.

SOCRATE: Nu-i așa că virtutea n-are profesori?

MENON: Așa este.

SOCRATE: Desigur nici școlari?

MENON: Se vede.

SOCRATE: Putem încheia deci că virtutea nu poate fi învățată?

Păreră adevărată: iată ce-i virtutea

MENON: Dacă am călăuzit bine cercetarea noastră, lucrul nu pare că se învață. Dar acum, Socrate, eu mă mir și mă întreb de există ori nu oameni virtuoși; și apoi, admitând că există, în ce chip devin ei astfel?

SOCRATE: Mi-e teamă, Menon, să nu fim niște bărbați slabi. Mi-e teamă că nu ne-au pregătit îndeajuns învățăturile predate ție de Gorgias, mie de Prodicos. Ar trebui să fim mai cu luare-aminte asupra noastră înșine și să căutăm a găsi pe cineva care să ne facă virtuoși cel puțin printr-un singur mijloc. Spunând aceasta, mă gândesc la cercetarea de adineauri: cum am putut uita până la ridicol că pentru a izbuti cineva în diferite împrejurări există și alte căi decât cele drepte indicate de știință. Iată de ce nu izbutim să știm în ce chip se pregătesc oamenii virtuoși.

MENON: Ce vrei să spui cu asta, Socrate?

SOCRATE: Lucrul următor. Întâi faptul, pe care l-am convenit între noi, că oamenii virtuoși trebuie să fie cu drept și folositori, al doilea că lucrul nu poate fi altfel. Sau nu?

MENON: Ba da.

383

97a

PLATON

SOCRATE: Dar că vor fi de folos în orice moment s-ar întâmpla să ne călăuzească bine treburile noastre — nu putem admite și asta ca lucru frumos?

MENON: Da.

SOCRATE: Dar că aceste treburi nu pot fi călăuzite bine decât dacă este cineva înțelept, de asta cred că ne-am înțeles să spunem că nu-i drept s-o încuviințăm.

MENON: Ce înțeles dai aici cuvântului „drept”, Socrate?

SOCRATE: Ți spun. Înțelesul că, dacă știe cineva, de pildă, drumul spre Larisa ori spre altă parte și călăuzește bine și pe alții, nu spunem că i-a condus „drept”?

MENON: Nici vorbă.

SOCRATE: Și ce zici dacă un altul, care n-a fost acolo niciodată și care nu cunoaște drumul, ar găsi totuși această cale fără să fi mers vreodată? Nu spunem și de el că i-a călăuzit drept?

MENON: Desigur.

SOCRATE: Câtă vreme gândul lui rămâne o părere dreaptă față de a celui ce are știința drumului, nu-i și dânsul o călăuză la fel de bună? Cu toate acestea el s-a întemeiat numai pe o părere adevărată; el

n-a avut propriu-zis știința pe care o avea celălalt.

MENON: În adevăr, n-a fost deloc mai puțin bună.

SOCRATE: Astfel dar părerea adevărată nu-i o călăuză mai puțin bună decât știința în privința exactității unei fapte. Aceasta-i ce am trecut cu vederea în cercetarea referitoare la virtute, așa cum am săvârșit-o. Am susținut că numai știința este în stare să călăuzească bine o acțiune: iată că și opinia adevărată are această putere.

MENON: Așa se pare.

SOCRATE: Adevărata părere nu-i deci mai puțin folositoare decât știința.

Statuile lui Dedal

MENON: Cu deosebirea, Socrate, că cine are știința izbutește pururea, cine are părerea adevărată, câteodată izbutește, alteori nu.

SOCRATE: Ce vorbești? Cine se călăuzește întotdeauna de părerea dreaptă nu izbutește mereu, câtă vreme va păstra părerea cea dreaptă?

384

MENON

MENON: Se arată cu necesitate. Eu însă mă mir de ce, dacă lucrul stă astfel, știința este prețuită mai mult decât părerea adevărată, și de ce se mai face deosebirea între una și cealaltă.

SOCRATE: Știi de unde vine mirarea ta, sau să ți-o spun eu?

MENON: Sigur, spune-mi-o.

SOCRATE: Fiindcă n-ai luat aminte la statuile lui Dedal; poate că nici nu sunt din acestea pe la voi.

MENON: Ce legătură au ele cu ce vorbești tu?

SOCRATE: Au, fiindcă acestea, dacă nu le legi, o iau la fugă și se duc. Trebuie să le legi, dacă vrei să rămână.

MENON: La ce ținestești cu asta?

SOCRATE: Vreau să-ți arăt că nu-i cine știe ce lucru mare dacă ai o operă din ale aceluia — în stare de libertate. E la fel cum ai avea un sclav fugar. Tot așa nu stă locului nici aceea. Pentru asemenea lucrări este mai bine să le ții legate. Că de altfel, ca frumusețe, sunt în totul superioare. Cu ce scop spun acestea? În vederea părerilor adevărate. Câtă vreme sunt ținute pe loc, aceste părerii aduc un însemnat folos și dau numai rezultate bune. Din nefericire, ele nu rămân vreme îndelungată într-un loc, ci o iau la picior și zboară astfel din sufletul omului; de aceea și prețul lor nu-i prea mare cât timp nu le legi cu lanțul unui raționament. O astfel de legătură, prietene Menon, o face numai amintirea — aceea pe care amândoi am recunoscut-o mai înainte. Dar dacă sunt fixate, ele devin mai întâi cunoștințe științifice, pe urmă se fac bunuri nezdruccinate; pentru aceea și este știința lucru mai prețios decât părerea cea dreaptă și tocmai legătura cauzală face deosebirea între una și alta.

MENON: Pe Zeus, Socrate, pare că e ceva în spusele tale.

SOCRATE: E drept că nici eu nu susțin asta cu siguranța omului cunoscător. Presupun și eu că așa cată să fie. Dar că părerea adevărată e altceva decât știința, asta-i după credința mea ceva mai mult decât o presupunere. În adevăr, dacă există ceva de care să pot spune că-l știu (și-s puține aceste lucruri), unul din ele este desigur și acesta.

MENON: Și-i drept ce spui, Socrate.

SOCRATE: Dar ce? Nu-i exact că părerea cea adevărată, când conducerea e în mâna ei, dobândește în orice direcție rezultate într-un nimic inferior celor căpătate prin știință?

MENON: Cred că și asta-i o vorbă exactă.

385

f

98a

PLATON

SOCRATE: Privită la fapte, părerea adevărată nu-i deci într-un nimic inferioră sau mai puțin folositoare; iar cine o are, nu-i deloc mai prejos decât cel ce posedă știința.

MENON: Așa este.

Ce s-a încuviințat de amândoi până acum?

SOCRATE: Și acum: amândoi am încuviințat că bărbatul bun e și folositor.

MENON: Da.

SOCRATE: Întrucât, prin urmare, nu numai datorită științei există oameni buni și folositori statelor — dacă în adevăr există —, ci datorită și părerii adevărate, întrucât nici știința, nici părerea adevărată nu-s daruri ale naturii... ori poate tu găsești că și una și cealaltă provin de la natură?

MENON: Nu, nu cred că sunt.

SOCRATE: Dacă nu vin de la natură, nici oamenii cei buni n-au această proveniență.

MENON: Nu, desigur.

SOCRATE: Tocmai fiindcă nu-s de la natură, am procedat și noi cu cercetarea mai departe, spre a ne încredința dacă nu cumva sunt dintre cele ce se învață.

MENON: Da.

SOCRATE: Și n-am găsit de cuviință c-ar putea fi învățate, dacă virtutea ar fi o știință?

MENON: Da.

SOCRATE: Că dacă se poate învăța, este și ea o știință?

MENON: Fără îndoială.

SOCRATE: Că dacă ar exista învățători ai ei n-ar fi socotită între cele ce se învață? Pe când dacă nu există astfel de învățători nu se învață?

MENON: Așa e.

SOCRATE: Nu ne-am înțeles și că nu există învățători ai virtuții?

MENON: Așa e.

SOCRATE: Recunoscut-am, prin urmare, că nu există pentru ea învățători?

MENON: Am recunoscut.

386

MENON

SOCRATE: Cu un cuvânt, am recunoscut că virtutea nu se învață, și nu e știință?

MENON: Nici vorbă.

SOCRATE: Dar nu cumva recunoaștem și că virtutea-i lucru bun?

MENON: Da.

SOCRATE: Că ce-i folositor și bun călăuzește bine?

MENON: Fără îndoială.

SOCRATE: E drept atunci să socotim că numai două: părerea adevărată și știința sunt în măsură a ne călăuzi bine și că omul conduce bine numai când le are pe acestea; cât privește pe cele ce vin de la întâmplare, nu-s opera unei călăuziri omenești. O astfel de conducere către exactitate nu presupune decât una din acestea: sau părerea adevărată sau știința.

MENON: Asta-i și credința mea.

SOCRATE: Și atunci, întrucât virtutea nu-i un lucru ce se învață, nu cumva încetează de a fi dobândită prin știință?

MENON: Pe cât se pare încetează.

SOCRATE: Și atunci din cele două călăuze, bune și folositoare, una dispare, iar cât privește știința, cred că nu poate fi călăuză în acțiunea politică.

MENON: Nici eu nu cred că poate.

încheiere. Părerea adevărată și darul divin

SOCRATE: Astfel dar acești oameni nu prin știință, nici pentru că au fost înțelepți, cârmuiră statele: am numit pe cei ce au stat în preajma unui Temistocle și a altora, pe care acest Anytos i-a citat adineauri. Din aceeași pricină n-au fost în stare să treacă și altora însușirile lor, ca unii care au devenit astfel nu din pricina științei.

MENON: Se pare că-i așa cum zici, Socrate.

SOCRATE: Și dacă scoatem știința, nu rămâne decât că s-au făcut astfel prin părerea cea dreaptă; datorită acesteia, oamenii politici cârmuiesc bine statele; cât privește știința, ei nu se deosebesc întru nimic de proroci și ghicitori. În adevăr, deseori aceștia spun adevărul, însă fără să-și dea seama deloc de cele ce spun.

MENON: Mi-e teamă că ai dreptate!

387

99a

PLATON

100a

SOCRATE: Dar acești oameni, Menon, nu merită să fie numiți sfinți? Ei care, fără o inteligență deosebită, dobândesc adesea succese răsunătoare prin faptele și cuvintele lor?

MENON: Fără îndoială.

SOCRATE: Cu drept cuvânt am putea numi divini pe cei pomeniți acum: proroci, ghicitori și pe toți creatorii de poezie: dar nu mai puțin decât pe aceștia i-am putea considera inspirați și plini de entuziasm sacru pe oamenii politici, întrucât datorită insuflării zeului care-i stăpânește ajung ei să rostească și să înfăptuiască multe și mari isprăvi fără să-și dea seama de cele ce rostesc.

MENON: Fără îndoială.

SOCRATE: Menon, chiar și femeile numesc inspirați de divinitate pe oamenii cei buni, iar când spartanii vor să preamărească pe cineva ca om de treabă ei zic: „lată un om divin”.

MENON: Mie unuia mi se pare că ei vorbesc bine, Socrate. Totuși, poate că acest Anytos de colo se supără când te aude vorbind astfel.

SOCRATE: Nu-mi pasă. Cu el vom mai vorbi noi, Menon. Cât ne privește pe noi și discuția de acum, dacă am călăuzit bine cercetarea de la un cap la celălalt, ar urma că virtutea nu-i vreun dar al naturii, nici o învățătură; cei care o posedă au dobândit-o printr-un har divin, fără mijlocirea minții, cu singura excepție dacă vreun om de stat a fost în stare s-o treacă și altuia. Dacă ar exista un astfel de om, s-ar putea spune despre el că este, printre cei vii, așa cum ne înfățișează Homer pe Tiresias între morți, pomenindu-l ca singurul care în lumea Hadesului are înțelepciune, pe când ceilalți nu-s decât umbre rătăcitoare¹. La fel apare cel despre care vorbesc; el se dovedește, în privința virtuții, o ființă adevărată între umbre.

MENON: Mi se pare că vorbești cât se poate de bine, Socrate.

SOCRATE: Astfel dar, din această desfășurare de gânduri urmează, Menon, că virtutea, acolo unde se arată, apare ca un har divin. Dar ceva sigur asupra lucrului numai atunci vom ști când — înainte de a cerceta cum apare ea oamenilor — vom încerca mai întâi să ne dăm seama ce este ea în sine. Însă acum e vremea să mă duc aiurea. Dă-ți tu osteneala să convingi, de cele ce te-ai convins tu însuși, pe acest oaspe care e Anytos; poate că se mai îmblânzește. Dacă-l convingi, vei face un serviciu și atenienilor.